

Ministerul Afacerilor Externe
INSTITUTUL EUDOXIU HURMUZACHI
pentru Românii de Pretutindeni

Comunitatea românească din estul Serbiei

Colecția IEH

STUDIU GEOGRAFIC

Ionelia Toarcă

Ionelia Toarcă

***Comunitatea românească
din estul Serbiei
Studiu geografic***

Lucrarea apare sub egida Institutului ‘Eudoxiu Hurmuzachi’
pentru Românii de Pretutindeni
Str. Walter Mărăcineanu, nr.1-3, Sector 1, Bucuresti
Tel:004 021 3102698, Fax: 004 021 3101536

www.hurmuzachi.ro

Comunitatea românească din estul Serbiei

Dedic această lucrare tuturor românilor/vlahilor din răsăritul Serbiei, existența lor fiind pentru mine motivul realizării acestei cercetări

Coperta și tehnoredactarea: Cristian Negoii

Copyright © 2012

Toate drepturile și responsabilitățile asupra conținutului aparțin autorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TOARCĂ, IONELIA

Comunitatea românească din estul Serbiei: studiu geografic /

Ionelia Toarcă. - București : Semne, 2012

ISBN 978-606-15-0155-7

323.1(=135.1)(497.11)

911.3(=135.1)(497.11)

Editoră acreditată de Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior (CNCSIS)

Editura SEMNE

Str. Barbu Delavrancea nr. 24

Sector 1, București

Tel./Fax: 021 318 83 44

email: office@semneartemis.ro

web: www.semneartemis.ro

Difuzare:

Tel./Fax: 021 223 41 16, 021 311 49 36

email: semne_artemis@yahoo.com,

difuzare@semneartemis.ro

COMENZI ONLINE

www.semneartemis.ro

Tiparul executat la S.C. SEMNE '94 SRL

Tel./Fax: 021 667 08 20

București, 2012

CUPRINS

ARGUMENT	5
I. ISTORICUL CERCETĂRILOR	7
II. CADRUL NATURAL	11
III. ELEMENTE DE GEOGRAFIE ISTORICĂ	20
Perioada antică	21
Perioada otomană	25
Mănăstiri ctitorite de domnitori români	28
Perioada austriacă	31
Perioada sârbească	32
Situația populației din regiune după anexarea la Serbia	33
Denumiri date în timp, arealului moravo-timocean	34
IV. ELEMENTE GEODEMOGRAFICE	39
Vechimea și continuitatea populației	39
Numărul și evoluția numerică a populației	41
Densitatea și structura populației	43
Numărul și evoluția numerică a populației românești	53
Originea românilor din estul Serbiei	60
Grupuri etnografice și graiuri locale	65
V. AȘEZĂRILE UMANE	71
Atestarea documentară a așezărilor umane	73
Rețeaua de așezări	76
Așezări românești din estul Serbiei.....	81
Originea populației românești	81
Atestarea documentară a așezărilor umane	82
Legende despre întemeierea așezărilor rurale	86
Ocupații tradiționale	88
Gospodăria rurală tradițională și modernă	89
Tipologia și organizarea gospodăriei	90
Materialele de construcție	95

Comunitatea românească din estul Serbiei

Obiceiuri de construcție	97
Așezări sezoniere și temporare (sălașe/colibe)	98
Cimitirul	99
Cimitirul satului Criveli	101
Cimitirul vechi al orașului Bor	101
Mormintele “întră ușa cășii”	102
VI. ELEMENTE DE TOPONIMIE	114
Toponime din perioada tracă	115
Toponime din perioada romană	115
Toponime românești	118
Toponime din perioada otomană	120
Toponimia regiunii după anul 1800	121
Patronimele	126
VII - VIAȚA SPIRITUALĂ.....	130
Obiceiuri și tradiții	130
Obiceiuri și sărbători din ciclul vieții de familie	130
Obiceiuri legate de naștere	130
Obiceiuri legate de căsătorie	143
Obiceiuri legate de înmormântare	158
Obiceiuri legate de cultul morților	177
Obiceiuri și sărbători calendaristice	182
Sărbători de toamnă	184
Sărbători de iarnă	186
Sărbători de primăvară	198
Sărbători de vară	209
Zavecina-hramul satului	210
Obiceiuri calendaristice dispărute.....	212
Ființele supranaturale în credințele românilor	214
Cultura populară	217
Portul popular	225
VIII. CONCLUZII.....	234
SUBIECTI INTERVIEWAȚI	241
GLOSAR	242
INDEX FOTOGRAFII.....	254
BIBLIOGRAFIE	258
ANEXE.....	265

ARGUMENT

Motto:

“Să nu uitați că patrie și iubire de patrie sunt abstracții sarbede, dacă nu te-ai dus singur să te înfrățești cu pământul și poporul din care faci parte”

G. Vâlsan

Pornind de la cuvintele marelui geograf George Vâlsan, în realizarea lucrării *Comunitatea românească din estul Serbiei. Studiu geografic*, un prim motiv l-a constituit dorința cunoașterii neamului din care facem parte, precum și urmărirea destinului comunităților românești din teritoriile aflate în imediata vecinătate a României, simțind înaintea de toate o datorie morală față de oamenii cu care lucrez de mai bine de un deceniu.

Un al doilea motiv l-a constituit disproporția mare dintre numărul studiilor lingvistice și de istorie făcute pe această zonă în ultima jumătate de secol și caracterul adesea lacunar al bibliografiei geografice.

Teritoriul analizat a intrat în atenția multor oameni de știință de-a lungul timpului, studiat însă de cele mai multe ori tangențial și fără a fi tratat ca întreg, toate lucrările fiind axate doar pe studiul comunității românești din arealul moravo-timocean.

Privit în ansamblu, particularitatea acestui spațiu o dă însăși configurația antropogeografică și diversitatea etno-culturală, având în vedere amplasarea zonei studiate în cadrul statului sârb.

În acest context, am încercat în demersul cercetării o abordare geografică complexă a comunității românești, studiul dorindu-se a fi un ghid, o carte de vizită cât mai completă și obiectivă a regiunii din răsăritul Serbiei, utilă cercetătorilor, diplomaților și opiniei publice.

Departa de a fi completă, putând suferi oricând îmbunătățiri, orice informație nouă putând-o modifica, cercetarea a urmărit structurarea demersului geografic, toponimic și etnografic pe acele eșantioane ce au fost insuficient sau deloc abordate de pușinii cercetători geografici, etnografici,

Comunitatea românească din estul Serbiei

lingviști, care prin lucrările lor au încercat să aducă un plus de clarificări la cele mai importante probleme ce vizau zona.

Totodată lucrarea nu s-a limitat doar la unele constatări pur teoretice, pornind de la observațiile înregistrate în literatura de specialitate, referitoare la arealul studiat, ci a fost completată cu investigații recente efectuate în teren, bazate mai mult pe observații directe și interviuri, datorită situației delicate din teritoriu.

Rezultatul final se dorește a fi o lucrare de analiză și sinteză a spațiului estic al Serbiei care, prin conținut, structură, metode și procedee utilizate, să contribuie nu doar la clarificarea numeroaselor aspecte etnogeografice specifice acestui spațiu geografic, dar și la aducerea unor elemente de noutate.

În final, vreau să îmi exprim recunoștința și respectul meu profund, *comunității românești din estul Serbiei*, pentru faptul că încă mai există acolo, în ciuda numeroaselor procese de deznaționalizare și asimilare, dar și pentru curajul și lupta zilnică de care dau dovadă în păstrarea și transmiterea identității etnice românești.

Foto 1: Ansamblu folcloric copii, sat Brestovac

Februarie 2012
Autoarea

I. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Obiectul lucrării îl reprezintă spațiul geografic din estul Serbiei, spațiu cuprins între râurile Timoc, Morava și fluviul Dunărea, studiat sub mai multe aspecte: istoric, demografic, așezări umane, etnografic, cultural.

Informații legate de arealul din răsăritul Serbiei, numit generic *Craina Serbiei* sau *Valea Timocului* sunt sumare, regiunea fiind, de-a lungul timpului, de cele mai multe ori, consemnată doar accidental de numeroși învățați și călători.

Se remarcă totuși, studiile ce tratează comunitatea românească din această zonă, majoritatea lucrărilor elaborate care privesc acest spațiu geografic, făcând referire la *românii/vlahii* din regiune și țin mai mult de domeniul istoriei, etnografiei, culturii populare și geopoliticii.

Spațiul geografic moravo-timocean nu a fost analizat în detaliu din punct de vedere al geografiei umane până în momentul actual, analizele realizate având un caracter general în cadrul lucrărilor de mare ansamblu, în care se fac referiri și la acest areal, precum și în lucrările care tratează doar anumite fragmente, cu accent pe comunitatea românească de aici.

Cele mai multe din materialele consultate nu oferă studii consistente despre acest spațiu geografic. Informații referitoare la acest areal, apar în studiile unor cercetători germani, italieni, francezi, englezi, bulgari, ruși și sârbi: F. Kanitz, G. Weigand, Ioszeff Szabo, G. Lejan, E. Picot, St. Romansky, T. Georgevici, B. Karic, I. Cvijici, C. Jirecek.

Prezența elementului etnic românesc între Dunăre, Timoc și Morava este confirmat și în hărțile întocmite de geograful A.F. Marsigli (1696), Mackenzie G. Muir și Irby A.P. *Map of the south Slavonic countries* (1867), Lejean Guillaume *Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et des etats vassaux autonomes* (1869), H. Kiepert în *Volker und Sprachen Karte vor Osterreich und die unter Donaulandern* (1869), Florinschy I.D. în *Harta etnografică a slavismului apusean* (1911), Scarlat Demetrescu, A.D. Atanasiu, Ed. Borcea *Carte ethnographique des regions habituees par les Roumains et des colonies etrangeres qui s'y trouvent* (1919), (vezi anexe).

Aspecte de geografie istorică, ce vizează evoluția arealului studiat de-a lungul istoriei, precum și originea și permanența elementului românesc din zonă pe mai multe perioade istorice, se regăsesc în lucrări cu referiri la spații

Comunitatea românească din estul Serbiei

geografice, de cele mai multe ori, ample, avându-i ca autori pe Karic V. *Srbija* (1887), Gravier Gustave *Les frontieres historiques de la Serbie* (1919), Ion di la Vidin *Românii din Tribalia* (1990), Drăgan Iosif Constantin *Istoria românilor* (1994), Zbucnea Gheorghe și Stelian Brezeanu *Românii de la sud de Dunăre*, documente, Arhivele Naționale ale României (1997), Zbucnea Gh. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică secolul XVIII-XX* (1999), Constantinescu N.A. *Chestiunea Timoceană* (2000), Zbucnea Gh și Dobre C. *Românii timoceni* (2005), Dobrescu I.F., Dobrescu N.L. *Românii din Serbia* (2005), Dolha V. *Totul despre românii din Timoc* (2007), Copcea Florian *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est* (2008), Draghișa, Konstantinovic-Traian *Românii din nord-estul Serbiei între anii 1804-1948* (2008).

Observații lingvistice și etnografice regăsim în lucrările lui F. Kanitz *Serbien* (1868), *Die Rumanische Dialekte der kleinen Walachei, Serbien und Bulgariens* a lui Gustav Weigand (1900), în lucrarea *Printre românii noștri* (1905), a etnografului sârb Tihomir Georgevic, care este unul dintre primele jurnale de teren din istoria etnografiei sârbesti.

Și etnograful bulgar St. Romansky vizitează în anul 1916 aproape toate satele românești din zonă, studiază etnografia acestui ținut, adună date etnografice și culege poezii populare și alte texte folclorice incluse în lucrarea *Românii dintre Timoc și Morava* (1926).

Primele însemnări despre folclorul românilor din acest areal apar încă din secolul al XIX-lea și sunt făcute de cercetătorul sârb Vuk Karadic, de Emile Picot *Chants populaires des Roumains de Serbie* (1889), C. Cosmescu *Poezii populare de la românii din Serbia* în „Convorbiri literare”, anul XXXIII, nr. 9, de geograful George Vâlsan și lingvistul George Giuglea, care publică împreună o culegere de literatură populară *Dela românii din Serbia* (1913). Ovid Densușianu, I.A. Candrea și Th. Sperantia, la 1908, în *Graiul nostru*, publică folclor din sudul Cazanelor Dunării.

După al doilea război mondial, cele mai importante lucrări aparțin lingviștilor de la Cluj, Emil Petrovici *Note de folklor dela românii din Valea Mlavei* (1942) și Ion Pătruț *Folklor dela românii din Sârbia* (1942).

În 1967, Cristea Sandu Timoc publică o bogată colecție de peste 500 de texte, în culegerea *Cântece bătrânești și doine*.

După 1989 cercetări sunt făcute în special de către lingviști. Prof. dr. Otilia Hedeșan efectuează o serie de anchete de teren în Serbia, în urma cărora publică numeroase articole și studii cu privire la aspectele etnografice, folclorice dar și identitare ale comunității românești din spațiul moravo-timocean.

Petru Neiescu, Eugen Beltechi și Nicolae Mocanu, de la Cluj Napoca întocmesc în 2006 *Atlasul lingvistic al Regiunii Valea Timocului – Contribuții la atlasul lingvistic al graiurilor românești dintre Morava, Dunăre și Timoc*, iar Annemarie Sorescu-Marinković, în lucrarea de doctorat *Ființe demonice la românii din Timoc (Serbia)* (2010), face o amplă analiză a universului demonic al românilor din estul Serbiei, în special a ființelor mitologice ce populează acest spațiu.

Studii despre cultura populară a locuitorilor din regiune, apar și în Serbia, cu precădere după anul 1962, data la care s-a anunțat intenția construirii hidrocentralei de la Porțile de Fier și, prin urmare, inundarea satelor de pe malul Dunării. Apar o serie de monografii ale localităților din regiune elaborate și publicate de Institutul de Etnografie din cadrul Academiei Sârbe de Științe și Arte din Belgrad, precum și de Glasnik Etnografskog Muzeja¹.

În ultima perioadă, datorită numeroaselor schimbări sociale și politice din Serbia, interesul cercetătorilor pentru comunitatea românească din răsăritul Serbiei a crescut, unii fiind chiar români din acest areal: etnologul Paun Es. Durlic, antropologul Dejan Dimitrijevic-Rufu, Marijana Petrovic-Rignault, etnologul Slavoljub Gacovic etc...

Numărul lucrărilor care abordează într-o măsură mai mare sau mai mică elementele umane ale acestui teritoriu este însă foarte mic.

Geograful George Vâlsan este cel care în anul 1913 publică trei studii, intitulate *Românii din Serbia, Românii din Craina Serbiei și Românii din Bulgaria și Serbia – Așezare, vechime, număr, fizionomie, stare economică și socială*. Prin aceste lucrări s-a dorit semnalarea existenței unor comunități românești aproape nestudiate din sudul Dunării, interesul pentru comunitatea românilor din această regiune fiind de natură geografică, istorică și etnografică/folclorică.

Urmează lucrările *Românii din Serbia* (Boga L.T., 1913), *La peninsule balkanique* (Cvijic J., 1918), *Vlahii din Serbia în sec. XII-XV* (Dragomir Silviu, 1922), *Note de drum din Serbia din punct de vedere etnografic și geografic* (Szabo Jozsef, 1923), *Românii dintre Timoc și Morava* (Trâpcea Th. N., 1999 reeditată), *Craina - O verigă a spațiului etnic românesc* (Popp N. M., 1941) și cele trei volume *Românii din Timoc* (1942-1943) sub îngrijirea lui C. Constante și Anton Golopenția. În 1929, C. Constante publică lucrarea intitulată *Românii din Valea Timocului și a Moravei*, iar în

¹ Marinkovic Sorescu Annemarie, *Cultura populară a românilor din Timoc*, Institutul de Balcanologie, Serbia, p. 87.

Comunitatea românească din estul Serbiei

anul 1943, A. Dumitrescu-Jippa și Octavian Metea publică lucrarea *Timocul*.

Cel mai recent studiu asupra populației așezărilor umane din estul Serbiei a fost realizat de Dorin Lozovanu în anul 2008 în cadrul lucrării de doctorat *Populația românească din Peninsula Balcanică. Studiu uman geografic*, unde face o amplă analiză din punct de vedere uman geografic a comunității românilor din Serbia, aducând în discuție originea și evoluția etnică a acestora, grupurile etnografice aflate în această regiune, datele etnodemografice prezentate fiind cele mai recente și mai complete date publicate până în prezent.

II. CADRUL NATURAL

Cadrul natural al Serbiei

Serbia (în limba sârbă *Srbija/Cрбија*), oficial *Republica Serbia* (*Република Србија/Republika Srbija*) este situată în cuprinsul a două regiuni istorico-geografice, Balcanii de Vest și partea de sud a Câmpiei Panoniei. Are granițe comune cu Albania, Muntenegru, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Croația, Macedonia, România și Ungaria. Fără a avea ieșire directă la mare, Serbia are acces prin intermediul Dunării la Marea Neagră și Europa Centrală².

Relieful Serbiei, este variat, predominant muntos în sud (aparținând Alpilor Dinarici, alt. max. 2656m în vf. Daravica) și est (Munții Serbiei, cu Defileul Dunării), colinar și de câmpie (Câmpia Moravei), în partea centrală, și numai de câmpie (Câmpia Dunării) în nord, Serbia fiind străbătută de Dunăre și de râul Morava, tributar al fluviului, cu o suprafață de 77.453 kmp. Pe teritoriul Serbiei se regăsesc munții: Carpați, Balcani, Rodopi și Dinarici, precum și partea de sud a Câmpiei Panoniei.

Regiunile geografice din Serbia nu au un statut oficial, unele dintre ele fiind folosite ca bază pentru împărțirea administrativă de ordin secund în Serbia (*okrug*). Neavând o definiție administrativă, granițele acestor regiuni sunt vagi de cele mai multe ori, fiind delimitate diferit de către specialiști. De cele mai multe ori, regiunile corespund văilor sau cursurilor de apă, primind denumirile de la acestea, fiind mărginite cel mai adesea de masivele muntoase. Văile și câmpiile de-a lungul celor mai late râuri sunt cazuri speciale. În limba sârbă, ele sunt cel mai adesea folosite cu prefixul *po-* (Sava-*Posavina*, Dunav-*Podunavlje*, Morava-*Pomoravlje*).

Considerate regiuni geografice, acestea sunt folosite frecvent și acoperă arii foarte mari (ex.: Pomoravlje). Teritoriul Serbiei este împărțit în 6 regiuni geografice: nordică, vestică, centrală, estică, sud-vestică și sudică.

Organizarea administrativ-teritorială a Serbiei este reglementată prin Legea cu privire la organizarea teritorială³, adoptată de Adunarea Națională a Serbiei, la 29 decembrie 2007⁴.

² <http://ro.wikipedia.org/wiki/Serbia>

³ *Legea privind organizarea teritorială și Autonomia locală*, Parlamentul Serbiei.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Conform Legii, unități ale organizării teritoriale sunt: *municipiile/opștinele* (în limba sârbă) în număr de 150, *orașele* (24) și *provinciile autonome* (2).

Cele două provincii autonome sunt: *Kosovo-Metohija* pe scurt *Kosovo* (cu 28 municipii/opștine și 1 oraș) aflată în partea de sud a țării (actualmente în administrarea Națiunilor Unite), și *Voivodina* (cu 39 municipii/opștine și 6 orașe) în partea de nord.

Zona care se întinde între Voivodina și Kosovo este numită *Serbia Centrală* (cu 83 municipii/opștine și 17 orașe), aceasta nefiind o diviziune administrativă (spre deosebire de provinciile autonome), și neavând autoritate regională proprie.

Municipiile/opștinile (principalele diviziuni administrative cu prerogative reale) și orașele sunt adunate în **districte/județe** (*okrug* în limba sârbă), care sunt centre regionale ale autorității statale, Serbia fiind împărțită, în temeiul Punerii în aplicare a Guvernului din 29 ianuarie 1992⁵, în 29 de districte/județe, 5 dintre ele în Kosovo, 7 în Voivodina, 17 în Serbia Centrală.

Serbia centrală (*Uža Srbija - Ужа Србуја*), denumire folosită mai mult în timpul Republicii Federative Yugoslavia, nu este o diviziune administrativă în sine, ea fiind sub directă jurisdicție a autorităților Republicii. Voivodina are o anumită autonomie teritorială, iar Kosovo chiar dacă și-a declarat independența, este considerată de către statul sârb tot o provincie sârbească. Cele 17 județe/districte (*okrug*) ale Serbiei Centrale plus orașul Belgrad sunt: Județul Mačva, Județul Rasina, Județul Kolubara, **Județul Bor**, Județul Moravica, **Județul Zaječar**, Județul Zlatibor, Județul Nišava, Județul Podunavlje, Județul Pirot, **Județul Braničevo**, Județul Toplica, Județul Šumadija, Județul Jablanica, **Județul Pomoravlje**, Județul Pčinja și Județul Raška⁶.

Harta nr. 1

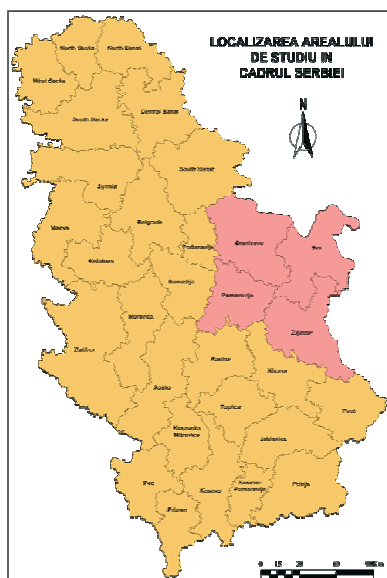
⁴ *Lokalni i pokrajinski izbori u maju*, B92, 29 decembrie 2007.

⁵ Guvernul Serbiei: *districte din Serbia*, 1992

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Districts_of_Serbia

Poziția geografică și limitele fizico-geografice ale arealului din estul Serbiei

Zona studiată și anume, *zona de răsărit a Serbiei*, face parte din regiunea geografică *Serbia Centrală*, frontiera naturală a acestei regiuni fiind formată de fluviul Dunărea la nord, râul Timoc și granița cu Bulgaria la est, râul Morava la vest, iar la sud de o linie care unește râul Morava cu râul Timoc, prin munții Râtani.

Peste acest spațiu geografic se suprapun în prezent, ca delimitare administrativă județele (okrug în limba sârbă) Bor, Zaječar, Pomoravije și Braničevo, ce se întind pe o suprafață de 11.867 kmp.

Caracterizarea fizico-geografică.
Relieful este un tot armonios, completându-se cu formele de relief din

Hărțile nr. 2 și 3

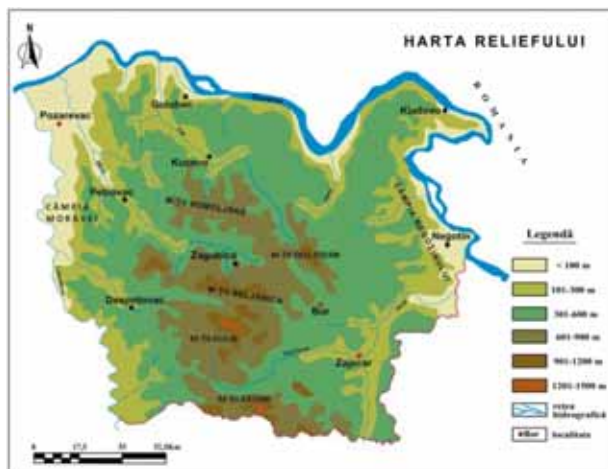
Banat și Oltenia, având aceleași caractere geografice, toate prinse de Dunăre, cu o înălțime maximă de 1300 m⁷.

⁷ George Vâlsan, (2005), *Români din Craina Serbiei*, în vol. 3 din *Români Timoceni*, Gheorghe Zbucă, Cezar Dobre, DC Promotions, pag. 10-15.

Comunitatea românească din estul Serbiei

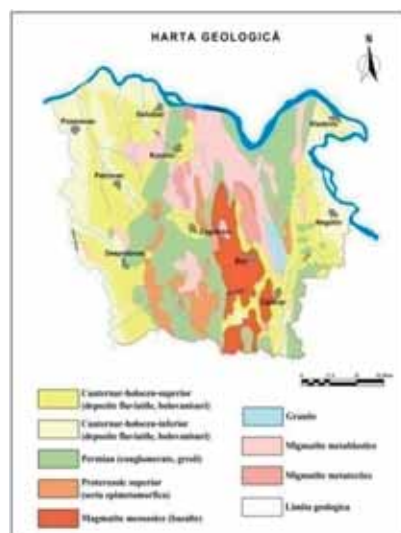
Această regiune se înfățișează ca o mare platformă muntoasă⁸, aici desfășurându-se partea de sud a munților Carpați, fiind un ținut de legătură între două mari sisteme muntoase, Carpații și Balcanii, între două unități geografice importante în toate timpurile pentru circulația popoarelor, Câmpia română și Stepa maghiară⁹. În Serbia de răsărit, Munții Carpați se întind pe direcția nord-sud, fiind situați între valea râului Morava la vest, valea râului Timocul

Harta nr. 4

Alb la est și valea râului Nișava la sud¹⁰.

Cu toate ca acești munți din punct de vedere geologic (alcătuiți din roci eruptive, formate în mezozoic și neozoic terțiar), fac parte din munții Carpați, nu au fost incluși în această grupă decât în secolul 20 de către cercetători. În trecut, acești munți erau trecuți ca făcând parte din munții Balcani. Însă G. Vâlsan afirma: „Carpații nu se opresc la Dunăre, ci la Timoc”¹¹. Carpații de pe teritoriul Serbiei, considerați uneori parte a Carpaților Sudici împreună cu munții Banatului, sunt începând de la Dunăre: Munții Miroci (*Miroč planina*), Munții (H)omolie (*Homoljske planine*), Marea și Mica Cârșă (*Veliki i Mali Krš*), Munții Deli Jovan,

Harta nr. 5 (sursa: Atlasul Geologic al Serbiei, 1:200.000)

⁸ N.A.Constantinescu, (2000), *Chestiunea Timoceană*, Litera Internațional, București, p.13.

⁹ Th. N. Trâpcea, (1999), *Românii dintre Timoc și Morava*, Domino, pag. 8-9.

¹⁰ Jovan Đ. Marković, (1990): *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*; Svjetlost-Sarajevo.

¹¹ George Vâlsan, (1937), *Românii din Serbia*, Bulet. Soc. de Geografie, p.12.

Ionelia Toarcă

Munții Beljanica (*Beljanica planina*), Munții Kučaji (*Kučajske planine*), Munții Râtani (*Rtanj planina*), Munții Ozren și Devica (*Ozren i Devica*).

Foto 2 Muntele Stol -d. și Munții Veliki și Mali Krš (Cleanțu al mic și Cleanțu al mare) – s.

Regiunea cuprinde toate variațiile formelor de relief, începând cu zona munților cu păduri întinse, pășuni pentru creșterea vitelor, iar subsolul bogat în zăcămintele de aur, aramă, cărbuni și lignit, continuând cu podișul unde se cultivă cereale și vița de vie și sfârșind cu șesul, ce se întinde pe cursul râurilor, unde se găsesc toate bogățiile animale ale zonei de câmpie (*câmpia Moravei* – de-a lungul văii Moravei și *câmpia Negotinului* – de-a lungul văii Timocului, singurele câmpii mai întinse din zonă).

Hidrografia zonei¹² este armonios distribuită, ea fiind dominată de cele două râuri mari: Morava și Timocul, care se varsă în Dunăre. Astfel, *râul Morava* curge de la sud la nord, unde se varsă în Dunăre și are ca afluent din podișul timocean *râul Reșava*.

Tot în aceeași direcție curge și *râul Mlava*, care se strecoară printre versanții munților Golubina.

Mai spre est, urmând aceeași direcție și vărsându-se în Dunăre în apropierea frontierei româno-sârbe curge *râul Pek* cu doi afluenți.

În dreptul Cazanelor curge *râul Poreč*, iar la sud *râul Timoc* cu cei doi afluenți *Timocul Alb* și *Timocul Negru*, cu direcția vest–est. Restul rețelei hidrografice este alcătuită din râuri scurte și repezi, afluenți ai celor două râuri și ai Dunării.

Foto3 Râul Morava în apropierea orașului Paracin

¹² *Mala Prosvetina Enciklopedija*, (1985), Third edition, Prosveta.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Râul Morava Mare (denumită de romani *Margus*), este partea finală a râului Morava, cel mai mare sistem hidrografic din Serbia. Este format din confluența râului Morava de Sud și Morava de Vest, în apropierea orașelului Stalac, un important nod feroviar din Serbia Centrală. De aici și până la confluența cu Dunărea, la nord de orașul Smederevo, râul Morava Mare are o lungime de 185 km.

Bazinul hidrografic al râului este de 6.126 km², acesta curgând prin cel mai fertil și populat teritoriu din Serbia Centrală, ținut numit și valea râului Morava sau Pomoravlje. Pomoravia actuală s-a format într-un vast bazin fosilifer, unde acum 200.000 ani se găsea Marea Panoniei. În secolele trecute, pe această suprafață se întindeau numai păduri, acum nu a mai ramas nimic din acestea. Morava și-a schimbat de nenumărate ori cursul, vechile cursuri devenind în timp lacuri de mici dimensiuni, cunoscute sub termenul de *moraviște*. Începând din 1966, s-a încercat prevenirea inundațiilor, prin construirea de diguri și baraje pe cele 3 râuri, și pe afluenți (lacurile Bovan, Celijski, Gazivode). Morava Mare este navigabilă astăzi pe 3 km, în trecut fiind navigabilă până la orașul Čuprija, adică pe $\frac{3}{4}$ din lungime.

Chiar dacă Valea Moravei este cea mai populată parte din Serbia Centrală, numeroasele inundații i-au determinat pe oameni să se ferească și să nu își construiască locuințele chiar pe malul râului. Singurul oraș pe marginea râului este Čuprija, adesea inundat (de câteva ori chiar în 1990). Alte așezări de-a lungul râului sunt Paraćin, Jagodina, Batocina, Lapovo, Svilajnac, Velika Plana, Pozarevac și Smederevo. În istoria sârbă, această vale a devenit leagănul Serbiei moderne, începând cu sec. 19, denumită și Serbia Moravă.

*Râul Timoc*¹³ este râul din Serbia de Răsărit și vestul Bulgariei. Denumirea lui derivă din vechea denumire latinească *Timacus* și are ca afluenți numeroase râuri mici, care poartă cam același nume: (*Timocul Svârligului* (Svrljiški Timoc), *Timocul Târgoviștei* (Trgoviški Timoc), *Timocul Alb* [Beli (Knjaževački) Timoc], *Timocul Negru*, [Črni (Krivovirski) Timoc], *Marele Timoc* (Veliki Timoc).

De la izvoare (din munții Svârlig) până

Foto 4 Râul Timocul Negru în amonte de satul Gradskov

¹³ http://ro.wikipedia.org/wiki/Raul_Timoc

Ionelia Toarcă

la confluența cu Dunărea (ca Marele Timoc), râul Timoc are o lungime de 203 km, pe ultimii 15 km până la vărsare, formând granița între Serbia și Bulgaria.

Cel mai important afluent al Timocului este *Timocul Negru*¹⁴, care curge prin depresiunea Țârna Reka, populată cu multe sate mici: Valakonje, Savinač, Selište, Zvezdan. Acesta străbate cea mai poluată zonă, bazinul orașului Bor, de unde și denumirea. Râul a fost puternic afectat ecologic în ultimii ani datorită mineritului și industriei de metale grele din zona Borului și Kriveli, poluând în consecință și Dunărea cu metale grele: cupru, cadmiu etc...Are ca afluenți pe dreapta, râul Radovan, râul Zlot, râul Jasen, râul Banjska, ca în apropiere de orașul Zaječar (Zăiceri) să se unească cu Timocul Alb, pentru a forma pe ultimii 88 km, Timocul Mare sau pur și simplu râul Timoc.

Foto 5 Exploatarea miniere de la Majdanpek (st.) și Bor (dr.)

Timocul se varsă în Dunăre în dreptul orașului Negotin, la 30 km sud de Țiganași (Mehedinți), locul unde fusese proiectat podul peste Dunăre. Pe malul său stâng aproape de limita teritoriului locuit de români se găsește orașul Zaičear. Râul Timoc a dat și numele răscoalei împotriva regelui sârb Milan Obrenovic IV, în 1883 *Timočka buna (răscoala din Timoc)*.

Climatul este de tip temperat-continental cu influențe sub-mediteraneene, cu mențiunea că aici domină subtipul de climat montan, cu temperaturi medii pentru luna ianuarie de -2°C în depresiuni, și -11°C pe culmi, iar vara temperatura medie a lunii iulie este de 7°C , pe culmi.

Vânturile care bat în această regiune sunt: *Coșava* (vântul rece care distruge plantațiile); *Severațul* (numit și Vântul mare); *Vântul de Sud* (numit și Viforniță sau Viorniță) este un vânt cald, care bate mai ales toamna, dar și

¹⁴ UNECE, (2008), *Environmental and Risk Assessment of the Timok River Basin*.

Comunitatea românească din estul Serbiei

primăvara, când topește zăpezile. *Vântul de Vest* îi urmează Coșavei, fiind un vânt bogat în ploi¹⁵. Precipitațiile se caracterizează prin neregularități în repartitia în timp, concluzia fiind aceea că la trei ani bogați în ploi, revine un an secetos¹⁶.

Vegetația specifică a regiunii este cea de pădure. Domină pădurea de foioase, totuși pădurile de altădată sunt reduse la un adevărat maquis (cecăriș), uneori râpele și “cârșile”, fiind pietroase. Datorită caracterului sub-mediteranean se mai întâlnesc încă, nucul crescut în stare naturală, smochinul, liliacul, pârul sălbatec.

Harta nr. 6

(prelucrată după *Harta Vegetației*, Horvatić, 1967)

Muntele mai păstrează încă tisa, existând și în toponimie “tisa padina”, lângă Știrbăț, iar la poala dealului “moșmolul”. Pinul și jneapanul nu sunt cunoscuți. Regiunea teraselor, în afară de grădini, se caracterizează prin mulțimea viilor¹⁷.

Terenul fiind variat și cuprinzând toate formele de relief, dă teritoriului o nuanță de bogată vegetație. Regiunea dintre Morava și Timoc este extrem de bogată. Din zona Borului se exploatează aurul și arama, fiind cea mai importantă regiune minieră din fosta Yugoslavia. La Maidan Pek se exploatează pirita. Aurul se extrage din minele de la Glogovica și Neresnica, iar lignitul de la Vârșca-Ciuca, Avramica, Bogovina și Râtani¹⁸.

Regiunea studiată, după cum s-a constatat, datorită poziției geografice prielnice, precum și a cadrului natural favorabil, poate oferi bogate și variate resurse de trai, atrăgând astfel, de-a lungul timpului, diferite comunități umane în aceste locuri.

¹⁵ Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 25.

¹⁶ *** (1971), *Monografia economică RSF Iugoslavia*, Osdem, București, p. 10.

¹⁷ Gheorghe Zbucnea, Cezar Dobre, *op. cit.*, p. 19.

¹⁸ M. Stanojevic, *Crna Reka*, p. 61; cf. Godisnjik, XIX, 1905, p. 264.

Ionelia Toarcă

Premisele geografice din acest areal duc la permanența locuirii în principal, datorită succesiunii pe distanțe reduse a formelor majore de relief, precum și accesibilitatea munților Carpați de pe teritoriul Serbiei, definită de altitudini moderate, dar și de numeroasele văi și depresiuni.

Cu un asemenea potențial de habitat, acest teritoriu a favorizat după fiecare perioadă istorică critică, statornicia și redresarea demografică a locuitorilor regiunii.

Harta nr. 7

(prelucrată după Harta rutieră a Serbiei, 1: 200.000)

III. ELEMENTE DE GEOGRAFIE ISTORICĂ

Serbia¹⁹ este un stat care a trecut printr-o serie de transformări politico-administrative de-a lungul timpului.

Rădăcinile statului sârb se întind până în secolul al VII-lea și se suprapun istoriei Dinastiei Vlastimirović. Regatul Serbiei a fost fondat în secolul al XI-lea, *Serbia medievală formându-se în jurul regiunii Raška*, în secolul al XII-lea avându-l ca figură centrală pe *Marele Jupan Ștefan Nemanja*. În anul 1220, sub conducerea lui Ștefan I, Serbia a devenit regat, iar în anul 1346 Ștefan Dușan a înființat Imperiul Sârb, dezintegrat în urma înfrângerii în fața turcilor otomani în anul 1389.

Între anii 1459 - 1804, Serbia în pofida a trei invazii austriece și a numeroase rebeliuni, a rămas sub conducerea Imperiului Otoman. Viața religioasă a fost dominată de Islam, fapt care a dus la numeroase convertiri. Cei convertiți au preluat denumirea de *musulmani*, iar mai târziu pe cea de bosniaci, refuzând să mai fie identificați drept de sârbi.

Revoltele din anii 1804-1813, respectiv 1815, au dus la înființarea Principatului Serbiei. Având o autonomie largă față de Imperiul Otoman, este considerat precursorul Serbiei moderne.

Între anii 1815 - 1903, Serbia a fost condusă de către *Dinastia Obrenović*, cu excepția perioadei dintre anii 1842 - 1858, când la conducerea țării s-a aflat Prințul Aleksandar Karađorđević. Prin Tratatul de la Berlin din 1878, se recunoaște independența Serbiei și Muntenegrului.

În anul 1918, Serbia fonda împreună cu Muntenegru, Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, cunoscut mai târziu sub denumirea de Regatul Iugoslav.

În 1945 Serbia se proclamă *Republica Populară Federativă Iugoslavia*, iar în 1963 *Republica Socialistă Federativă Iugoslavia* condusă de Josip Broz Tito până la moartea acestuia în 1980²⁰.

De la căderea celei de-a doua Iugoslavii în 1992 și până în 2003, Serbia a format, împreună cu Muntenegru, Republica Federală Iugoslavia. Între

¹⁹ <http://ro.wikipedia.org/wiki/Serbia>

²⁰ A.Bârsan, (1968), *Mic Atlas Geografic*, ed. Științifică, București, p.76.

anii 2003 - 2006, Serbia a fost parte a Uniunii Statale Serbia și Muntenegru, după care la referendum Muntenegru și-a declarat independența, același lucru urmând să-l facă și Serbia în 2006.

Republica Serbia ca entitate politică independentă continuă să se confrunte cu instabilitate teritorială până în prezent, agravată de proclamarea independenței provinciei Kosovo-Metohia, sub denumirea de Republica Kosova în februarie 2008, care de facto nu mai este controlată de autoritățile sârbe din 1999.

ISTORICUL SERBIEI DE RĂSĂRIT

Perioada antică. Teritoriul cuprins între râurile Timoc și Morava este o arie de veche și continuă populare, izvoarele istorice și descoperirile arheologice demonstrând faptul că acest spațiu a fost locuit permanent din vremuri străvechi, diferite populații succedându-se până în timpurile moderne.

Cele mai numeroase și bine conservate urme se păstrează din perioada *mezolitică* (unelte, ceramică și chiar locuințe), cea mai veche cultură identificată în cadrul regiunii fiind *cultura Lepenski Vir*²¹-*Schela Cladovei* (în România), situl arheologic mezolitic situat la 19 km de orașul Donji Milanovac constând dintr-o așezare mare, cu aproximativ zece sate satelit. Prima dovadă a folosirii metalelor de către om, se înregistrează între mileniu 5-6 în siturile arheologice de la Majdanpek și Rudna Glava²².

Mai târziu se extinde și la sud de Dunăre *cultura neolitică* cunoscută sub numele de *Starcevo-Criș* precum și cea numită *Turdaș-Vinca*.

Perioada de trecere de la neolitic la *epoca bronzului*, este reprezentată cel mai bine de *cultura Kostolac*²³, contemporană culturii Coțofeni din România (2500-1900 B.C.).

Epoca fierului este reprezentată de *cultura Basarabi* (sec. VIII-VII), necunoscându-se apartenența rasială a celor mai vechi populații din zona dunăreană, a celor care erau autohtoni. Mulți le-au atribuit apartenența la

²¹ John Chapman, (2000), *Lepenski Vir, in Fragmentation in Archaeology*, Routledge, London, p. 194-203.

²² N. Tasic, (1995), p. 157.

²³ Cristian Iona Popa, (2009), *Cultura Coțofeni*, Univ. Alba Iulia, p.13.

Comunitatea românească din estul Serbiei

marele grup al *pelasgilor*, populație cu o istorie în egală măsură misterioasă și controversată²⁴.

În antichitate, pe teritoriul studiat, s-au succedat mai multe culturi și civilizații, acestea întinzându-se de la sfârșitul epocii bronzului (începutul Epocii de Fier), până la cucerirea Balcanilor în 168-75 î.Hr. de către romani.

Primii locuitori ai zonei, care populau Serbia înainte de migrarea ilirilor înspre sud-vest²⁵ sunt *Tribalii* (424 î. Hr., fiind atestați aici încă din sec. VII-III î. Hr.)²⁶, un trib trac foarte războinic²⁷, cu care regele Filip al II-lea al Macedoniei, apoi fiul său Alexandru au purtat numeroase războaie²⁸. Începuturile istoriei politice a tribalilor sunt puțin cunoscute, Herodot amintind de *tribalii* care trăiau lângă Istru²⁹, aceștia având o organizare statală proprie. *Tribalii* sunt menționați și de alți istorici antici, precum: Tucidide, Apian, Arian și Trogus Pompeius. Strabon și Diodor îi consideră pe tribali de neam tracic, pe când Ștefan din Bizanț crede că sunt de neam iliric.

În secolul al III-lea, este cunoscută pătrunderea unui trib celtic, *Scordiscii mici*, care stăpânesc temporar această regiune.

În secolul II (168 î. Hr.), regiunea este cucerită de romani și i se dă denumirea de *Moesia* (împărțită în anul 86 în *Moesia Inferior și Superior*), după numele tribului traco-dac, care popula zona înainte de cucerirea romană (75-29BC), populația tracică de aici fiind romanizată înaintea celei de la nord de Dunăre. *Moesia Superior* a servit ca bază de plecare în războaiele împotriva dacilor în timpul împăraților Domițian și Traian, iar după retragerea aureliană din 285, împăratul Dioclețian împarte teritoriul în 4 provincii: *Dacia Ripensis* lângă Dunăre, *Dacia Mediteranea* cu centrul la Niș, *Moesia Prima* în nord-vest și *Dardania* în sud. Despre locuitorii

²⁴ Gheorge Zbucnea, Cezar Dobre, (2005), *Românii timoceni*, vol. I, Editura Cd Promotions, București, p. 8.

²⁵ Wilkes, J. J. *The Illyrians*, (1992), p. 85, "...the area [South Serbia] was originally populated with Thracians...".

²⁶ ***, (1996), *Dicționar de istorie veche a României*, București, pagina 584.

²⁷ Th. N. Trâpcea, *op.cit.*, p. 29

²⁸ K. Jiricek, J. Radonic, *Istorija Srba, preveo i preradio*, p. 18-20: Tribalii locuiau pe ambele maluri ale Moravei până la Isker. Erau războinici renumiți. Marele lor rege Sirmos a fost învins de Alexandru cel Mare. Mai târziu au luptat în Persia alături de regele macedonean.

²⁹ Gheorge Zbucnea, Cezar Dobre, *op.cit.*, p. 9.

Moesiei, cronicarul grec Niceta Choniates afirma că “*înainte se numeau Moesi, iar acum se numesc Vlahi*”³⁰.

Epoca romană este cunoscută ca o epocă de intensă colonizare, s-a asigurat pace, prosperitate³¹ dar și un spor de populație pozitiv. Dintre cei 80 de împărați romani, 40 au fost de origine traco-iliro-dacă, împăratul Caius Galerius Valerius Maximus născându-se într-o familie din Timoc dintr-o dată refugiată de la nord de Dunăre³².

Teritoriul dintre râurile Timoc și Morava, din anul 285 și până în sec.VII, a aparținut provinciei romane *Moesia Superior*, partea de vest până la Maidanpek, și *Daciei Ripensis*, partea de la est de Maidanpek³³. Limesul roman a fost menținut la Dunăre până la moartea lui Valens, în 378 d. Hr.

Între sec. IV-VI, este atestată în această regiune, o intensă viață creștină, prin existența a numeroase scaune episcopale la: *Horeum Margi* (Ciupria), *Margum* (Dobrovița), *Viminacium* (Costolaț), *Aquae* (Negotin)³⁴.

În secolele V și VI, actuala regiune este atacată frecvent de către huni, gepizi, ostrogoți. După plecarea ostrogoților, imperiul bizantin își restabilește granița la Dunăre, în această perioadă numeroase cetăți fiind refăcute³⁵. Epoca lui Justinian (527-565), se caracterizează printr-o operă constructivă³⁶.

La începutul sec. VII dominația romano-bizantină cedează sub presiunea slavilor, avarilor și apoi bulgarilor³⁷.

Sârbii apar abia în această perioadă, ei așezându-se în apusul actualei regiuni, ajungând să se întindă peste toată zona dintre Timoc și Morava după mai bine de o mie de ani (1833). Triburile slave ale sârbilor și bosniacilor s-au așezat inițial între râurile Drina și Morava, primii migrând ulterior la vest de râul Drina, pe când sârbii ocupă regiunea de la sud de localitatea Kraguevaț, în regiunile cunoscute în prezent sub numele de

³⁰ Nichita Choniates I, 4, p. 482, în: *Izvoarele istoriei României*, (1975), III, București, p. 254-255.

³¹ K. Jiricek – J. Radonic, *Istorija Srba, preveo i preradio*, I, p. 30.

³² Iosif Constantin Drăgan le înșiră numele în “*Istoria românilor*”, (1993), București, p. 46.

³³ I.F.Dobrescu, N.L.Dobrescu, (2005), *Românii din Serbia*, Geopolitica, Nr. 1(5), anul IV, pag. 80.

³⁴ Pr. Dr. M. Păcurariu, (1991), *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, E.I.B.M.B.O.R., București, p. 116.

³⁵ D. Dragasevic, *Arheologijsko-geografiska istrazivanja*, pag. 19-41, cf. G. Popa-Lisseanu, *Românii în izvoarele istoriei medievale*, p. 21-25.

³⁶ G. Popa Lisseanu, *Românii în izvoarele istoriei medievale*, p. 101-102; cf. N.Vulic, *Nekoliko pitanja iz antičke prošlosti*, p. 53-63.

³⁷ Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 36.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Raška, Kosovo, Sandjak și Muntenegru, întemeind mai multe cnezate și despotate³⁸.

Astfel, la sudul Dunării procesul de formare a poporului și limbii române prin durata mult mai mare a stăpânirii romane s-a putut desfășura chiar mai temeinic decât în Dacia (al cărei nume va fi chiar împrumutat pentru parte din Moesia). Mulți lingviști (printre care Sextil Pușcariu, E. Gamillscheg), cărora li se adaugă și istoricul Silviu Dragomir, susțin că Timocul, Banatul și Oltenia sunt leagănul formării limbii române³⁹. Sârbii au slavizat mult mai târziu și numai parțial, rămășițele coloniilor romane și populația tracă romanizată.

În timpul migrațiilor și atacurilor avaro-slave de după sec. VII populația sud-dunăreană romanizată a fost parte slavizată, parte s-a retras în munții din Peninsula Balcanică, dând populația aromână, parte s-a retras înspre apus între coasta dalmată, Drava și Morava dând pe acei *maurovlahi* (*morlaci sau vlahii negri*)⁴⁰, iar o parte a rămas în munții Timocului, numeroase izvoare amintind de *vlahii timoceni*. La 818 “*ducis Timocianorum*”⁴¹ trimit soli la franci spre a solicita ajutor împotriva bulgarilor. Stoian Markovici în “*Les problemes serbes*” se referă la Constantin Porfirogenitul care menționa că pe Morava, Mlava, Pecus nu erau sârbi, ci o altă “populație de o altă formație etnică”⁴².

Ținutul ajunge de pe la anul 1000 iar în stăpânire bizantină vreme de două secole. După cum relatează clericul Ansbertus⁴³, participanții la cruciada a treia au fost atacați de *vlahii* dintre Timoc și Morava. Niketas Choniates și Kekaumenos amintesc de o tradiție a *rezistenței valahe* în fața bizantinilor.

În secolele X și XI, românii din răsăritul Serbiei au avut cnezatul lor propriu, ce se întindea pe ambele părți ale Dunării, iar în secolul XII au contribuit la crearea unui țarat împreună cu bulgarii, care s-a menținut independent aproape un veac.

În 1292, Milutin, succesorul lui Stevan Nemanja, trece pentru prima oară râul Morava, îi învinge pe Dărman și Cudelîn, evenimentul fiind foarte

³⁸ I.F.Dobrescu, N.L.Dobrescu, *op. cit.*, p.80.

³⁹ Gheorghe Zbucă, (2002), *Românii timoceni*, Editura Mirton, Timișoara, pag. 26.

⁴⁰ ***, (1996), *Dicționar de istorie veche a României*, București, p. 384.

⁴¹ *Annales Regni Francorum*, apud Aurel Decei, p. 63-64.

⁴² Sandu Cristea Timoc, (1995), *Mărturii de la românii uitați*, Editura Astra Română, p. 116

⁴³ Ansbertus, *Ystoria de expeditione Frederici....în Fontes Rerum Austriacarum*, I Abteilungen: Scriptorum, I Band, p. 15; cf. L.Ranke, *Die Serbische Revolution*, p. 250.

*important pentru teritoriul cuprins între râul Morava și munții Miroci, aceasta fiind prima dată când sârbii cuceresc această regiune, procesul sârbizării începând de acum încolo*⁴⁴. Puterea românilor din zonă încă va mai persista, din moment ce în secolul XIII cnejii sârbi scot o lege prin care interziceau cununiile cu româncele, ca să nu-și piardă neamul.

Pe la 1365-1366, regatul Ungariei cucerește întreg malul sudic al Dunării, de la Belgrad la Vidin, inclusiv Țaratul de Vidin, stat ce a apărut după destrămarea imperiului Asăneștilor la jumătatea sec. al XIII-lea, care cuprindea partea de nord vest a acestuia, inclusiv partea estică a regiunii studiate. Întreaga regiune se va afla pentru mai bine de două decenii sub influența și suzeranitatea maghiară. Țaratul de Vidin va fi transformat de către turci, după bătălia de la Nicopole din 1397, în sangeacul, apoi pașalâcul de Vidin.

Perioada otomană. În 1389 are loc bătălia capitală de la Kosovo-Pole (Câmpia Mierlei). Creștinii care formaseră o alianță împotriva otomanilor au fost învinși, turcii punând stăpânire pe regiune. La 1453 cade și Constantinopolul, astfel, Imperiul Bizantin iese definitiv din istorie.

Pe la jumătatea secolului al XV-lea, otomanii cuceresc întreaga peninsulă Balcanică, inclusiv teritoriile dunărene, mai puțin Belgradul, care se afla sub stăpânire maghiară, fiind ocupat de turci abia în 1521. Turcii n-au modificat limitele provinciilor, ci le-au lăsat așa cum le-au găsit, la început zicându-le *sangeacuri*, apoi *pașalâcuri*. Populația românească dintre Timoc și Morava avea să fie pentru câteva sute de ani sub stăpânire otomană, aceștia creând pe Dunăre, între Begrad și Vidin câteva sangeauri ce își aveau ca puncte centrale puternicele cetăți dunărene: Belgrad, Smederevo, Branicevo, Golubăț, Cladova și Vidin.

Cât timp regiunea studiată a fost sub stăpânire otomană nu se cunosc prea multe date despre românii de aici, ce se știe, este că în regiune au existat mai multe sedii episcopale ce ascultau fie de Patriarhia de la Constantinopol, fie de cea de pe Peci, după reînființarea acesteia în secolul al XVII-lea⁴⁵.

Din această perioadă se cunosc două instituții: *a martolosilor* și cea a *cnezatului*⁴⁶. Prima era formată din băștinași, cu scopul de a face paza ținutului. Ei erau creștini și luptau împotriva haiducilor, locul lor fiind pe drumuri și la trecători. Organizația *martolosilor* era numai în ținutul Țârna

⁴⁴ St. Stanojevic, *Istorija sprskog naroda*, p. 127.

⁴⁵ I.F.Dobrescu, N.L.Dobrescu, *op. cit.*, p.81.

⁴⁶ Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 59-61.

Reca. În Craina, Cliuci (Cheia) și Stari Vlah, instituția cnezatului era diferită de cea din peninsula Balcanică. Aceste ținuturi se bucurau de o mare autonomie, cnezii având drepturi după “*legea valahă*” (*jus valahichum, vlaski zakon*), și anume: cnezi proprii și doar plata unui tribut anual, fără a se interveni în administrație. De aceea, nici unui turc, fie spahiu sau călător, nu îi era permis să stea prea mult în ținutul respectiv și le era interzis să intre călare și cu caii potcoviți în satele din zonă.

Astfel, pașa din Vidin, înainte să ia vreo măsură cu repercusiuni asupra ținutului, trebuia să îi consulte în prealabil pe cnezii de la Cladova și Negotin. Funcția de cneaz era ereditară, se moștenește din tată-n fiu, acest drept fiind confirmat printr-un *berat de sultan*, până în secolele XVIII-XIX⁴⁷. Balada lui Pătru din Cobilia spune că satele aveau fiecare, cnezi care fac „*săbor de săteni și adună birul*”.

Această funcție de cneaz se mai păstrează și în prezent în conștiința locuitorilor din zonă, termenul local folosit de românii de aici, pentru primarul satului fiind acela de “*chinezul satului*” (termen derivat din cuvântul *cneaz*).

O altă instituție era cea a *voinicilor*⁴⁸, care se bucurau de imunitate fiscală și juridică, satele lor fiind scutite de *conac*.

Dreptul românesc în ținutul dintre Timoc și Morava era foarte puternic, acest fapt reieșind dintr-un codice de legi, *kanun-name* din vremea lui Soliman Magnificul (1521), acordat vlahilor în schimbul serviciilor cu caracter militar, redat integral de Th.N.Trâpcea: “*Vlahii din Branicevo și Vidin să nu plătească nici haraciu, nici ispenge; să fie scutiți și liberi de orice dare, nici o dare de muncă să nu dea. Gloabe și pedepse să plătească. Din gloabe și pedepse pe care le dau, cnezii să ia zeciuală. Amintiții vlahi din cinci case să dea un lăncier. Aceștia să facă de strajă în locurile deschise. Dacă se ivește dușmanul, toți vlahii voinici ca călăreți vor însoți pe musulmani. De la fiecare casă să se dea anual sangeacului câte 85 de akce*”⁴⁹. Totuși, în această perioadă de ocupație turcească au avut loc numeroase revolte și lupte duse de domnitorii români de la nord de Dunăre, ajutați de cnezii și haiducii locali împotriva stăpânirii turcești.

⁴⁷ Vuk St. Karadjic, *Danilo Aleksijevic I knezovi Karapandjici*, p. 284-288; cf. D.Djurdjiev, *Nešto o vaških starješinama pod turskom upravom*, p. 53-54; cf. Chopin-Ubicini, *Provinces danubiennes*, p. 272; cf. Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 60..

⁴⁸ S.S.Bobcev, *Coup d'oeil sur regime juridique des Balkans sous le regime ottoman*, p. 188; St. Novakovic, *Stara srpska vojska*, p.33.

⁴⁹ Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 60.

Ionelia Toarcă

Iancu de Hunedoara va ține piept otomanilor în sudul Dunării. În campania din 1443 i se alătură un uriaș număr de voluntari din zona Morava, când la 3 noiembrie va cuceri Nișul. Tot atunci Skanderbeg va întoarce armele împotriva turcilor în Albania în înțelegere cu Iancu de Hunedoara.

În 1444 Ioan Corvin cucerește cetatea Cladova, orașul Vidin, apoi Razgradul, Șumenul, Novi Pazarul ajungând până la Varna. Viața bisericească era sub ascultarea episcopului de Râmnic. Turcii acordă privilegiile românilor, *Craina* fiind sub cârmuirea ereditară a familiei Carapanca. Vestit a fost și Stoian Bulibașa beg la Cladova care avea o soție Fira și care s-a opus turcilor. În 1425, printr-o coordonare a armatelor muntene, bănățene și transilvănene, trupele bănățene au cucerit cetatea Vidin după o luptă îndârjită.

Un eveniment important în timpul ocupației turcești îl constituie „*răscoala chinezilor*” (*cnezilor*) *de la Dii* (numele românesc al Vidinului care în antichitate a fost Bononia). La 22 iunie 1560, în fața palatului pașei Muzafer din Vidin, 500-600 cneji români din sangeacul Vidin care se întindea până spre Niș și dincolo de Morava protestează atunci când se încearcă să li se impună darea „filurgiei”. Este o dovadă că atunci erau peste 500 de sate valahe în zonă⁵⁰. Provincia era autonomă pentru că ținutul era o moșie a fostei sultane Validè de la Aja Sofia din Constantinopol, cu scopul de a asigura fonduri pentru întreținerea bibliotecii și palatului imperial al sultanei.

Vlad Țepeș va ucide în aceeași zonă 29.000 turci, iar în 1595 detașamente ale banului Craiovei au ars împrejurimile Vidinului și Vârșețul înaintând până către râul Sava.

Mihai Viteazul spunea că a alungat turcii din 2.000 de sate dintre Țara Românească și Grecia, primind la nord de Dunăre 16.000 refugiați⁵¹. El a fost sprijinit și de haiducii din Balcani. La 1596 românii atacă și în Dobrogea iar Baba Novac, român sud-dunărean și el, a eliberat regiunea Vidinului și a nimicit garnizoanele Cladovei, Plevnei și Nicopolului.

În 1598 Mihai Viteazul a determinat Poarta să-l recunoască domn al Munteniei prin victoriile de răsunset care au dus la cucerirea cetăților Nicopol, Vidin, Cladova⁵².

⁵⁰ Sandu Cristea Timoc, 1944 (editia 2003), *Istoria românilor timoceni din Serbia și Bulgaria*, Editura Ziarului Nădejdea, Vârșeț, pag. 2.

⁵¹ ***, *Poporul român și ...*, pagina 161.

⁵² ***, (1992), *Istoria României în date*, Chișinău, pagina 124.

Constantin Brâncoveanu va apăra și reconstrui și el cetatea Fetislam din Cladova la 1689. În „Mărturii românești peste hotare”, Virgil Cândea indică un număr impresionant de documente care atestă ctitoriile românilor în zona Timoc și prezența românească la sud de Dunăre.

Mănăstiri și biserici ctitorite de domnitori români

Legăturile dintre populația românească de pe cele două maluri ale Dunării au continuat chiar și în condiții vitrege, domnitorii români de la nordul Dunării venind de numeroase ori în ajutorul românilor din ținutul cuprins între Timoc și Morava, aceștia reușind să construiască chiar lăcașe de cult aici.

Foto 6 Ruinele bisericii Lăpușnea

Radu I Basarab (1377-1384) a fost și el protector al țaratului de la Vidin, acest lucru fiind consemnat de inscripția voievodului Radu în biserica domnească de la Curtea de Argeș “domn singur stăpânitor al UngroVlahiei, al Vidinului și al Oblastiei”. Mircea cel Bătrân s-a impus și el în Balcani în numeroase rânduri.

Primele mănăstiri din zonă datează din sec. XIII și cărțile istorice sârbești spun că sunt făcute de *Radul I Voivoda Vlașci-domnitorul Radu cel Mare* (1496-1508).

Una dintre cele mai frumoase și cunoscute biserici ctitorite de *Radu cel Mare este biserica Lăpușnea din localitatea cu același nume (Bolievăț)*, de la poalele muntelui Râtani în ruinele bisericii găsiindu-se înscricții ce indicau faptul că aceasta a fost zidită în anul 1501 de către Ioan Radul Voievod (Radu cel Mare). Printre vizitatori a fost și F. Kanitz⁵³, Gheorghe Balș⁵⁴, arhitectul sârb Đurđe Boškovic etc.

Tot lui Radu cel Mare i se mai atribuie zidirea *mănăstirilor din Patrușa și Lucova*, precum și *renovarea bisericii Mănăstirița din ținutul Cheia(Kliuč)*. În lucrarea “Spomenica Timočke eparhije” (1834-1934),

⁵³ F. Kanitz, (1985), *Srbija. Zemlja I stanovništvo*, II, Beograd, p. 400-401.

⁵⁴ G. Balș, (1911), *O biserică a lui Radul cel Mare în Serbia la Lopușnia*, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, anul IV, București, p. 194-199, fig. 14 (inscripția de ctitor)

despre Mănăstirița este legat “numele lui Radu-bei, cel care este cunoscut drept ctitor al bisericii de la Lăpușnea”, deci conform acesteia “probabil că Radul-bei a renovat și pictat mănăstirea Mănăstirița”, deoarece “pe uși până nu demult se putea citi...: Radulbei”⁵⁵. În povestirile localnicilor mai în vârstă mănăstirea a fost zidită de Nicodie Sârbul, fiind reparată și din nou pictată de un oarecare voevod valah Radul⁵⁶.

Sfântul Nicodim de la Tismana era se pare fiul unui cnez român din Serbia și a unei domnițe înrudite cu familia cneazului sârb Lazăr (1371 - 1389) și și-a început viața monahală la mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos, după care s-a stabilit la Șaina, lângă Cladova, întemeind aici mănăstirea cu hramul Sfânta Treime. I se mai atribuie și întemeierea mănăstirii Mănăstirița, aflate în apropiere. Sfântul Nicodim a întemeiat și condus mănăstiri aflate pe ambele maluri ale Dunării, fiind protejat și

Foto 7 Biserica din Loznița

sprijinit în opera sa de construire de mănăstiri și de întărire a monahismului de către familia Basarabilor și de către cneazul sârb Lazăr, care au dăruit ctitoriilor sale mai multe sate și alte importante donații.

Ajutor bisericilor din sudul Dunării vor da și *Matei Basarab*, *Grigore I Ghica*, *Ștefan Cantacuzino*. În secolele X–XIV a existat și o *episcopie a “vlahilor”*, supusă canonic arhiepiscopiei de Ohrida, care în secolul al XIII-lea își avea sediul la Vreanoti, localitate identificată cu Vranje, în sudul Serbiei. Astfel, Nicolae Iorga consemna că “pe la 1200 Ștefan Nemanja dă Hilandarului 170 de familii de vlahi, cu juzii lor. Sub Ștefan Uroș I se adaugă alte 30 de familii la Drin. Donații se mai fac, cu sutele de familii de Ștefan Nemanja pentru mănăstirea Jicea, de Ștefan Uroș II pentru o altă mănăstire și pentru Gracianița, de Dușan pentru o mănăstire lângă Prizern. Vlahii sunt pe atunci și lângă Marea Adriatică, și în Zeta și pe la Priștina”.

Pentru mănăstirea *Coroglaș din satul Miloșevo* (Coroglaș, în timpul turcilor Ocruglaș, actualmente Miloșevo), Negotin, sec. XIV, F. Kanitz relatează numeroase legende pe care le-a auzit “*printre populația vlahă*”, iar

⁵⁵ M. Đ. Milicevic, *Kneževina Srbija*, II, p.113; cf. S. Gacovic, (2010), *Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*, Bor, p. 13.

⁵⁶ I. Pčelar, *pisar đumruka Beogradskog*, Okružie Ktainsko, Glasnik Društva srbske slovenosti, IX (1857), 216, br.19; cf. S. Gacovic, (2010), *Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*, Bor, p. 14.

Comunitatea românească din estul Serbiei

conform uneia din acestea, biserica “a zburat acolo din pământul păcătos valah”⁵⁷. M. St. Rizinic o compară cu bisericile din Mesembria⁵⁸. Mănăstirea Coroglaš mai este amintită și în articolele și publicațiile lui J. Stojkovic⁵⁹, Dušanka Bojanic Lukač⁶⁰, M. Paunovic⁶¹ și Đ. Boškovic⁶².

Despre mănăstirea Vratna din satul românesc Vratna de lângă Negotin, nu se cunoaște momentul construirii și nici ctitorul ei, dar se știe cu siguranță că “a doua jumătate a fost ridicată în anul 1415 de Šarban vojvoda od Sturza din București”. Inscripția a fost trascrișă în anul 1856 într-un Slujbenic la pagina 163 de starețul de atunci Ghenadie (Živko Čurčić) din Grgurevaț în Srem⁶³.

Despre Mănăstirea Vrelo, tradiția spune că a fost întemeiată de “voievodul valah Radul, dar Radul I din secolul XIV, și nu Radul I din secolul XVI”⁶⁴.

În *Spomenica Timočke eparhije*, apar amintite pe lângă multe obiective vechi și biserica Loznița (Crivi Vir, Bolievăț, sec. XIV), cu hramul Sfântul Arhangel Mihail precum și mănăstirea Crepicevaț (Crepicevac) din satul Iablanița la nord vest de Bolievăț, sec. XIV, cu hramul Înălțării Maicii Domnului, despre care se arată că au fost construite de același Radulbei, care a construit și celelalte biserici din împrejurimi⁶⁵.

Pe lângă aceste biserici și mănăstiri, în defterele turcești de recensământ din secolele XV-XVI mai apar și: mănăstirea Lucovo și mănăstirea din satul Oblak, din

Foto 8 Mănăstirea din Crepicevac

⁵⁷ F. Kanitz, *op. cit.*, p. 469.

⁵⁸ M. St. Rizinic, (1888), *Razvalinama manastira koroglaškom*, Starinar, V, 3, p.103.

⁵⁹ Sr. J. Stojkovic, (1893), *Na lepom srbskom Dunavu*, Beograd, p. 251; cf. S. Gacovic, *op. cit.*, p. 14

⁶⁰ D. Bojanic Lukač, (1968-969), *Negotinska Krajina u vreme turske vladavine*, GEM 31-32, p. 104; cf. S. Gacovic, *op. cit.*, p. 14.

⁶¹ M. Paunovic, (1970), *Đerdap I Krajina*, Zagreb, p. 104; cf. S. Gacovic, *op. cit.*, p. 14.

⁶² Đ. Boškovic, (1950), *Srednjovekovni spomenici severoistočne Srbije*, Starinar, I, p. 196-197; cf. S. Gacovic, *op. cit.*, p. 15.

⁶³ *Spomenica Timočke eparhije*, p. 33-34.

⁶⁴ S. Veljkovic, *Boljevac*, I, p. 41; cf. S. Gacovic, *op. cit.*, p. 18.

⁶⁵ *Spomenica Timočke eparhije*, p. 33-34; cf. S. Gacovic, *op. cit.*, p. 21-25.

nahia Țârna Reca, *mănăstirea Sveti Petr* în nahia Vidin, și *Sveti Arhanghelo*, în nahia Svrlig⁶⁶.

În urma cercetărilor arheologice, pe malul drept al Dunării apar câteva hramuri importante medievale creștine, păstrate în fundațiile lor, ce pot avea legătură atât cu populația slavă cât și cu cea română din regiune. Amintim resturile unui hram din localitatea Manastir din secolul al XIV-lea, apoi din localitatea Bolietin (Smorna) din secolele XII-XIII, din localitatea Rbnița din secolele XII-XIII, din localitatea Pețca Bara din secolul al XIV-lea și din localitatea Hajducica vodenita, secolul al XIV-lea⁶⁷.

Perioada austriacă. La începutul sec. XVIII austriecii cuceresc Banatul dar și teritoriile la sud de Dunăre (Semedria, Columbac și Negotin). Aceste teritorii din sudul Dunării și temporar Banatul, le vor pierde în confruntările cu Poarta, un rol mare avându-l răscoala românilor bănățeni din anii 1736-1739. Abuzurile administrației habsburgice, colonizările masive cu străini, au dus la o înăsprire a situației populațiilor creștine din Balcani. Astfel, sârbii din ținuturile Raška, Kosovo, Muntenegru, Sandjak, Macedonia, Herțegovina și Bosnia migrează în mai multe valuri în noile teritorii austriece: Voivodina, Slavonia și Croația Orientală, într-o primă fază, apoi în Banat (unde austriecii le acordă anumite drepturi numite “privilegii ilirice”)⁶⁸. Această masivă deplasare de populație sârbească, a condus la deplasarea centrului politic, bisericesc și cultural național sârbesc din regiunile istorice Raška și Kosovo, spre regiunea dunăreană cu centrul la Belgrad, care între 1718-1739 este capitala provinciei austriece Serbia și din 1815 capitala principatului sârb vasal Imperiului Otoman. Prietenul sârbilor, G. Gravier recunoaște și el că până și sârbii din Belgrad sunt în imensa lor majoritate nou-veniți din ținuturile din sud-vest.

Populația română de aici, se alătură otomanilor, a căror stăpânire o socoteau mult mai blândă. O importantă victorie a românilor răsculați asupra austriecilor a fost cea de la Vârșeț din 14 februarie 1739, represaliile imperialilor fiind groaznice⁶⁹.

La începutul secolului al XIX-lea, în regiunile dunărene dintre râurile Drina și Timoc au loc două revolte ale populației creștine sprijinite de către Austria și Rusia la care au participat și voluntari români din Țara Românească și voluntari sârbi și români din Imperiul Habsburgic.

⁶⁶ B. Knežević, *Manastiri u istočnoj Srbiji*, p. 293-320; cf. S. Gacovic, *op. cit.*, p. 45.

⁶⁷ S. Gacovic, *op. cit.*, p. 46.

⁶⁸ I.F.Dobrescu, N.L.Dobrescu, *op. cit.*, p.82.

⁶⁹ ***, *Istoria militară ...*, vol. III, pagina 465.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Prima revoltă, între 1804-1812, condusă de Gheorghe Petrovici Karagheorghe, a fost înăbușită de turci. Insurecția sârbă s-a bucurat și de sprijin românesc. “Comitetul Serbiei” condus de Karagheorghe îl avea în componență și pe voievodul românilor timoceni Mișu Karapancea de la Negotin. Unii români se alătură mișcării de eliberare de sub turci dar se opun schimbării unui stăpân cu altul. *Haiduc-Vâlcu* luptă împotriva turcilor cu prețul vieții la Negotin și Prahovo având oaste și tunuri. Acesta spunea adeseori: “*Capu-oi da, Craina n-oi da*”⁷⁰ și își ia titlul de “Voievod al Crainei”⁷¹. După pacea din 1812 rezistă în cetatea Negotin. Alți haiduci ai vremii erau Stevan Mokrainaț, Veliko Petrovici, Pătru Cobilianu, Petar Dobrâniak, Stoian Abras din Bucopcea, Gicu Hraborg și Milenko Stoikovici despre care românii din regiune spun că erau de ai lor.

A doua revoltă, între 1815-1817, sub conducerea lui Miloș Obrenovici va conduce la obținerea autonomiei în cadrul Imperiului Otoman, a teritoriului cuprins între râurile Drina, Morava de sud, Timoc și Dunăre, cu capitala la Belgrad. Aceste revolte ale sârbilor, au primit un important sprijin din partea românilor dintre Timoc și Morava, fără de care ajutoarele venite din partea Rusiei nu ar mai fi ajuns la sârbi, datorită faptului că românii ocupau la acea dată toată linia Dunării. Chiar Tudor Vladimirescu a luptat în fruntea a 7.000 voluntari la sud de Dunăre, participând și la importanta bătălie de la Cladova⁷².

Perioada sârbească. *În ținutul dintre munții Miroci și râul Timoc (Craina), sârbii își extind granița abia în 10 iunie 1833, la aproape 20 de ani de când statul sârb modern a fost creat cu ajutor rusesc și austriac, pentru a servi interesele celor două imperii la sud de Dunăre. Miloș Obrenovici obține de la turci, după lungi tratative (13 ani), alipirea Crainei la pașalâcul Belgradului.*

Bun diplomat, cu un deosebit simț al realității, Obrenovici nu și-a întemeiat pretențiile pe considerații de ordin geografic (frontiera naturală a statului sârb o constituiau mai degrabă munții Miroci, decât râul Timoc), nici de drept istoric (deoarece teritoriul de la est de munții Miroci nu a aparținut niciodată statului medieval sârb), nici de ordin rasial (majoritatea populației de la est de munții Miroci era formată la acea dată din populație românească, apoi bulgărească și în număr neînsemnat cea sârbească). El a revendicat acest teritoriu pe alte considerente, politice: “*Aduceți aminte*

⁷⁰ G. Zanetov, *Bălgarskoto naselenie vā srednite vekove*, p. 46: “Glavata si davam, Negotina ne davamā”(Capul îl dau, Negotinul nu-l dau); cf. Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 107.

⁷¹ V. Karadjic, *Zitje Ajduka Veljka*, p. 231; cf. Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 106.

⁷² N. Ciachir, (1968), *România în sud-estul Europei*, București, pagina 10.

(ambasadorului rus), spunea Miloș deputaților lui, că în ceea ce privește Craina⁷³ să știe bine, noi nu o vom ceda pentru nimic în lume, chiar dacă va trebui să ne batem cu turcii. Pentru legăturile noastre cu Rusia, ea ne este necesară ca **pâinea vieții**⁷⁴.

Gaston Gavrier spune că întrebați fiind rușii cum de au cedat aceste teritorii Serbiei, ar fi răspuns „că ei (sârbii) revendică atât, cât influența Rusiei poate să le ofere”⁷⁵. Autorul francez continuă spunând: „Dacă există o chestiune asupra căreia el (Miloș) nu va sta la discuție vreodată, aceasta este a Krainei (Margina de N-V). În ciuda obstacolelor naturale și a greutăților de ordin politic, ce se opun la alipirea acestei provincii, care era apanagiul mamei sultanului, Miloș vrea cu orice preț, să ocupe regiunea pentru că prin trânsa în adevăr se face legătura ușoară cu țările dunărene și prin urmare cu Rusia”⁷⁶.

Situația populației din regiunea cuprinsă între Timoc și Morava, după anexarea la Serbia. În urma înțelegerii de cedare a acestui ținut sârbilor, aceștia încep să nu mai respecte vechile privilegii date de către turci, românilor de aici. Sârbii încep să se instaleze în zonă și încep un program agresiv de asimilare și deznaționalizare a acestora.

Biserica ortodoxă sârbă va avantaja din ce în ce mai mult populația sârbă, preoții români sunt înlocuiți cu cei sârbi, accelerându-se astfel procesul de asimilare al românilor, dat fiind faptul că până în 1913, populația românească era singura minoritate importantă din cadrul Serbiei. Clerul român se va retrage dincolo de graniță, pe malul drept al râului Timoc (Bulgaria de astăzi), înființând aici mănăstirile Dosul Mare, Coilova, Cosova, Deleina și Zlocutea, precum și bisericile de la Albotina, Tar-Petrova, Dobridol și Ursoaia, care vor intra mai târziu în posesia bulgarilor și macedonenilor⁷⁷.

Sârbii încep să reducă și drepturile judecătorești ale românilor din zonă, dar și pe cele legate de rit. Se ajunge până la a li se interzice dreptul de a-și “spune români”, trebuind să spună că sunt “vlași”⁷⁸. Pentru a-i face pe

⁷³ El înțelege prin Craina, pe cele trei districte: Cheea (Kliuc), Craina, Țârna Rea.

⁷⁴ Gaston Gravier, *Les Frontieres historiques de la Serbie*, p. 65; cf. Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 111.

⁷⁵ Gaston Gavrier, *Les frontieres historiques*, p.81.

⁷⁶ Nicolae Constantinescu, (2000), *Chestiunea timoceană*, Litera Internațional, București, p.75.

⁷⁷ Ion di la Vidin, *Românii din Tribalialia*, în Națiunea nr. 5/1990, pagina 7.

⁷⁸ Dorin Lozovanu, (2008), *Populația românească din Peninsula Balcanică*, *Studiu uman geografic*, rezumat teza de doctorat, Iași, p. 105.

români să creadă că sunt sârbi, biserica, școala și autoritățile sârbizează numele de botez, cât și cele de familie. Nu insist acum asupra acestor aspecte, pentru că vor fi prezentate detaliat în capitolul referitor la toponimie. De asemenea, au fost interzise slujbele religioase în limba română, fiind premise numai slujbele în limba sârbă. Puținele școli românești au fost desființate, românii fiind excluși și din administrația regiunii pe care o locuiau, fiind aduși funcționari, jandarmi și preoți sârbi. Se începe și o reducere sistematică a numărului acestora în statistici⁷⁹.

După Unirea de la 1959, primul ministru de atunci, Mihail Kogălniceanu intervine în favoarea românilor din Serbia, dar i se opune clasa boierilor români și greco-fanarioți, împreună cu biserica ortodoxă greacă.

D.Rizoff scrie într-o lucrare publicată la Berlin în 1917, că *“bazinul Timocului cedat de Turcia Serbiei în 1833 n-a intrat niciodată în hotarele istorice ori politice ori religioase ale Serbiei”* de până atunci.

I.F. Dobrescu afirmă că *“nu avem nici o dovadă de-a lungul a o mie de ani de istorie că regiunea timoceană ar fi fost la origine sârbească și că ulterior, la o dată neștiută ea s-a transformat într-una românească, așa cum se prezenta ea la sfârșitul secolului al XIX-lea, când de la est de râul Morava și până la granița cu Bulgaria nu se vorbea decât românește”*⁸⁰.

După cum s-a putut constata, din lipsa unor izvoare istorice solide referitoare la arealul studiat, originea și istoria exactă a populației spațiul moravo-timocean este greu de studiat. Vitalitatea deosebită a românilor din regiune, aceștia rezistând valurilor migratoare, presiunilor exercitate secole de-a rândul de unele puteri vecine: Imperiul Asăneștilor, Imperiul Otoman, Imperiul austro-ungar și până în prezent statul sârb, a făcut ca în ciuda poziției lor la interferența unor interese din partea marilor puteri europene ei să-și păstreze unitatea de limbă și obiceiuri, poate și datorită faptului că populația autohtonă de nenumărate ori a fost nevoită să se retragă spre ariile muntoase sau deluroase mai greu accesibile.

Denumiri date în timp, arealului moravo-timocean. De-a lungul timpului, funcție de perioada istorică, de stăpânirile care s-au succedat în acest ținut, precum și de călătorii care l-au vizitat, informați sau mai puțin informați, teritoriului cuprins între râurile Morava, Dunăre, Timoc și muntele Râtani, i s-a dat mai multe denumiri.

⁷⁹ I.F.Dobrescu, N.L.Dobrescu, *op. cit.*, p.83.

⁸⁰ Ibidem, p. 86.

Înainte de cucerirea romană, întreaga regiune este cunoscută sub numele de *Tribalia*. În timpul romanilor i se dă denumirea de Moesia (fiind împărțită în anul 86 în Moesia Inferior și Moesia Superior). Din anul 285 și până în sec.VII, teritoriul aparține provinciei romane *Moesia Superior*, partea de vest până la Maidanpek, și *Daciei Ripensis*, partea de la est de Maidanpek⁸¹.

La începutul secolului XVI apare în documente denumirea de Kraina (Craina) dată mai ales părții estice a regiunii studiate. În acea perioadă, românii din actualul răsărit al Serbiei se răsculau des față de Pașalâcul Vidinului din care făceau parte, otomanii acceptând o reorganizare a zonei. Aceasta funcționează între 1565 și 1833 ca *Provincia Autonomă Margina*, având capitala la Negotin, fiind condusă de cneji români⁸². După aceea, din 1833, *regiunea Margina* – este inclusă în Serbia, păstrându-și vechea denumire, însă cu traducerea ei în sârbă *Krajina / Craina*.

Toponim slav, provenind din cuvântul “*kraj*”, ce înseamnă “*sfârșit*”, cuvântul “*krajina*”, se referă în primul rând la hotar, graniță, marginea unei țări cu delimitări militare de apărare, termenul sârbesc fiind sinonim cu termenul german *Mark* sau francez *Marche*⁸³.

Denumirea o întâlnim și în cadrul unor regiuni geografice, din Polonia, Croația⁸⁴, Bosnia-Herțegovina (*Bosanka Krajina*)⁸⁵; Muntenegru (*Krajina*-la nord de Bar și Ulcinj); Slovenia – (*Bela krajina*, granița Sloveniei cu Croația), dar și în cadrul unor regiuni politice, în: Rusia, Slovacia, Cehia, Ucraina sau formațiuni politice din timpul războiului din Croația și Bosnia Herțegovina, în anii 1990: *Republica Sârbă Krajina*, *SAO Krajina*, *SAO Kninska Krajina*, *SAO Bosanska Krajina*⁸⁶ etc...

În Serbia, denumirea se referea inițial la două regiuni:

1. *Timočka Krajina/Craina Timocului*, era regiunea situată în estul Serbiei la granița cu Bulgaria, de-a lungul râului Timoc, aceasta însemnând “frontiera Timocului”. A fost denumită așa, datorită locației în apropierea

⁸¹ Ibidem, p. 80.

⁸² C.S.Timoc, (2008), *Românii timoceni, din robie turcească în robie „strâmbească”*, Dacia Aureliană - Revista românilor din Timoc.

⁸³ Group of authors (1972), “*Krajina*”. In colonel-general Nikola Gažević (in Serbian). *Vojna enciklopedija, vol. 4*. Belgrade. p. 681

⁸⁴ Excerpt from the book, I. Marinović, B. Šutić, M. Viskić, (2005): *Baćina: Prošlost Baćine*, Udruga Paganja, Ploče.

⁸⁵ Pandi Lajos, (1756-1997)– *Kostes Europa* .

⁸⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Krajina>

râului Timoc, chiar în apropierea graniței statului (denumirea de “*Krajina*” însemnând – sfârșitul, marginea statului) și,

2. *Negotinska Krajina/Craină Negotinului*, denumire care nu apare decât în sursele istorice din secolul al XVIII-lea, în timpul administrației austriace. Aceasta este amintită ca districtul *Krajina*, limitrofă districtelor *Ključ* și *Krivina*⁸⁷.

Miloș Obrenovici, revendicând teritoriul cuprins între munții Miroci și râul Timoc (1833), îl numește de asemenea *Craina*, denumirea sârbească a regiunii fiind preluată și de locuitorii din zonă, indiferent de originea etnică. Haiduc-Vâlcu (secolul al XIX-lea), luptând împotriva turcilor, spunea adeseori: “*Capu-oi da, Craina n-oi da*”. Cu timpul, populația de aici ajunge să se identifice cu denumirea slavă a regiunii, întrebări fiind în prezent ce sunt, răspunsul nu se lasă mult așteptat: “sîntem crăineanți”.

În prezent, denumirea de *Craina Serbiei*, nu se mai referă strict la regiunea inițială, situată de-a lungul Timocului, ea s-a extins, confundându-se uneori, dar în același timp devenind sinonimă cu cea a regiunii *Timocului*. Tendința actuală generală este aceea de a denumi întreg teritoriul din răsăritul Serbiei și nord-vestul Bulgariei ce se întinde de la valea Moravei(vest) la valea Timocului(est), de la Dunăre(nord) până la Munții Râtani(sud) cu termenii generici *Valea Timocului* sau *Craina Serbiei* mai rar.

Opiniile cercetătorilor sau călătorilor români, care au interacționat cu acest spațiu, sunt împărțite, fiecare delimitând și dând denumirea teritoriului cel mai probabil, în funcție de informațiile avute, existând adesea și confuzii.

În urma cercetărilor efectuate pe teren, am aflat că există și alte opinii, și anume cele ale românilor din teritoriu. Cele două numiri mai sus amintite nu se susțin în fața localnicilor, din simplul motiv că aceștia nu se regăsesc în denumirile generice date de către alții.

Cu varianta **regiunea Timocului** sau români timoceni, sunt de acord doar locuitorii din satele de pe valea Timocului: “*la Negotin e Craina. Și măi mult cuprind țărani, văleanii din câmp, câmpenii. Da’ ai din măi sus, de pe munte, le zâc ungureni. Aicea la noi nu e în minte că sîntem ungureni, știința zâce că sîntem ungureni, da la lume nu e. Noi sîntem rumâni, numa rumâni, nu sîntem ungureni. Administrația e împărțată, la tot îi zâce Timocka Craina, și aici la noi, ama Craina e numai la Negotin. Cladova nu*

⁸⁷ Etnografiski Muzei, (1970), *Negotinska Krajina*, Beograd, p. 26.

*e. Aici e valea Timocului. Pe al nostru, e numa aia lângă Negotin și ei sînt crăineanți*⁸⁸.

În ceea ce privește varianta **Craina Serbiei**, singurii care se denumesc crăineanți, sunt locuitorii din regiunea administrativă inițială, și anume Timokca Krajina, zona din apropierea Negotinului.

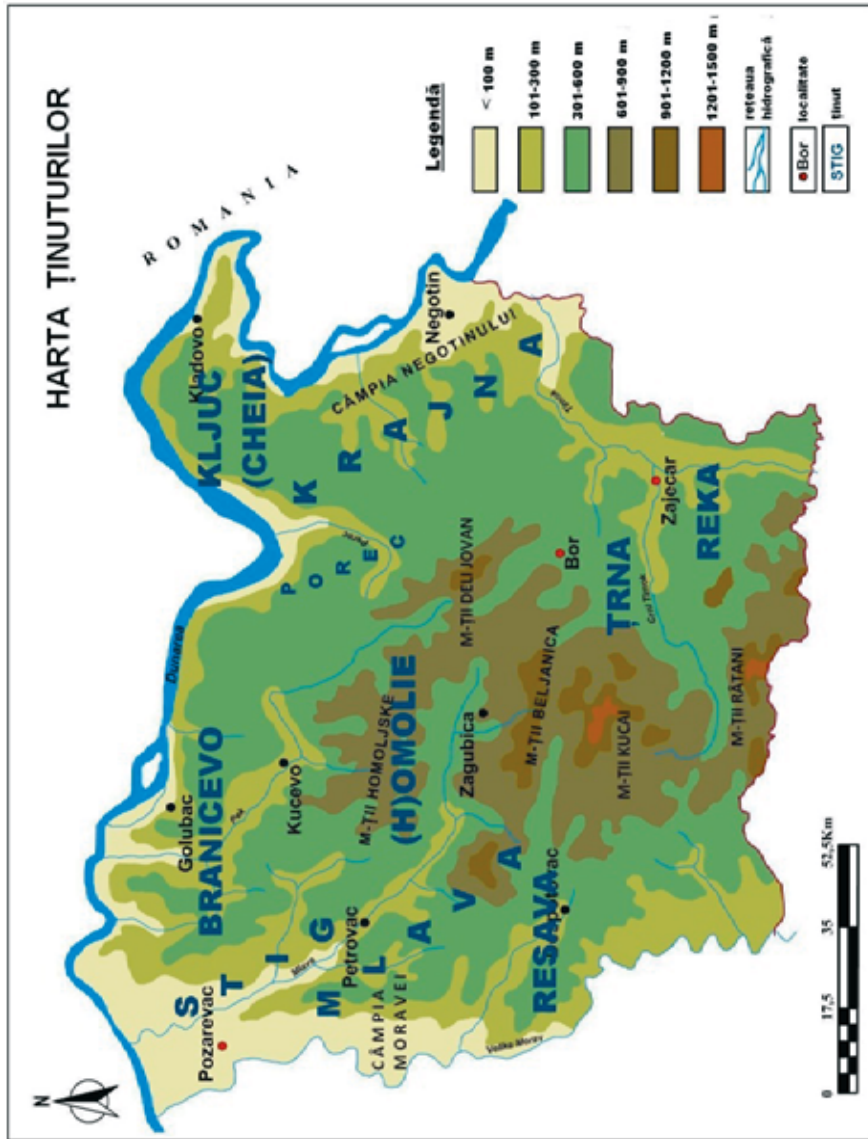
Locuitorii din restul teritoriului studiat: valea Moravei, valea Dunării, munții Homoli, zona Borului, nu recunosc nici o denumire, acestea fiind doar unele dintre ținuturile cunoscute la nivel local și după care locuitorii se recunosc în teritoriu: Branicevo, Zvzd, Stig, Mlava, Reșava, (H)omolie, Poreč, Kjuč (Cheia), Krajna și Trna Reka, ei numindu-se fie în funcție de regiunea administrativă sau ținutul din care fac parte: *braniceveni, zăicereni*; fie după localitățile de proveniență: *grădișteni, râmleni, slătineni, zloteni, osniceni, cislobăreni, mănăstireni, cămneni, turieni, cobileni, renovilceni, cuceveni* etc...⁸⁹.

O altă împărțire pe care o recunosc este aceea a grupelor etnografice: *munteni-ungureni și țărani*, știind foarte bine fiecare, din ce grupă face parte.

Singura denumire generică cu care românii din acest spațiu sunt de acord și care îi reprezintă, denumire promovată de altfel și de reprezentății lor, este aceea de românii din Serbia de răsărit, din estul Serbiei și uneori nord-estul Serbiei. Însă tendința actuală generală este aceea de a denumi întreaga regiune din răsăritul Serbiei cu termenul generic *Valea Timocului* chiar dacă din punct de vedere istoric și geografic nu este tocmai corect.

⁸⁸ Precizare făcută de F. P., 63 ani, sat Osnicea, aflat la sud de Zaicear

⁸⁹ Mi s-a reproșat de multe ori, în discuțiile avute cu românii din arealul moravo-timocean, că generalizând termenii de Timoc sau Craina pentru toată zona, nu se vorbește despre ei, oamenii simpli nu percep aceste denumiri, deoarece sunt date de alții. Reacția era una singură, de frustrare, de excludere, existând o singură întrebare din partea lor: de ce se vorbește numai de o parte din ei, pentru că români sunt și pe valea Dunării și pe valea Moravei, aceștia neregăsindu-se în denumirile date.

Harta nr. 8

IV. ELEMENTE GEODEMOGRAFICE

VECHIMEA ȘI CONTINUITATEA POPULAȚIEI DIN ESTUL SERBIEI. Teritoriul cuprins între râurile Timoc și Morava, așa cum s-a arătat în capitolul de geografie istorică, este o arie de veche și continuă populare, diferite populații succedându-se până în timpurile moderne. Urme ale prezenței și activității omului s-au păstrat încă din paleoliticul superior (arheologii identificând, mai ales în peșteri unelte de os și corn, unele obiecte de artă, respectiv reprezentări antropomorfe sculptate în piatră).

Însă cel mai numeroase și bine conservate urme se păstrează din *perioada mezolitică* (unelte, ceramică și chiar locuințe), o caracteristică generală fiind faptul că în zona Porților de Fier ale Dunării și în apropiere, de o parte și de alta a fluviului au existat adesea realități istorice identice sau foarte asemănătoare.

Cea mai veche cultură identificată în cadrul regiunii *cultura Lepenski Vir*⁹⁰-*Schela Cladovei* (în România), ajunge la apogeu între 5300 î.Hr. și 4800 î.Hr., dar dovezile sugerează prezența primului om în localitate, în 7000 î.Hr.. Numeroasele sculpturi și arhitectura specifice sunt mărturia unei bogate vieți sociale și religioasă condusă de locuitori cu nivelul ridicat de cultură. Se presupune că oamenii din cultura Lepenski Vir erau descendenți ai populației europene de la sfârșitul ultimei ere glaciare.

După *cultura neolitică* cunoscută sub numele de *Starcevo-Criș* precum și cea numită *Turdaș-Vinca*, perioada de trecere de la neolitic la *epoca bronzului*, este reprezentată cel mai bine de *cultura Kostolac*⁹¹ (2500-1900 B.C.). Urme de locuire apar prima dată lângă Porțile de Fier (Cladovo) și regiunea Timocului (Veljkov, Štubik, peșterile din zona Zlotului) și apoi mai departe de-a lungul Dunării și Timocului.

Pentru *epoca fierului* reprezentantă este *cultura Basarabi* (sec. VIII-VII), cele mai importante situri⁹² din răsăritul Serbiei fiind cele de la Pecine lângă Kostolac, Moara Haiducilor lângă Prahovo, Mala Vrbica și Vajuga-Pesak la Porțile de Fier, peștera Zlot lângă Bor.

⁹⁰ John Chapman, *op. cit.*, p.194-203.

⁹¹ Cristian Iona Popa, *op. cit.*, p.13.

⁹² N. Tasic, *op.cit.*, p.17.

Comunitatea românească din estul Serbiei

În antichitate, pe teritoriul studiat s-au succedat mai multe culturi și civilizații, primii locuitori ai zonei despre care există informații fiind *tribalii*, urmați în secolul al III-lea, de *scordiscii mici* care pun stăpânire temporară peste această regiune.

În secolul II (168 î. Hr.), regiunea este cucerită de romani și i se dă denumirea de *Moesia*. **Epoca romană** este cunoscută ca o epocă de intensă colonizare și un spor mare de populație. Se construiesc cetăți și castele: *Viminacium* (lângă Costolaț), *Cuppae* (Golubăț), *Municipium* (Caliște), *Idimis* (Medvegea), *Horreum Margi* (Čiuprija), *Pontes* (Costol), *Gamzigrad*, *Caput Fossae* (Techia), *Taliata*, *Zantes* (lângă Cladova); drumuri pietruite; se exploatează minele de aramă de la Maidanpek; se înmulțesc spălătoriile de aur de la Podgori⁹³. Limesul roman a fost menținut la Dunăre până la moartea lui Valens, în 378 d. Hr.

În secolele V-VI, în spațiul moravo-timocean datorită atacurilor frecvente ale hunilor, gepizilor și ostrogoților, viața urbană decade, așezările rurale mutându-se deseori în locuri mai sigure și mai puțin accesibile, în zonele de munte.

La începutul secolului al VII-lea **dominația romano-bizantină** cedează sub presiunea slavilor, avarilor și apoi bulgarilor. Sârbii apar tot în această perioadă, ei așezându-se în apusul actualei regiuni.

Documentele istorice ale secolelor IX-XVI, atestă deja existența de așezări umane acoperind întreaga regiune, ce cuprind nuclee ale celei mai mari părți din localitățile actuale, majoritatea locuitorilor formând-o populația tracă romanizată, ce a dat populația românească de la sud de Dunăre, sau *vlasii* cum sunt numiți de sârbi.

În sec. XIV urmele *românilor/vlahilor* se întâlnesc în mai multe acte oficiale ale țărilor sârbe. Balcanistul Sanfeld arată că între sârbi și bulgari s-au interpus *vlahii* din zona Moravei pomenind și de Vlașka Planina (Munții Românești)⁹⁴.

Este incontestabil faptul că în apropierea Dunării, la răsărit de Morava s-au menținut autohtoni români, urmași ai celor care trăiseră mai înainte în Dacia Aureliană⁹⁵.

Peste prima alcătuire etnică s-au adăugat apoi elemente macedo-române din Pind și din Balcani, precum și elemente bulgărești, otomane, austrice și sârbești.

⁹³ M. Stanojevic, *Crna Reka*, p. 61; cf. Godisnjik, XIX, 1905, p. 264. În satul Bor s-a exploatat arama încă din epoca bronzului.

⁹⁴ Kristian Sanfeld, (1926), *En oversigt over dens resultater og problemer*, Copenhaga.

⁹⁵ Gheorghe Zbucnea, Cezar Dobre, *op. cit.*, p. 14.

Hărțile secolelor XVII-XIX, confirmă existența satelor cu precădere românești și evidențiază preferința acestora pentru văi sau zone împădurite, montane, ceea ce subliniază vechea funcție a pădurii și muntelui, de adăpost a așezărilor, culturilor și drumurilor.

Tot în această perioadă, în spațiul estic al Serbiei, se adaugă celor existente, noi elemente românești din Oltenia și Banat. Prezența numeroaselor toponime românești răspândite în întreaga regiune, atestă existența unei populații românești, aflate și în prezent în curs de asimilare.

Începutul secolului XX, se caracterizează printr-un proces intens de înmulțire a populației și așezărilor, mai ales în zonele joase, de câmpie.

NUMĂRUL POPULAȚIEI. Populația Serbiei conform recensământului din 2002 este de 7.498.001 locuitori, fără teritoriul Kosovo, populația medie estimată din Serbia, în 2009 ridicându-se la 7.320.807. Pentru Serbia Centrală s-a înregistrat un număr de 5.466.009 de locuitori, dintre care arealul vizat având un număr de 712.050 locuitori.

Începând cu anii 1990, în Serbia Centrală, la fel ca în toată Serbia, incluzând și regiunea studiată, *se înregistrează tendințe de depopulare* (prin rata de creștere a populației și spor natural negative), procesul de depopulare fiind în continuă dezvoltare, estimându-se pentru anul 2009 o populație totală de 7.320.807 locuitori.

Rata de creștere a populației în raport cu anul 2008 a fost negativ și s-a ridicat la -4.0 la 1.000 locuitori. Conform statisticilor, rata de creștere naturală a fost de -4.6 la 1.000 de locuitori (rata de născuți vii 9,6 și rata mortalității 14.2). Din 2002 până în 2009 populația a scăzut cu 179 de mii, rata medie de creștere anuală a fost -3.5 la 1.000 de locuitori.

Tot în perioada 2002-2009, rata de născuți vii a descrescut 10.4-9.6 născuți-vii (la 1.000 de locuitori). Ponderea femeilor în perioada fertilă din populația totală de asemenea, a descrescut de la 24,1% la 23,1%.

Rata mortalității a crescut de 13.7 la 14.2 decese la 1.000 locuitori. Principalele cauze de deces sunt încă bolile circulatorii și neoplasm la bărbați, cât și la femei. Rata populației masculine a fost redusă în comparație cu 1991 (958.7-946.5), ceea ce înseamnă că ponderea populației feminine în totalul populației este în creștere. Mortalitatea infantilă în schimb, a fost semnificativ redusă de la 10,1 decese infantile la 7,0 la 1.000 copii născuți vii⁹⁶.

⁹⁶ Statistical Office of the Republic of Serbia, (2010), *Statistical Yearbook of Serbia*, Belgrade, p.58-62.

EVOLUȚIA NUMERICĂ A POPULAȚIEI

Recensămintele în Serbia încep cu anul 1834, când se efectuează primul recensământ în sensul modern al termenului, populația totală fiind redusă, de numai 678.192 locuitori. Începând cu această dată, populația cunoaște o creștere continuă și relativ echilibrată a numărului de locuitori, dată însă și de extinderea teritorială pe care Serbia o realizează în timp. Ca urmare a răscoalelor popoarelor creștine din Blacani din 1875-1877, după Congresul de Pace de la Berlin (1878), Serbia își extinde teritoriul cu 30% prin alipirea regiunii Niș, crescând astfel și numărul populației (tabel nr. 1). După Războaiele Balcanice din anii 1912-1913, Serbia alipește și vechea vatră sârbească Kosovo și Raška, precum și o mare parte a Macedoniei⁹⁷, între anii 1895-1921, populația statului sârb aproape dublându-se. Astfel, la recensăminte se înregistrează:

Tabel nr. 1. Evoluția numerică a populației Serbiei

1834	678.192 locuitori
1841	828.895 locuitori
1843	859.545 locuitori
1846	915.080 locuitori
1850	956.893 locuitori
1854	998.919 locuitori
1859	1.078.281 locuitori
1863	1.108.668 locuitori
1866	1,216,219 ⁹⁸ locuitori
1878	1,669,337 ⁹⁹ locuitori
1895	2,493,770 locuitori
1921	4,133,478 locuitori
1948	6,527,966 locuitori
1953	6,979,154 locuitori
1961	7,642,227 locuitori
1971	8,446,591 locuitori
1981	9,313,677 locuitori
1991 (fără Kosovo)	7,822,795 locuitori
2002 (fără Kosovo)	7.498.001 locuitori

⁹⁷ Dobrescu I.F., Dobrescu N.L., *op.cit.*, p. 82-83.

⁹⁸ Geographisches Handbuch zu Andrees Handatlas, 1882 – Serbia.

⁹⁹ Ibidem.

DENSITATEA medie a populației pentru Serbia Centrală este de 97,7 locuitori/kmp. Însă în partea răsăriteană densitatea este mult mai mică (tabel nr. 2), 51 loc./kmp densitatea medie și doar 20-25 locuitori/kmp în zona înaltă, de munte, existând unele diferențieri de la județ la județ, determinate de gradul de favorabilitate al condițiilor naturale. Densitatea mică se datorează zonei preponderent montane (cu excepția depresiunilor și văilor mai largi), existând însă și cauze de ordin istoric și economic. Astfel, valori peste media pe țară întâlnim doar în orașe.

STRUCTURA POPULAȚIEI.

Serbia este constituită din trei teritorii: provincia Kosovo, provincia Voivodina și Serbia Centrală, acestea având o mare diversitate etnică, ca

urmare a ocupației otomane în sud și a imperiului austro-ungar în nord, fiind populate în majoritate de sârbi. Alături de sârbi, trăiesc mai multe minorități naționale, mai semnificative, conform recensămintelor fiind albanezii (care sunt majoritari în Kosovo), ungurii, bosniacii, țigani, croații, slovacii, bulgarii, *românii* etc. De-a lungul timpului, în recensămintele oficiale, numărul și minoritățile cele mai importante au variat sensibil.

Structura etnică, la nivelul Serbiei, potrivit recensămintelor oficiale. Astfel, potrivit Codului lui Dușan, Codul de legi al împăratului sârbilor și grecilor Dușan cel Puternic, locuitorii din Imperiul sârb au fost între anii 1349-1354, după naționalitate: sârbi, greci, arbanasi (albanezi), *vlahi*, saxoni (germani-cei mai mulți în așezările de mineri).

Istoricul Jiricek afirmă că la 1365, Serbia avea 200.000 de locuitori, populația fiind formată din sârbi și *vlahi*¹⁰⁰.

La 1389 turcii desființează Serbia ca stat, teritoriul acesteia fiind divizat vreme de mai bine de 400 de ani. Arealul moravo-timocean, va fi în

Harta nr. 9

¹⁰⁰ Cristea Sandu Timoc, (1996), *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, ed. a-II-a revăzută, editura Astra Română, Timișoara, p. 16.

Comunitatea românească din estul Serbiei

această perioadă împărțit, partea estică intră în componența sangeacului Vidinului și partea vestică în componența sangeacului de Branicevo. Turcii întocmesc statistici despre românii din sangeacul Vidinului în anii 1530, 1586, 1723, 1736, 1740 și 1783. În arhivele din Ankara și Istanbul, cercetătoarea Desanka Bojanic Lucakc găsește tabelele cu recensămintele populației *valahe* chiar de la 1466, 1478, 1491.

După cronicile turcești, în anul 1545, aici existau 457 sate *valahe* sau *românești*, 35 mahalale și 90 cătune¹⁰¹, ca în datele din anul 1560, când s-a recunoscut provincia autonomă Margina, de către turci, să apară în Serbia de răsărit, 498 de sate, 50 de cătune, 18 moșii turcești și 26 de mănăstiri înălțate de domnitorii români¹⁰².

În 1866, situația apare alta la nivel de recensământ, pe naționalități. Din totalul de 1,216,219: sârbi=1,058,189 (87.01%), **români (vlahi)** = 127,545 (10.49%), țigani= 24,607 (2.02%), germani = 2,589 (0.21%), alții = 3,256 (0.27%).

În 1895 din totalul de 2,493,770, sârbi erau circa 2 milioane (cca. 90%), *români (vlahi)* = 159,000 (6.43%), țigani = 46,000 (1.84%).

La recensământul din 1921 (fără Voivodina, dar incluzând Kosovo și Macedonia) se înregistrau din totalul de 4.133.478, sârbi și croați=3,339,369 (80.87%), albanezi=420,473 (10.17%), **vlahi**=159,549 (3.86%), turci=149,210 (3.61%), germani= 5,969, ruși 4,176, sloveni= 3,625, cehi și slovaci = 2,801, unguri = 2,532, francezi = 717, italieni = 503, polonezi = 286, englezi = 231, ruteni = 35, alții (cei mai mulți țigani) = 44,002.

În 1948 din totalul de 6,527,966, majoritatea o formau sârbii= 4,823,730 (73.89%), urmați de albanezi = 532,011 (8.15%), unguri = 433,701 (6.64%), croați = 169,864 (2.60%), muntenegreni = 74,860 (1.15%), țigani = 52,181, sloveni = 20,998, macedoneni = 17,917, musulmani = 17,315.

Începând din acest moment, **românii sau vlahii dispar din statisticile oficiale**, ca urmare a tensionării relațiilor jugolavo-române, dotărită proiectului “*Federația Balcanică*” demarat de Iosip Broz Tito. Acest proiect al liderului jugoslav de a crea o federație balcanică în care să fie incluse Albania și Bulgaria, dar sub conducerea Jugoslaviei, a dus la o ruptură între Stalin și Tito.

¹⁰¹ Ibidem

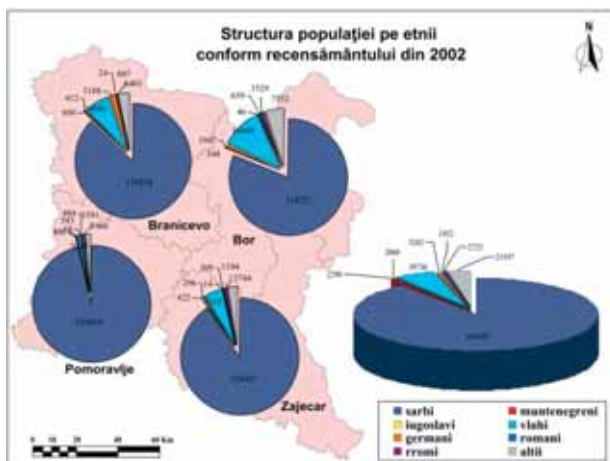
¹⁰² Cristea Sandu Timoc, (2009), *LXXI. Câteva relații medievale cu sârbii*, în revista *Dacia Aureliană*, Timișoara, p. 5.

La reuniunea Komintermului, din 25-28 iunie 1948 de la București, se emite un document prin care Tito este considerat “trădător al socialismului”. Documentul a trebuit să fie aprobat, din motive lesne de înțeles și de către Gheorghiu Dej, fapt ce a înrăutățit relațiile dintre Jugoslavia și România¹⁰³.

În 1953 din 6,979,154 total, sârbi = 5,152,939 (73.83%), albanezi = 565,513 (8.10%), unguri = 441,907 (6.33%), croați = 173,246 (2.48%), muntenegreni = 86,061 (1.23%), musulmani = 81,081 (1.16%), țigani = 58,800, macedoneni = 27,277, sloveni = 20,717.

În 1961 din totalul de 7,642,227, sârbi=5,704,686 (74.65%), albanezi = 699,772 (9.16%), unguri= 449,587 (5.88%), croați = 196,409 (2.57%), muntenegreni = 104,753 (1.37%), musulmani = 93,467 (1.22%), macedoneni= 36,288, yugoslavi = 20,079, sloveni = 19,957, țigani = 9,826.

Românii/vlahii, reapar în recensămintele oficiale după mai bine de 20 de ani de absență, datorită faptului că din anul 1955, relațiile dintre Jugoslavia și România încep să se detensioneze, în special prin demararea proiectului Porțile de Fier, astfel sporindu-se încrederea între părți. În iulie 1964, un grup de oficialități iugoslave de rang înalt au avut o întâlnire la Comitetul Central, în care au fost discutate probleme ale colaborării bilaterale¹⁰⁴, execuția S.H.E.N. Porțile de Fier începând la 7 septembrie 1964, finalizarea lucrărilor fiind consemnată la 16 mai 1972.

Harta nr. 10

Drept urmare, la recensământul din anul 1971 din totalul de 8,446,591 din care sârbi = 6,016,811 (71.23%), albanezi = 984,761 (11.66%), unguri = 430,314 (5.10%), croați= 184,913 (2.19%), musulmani = 154,330 (1.83%), muntenegreni = 125,260 (1.48%), yugoslavi = 123,824 (1.47%), slovaci= 76,733, bulgari = 53,800, țigani = 49,894, macedoneni = 42,675,

¹⁰³ www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/serviciile-secrete-criza-iugoslava

¹⁰⁴ www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/prietenul-belgrad-nevoie-se-cunoaste

Comunitatea românească din estul Serbiei

ruși = 20,608, turci = 18,220, sloveni = 15,957, se înregistrează și un număr de **14,724 de vlahi și 57,419 de români**.

În 1981 din totalul de 9,313,677, se înregistrează sârbi = 6,182,159 (66.38%), albanezi = 1,303,032 (13.99%), yugoslavi = 441,941 (4.75%), unguri = 390,468 (4.19%), musulmani = 215,166 (2.31%), croați = 149,368 (1.60%), muntenegreni = 147,466 (1.58%), țigani = 110,956 (1.19%), macedoneni = 48,986, sloveni = 12,006.

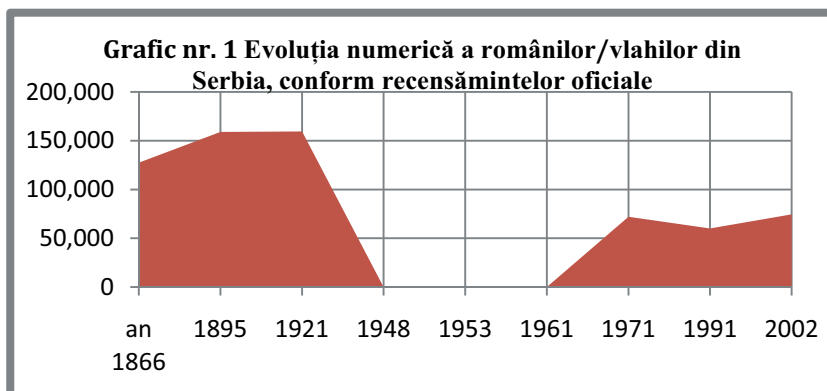
În 1991, (fără Kosovo) din totalul de 7,822,795, apar sârbi = 6,252,405 (79.93%), unguri = 343,800 (4.39%), yugoslavi = 320,186 (4.09%), musulmani = 180,222 (2.3%), muntenegreni = 118,934 (1.52%), croați = 97,344 (1.24%), țigani = 94,491 (1.21%), albanezi = 78,281 (1%), slovaci = 66,772 (0.85%), macedoneni = 45,068 (0.58%), **români = 42,316 (0.54%)**, bulgari = 26,698 (0.34%), ucraineni = 18,052 (0.23%), **vlahi = 17,804 (0.23%)**, alții = 34,698 (0.44%), nedeclarat = 10,538 (0.13%), afiliere regională = 4,841 (0.06%), necunoscuți = 47,949 (0.61%)

La ultimul recensământ efectuat în 2002 din totalul de 7.498.001, se înregistrează sârbi-6.212.838 (82,86%), muntenegreni -69.049 (0,92%), iugoslavi-80.721 (1,08%), albanezi-61.647 (0,82%), bosniaci-136.087 (1,82%), bulgari-20.497 (0,27%), goranți -4.581(0,06%), croați-70.602(0,94%), macedoneni-25.847 (0,35%), musulmani (după naționalitate) 19.503 (0,26%), țigani-108.193 (1,44%), **vlahi -40.054 (0,53%)**, **români-34.576 (0,46%)**, germani-3.901 (0,05%), ruteni-15.905 (0,21%), ruși-2.588 (0,03%), slovaci-59.021(0,79%), sloveni-5.104 (0,07%), cehi-2.211 (0,03%), ucraineni-5.354 (0,07%), unguri-293.299 (3,91%), alții-11.711 (0,16%), nedeclarați-107.732 (1,44%) și necunoscuți-75.483 (1,01%).

Harta nr. 11

Ionelia Toarcă

În ultima perioadă inter-recensământ cota populației sârbe este de creștere lentă (de la 79,93% în 1991 la 82,86% în 2002). În plus, populația de naționalitate *valahă (română)* și romă (*țiganii*) a crescut, de asemenea. La membrii altor comunități etnice se înregistrează rate negative de creștere.

În Serbia Centrală oficial, sârbii reprezintă 89.48% din totalul populației, bosniacii fiind cea mai importantă minoritate cu 2.48%, urmați de țigani (1,45%) și albanezi (1,10%).

Zona cuprinsă între Timoc și Morava, are o populație de 712.050 de locuitori, conform recensământului din 2002, populația regiunii fiind formată preponderent din două etnii. Majoritatea etnică o constituie sârbii, urmați fiind de minoritatea *românească (vlahă)*. Celelalte minorități sunt slab reprezentate, de cele mai multe ori regăsindu-se în orașe¹⁰⁵.

Se așteaptă cu interes rezultatele recensământului din septembrie 2011, mai ales la nivel regional.

Structura confesională. După religie, cea mai mare parte a populației este creștin-ortodoxă, ceilalți credincioși aparținând cultului islamic ori unor secte religioase.

În ceea ce-i privește pe *românii/vlahii* din estul Serbiei, în ultimul secol biserica a fost aproape inexistentă în conștiința acestora, deoarece lor li s-a suspendat dreptul la slujbele religioase în limba maternă. Majoritatea populației nu are în prezent nici un contact apropiat cu divinitatea prin mijlocirea bisericii, ci această legătură o fac singuri, acest aspect fiind detaliat în capitoul legat de viața spirituală a românilor din această zonă.

Din momentul alipirii regiunii moravo-timocene la statul sârb (1833), în timpul lui Milos Obrenovic, începe un program agresiv de discriminare

¹⁰⁵ Tabel nr. 3 cu rezultatele recensământului din 2002, pe etnii, în cele 4 județe.

Comunitatea românească din estul Serbiei

națională și de asimilare forțată a *românilor* din Serbia de Răsărit, fapt care se continuă și în prezent.

Biserica Ortodoxă Sârbă a interzis categoric folosirea limbii române în bisericile din regiune, nici măcar la spovedanie nefiind admisă folosirea limbii materne de către români, iar cărțile liturgice românești au fost arse. Preoții români din cele 87 de biserici și 17 mănăstiri românești, ce ființau sub jurisdicția *Mitropoliei Ugro-Vlahiei*¹⁰⁶, sunt goniți în România și înlocuiți cu preoți sârbi, ce cântau liturghia în slava veche, iar după 1992, sunt folosiți în regiune, preoți refugiați din Bosnia și Croația Herțegovina¹⁰⁷. De asemenea, prin circulara bisericească nr. 765 din 18 august 1999, episcopul Timocului a dat ordin preoților din eparhia lui ca la botez să se dea copiilor numai nume “curat naționale”, după o listă cu nume de botez sârbești, afișată în fiecare biserică, obligatorie pentru toți locuitorii zonei (Zbucă Gh., Dobre C., 2005: 86).

De la anul 1860 *biserica românească* din acest spațiu geografic a fost transformată în instrument de desnaționalizare. Cei câțiva preoți de origine română, făcându-și studiile în seminarii sârbești, li s-a șters orice urmă de mândrie și conștiință românească, devenind nu numai funcționari ai statului, ci și agenți ai slavizării¹⁰⁸.

Această situație s-a perpetuat până în secolul XXI, în prezent, în pofida numeroaselor presiuni venite

Foto 9 Biserica din Malaița (s.) și Biserica din Isacova (Jasikovo) – d.

din partea statului sârb și a Bisericii ortodoxe sârbe, situația bisericii românești în regiune, pare să se îmbunătățească. În anul 2004, *după mai*

¹⁰⁶ Boboc A. Cojocaru, (iunie-octombrie 2010), *Boian Alexandrovic – simbol al conștiinței naționale a românilor timoceni*, Constelații ieșene, anul V, nr. 2-3 (18-19), p. 29.

¹⁰⁷ Dobrescu I.F., Dobrescu N.L., *op. cit.*, p. 84-85.

¹⁰⁸ A. Jippa Dumitrescu, Octavian Metea, (1943), *Revista Timocul*, p.47-51.

bine de 150 de ani, se reiau slujbele religioase în limba română, odată cu sfințirea primei biserici românești din teritoriu, la Malainița, Negotin, ca urmare a impresionantei lupte duse cu autoritățile sârbe, de către preotul Bojan Aleksandrovici. Cazul bisericii din Malainița ajunge să fie comentat și în presa internațională. În 2005, BBC scria despre prima slujbă românească de Paște înfăptuită în limba română după 180 de ani de dominație sârbă. La sfârșitul anului 2006, preotul Bojan Alexandrovic a fost condamnat de statul sârb la două luni de închisoare, cu suspendare. Actualmente este caterisit de Biserica Sârbă, deși canonic aparține de Biserica Ortodoxă Română. Ca o recunoaștere a eforturilor acestuia, Episcopia Daciei Felix din cadrul Patriarhiei Române îl numește în iunie 2011 în postul de preot vicar administrativ pentru Timoc al Episcopiei noastre¹⁰⁹.

Cazul bisericii din Malainița dar și situația comunității românești din Serbia de Răsărit a făcut obiectul dezbaterilor în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, care, la 1 octombrie 2008, a adoptat *Rezoluția 1632 (2008)* și *Recomandarea 1845 (2008)*, intitulate: „*Situația minorităților naționale din Voivodina și a minorității etnice române din Serbia*”.

În raportul Consiliului Europei se spune, că deși e o "aparentă cordialitate între Bisericile ortodoxe sârbă și română", influența Bisericii sârbe în recunoașterea altor culte "pare exagerată" și "raportorul este surprins totodată de importanța canoanelor bisericești într-un stat secular". Același raport mai spune că APCE e "surprinsă de influența dominantă a Bisericii Ortodoxe Sârbe în recunoașterea de către stat a altor culte" și nu în ultimul rând că "situația *românilor/vlahilor* din estul Serbiei este cu mult mai defavorabilă decât a românilor din nordul Serbiei, provincia Voivodina".

Autoritățile sârbe încearcă să stopeze încă, prin diferite tactici de intimidare și hărțuire, procesul de redeșteptare națională a comunității românești.

Foto 10 Preotul vicar administrativ pentru Timoc, Boian Alexandrovici

¹⁰⁹ Patriarhia Română, Episcopia Daciei Felix, nr.50/2011, *Decizie Chiriarhală*.

Comunitatea românească din estul Serbiei

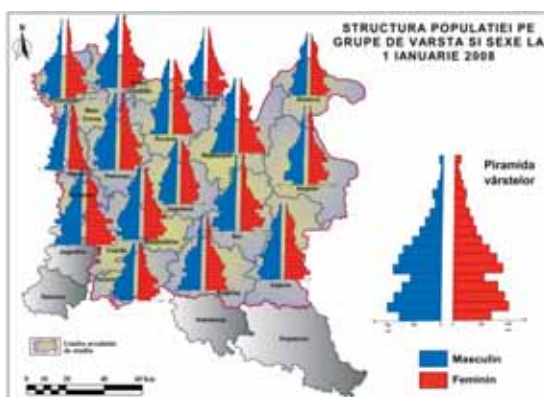
Într-un reportaj despre românii din Serbia, preotul Boian Alexandrovici, afirmă că: *“Mă cheamă lumea din alte sate să slujesc, dar încă să sperie, încă le e frică. Am intrat acum într-un sat, Bobova, la Sfilanăț, la o înmormântare la un om și presa sârbească a scris azi, la Belgrad, că lumea nu-l mai vrea pe popa sârbesc”*¹¹⁰.

În anul 2010 se sfințește a doua biserică românească, în satul Isacova (Jasikovo), pe valea Moravei, slujbele religioase fiind ținute de preotul iconom stavrofor Iel Buobu Lui, paroh al parohiei de Horreum Margi și Isacova.

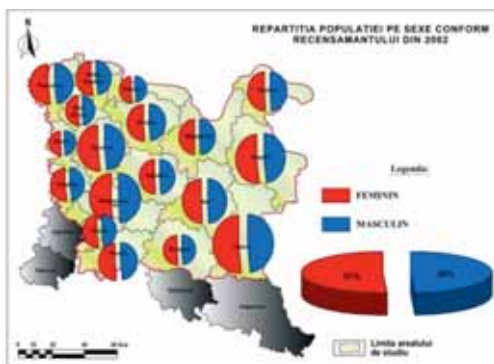
S-a demarat în ultimii doi ani, construirea unei biserici la Busur, Valea Moravei, precum și ridicarea la Malainița a unei a doua biserici, ce va constitui nucleul primei mănăstiri românești din arealul movaro-timocean.

Au mai fost ridicate și câteva clopotnițe și troițe, unde cei doi preoți merg să facă slujbe: în satele Șipicovo, Bigrenița, Metovnița, Samarinovac, Țârnaica, Geanova.

Structura pe grupe de vârstă. Populația din Serbia, inclusiv estul Serbiei, este din ce în ce

Harta nr. 12 și Harta nr. 13

mai în vârstă. În perioada 2002-2009, proporția populației tinere de 15 ani și peste 65 de ani în totalul populației variat: procentul de tineri (0-14) a scăzut de la 16,1% în 2002 la 15,2% în 2009, în timp ce populația în vârstă de 65 ani și peste a crescut de la 16,6% (2002) la 17,1% (2009).

Potrivit recensământului din 2002, ponderea cea mai mare ca vârstă înaintată o au slovenii și germanii, cu o vârstă medie de 54.9 și 52.1 ani, dintre toate naționalitățile, urmați de locuitorii de naționalitate bulgară, croată și vlahă cu o vârstă

¹¹⁰ Ionel Dancu, martie 2011, *Dumnezeu nu știe românește în Valea Timocului*, Adevărul.ro.

Ionelia Toarcă

medie de 48 de ani. Pe de altă parte, cea mai tânără naționalitate este cea de etnie romă, cu o vârstă medie de 27,5 ani, iar din grupurile etnice mai mici, goranții¹¹¹, cu o vârstă medie de 32 de ani.

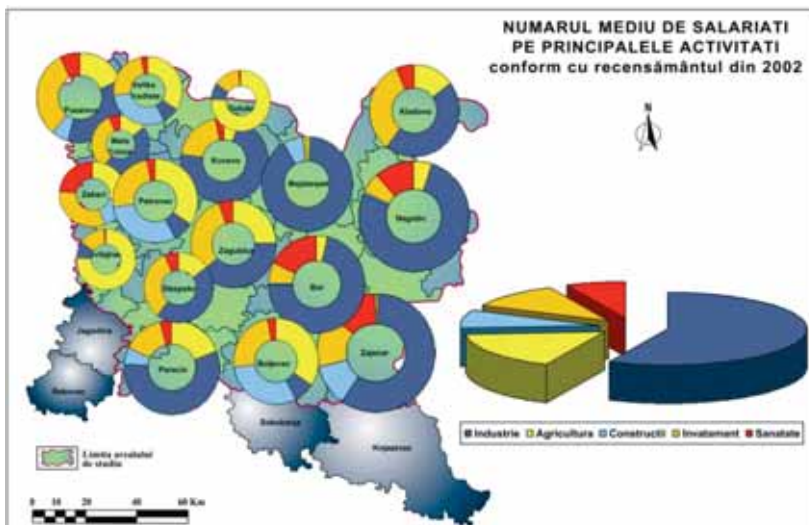
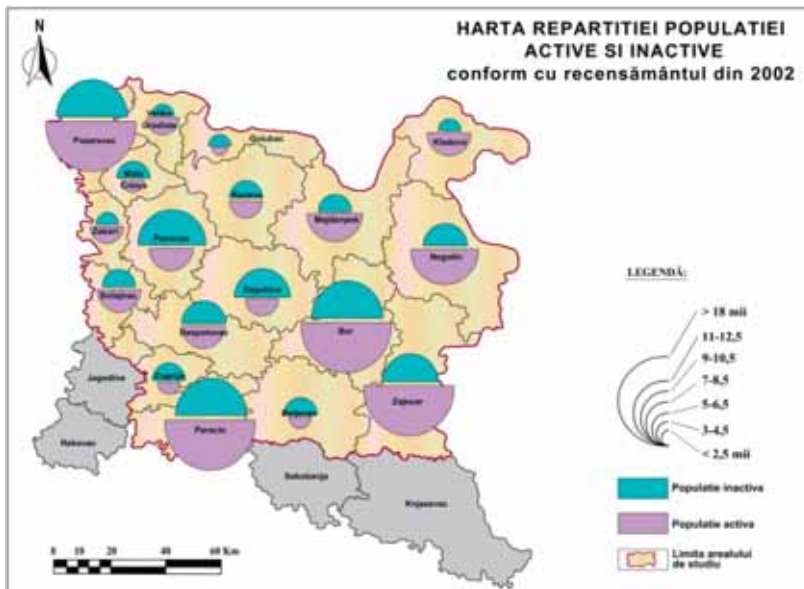
Structura populației pe medii (urban și rural). Puțin peste jumătate din populația Serbiei trăiește în mediul urban, procentul fiind de 56%. Numărul populației în orașe a crescut foarte puțin, creșterea efectivului populației urbane datorându-se unor factori cum sunt: sporul natural al populației orașelor și atragerea unui număr însemnat de persoane din mediul rural, îndeosebi ca urmare a mecanizării lucrărilor agricole. În paralel cu acest proces a avut loc o diminuare a ponderii populației rurale.

Populația activă. În ceea ce privește ponderea populației active care lucrează, din 1991 până în 2002 a scăzut în medie cu 2,7% (pentru populația de sex masculin cu 3,5%, pentru femei cu 1,7%). Cotele reduse privind activitatea populației de sex masculin au fost cauzate în principal de reducerea activității la generația mai în vârstă, precum și reducerea ponderii populației ocupate în agricultură (17.2 la 10.9).

A avut loc o scădere accentuată a populației active ocupate în agricultură. Conform celor mai recente rezultate, populația ocupată în agricultură este de doar 10,9% din totalul populației. În raport cu 1991, numărul absolut al populației agricole a fost redus cu 37%. În paralel a crescut populația ocupată în industrie și construcții, mai întâi, iar recent, cea cuprinsă în sectorul serviciilor.

¹¹¹ Goranții sunt un grup etnic sud-slavic musulman, însemnând “oamenii muntelui”, care a migrat în Serbia din regiunea Gora, localizată între Albania, Kosovo și Macedonia.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Hărțile nr. 14 și nr. 15

NUMĂRUL ȘI EVOLUȚIA POPULAȚIEI ROMÂNEȘTI DIN ESTUL SERBIEI

Cu o populație de 712.050 de locuitori¹¹², în cele 4 județe: *Branicevo*, *Pomoravie*, *Bor* și *Zaicear*, din care majoritatea este oficial de etnie sârbă-636.420 (89%), următoarea minoritate ca importanță, este aceea de *români* (împărțiți în statisticile oficiale în *vlahi*-39736 și *români*-1476). Din totalul de 41.212 de persoane, aceștia reprezintă 5.78% din totalul populației. Anumiți lingviști și oameni de știință, precum și organizațiile românești din Estul Serbiei ridică însă numărul *românilor/vlahilor* la 250.000 - 400.000 de locuitori¹¹³.

Aceste estimări se bazează pe faptul că recensămintele sârbești din secolul al XIX-lea consemnau circa 150.000 de *români*, adică 10% din populația Serbiei și majoritatea absolută a estului Serbiei. La acestea se adaugă sporul natural demografic, precum și considerarea că nu a existat niciodată un exod a populației românești din zonă.

Date oficiale. Referitor la numărul total al românilor din estul Serbiei în diverse perioade istorice se pot menționa următoarele date:

Cercetătoarea iugoslavă Dușanka Bojanic Lukac, găsește în arhivele din Ankara și Istanbul, tabelele cu recensămintele populației valahe de la 1466, 1478-1491 și 1740-1741, în județele Craina și Kladovo-Kljuc. În 71 de sate apare populație românească, regiunea fiind în totalitate de această etnie, semnalându-se doar câteva sate de sârbi.

În prima statistică alcătuită de Serbia la 1834 ca și în cele următoare până la 1846, numărul românilor nu este indicat. Scopul recensămintelor era unul fiscal, de aceea criteriul etnic a fost neglijat¹¹⁴.

În 1846 apar primele date statistice legate de românii din Serbia, unde se menționează prezența a 97.215 români.

În 1857 geograful francez Guillaume Lejean cifrează numărul românilor din Serbia la 104.343. Conform *Meyers Konversationslexikon (Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig und Wien, Vierte Auflage, 1885-1892)* trăiau în regiunea Timoc (adică în Serbia, dar și în Bulgaria) 250.000 români.

¹¹² Conform recensământului din 2002.

¹¹³ Vezi tabel nr. 3.

¹¹⁴ Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 119.

Comunitatea românească din estul Serbiei

În anul 1866¹¹⁵, în Serbia trăiau conform datelor statistice 127.545 români, constituind 10,5 % din populația totală a țării, fiind astfel cifrați ca a doua națiune a țării.

La 1884, populația străină din întreaga Serbie era în procente, de 10,96% din care românii dețineau 7,87%, prin urmare ei reprezentând elementul minoritar cel mai numeros din Serbia¹¹⁶.

La 1890 populația românească era de 148.684 locuitori, adică deținea o pondere de 6,64% din întreaga populație, pe județe situația fiind următoarea: Negotin 55,649 (60,77%), Pojarevaț 58,463 (28,51%), Morava 11.301 (7,05%) și Timoc 30,908 (44,56%).

În statistica din 1895 românii constituiau 6,4 % (169.510) din populația statului, dintre care 183.560 erau țărani și 5.950 erau orășeni, pe județe fiind repartizați astfel: Negotin 54,582 (58,09%) români și 136.658 sârbi, Pojarevaț 59,011 (27,03) români și 151.867 sârbi, Morava 9.282 (5,32%) români și 161.817 sârbi și Timoc 34,797 (46,97%) români și 37.575 sârbi.

Începând cu 1900, numărul românilor în statisticile oficiale scade brusc și fără motiv la 122.429 persoane, motiv pentru care veridicitatea acestor cifre a devenit tema unor dispute.

Primul recensământ iugoslav, din 1921, arăta un spor de populație românească cifrându-se la 139.534 *români*, repartizați pe județe astfel: Negotin-62.163 români, Pojarevaț- 44.063 români, Morava – 4.658 români, Timoc – 28.650 români¹¹⁷. Această cifră îi include și pe cei aproximativ 15000 - 20000 aromâni din Macedonia de nord (înglobată în 1912 Serbiei).

La 1931 în estul Serbiei Centrale trăiau conform datelor oficiale 57.000 români, ca în 1948, când deja era statul socialist iugoslav, să apară două etnii distincte: 64.095 *români* și 102.953 de *vlasii*. Prin acest fapt s-a încercat mascarea caracterului lor etnic românesc, sugerându-se că ar fi un popor distinct cu limbă proprie. Următoarele recensăminte încep să ne ofere date puternic diminuate și fără o logică reală a evoluției demografice a acestei comunități.

La 1953 apar la recensământ 198.793 *vorbitori de limba română* în Serbia Centrală, ca în 1961 în estul Serbiei Centrale să fie doar 1330 români (*oficial vlahi*).

În doar 20 de ani, populația română crește brusc în 1981 la 25.535 persoane vorbitoare de "*limba valahă*".

¹¹⁵ Conform *Geographisches Handbuch zu Andrees Handatlas*, 1882, Leipzig und Bielefeld

¹¹⁶ *Drzavopis Srbje*, sveska XVI, p. VIII și XVII.

¹¹⁷ *Statistika Kraljevine Srbije*, Kniga XXIV2, p.CIX.

Ionelia Toarcă

În 1991 în Serbia trăiau 71.536 persoane vorbitoare de "*limba valahă*" (aproape toate în estul Serbiei Centrale), însă numai 16.539 persoane înregistrate drept *valahi*.

Astfel la recensământul din 2002 s-au declarat 39.736 *vlasi* (*vlahi*) și 1.476 *români*, în total 41.212 de persoane (5.78%) din populație.

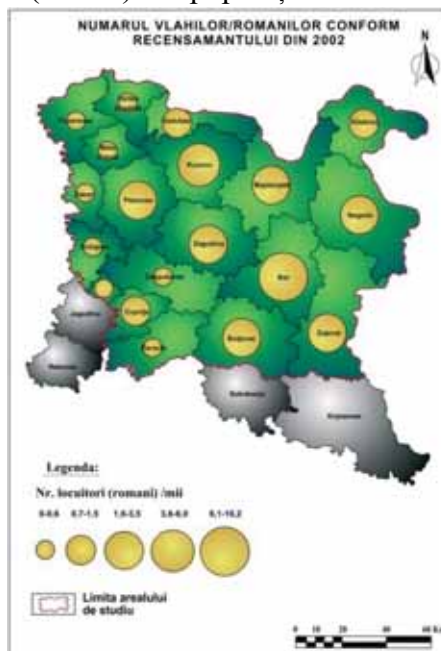
Nu toți îi reprezintă pe românii din Serbia de răsărit, există și țigani românofoni care s-au declarat de identitate etnică românească. În ultimii ani se constată procese active de emancipare etnică, atât ca *vlahi*, dar mai ales la conștientizarea apartenenței la *etnia română* în general, fapt care generează și unele tensiuni în rândul comunității.

Datele recensămintelor oficiale realizate de-a lungul secolului XX sunt contradictorii, nu se poate aprecia numărul exact al vorbitorilor de limbă română și dar și a celor care au identitate etnică românească, fie datorită divizării oficiale între români și vlahi, fie a numărului mare care au fost recenzați ca sârbi, populația românească din zonă fiind foarte

confuză în ceea ce privește identitatea etnică. Recensământul din 1921 este cel mai aproape de adevăr, față de cele din perioada postbelică, care ne prezintă diminuări majore și oscilații ilogice ale numărului de români.

Cercetările care s-au făcut asupra românilor din zonă de la 1800 încoace, au stabilit în mod unanim că regiunea estică a Serbiei și, ca o prelungire a acesteia, colțul nord-vestic al Bulgariei sunt locuite într-o măsură covârșitoare de români și că aceștia, prin continuitatea lor teritorială cu cei din stânga Dunării, prin obiceiurile, tradițiile, costumul, limba lor, absolut identice pe ambele maluri ale Dunării, sunt o parte întregitoare a poporului român.

Date neoficiale. Pentru a vedea felul cum cercetătorii au prezentat regiunea, vom cita și reproduce cronologic următoarele hărți și lucrări:

Harta nr. 16

Comunitatea românească din estul Serbiei

Geograful A.F. Marsigli găsește în 1696 că tot malul drept la Dunării de la Golubăț în jos era locuit de români¹¹⁸.

Etnograful F. Kanitz, începând cu anul 1859, a făcut numeroase anchete de teren în această regiune, semnând, mai târziu, câteva lucrări despre Serbia și Bulgaria. El a consemnat masiva prezență a românilor timoceni în zonă, 123.000 români la număr, nu vlahi, despre care a făcut și o serie de observații de natură etnografică, spunând că „originea Rumunilor, Vlahilor sau Românilor, cu toate eforturile științei istorice, n-a fost clasificată îndeajuns până astăzi. Niebuhr îi numea un popor enigmatic. Alți cercetători se supralicitau în ipoteze, care duceau la cele mai contradictorii concluzii”¹¹⁹.

Mackenzie G. Muir și Irby A.P. în “*Map of the south Slavonic countries*”, 1867, confirmă prezența elementului etnic românesc între Dunăre, Timoc și Morava.

Lejean Guillaume în “*Carte ethnographique de la Turquie d’Europe et des etats vassaux autonomes*”, 1869, ne prezintă continuitatea masivă a elementului românesc în sudul Dunării, între vărsarea râului Pek și Vidin. Documentându-se la fața locului el scrie că pentru Serbia românii sunt „un mare dar” fiind „laborioși, activi și mai prolifici decât sârbii”. Spunea că la 1857 erau 39.728 români în cercul Pojarevaț, 35.671 în Craina, 20.597 în Cerna Rieca, 7.351 în Ciupria, 996 în Samedria sau Podunavlia, de toți 104.343 de români.

H. Kiepert în “*Volker und Sprachen Karte vor Osterreich und die unter Donaulandern*”, 1869, arăta de asemenea o continuitate puternică de la nord-est și sud-est cu depășirea românilor la vest de Morava.

Scriitorii sârbi (V. Caric, B. Jaksic¹²⁰) recunosc ei înșiși că actele regilor sârbi atestă existența românilor în secolele XIV-XV, chiar mai la sud de ținutul locuit acum de ei, 10,4% din populația Serbiei fiind *rumuni*.

Jozsef Szabo¹²¹ spunea că 1/7 din populația Serbiei o formează românii, aceștia fiind în număr de 175.000 locuitori.

M. Eminescu ca ziarist la Timpul 1876, după datele din ziarul Pester Loyd din Budapesta, vine cu afirmația că 1/6 din populația Serbiei o formează românii.

A. Bagov (Sarajevo 1896) dă un număr de 500.000 români în Serbia.

¹¹⁸ A.F. Marsigli, (1726), *Danubius Panonico-Mysicus*, Haga tom I, p. 58.

¹¹⁹ F. Kanitz, (1904), *Serbien*, Lipsca, p.13.

¹²⁰ B. Jaksic, (1873), *O plamenon sostav naselenia v. Kniajestje Serbskom*, St. Petersburg.

¹²¹ Jozsef Szabo, (1923), *Note de drum din Serbia din punct de vedere etnografic și geografic*, Recenzie de Bocu Sever, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj.

Ionelia Toarcă

Prof. Gustav Weigand de la Universitatea din Leipzig, la 1900, spunea că “Populația din Craina – colțul cel mai muntos nord-estic al Serbiei – este română. Această regiune nu numai că deocamdată este la adăpost de orice slavizare, dar chiar se constată o întărire considerabilă a elementului românesc”, constatând procesul de sârbizare și bulgarizare a acestora, aproximându-le numărul la 180.000, chiar dacă de la funcționarii sârbi obținuse informația că românii ar fi în număr de 150.000¹²².

Sârbul Ljubomir Iavanovici scrie la 1903 că cine ar trece prin zona Timocului “ar putea să creadă că aici trăiește numai o populație românească”¹²³.

În anul 1909, G. Vâlsan spunea că regiunea populată cu români în Serbia era limitofă cu județele – de azi – Mehedinți și Caraș-Severin, pe valea Timocului și până dincolo de valea Moravei, iar în sud până la muntele Rtanj într-un ținut ce cuprindea a șasea parte din Serbia. Înainte se întindeau și dincolo de Morava, arătând că românii din Serbia veche, adică cei din dreapta Dunării sunt în număr de 260.000-300.000 suflete.

G. Giuglea scria că „neamul românesc e pomenit în mase în sudul Dunării încă din vremea țărilor sârbești” și e „un ținut de tranziție între românii din Carpați și aromâni”¹²⁴. A constatat că românii din Serbia au asimilat o parte mare de slavi (sârbo-bulgari).

Florinschy I.D. în “*Harta etnografică a slavismului apusean*”, 1911, arăta în linii mari aceleași adevăruri ca și ceilalți savanți.

Prof. bulgar Romansky, străbate regiunea dintre Timoc și Morava, cercetând 391 de sate din care 151 le găsește curat românești și 298 sârbo-bulgărești. După constatările sale, populația românească în acel an se ridica la 181.696 de locuitori, reprezentând astfel 42% din întreaga populație a celor 4 județe: Negotin – 60.093 (69%), Pojarevăț – 73.168(35%), Zaiiecear – 33.627 (44%), Morava – 14.808 (23%). El scrie referitor la Craina că “*elementul românesc alcătuiește aproape trei pătrimi din toată populația*” și “*că cele 3 plăși nord-vestice: Dolnimilanovăț, Cladova și Brza Palanca sunt aproape exclusiv românești. In cel dintâi nu este nici un sat curat sârbesc, în cea de-a doua numai unul, Petrova sau Cralevăț – populat acum*

¹²² Gustave Weigand, (1900), *Românii în Serbia*, Transilvania, organul asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, Sibiu, nr. V, anul XXXI, p.112.

¹²³ Sandu Cristea Timoc, (1997), *Vlahii sunt români*, editura Astra Română, Timișoara, p. 12.

¹²⁴ George Giuglea, (1988), *Fapte de limbă*, București, p. 184.

Comunitatea românească din estul Serbiei

vreo 60 de ani de muntenegreni din neamurile Tutco, Mircovici și Pacovici, asemenea și în al 3-lea, numai un sat Stiubic (1963 loc.)”¹²⁵.

L.T.Boga în lucrarea “Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia”, apărută în 1913, face o amplă analiză a situației românilor din Serbia și publică situația pe plase și localități cu numărul de locuitori.

Scarlat Demetrescu, A.D. Atanasiu, Ed. Borcea în “*Carte ethnographique des regions habituées par les Roumains et des colonies etrangeres qui s’y trouvent*”, 1919, ne prezintă o răspândire compactă a elementului românesc între Baziaș și sud de Vidin, spre vest așezarea elementului românesc prelungindu-se până la Morava.

S. Bocu afirmă că: “*Intre văile Moravei și Timocului, trăiește o masă compactă de 300.000 de români*”.

M. Seton Watson, chiar dacă este cunoscut ca prieten al jugoslavilor, fixa numărul românilor la 200.000 (“*Roumanien and the var*”).

Dr. Popovici și prof. Giuglea au evaluat numărul românilor dunăreni din Serbia la 300.000 suflete.

Francezul Gustave Gravier în teza de doctorat “*Les frontieres historiques de la Serbie*”, scria ca “hotarul Serbiei este Morava și nu Timocul”¹²⁶. În această privință, Vâlsan scria: “în toate timpurile, afară de rare excepții, din vremea romană și până în sec. XIX, hotarul Serbiei, a rămas pe această râpă, cu o fizajie remarcabilă. Cum au ajuns sârbii totuși în stăpânirea Crainei? Ce argumente au adus? Iată-le: și fiindcă la întemeierea statului modern sârbesc, la 1833, Miloș nu găsea nici un argument, nici istoric, nici geografic, nici etnic, ca să obțină Craina, a apăsător, cu toată greutatea argumentul politic: anume, Serbia are nevoie de legătura cu România vecină și prin ea cu Rusia. Nevoia pe care o aveau sârbii de prietenia României a dus la anexarea celui mai compact grup de români rămas în afară de regatul românesc actual”¹²⁷, spunând mai departe că avem aici “o adevărată Bucovină de Sud”.

Chiar în cărțile școlare sârbești din 1907, numărul românilor din arelul moravo-timocean se ridică la 620.000, iar în 1945 în județele Craina și Timoc erau 365.000 vlahi sau români (Cristea Sandu Timoc 1996: 19).

De-a lungul secolului nostru s-au publicat o serie de statistici asupra numărului românilor dintre Timoc și Morava, atât în România cât și peste

¹²⁵ Stojan Romanski, (1926), *Românite mejdu Timok i Morava*, Sofia, p. 48-49.

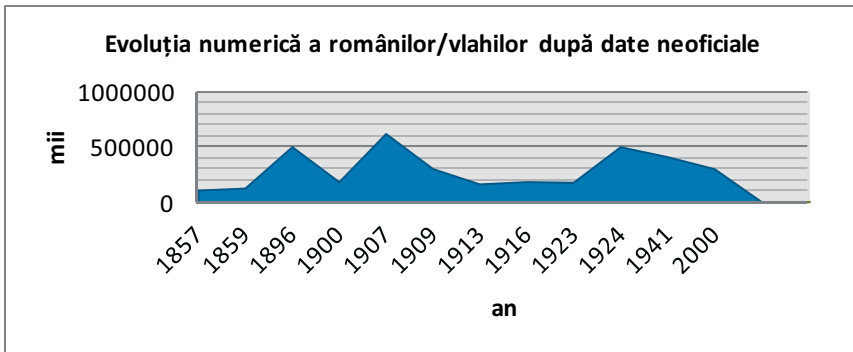
¹²⁶ Gustave Gravier, *Les frontieres historiques de la Serbie*, Paris, p.20-21.

¹²⁷ George Vâlsan, (1937), *Românii din Serbia*, Buletinul Societății Regale Române de Geografie, LVI, București, p. 150.

Ionelia Toarcă

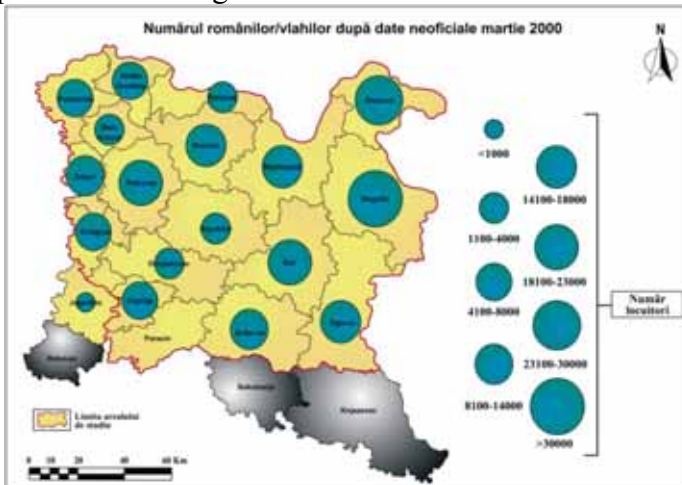
hotare. Astfel, C. Constante îi estima în 1924 la 500000 de persoane¹²⁸, iar pentru 1941 Cristea Sandu Timoc, preluând numărul din statistica iugoslavă din 1931 îi evalua la 408 346.

N. Iorga afirma că “atât în Serbia cât și în Bulgaria sunt sute de mii de

Grafic nr. 2

români care trăiesc dincolo de apă tocmai cum trăiesc oltenii și țărani munteni pe malul cel stâng”¹²⁹.

Harta nr. 17

V. Cucu¹³⁰ scrie că în jurul Pirotului și Nișului erau în trecut mulți români - o prelungire a populației românești din jurul Sofiei fiind pomenită în hrisoavele vechilor țări sârbi.

¹²⁸ C.Constante , A. Golopenția, (1943), *Românii din Timoc*, București.

¹²⁹ Nicolae Iorga, *Sârbi, Bulgari și Români în Peninsula Balcanică în evul mediu*, p.8-9.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Statisticile neoficiale ale unor asociații culturale ale românilor de aici publică cifre mult mai optimiste. Astfel *Mișcarea românilor și a vlahilor din Serbia* îi evaluează la cca 1-2 milioane, locuind în vreo 300 de sate și 22 de orașe, iar *Partidul Independent al vlahilor* îi estimează la cca. 2 milioane.

Numărul real al românilor din această regiune în prezent, este în jur de 300.000¹³¹ (aprox. 40% din populația totală). Cifrele mai mari, sunt deseori exagerate, fiind estimate de diverși autori sau asociații care nu țin cont de procesul de asimilare extrem de activ al românilor, precum și de depopularea accentuată a regiunii, datorată atât ratei de creștere a populației și spor natural negative, cât și migrației intense, din ultimele decenii (mai ales perioada anilor '70-'80) a locuitorilor, către statele vest europene.

Conform recensământului din 2002, în următoarele opștine vlahii/românii, concentrează o minoritate reprezentativă, localitățile cu populație românească fiind în: Bor (18,2%), Boljevac (26,7%), Negotin (7,5%), Zajecar (4,8%), Kladovo (3%), Majdanpek (12,2%), Kucevo(28,3%), Petrovac(10,9%), Golubac(9,9%), Despotovac(2%), Žabari(3%), Cuprija(4%), Malo Crnice(3%), Svilajnac (1%), Požarevac (11%), Žagubica (22,4%), Veliko Gradište(2%) și Jagodina (0,5%).

ORIGINEA ROMÂNILOR DIN ESTUL SERBIEI

Comunitatea românească din răsăritul Serbiei este foarte importantă, după cum s-a văzut chiar din datele oficiale, aceasta fiind a doua după etnia sârbă, arealul etnic românesc din zonă reprezentând o continuitate spre vest a românilor din România și Bulgaria. Între cele două râuri, Timoc la est și Morava la vest, românii formează un areal compact, majoritar în numeroase localități și *opštine* (raioane), fiind întâlniți și în alte regiuni ale Serbiei, dar deja foarte dispersați.

Originea românilor din Serbia estică este greu de elucidat, în lipsa unor izvoare bibliografice, aceștia fiind consemnați mai mult accidental. Nu există o opinie unitară în privința originii acestora, de-a lungul timpului emițându-se mai multe teorii.

În 1904, F. Kanitz observa că "*originea Rumunilor, Vlahilor sau Românilor, cu toate eforturile științei istorice, n-a fost clasificată îndeajuns*

¹³⁰ Vasile Cucu, *Considerațiuni geografice privind unitatea etnică a României*, în Terra nr. 1-2/1992, pagina 22.

¹³¹ Conform tabel nr. 3, localitățile cu populație românească, coloana 2, estimări populație 2000.

până astăzi. Niehbur îi numea îi numea un popor enigmatic. Alți cercetători se supralicitau în ipoteze, ce duceau la cele mai contradictorii ipoteze”¹³².

În urma cercetărilor efectuate pe teren, G. Vâlsan afirma că: *“Mărginindu-le la grupul compact românesc dintre Timoc și Morava, în privința vechimii lui, mai toți istoricii români și sârbi sunt de acord: nu avem dovezi de o mare vechime a românilor din aceste ținuturi”¹³³.*

Teoria originii autohtone a românilor din arealul moravo-timocean, bazându-se pe argumente credibile este susținută de o serie de cercetători. Cronicile din secolul al XII-lea, urmate de scrierile lui Dimitrie Cantemir și ale Școlii Ardelene, istoricii N. Iorga, A.D.Xenopol, Dimitrie Onciu, susțin că procesul de etnogeneză a poporului roman a avut loc pe ambele maluri ale Dunării.

Mulți lingviști (printre care Sextil Pușcariu, E. Gamillscheg), cărora li se adaugă și istoricul Silviu Dragomir, susțin că Timocul, Banatul și Oltenia sunt leagănul formării limbii române¹³⁴.

I.F. Dobrescu și Nicoleta-Laura Dobrescu consideră că cea mai plauzibilă ipoteză este că *“o parte a lor (a românilor timoceni n.m.) sunt urmașii direcți ai populației romanizate din provinciile Moesia Superior și Dacia Ripensis”¹³⁵.*

Chiar dacă nu mai este de actualitate, *teoria reosleriană sau teoria imigraționistă*, vine în sprijinul autohtoniei românilor din acest spațiu, prin susținerea faptului că dacii au fost distruși în totalitate în cele două războaie daco-romane și că românii s-au format la sud de Dunăre și apoi au imigrat la nord.

Teritoriul studiat a fost timp îndelungat sub administrație romană, atestarea romanizării populației din arealul moravo-timocean precum și continuitatea populației traco-ilire romanizate în decursul secolelor până în prezent, fiind dată de o serie de surse istorice, precum și de numeroasele dovezi toponimice prezentate în capitolul legat de toponimie. Argumentele în favoarea formării și păstrării unei populații romanizate în acest areal sunt destul de convingătoare.

Până în secolul XVIII, teritoriul cuprins între râurile Timoc și Morava, abundă de denumiri românești, permanența elementului românesc fiind

¹³² F. Kanitz , (1904), p. 13.

¹³³ George Vâlsan, (1927), *Românii din Serbia*, Buletinul Societății Regale de Geografie, București, p. 11.

¹³⁴ Gheorghe Zbucea, *Românii timoceni*, (2002), Editura Mirton, Timișoara, p. 26.

¹³⁵ I.F. Florescu, Nicoleta-Laura Florescu, *op.cit.*, p.85.

susținută și pe baza toponimiei, chiar dacă istoricii bulgari și sârbi nu o admit¹³⁶.

În susținerea vechimii populației românești în regiunea dintre Morava și Dunăre, ca cel mai vechi element etnic din acest areal, vin și diferite surse etnografice, folclorice, lingvistice și antropologice. Un argument convingător despre vechimea românilor aici, îl constituie și realitatea geografică, elementul autohton întâlnindu-se cel mai adesea în regiunile greu accesibile invadatorilor și anume în zonele împădurite de deal și de munte, populația găsindu-și adăpost în “*zbăguri*”.

Teoria originii nord-dunărene este susținută mai ales de istoricii și etnografii sârbi, care nu admit permanența românilor în sudul Dunării. Ei afirmă că românii care locuiesc acum pe teritoriul Serbiei de Răsărit ar fi în totalitate descendenți ai unor grupuri trecute recent, în secolele XVIII-XIX, din Banat și Oltenia în lumea balcanică. Unii dintre acești învățați presupun o migrare a românilor din Banat și Țara Românească în sec. XV, alții în sec. XVI sau mai degrabă în sec. XVII și XVIII.

Tihomir Georgevici și alții atribuie venirea românilor în Serbia, ca urmare a atrocităților după răscoala lui Horea sau instalării domniei fanariote în Țara Românească¹³⁷.

G. Vâlsan a fost categoric cu privire la rolul Dunării în istoria poporului român: “*Dunărea nu e deloc hotar în regiunea Porțile de Fier și cu atât mai puțin e marginea unei lumi; căci cine a locuit în partea de nord, a trebuit să locuiască și în partea de sud. Dunărea a fost în trecut mai curând o axă națională românească, cum e și Lanțul Carpatic, iar nu un hotar*”¹³⁸.

În lipsa unor granițe fixe, cel puțin până la mijlocul secolului XIX, contactele populației în regiune au fost permanente, împrejurările economice, istorice și politice au condus la migrații succesive, diferite ca amploare în funcție de perioadă, dinspre regiunile nord dunărene spre cele sudice. Războaiele, calamitățile naturale (secete, epidemii de ciumă), asuprirea de către ciocoi și boierime, căsătorii, meșteșugăritul, munci sezoniere, păstoritul, mineritul, valorificarea unor noi terenuri agricole, au fost printre motivele deplasărilor în regiune¹³⁹.

Cert este însă faptul că procesul de migrație a populației românești, așa

¹³⁶ Vezi capitolul referitor la elementele de toponimie.

¹³⁷ T.Djordjevic, *Kroz nase Rumune*, p.18, Idem Rumuni u Srbiji, p.166-169.

¹³⁸ George Vâlsan, (1937), *Românii din Serbia*, ed. postumă, în Buletinul Societății Regale de Geografie, p. 14-15.

¹³⁹ Dorin Lozovanu, *op. cit.*, p. 62.

cum era și firesc, a fost continuu și de fapt în ambele direcții și datorită faptului că până în 1832 trecerea Dunării se făcea fără restricții.

Abia în timpul Regulamentului Organic când România era ocupată de ruși, guvernatorul Kiseleff a decis în 1834, înființarea Corpului Granicierilor pentru paza frontierei pentru prima dată¹⁴⁰, astfel rupând legătura între românii de pe ambele maluri ale Dunării.

Regiunile din care s-au făcut deplasările sunt variate, însă în general cele din apropiere. Cele două regiuni emițătoare de migrații sunt Oltenia, uneori și Muntenia, pentru partea estică a regiunii studiate, și Banatul pentru partea vestică a Serbiei de est.

Originari din Moldova, chiar Basarabia, după surse istorice încă din secolul XVIII - XIX, există în satele Podgorac (opștina Boljevac), în localități din opștina Majdanpek sau chiar în unele la vest de Morava (Suvaja, opștina Varvarin)¹⁴¹.

În favoarea teoriei migrației de la nord de Dunăre a populației românești amintim și cele două etnonime: cel de *ungurean* fiind legat de o posibilă origine din *Țara Ungurească* (arealul Banatului și Transilvaniei) și cel de *țaran* pentru cei migrați din *Țara Românească* (Oltenia și Muntenia).

Fenomenul migrației este cunoscut însă și în sens invers, de la sud la nord. Românii dintre Morava și Vidin treceau în *Țara Românească* pentru a cumpăra sare, a face comerț sau chiar pentru a se așeza¹⁴². Uneori migrația avea la origine chiar și motive mai puțin serioase, acest fapt arătând pe deplin caracterul fluctuant al populației românești de pe ambele maluri ale Dunării. Fenomenul migrației se oglindește prin numeroase dublete folosite de o parte și de alta a fluviului: *Orevița* (Banat), are dublet în Mehedinți și *Urovița* în Craina; *Corbova*, Craina – dublet în două sate din Dolj; *Vârbița*/Craină – *Vârbița* și *Vârbicioara*/Dolj; muntele *Râtanu*/Craină-*Irtanu*/Mehedinți, *Vratna*/Craină – *Vrata*/Mehedinți. În 1833, zeci de familii trec în Oltenia și Banat din cauza epidemiei de ciumă (Trâpcea Th.N., 1999: 135-136).

Are loc însă și o migrație a elementelor sârbești la nord de Dunăre, începând din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea, când în Banat și în Câmpia Panonică se refugiază emigranți sârbi din provinciile sârbești din sudul Dunării, ocupate de turci, sau care deveniseră teatrul luptelor dintre otomani și oștirile despoților sârbi.

¹⁴⁰ http://www.politiadefrontiera.ro/inf_generale/istoria2.php

¹⁴¹ Dorin Lozovanu, *op.cit.*, p. 61.

¹⁴² T. Bulat, noiembrie-decembrie 1925, *Un caz interesant de migrațiune în Oltenia*, în "Arhivele Olteniei", p. 417.

Mai multe au fost cauzele care au generat migrațiile sârbilor în evul mediu, principala cauză însă a constituit-o invazia otomană în Balcani și subjugarea statelor feudale balcanice.

O migrație a populației a avut loc însă și la nivel de regiune, deplasările de la o localitate la alta în interiorul regiunii fiind frecvente. În numeroase cazuri, s-a constatat că populația românească este venită succesiv din alte localități sau regiuni, populația mai veche fiind suport pentru înființarea unor noi localități. În general direcția de migrație a fost dinspre valea Timocului (est) spre valea Moravei (vest), locuitori din opștinile Bor, Boljevac, Negotin au migrat spre valea Moravei, înființând localități noi sau alăturându-se unei populații românești existente.

Migrații au avut loc și între regiuni, în interiorul Serbiei, dar și din Bulgaria și Balcani. Este cazul populației unor localități de pe partea dreaptă a râului Timoc, de pe teritoriul actual al Bulgariei care a migrat spre localități din Serbia. Amintim localitățile românești din Serbia- Halova, Miloševo, Aleksandrovac, Šipikovo și orașul Zajecar, unde s-au așezat români din regiunea Vidin din Bulgaria, aceștia având numeroase legături cu localitățile românești din Bulgaria din apropierea graniței, cum ar fi Kosovo, Bregovo, Rabrovo, Deleina¹⁴³.

Un curent migrator puternic a fost și cel macedo-român din Pind și din Balcani, de unde și originea unor sate, fiindcă Țârna Reča, ținutul din jurul Zaicearului avea o populație de care Vâlsan spunea că este alcătuită din români, pe care sârbii îi numeau Goga (pl. Goghi), aceștia întemeind satele Râgotina, Sumracovăț, Vrajojârnaț, Gamzigrad, Zvezdan, Osnice, Planinița, Slivar, Lenovaț, Vărborăț, Bacevița și Lasovo¹⁴⁴.

O teorie foarte larg răspândită mai ales în cercurile științifice sârbești este aceea precum că *vlahii (vlasii)* reprezintă un grup etnic sârb de origine mixtă slavo-romanică, o populație bilingvă care are ca limbă maternă atât sârba cât și vlaha.

Există și o altă teorie care circulă în mediile sârbești, conform căreia grupuri masive de sârbi au trecut cândva în România din cauza asupririi turcești, au învățat limba, au deprins obiceiurile, după care s-au întors în locurile de baștină¹⁴⁵.

¹⁴³ Dorin Lozovanu, *op. cit.*, p. 64.

¹⁴⁴ George Valsan, (1937), *Românii din Serbia*, Buletinul Societății Regale Române de Geografie, LVI, București, p. 150.

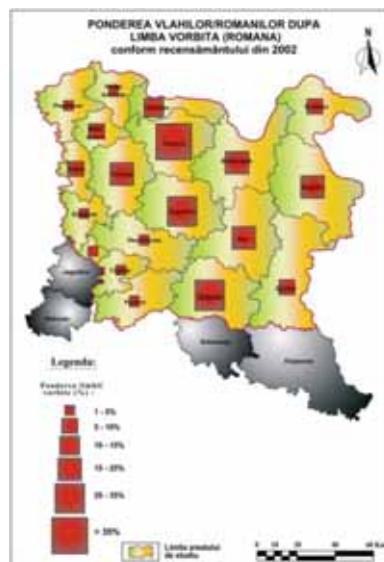
¹⁴⁵ Annemarie Sorescu-Marinkovic, *Cultura populară a românilor din Timoc*, Institutul de Balcanologie, Serbia, p. 79.

După cum s-a văzut din teoriile expuse, originea populației românești din arealul Timoc-Morava este una complexă, pentru elucidarea realităților din teren fiind nevoie de cercetări interdisciplinare amănunțite la nivel de localități.

GRUPURI ETNOGRAFICE ȘI GRAIURI LOCALE

Românii din arealul moravo-timocean sunt în marea lor majoritate bilingvi, vorbind atât limba română cât și limba sârbă. Se constată însă cazuri în care bătrânii, mai ales din satele izolate de munte, nu știu deloc sârbește, pe când la generația tânără există tendința, tot mai frecvent de a învăța numai limba sârbă. Sunt tot mai numeroase cazurile când părinții își doresc acest lucru, ei fiind cei care impun o anumită regulă și în casă, aceea de a comunica între adulți în limba română, iar cu copiii comunicarea să se facă în limba sârbă. Unele dintre motivele invocate de părinți sunt dorința de integrare a copiilor mai ușor în colectivitate, fără a mai avea parte de discriminări pe criteriu etnic din partea colegilor și a unor cadre didactice, precum și îmbunătățirea situației școlare. Drept urmare, folosirea intensivă a limbii de stat afectează fondul lexical de bază prin împrumuturi masive, îmbogățirea continuă a vocabularului românilor din regiune cu neologisme sârbești fiind un real pericol la adresa limbii române vorbite în Serbia de răsărit.

În funcție de graiul vorbit, de obiceiuri, tradiții, port, cu variante de la un grup la altul, precum și de numele ce-și dau românii de aici unii altora, se identifică în spațiul moravo-timocean patru grupe etnografice de limba română distincte între ele: *muntenii/ungureni*, *țărani – mărginiți*, *bufeni și rudari*.

Harta nr. 18

Muntenii/Ungureni formează grupul cel mai numeros al românilor fiind răspândiți în majoritatea opștinilor din estul Serbiei, în regiunea delimitată de râul Morava la vest, Timocul Negru la sud și Dunărea la nord, la est mărginindu-se cu celălalt grup românesc,

Comunitatea românească din estul Serbiei

țărani. Se înregistrează însă, o tranziție treptată dialectală și etnografică între cele două grupuri.

În urma cercetărilor, s-a constatat o suprapunere a denumirilor de *munteni/ungureni*, desemnând în fapt aceeași populație românească. Inițial, numele folosit chiar de locuitori, era cel de *munteni* sau *munțeni*, adică oamenii muntelui, apelativul fiind dat de configurația reliefului, dar și de ocupația de bază a locuitorilor (păstoritul), cu impact și asupra aspectelor etnografice și etnopsihologice locale.

Peste prima denumire s-a suprapus în timp, termenul de *ungureni* sau *ingurieni*¹⁴⁶, existând două teorii cu privire la originea acestuia. O primă teorie emisă de G. Giuglea și preluată de mai mulți cercetători români, susține faptul că apelativul de *ungureni* apare ca urmare a situației politice din secolul al XIV-lea, fiind o reminiscență a dominațiilor ungare și austriece, care s-au extins în spațiul moravo-timocean în două rânduri, pe o durată de mai bine de un secol.

O a doua teorie susține proveniența termenului de la imigrația elementelor românești din Banat în secolul al XVIII-lea. Această teorie este agreată și susținută mai ales de cercetătorii sârbi, care consideră că întreaga populație românească din estul Serbiei, poartă numele de *ungureni*, dar veniți fiind din Ungaria. Ei fac în felul acesta o confuzie voită sau nu, între Banatul aflat la acea dată sub dominație ungurească, și statul modern Ungaria.

Chiar dacă termenul de *ungureni* s-a generalizat pentru întreg spațiu cuprins între râurile Pec și Morava, fiind denumirea cea mai cunoscută în studiile actuale de profil, la nivel local există însă diferențieri. Și în prezent, în zona centrală, între râurile Pec și Poreč, întâlnim vechea pătură de moravo-timoceni (Constantinescu 2000: 46; Paun es Durlic 2010: 9) mai mult cu denumirea de *munteni*, sau *munteni-ungureni*, fiind numele folosit frecvent în teritoriu de către localnici. Acest fapt este constatat și de E. Picot, încă din 1889, când emite

Foto 11 Ansamblu folcloric din Bogovina

¹⁴⁶ N.A.Constantinescu, *op. cit.*, p. 31.

ipoteza autohtoniei *muntenilor*, dat fiind faptul că românii de la "Porecica nu cunosc, se pare, nici una din cele două numiri (ungureni și țărani, n.m.); la ei (munteni n.m.) nu există nici o tradiție care să-i lege de Valahia sau de Ungaria" (Constantinescu 2000: 31).

În teritoriu, frecvența denumirii de *muntean* scade de la râul Pec înspre valea Moravei, fiind înlocuită treptat cu cea de *ungurean*.

Limita dintre satele de *români ungureni* și *țărani* este dată aproximativ de Munții Miroci, Deli Jovan, continuându-se apoi până la sud de Zajecar. Puținele surse lingvistice arată că aceștia vorbesc un grai care reprezintă continuarea directă a subdialectului bănățean. I. Pătruț, în 1942 face o succintă descriere a idiomului vorbit: "în localitățile cu graiu bănățean, în loc de *t, d* (urmate de *e, i*) se rostește *ć, dž*, iar în loc de *ć, ĝ* (ce, ge), *ś, ź*". (Pătruț, 1942: 331). În privința subdialectului bănățean, etnolingvista sârbă Biljana Sikimic, găsește diferențe între graiurile din vest (satele Dubocka, Kladurovo) și satele din est (Metovnica), graiul din satul Zlot deosebindu-se pe de altă parte și de unele și de altele (Sikimic 2005 a: 149-150).

Românii munteni-ungureni din Serbia, prezintă și o serie de particularități etnografice cum ar fi specificul portului tradițional, bine păstrat, cu elemente arhaice românești, elementul simbol fiind căciula tipică lor, numită „*clăbăț*”, sau „*călăbăț*”, făcută dintr-o singură piele de oaie, și care nu se mai întâlnește nicăieri; tradiții și obiceiuri, deseori precreștine, pe care le-am detaliat în capitolul legat de viața spirituală; folclorul este un alt element ce completează specificul românilor ungureni.

Țăranii/mărginiții se întâlnesc într-un număr mult mai mic, în ținutul Ključ (Cheia) și Negotinska Krajna, fiind concentrați în opștinile Kladovo, Negotin și Zajecar.

Graiul *țăranilor* este foarte apropiat de subdialectul muntean al limbii române, fiind o variantă a graiului oltean, în unele zone cu interferențe și oarecare specific timocean. În lucrarea *Foklor dela românii din Serbia*, I. Pătruț afirmă că în "Craina se vorbește graiu foarte apropiat de cel din partea apuseană a Olteniei", el venind și cu precizarea că în "localitățile care țin de graiul oltenesc, *ć, ĝ* se rostesc ca în limba literară (ce, ge) dar *t, d* (urmate de *e, i*) devin *t', d'* ca în vestul Olteniei și prin Transilvania" (Pătruț 1942: 331).

Țăranii formează o continuitate cu românii olteni din regiunile vecine ale României (județele Mehedinți și Dolj), aspectele etnografice și folclorice fiind o combinație de elemente specifice oltenești cu unele caracteristici românilor timoceni.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Ca și în cazul *românilor munteni*, apar controverse în privința provenienței și semnificației termenului folosit pentru populația românească din partea de est a arealului studiat. Pentru teritoriu cuprins între munții Miroci, Deli Jovan, Valea Dunării și valea Timocului denumirile de *țărani*, *țăreni* sau *mărginiți* sunt sinonime, identificarea apelativelor respective fiind legată doar de diferențierea lor față de românii munteni.

Și în cazul provenienței acestui termen se vehiculează teoria conform căreia apelativul de *țăran* îi reprezintă inițial pe locuitorii câmpiei și podișurilor, având ocupația de agricultori (Zbucnea Gh., Dobre Cezar 2005: 47). Alți cercetători merg pe ideea că termenul indică originea locuitorilor și anume că aceștia sunt veniți din *țară*, (Țara Românească n.m.), mai precis din Oltenia.

Pentru apelativul de *mărginiți* Giuglea și Constantinescu afirmă că provine, fie de la vechiul nume al ținutului Craina (regiunea autonomă Margina), însemnând “cei de la margine, dinspre Dunăre”¹⁴⁷, fie numele s-a format din conștiința că românii de aici marginesc “țara cea mare”.

Mai rar, se întâlnește și termenul de *mistrițoi*¹⁴⁸ (Constantinescu 2000: 47), ce desemnează amestecul populației, fiind folosit pentru cei născuți din căsătorii mixte. Vâlsan constată și el același lucru, adăugând că “locuitorii de la șes, ei nu-și zic *Țăreni*, cum zic celor din România, ci *mistrițoi*, adică oameni de amestec”¹⁴⁹.

Utilizarea apelativului de *ungureni* sau *țărani*, este folosită în principal pentru diferențierea celor două grupuri, unul față de celălalt, în rest fiind mai puțin folosită ca o identitate etnică sau lingvistică regională, numele de *ungureni* și *țărani* fiind mai mult unul livresc.

Bufenii (sau bufanii). Sub acest nume sunt cunoscuți românii fugiți din Oltenia împreună cu familiile lor și refugiați în Banat începând cu

Foto 12 Ansamblu folcloric din Negotin

¹⁴⁷N.A.Constantinescu, *op. cit.*, p.45-46.

¹⁴⁸ apelativul de *mistrițoi* este derivat din cuvântul *mistref*, adică născut dintr-o rasă amestecată

¹⁴⁹ George Vâlsan, *op. cit.*, p. 23.

mijlocul secolului al XVIII-lea și până în deceniul trei al secolului al XIX-lea, cauza constituind-o situația economică mai bună, precum și nevoia de forță de lucru pentru exploatarea minelor și pădurilor din Banat¹⁵⁰. Odată cu reactivarea minei de la Majdanpek în 1847, primii care au populat orașul au fost *minerii bufeni* din Banat, cel mai mare număr venind în 1851-1852 din regiunea Moldova Nouă. Dacă inițial, aceștia nu au avut contacte cu populația de români ungureni din arealul înconjurător, ulterior au avut loc numeroase procese etnice de mixtare între etniile venite la Majdanpek. În prezent, deși se cunoaște bine originea românească, *bufenii* se pierd datorită asimilării și procesului de sârbizare destul de activ.

Rudarii. Sunt considerați cea mai controversată populație de limbă maternă românească din Craina Serbiei, ca de altfel din Balcani, grupurile de rudari fiind răspândite pe un teritoriu întins din Bosnia până la Marea Neagră. Etimologic etnonimul de rudari este legat de minerit, la fel ca și cel de băieși. Se presupune că la început preocupările acestei populații au fost mineritul, în sensul scoaterii aurului din gârle, existând numeroase râuri care ofereau această posibilitate în regiunea balcanică (Lozovanu Dorin, 2008: 72).

Acești vorbitori ai limbii române sunt în general considerați ca țigani de către alte grupuri de români, dar și de celelalte etnii. Totuși, ei se declară mai mult români, identitatea de romi sau țigani fiind absolut negată.

Identitatea lingvistică și etnografică românească este păstrată în multe cazuri până în prezent, deseori cu un specific local etnolingvistic, legată de un amalgam de elemente dialectale oltenești, muntenesți și bănățene, precum și datorită lipsei de contact cu arealul etnolingvistic compact românesc.

Creșterea numerică a populației din răsăritul Serbiei, a fost incontestabil elementul de permanență constatat în arealul studiat.

Structura după religie respectă în linii generale structura etnică, formată în principal din două etnii: sârbă și română. La nivelul etniei române se înregistrează și în prezent numeroase controverse legate de numărul real al comunității, s-au emis o serie de teorii legate de originea acesteia, se întâlnesc intenționat confuzii, mai ales din partea cercetătorilor sârbi, în privința numelor grupelor etnografice ce alcătuiesc comunitatea românească din *estul Serbiei*.

¹⁵⁰ <http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Bufeni>

Comunitatea românească din estul Serbiei

Confuziile sunt date în principal de colonizările din secolul al XVIII-lea cu elemente românești din nordul Dunării ce au îmbogățit pătura autohtonă românească, dar și de stăpânirile vremelnice asupra acestui teritoriu.

Degradarea vieții economice la sate prin scăderea progresiv-accentuată a veniturilor realizate din activitățile economice tradiționale, au dus în ultimii 30 de ani, la o depopulare masivă a regiunilor rurale. Printre motivele depopulării constatate pe parcursul cercetării o constituie și sporul natural negativ înregistrat în ultima perioadă, dar pe de altă parte și o migrație masivă a populației din regiunea studiată spre statele vest europene începând cu anii 60 ai secolului al XX-lea. Satele au fost practic depopulate, deși majoritatea locuitorilor au rămas în evidența statistică a statului sârb. Multe dintre localitățile rurale au până la 80 % populație migrată ca forță de muncă în Austria, Germania, Franța, Elveția etc. prezența la locul de baștină fiind ocazională și mai mult în timpul verii.

Se constată regretul la majoritatea bătrânilor satelor, aceștia fiind convinși de faptul că dezrădăcinarea va atrage după sine dispariția identității de neam. În Cișljeva Bara, erau locuite majoritatea caselor, acum sunt *“nu mai mult de 750 de case, cred poate și mai puține. A fost vreodată 1000 și 4000 de persoane. Da multe căși s-au părăsît, mulți în strînătate s-au dus”*(B.N.), iar în *“Osnicea sînt la vreo 480 de căși, da lumea moare, să stîng, și cînerii pleacă, încă rumânii măi rămân, da sârbii a golit satele”* (F.P.).

V. AȘEZĂRILE UMANE

Împărțirea administrativă este în cadrul Serbiei, pe mai multe nivele, ea fiind formată din două provincii autonome (*autonomna pokrajina*) – Voivodina și Kosovo, și Serbia Centrală ca parte integră a Serbiei. Cele trei provincii se împart în 29 de districte (ocrug) și 200 de raioane (numite și comune, în sârbă opština). În Voivodina există 46 de opštine, iar în Serbia Centrală 134 de opštine. În Kosovo în ultimii ani s-au produs modificări administrativ-teritoriale, pe criterii etnice, doar 3 opštine (Leposavic, Zvečan și Zubin Potok) rămânând sub administrația Serbiei.

Cât privește arealul studiat, acesta este format din 4 districte (ocrug): Branicevo, Pomoravie, Bor și Zaicear (fără opštinele Sokobanja și Knjazevac) și 20 comune sau opštine, ce se întind pe o suprafață de 11.867 kmp.

Principala diviziune administrativă cu prerogative reale, este cea de raion (opština), cea mai stabilă diviziune pe parcursul ultimelor decenii ca structură teritorială.

Tabel nr. 2 Împărțirea administrativ-teritorială a Serbiei de Răsărit¹⁵¹

			Populație estimată la 30.06.09	
Ocrug/Opština/ Oraș	Aria, kmp	Numărul așezărilor	Total	Per/kmp
SERBIA	88 361	6 167	7440769	...
Serbia Centrală	55 968	4 251	5427851	97
Estul Serbiei	11867	532	613419	51

¹⁵¹ Date preluate din Statistica oficială a Serbiei, (2010), *Municipiile din Serbia*, Belgrad, p. 17.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Ocrug Braničevo	3855	189	189556	49
Opština V. Gradište	344	26	19495	57
Opština Golubac	367	24	8931	24
Opština Žabari	263	15	11680	44
Opština Žagubica	760	18	13569	18
Opština Kučevo	721	26	16738	23
Opština Malo Crniće	273	19	12629	46
Opština Petrovac na Mlavi	650	34	32051	49
Oraşul Požarevac	477	27	74463	156
Ocrug Pomoravie	2616	191	216186	83
Opština Despotovac	626	33	23093	37
Oraşul Jagodina	470	53	69949	149
Opština Paraćin	542	35	55973	103
Opština Rekovac	365	32	11567	32
Opština Svilajnac	326	22	23917	73
Opština Čuprija	287	16	31687	110
Ocrug Bor	3505	90	132464	38
Opština Bor	854	14	50779	59
Opština Kladovo	630	23	21757	35
Opština Majdanpek	932	14	20458	22
Opština Negotin	1089	39	39470	36
Ocrug Zaječar	3600	173	124423	35
Opština Boljevac	822	20	13767	17
Oraşul Zaječar	1068	42	61446	58

Regiunea studiată, datorită aşezării prielnice între Dunăre, Morava, Timoc şi munţii Râtani, a oferit dintodeauna omului bogate şi variate resurse de trai, atrăgând astfel, de-a lungul timpului, diferite comunităţi umane în aceste locuri, factorii naturali având un rol favorizant în această evoluţie, ei intervenind activ în relaţiile dintre societatea umană şi natură.

Fragmentarea şi energia reliefului, precum şi elementele morfologice ale acestuia au condiţionat dezvoltarea aşezărilor din regiune. Indiferent că sunt sate de vale, de versant sau de contact între două unităţi de relief distincte, satele sunt situate, în primul rând, în apropierea surselor de apă.

Aşezările umane din răsăritul Serbiei sunt rezultatul unei evoluţii îndelungate a procesului de umanizare a acestui spaţiu geografic, fiind un teritoriu de străveche şi continuă locuire, toponimia fiind un element esenţial în dovedirea acestui fapt.

ATESTAREA DOCUMENTARĂ A AȘEZĂRILOR UMANE

În unitatea studiată, o primă generație de așezări atestată documentar, este cea a așezărilor din perioada romană. Amintim cetățile și bastioanele romane: *Zanes* (Cladovo), *Taliata* (Donji Milanovac), *Cuppae* (Golubăț), *Viminacium*, *Gamzigrad*, *Horreum Margi* (Čupria), *Idimus* (Medvegea), *Capu Fossae* (Techia) etc...

Datarea unora dintre așezările actuale începe însă cu secolele XII-XIII, fiind menționate chiar în hrisoave sârbești din timpul lui Stefan Nemanja (1198-1199)¹⁵².

Foto 13 Centrul satului Metovnița

Așezări umane sunt atestate în regiune și în secolul al XIV-lea: Brighenița, Zidilje, Brodița, Kucevo, Sena, Srpce, Voluia, Bucovcea, Orlievo, Jdrelo, Petka, Topolovnic, Osanița (tabel nr. 6). Este consemnat însă, anul primei atestări cunoscute a localității, cu numele actual sau altul cunoscut de populația locală. Multe localități sunt mai vechi decât anii menționați, dar nu există o certitudine asupra anului fondării.

Între secolele XIV-XVII, așezările umane din estul Serbiei apar menționate fie în recensămintele turcești, fie sporadic, în scrierile unor învățați care au cutreierat acest ținut.

Începând cu secolul al XVIII-lea apar mai multe informații cu privire la așezările omenești, datorită întocmirii documentelor cartografice cu un conținut mai exact și mai diversificat. Primele hărți pentru această zonă, sunt realizate de austrieci. În acest sens menționăm harta "*Karte von dem Konigreich Servien*" – hartă militară austriacă (1717), hărțile întocmite de G. Lejean (1861), L.N.Maicov (1873), prof. dr. Weigand (1900), L.T.Boga (1913), G. Vâlsan (1910), N. Popp (1921), Ion di la Vidin.

În 1740, în harta "*Banatului Timișoarei*", regiunea dintre Timoc și Morava este împărțită în șase districte: districtul Klutscher, Krainaer, Krivinaer, Die Omoli, Kutschainer, Kollumbaczer¹⁵³.

¹⁵² Silviu Dragomir, (1922), *Vlahii din Serbia în sec. XII-XV*, București, p. 286.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Este știut faptul că la începutul secolului al XVIII-lea, regiunea era sub ocupație austriacă, hărțile din această perioadă având o deosebită valoare.

Documentele cartografice austriece pun în evidență o serie de

localități, atestate în timp (*Oriștioara, Costești, Vlașca, Clodul-Cladova, Bătuța, Vlasețu, Vlaskita, Văltura, Gura Sergun, Vlașchi Dol, Drestie, Stana, Cestuga, Resestuga*) pe care

regăsește

reproduse în hărțile

sârbești de mai

târziu, unele fiind greșit transcrise, altele falsificate în mod intenționat, iar cele mai multe nefiind trecute deloc¹⁵⁴.

Harta nr. 19 (sursa: harta "Banatului Timișoarei", 1740)

În aceste condiții, pe harta "Serbia Austriacă", apar localitățile: *Podgoraz*(Podgorac), *Popovac*, *Slot*(Zlot), *Vrashognaz*, *Krivelj*, *Tyuprya*, *Medvedya*, *Svilainatz*(Svilajnac), *Porodin*, *Posharevaz*(Požarevac), *Gradichtye*(Gradiște), *Golubatz*(Golubac), *Milanovatz*(Donji Milanovac), *Maidanpek*, *Grabova*, *Tekia*, *Kladova*, *Zrnaika*(Crnajka), *Krepolyn*, *Radayevatz*(Radujevac), *Negotin*, *Gornyane*(Gornjane), *Sikole*, *Krively*(Krivelj), *Bukovaz*(Bukovac).

În 1861, apare "Harta etnografică a Turciei Europene și statelor vasale autonome", întocmită de *G. Lejean*, ce constituie un document foarte valoros în ceea ce privește numele localităților precum și structura etnică a acestora, Lejean susținând prezența elementului românesc în majoritatea așezărilor: *Kladova*, *Golubinje*, *Brsa Palanka*(Brza Palanka), *Mossna*(Mosna), *Topolnitza*(Topolnica), *Tabakovatz*, *Rudna Glava*, *Vlaolze*(Vlaole), *Gornjan*, *Malainitza*(Malajnica), *Tanda*, *Stubika*(Štubik), *Plavna*, *Djanovatz* (Geanovăț), *Koroglasch* (Koroglaš), *Mokrani* (Mokranje), *Karbelova*, *Sikol*(Sikole), *Salatz* (Salaș), *Duboschian*

¹⁵³ Harta *Banatului Timișoarei*, (1740), secțiunea cu regiunea dintre Morava și Timoc.

¹⁵⁴ Trâpcea, Th. N, *op. cit.*, p.125.

Ionelia Toarcă

(Dubočane), Tchokonjatz (Čokonjar), Zaichar (Zaječar), Grljan, Osnitz(Osnić), Podgoratz(Podgorac), Zvesdan, Nikolitchevo, Hamzigrad, Metovnitza, Slatina, Ostrel, Brestovatz, Bor, Krivel(Krivelj), Boutchen(Bučje), Schagubitzza(Žagubica), Bolievatz(Boljevac), Dobropoli(Dobropolje), Gurgussovatz, Valiakom(Valeaconje), Lukovo, Jidel(Židilje), Krupaia, Trojanje, Busur, Burovatz, Bobova, Vitejevo, Porodin, Tchestobroditza (Čestobrodica), Lopuschnik, Krepolin, Jdrlo(Ždrelo), Milanovatz(Donji Milanovac), Debelilug, Maidanpek, Boletin, Duboka, Mirievo, Dvorisch(Dvorište), Kisilevo, Gradischtce(Gradište), Dobra, Golubatz(Golubac), Pojarevatz, Kostolatz(Kostolac), Rama(Ram), Tchourakovo(Giurakovo).

Harta lui *L.N.Maicov*, "*Harta etnografică a regiunii estice a Principatului Serbiei*" (1873), scoate și ea la rândul său în evidență o serie de localități: Dubravica, Petka, Kostolac, Drmo, Zaton, Popović, Poljana, Mal. Crniće, Veliko Crniće, Tribrode, Rabrovo, Mustapič, Ponikva, Cašljeva Bara, Tumane, Rakova Bara, Turia, Bukovce, Kobilje, Kladurovo, Orljevo, Dobra, Boljetin, Milanovac-Donji, Meljnica, Dubokica, Setonye, Roanda, Medvjedja, Isakovo, Bigrenica, Krupaya, Vlaško, Srbska, Čuprija, Giurakovo, Topolovnik, Kusiljevo, Dobro polje, Zlot, Osnić, Šarbanovac, Lasovo, Bačevica, Nikulićevo, Grljan, Prlita, Vražogranica, Oštrelj, Buče, Krivelj, Salaš, Gornjani, Crnajka, Vratna, Tekya, Petrovo Selo, Sin, Kladušnica, Podvrška, Brloga, Gegerac, Kostol, Korbovo, Vajuga, Bordelj, Jabukovac, Dupljane, Karbulovo, Radujevac, Negotin, Mokranje, Kobišnica, Zlokuća, Čokonjar.

În harta întocmită de *prof. Weigand* în 1900, apărută în *Linguistischer Atlas*, "*Volkerkarte des rumanischen sprachgebietes–Harta etnică a arealului lingvistic românesc*", apar numeroase localități în care elementul românesc este majoritar: Urovita, Klokocevac, Plavna, Kobisnica, Radujevac, Bukovice, Jasikovo, Dubočane, Topla, Buče, Tanda, Crnajka, Miroč, Vlaole, Gorniani, Krivelj, Debeli Lug, Dâlboca, Dobra, Kučajna, Cerevica, Kaono, Čeremosnik, Ždrelo, Sena.

Chiar dacă forma denumirii așezărilor a fost schimbată adesea, datorită transcrierii adaptate la grafia statului respectiv, hărțile din secolul al XVIII-lea au păstrat numele inițial al localităților, dat de către localnici.

Ion di la Vidin în "*Harta Tribaliei*", trece localitățile din arealul moravo-timocean, cu numele românesc, așa cum era pronunțat de locuitori, unele localități trecându-le chiar cu denumirea din perioada romană: *Castelu* (în prezent Costol), *Grădiște*, *Podu Lung* (Pozarevac), *Golumbei* (Golubac), *Melania* (satul nu mai există), *Pincum*, *Adâncata*, *Leșnița*, *Cuclova*,

Comunitatea românească din estul Serbiei

Ranovăț, Melnița, Piatra Mlavi (Petrovac na Mlavi), Ursoaia, Despotova (Despotovac), Vlașca, *Podu Nou* (Ciupria), Popița, Balta Rece, Valaconie, Lucova (Lukovo), Podgoria (Porgorac), Prahova (Prahovo), *Cădâna*, *Mihăilă* (Mihajlovac), Clococei (Klokocevac), *Claudia*, Techia etc.

După 1833, din momentul alipirii întregii regiuni dintre Timoc și Morava la statul sârb, ca urmare a politicilor de deznaționalizare, numele așezărilor încep să fie modificate oficial, hărțile statului major sârb arătând că regiunea din estul Serbiei este un ținut cu denumiri sârbești numeroase. Denumirile de altă origine, în marea lor majoritate românești, au fost traduse, adaptate la grafia chirilică sau pur și simplu schimbate¹⁵⁵.

Rețeaua de așezări. În prezent, în estul Serbiei se află 532 de localități, dintre care 20 orașe și orașele, și 512 așezări rurale¹⁵⁶, a căror populație însuma la recensământul din 2002 -712.050 de locuitori. În anul 2009 se estima o scădere a populației, până la 613.419 de locuitori, ultimul recensământ al populației având loc în toamna anului 2011.

Condițiile de climă, relief, de distribuire a apei (de suprafață și freatică), de sol, reprezintă un complex natural ce justifică preferințele arătate de populație pentru utilizarea rurală a regiunii. Satele concentrează mai mult de jumătate din populația regiunii (peste 60%). Totodată, ele au fost acelea care au asigurat continuitatea populației în zonă, spre deosebire de orașe, a căror existență a fost în unele perioade atenuată până la dispariție. Totodată, satul a participat din plin la îmbogățirea patrimoniului civilizației și este păstrătorul artei populare, al etnografiei și folclorului în mare parte, românesc, în multe cazuri în forme originare.

Foto 14 Partea rurală a orașului Donji Milanovac

¹⁵⁵ Detalii se găsesc în capitolul referitor la elementele de toponimie.

¹⁵⁶ Statistical Office of the Republic of Serbia, (2010), *Municipalities of Serbia*, Belgrade, p.17.

AȘEZĂRILE RURALE

Tipologia satelor. Relieful se constituie ca suport principal al așezărilor umane. În cadrul factorilor naturali, rolul determinant în apariția și dezvoltarea așezărilor umane l-a avut apa.

Cele mai multe sate din estul Serbiei sunt așezate îndeosebi pe văile fertile ale apelor care le străbat, în depresiunile largi dintre munți și ulterior de-a lungul drumurilor. Ele fac parte din categoria *satelor aglomerate*¹⁵⁷, *compacte, adunat-alungite*, cu o uliță principală și cu mai multe secundare, care cad pe șoseaua principală.

Pentru ținutul cuprins între râurile Pek, Timoc și Dunăre (Craina inițială), Vâlsan găsește două “rânduri de sate. Unul pe lângă Dunăre și altul ascuns pe văile râurilor, restul în terenul aluvionar al teraselor”¹⁵⁸.

Foto 15 Sate de tip dispersat din zona mușilor Homolie

O altă categorie de sate, sunt cele de *tip dispersat*, acestea întâlnindu-se pe platformele netede ale munților Homolje, Deli Iovan, Beljanica și Kučaj, “în ținutul muntos culmile fiind în realitate câmpii înalte (300-400m), unde se întâlnesc moșiile, *sălașele (colibele)*, satele muntelui având o formă mixtă: o parte îngrămădită în vâlcea, alta risipită pe înălțimile din jur”¹⁵⁹.

Aceeași împărțire o face și C. Contante, “satele de la Dunăre sunt îngrămădite, cele de la munte au case răspândite”¹⁶⁰.

După tipologia așezărilor rurale din întreaga Peninsulă Balcanică, făcută de geograful sârb Cvijič, satele din teritoriu cuprins între râurile Timoc și Morava, sunt de *tip timocean*¹⁶¹. Cvijič caracterizează satul timocean ca fiind unul de tip adunat, cu o formă rotundă, ovală, uneori

¹⁵⁷ Zecevic Slobodan, (1970), *Negotinska Krajna*, Etnografski muzei, Beograd, p.34.

¹⁵⁸ George Vâlsan, (1911-1912), *Românii din Craina Serbiei*, p.150.

¹⁵⁹ Ibidem

¹⁶⁰ C. Constante, (1929), *Românii din Valea Timocului și a Moravei*, p. 247-248.

¹⁶¹ Jovan Cvijic, (1918), *La peninsule balkanique*, Armand Colin, Paris, p. 221-222.

Comunitatea românească din estul Serbiei

neregulată, cu case adunate, construite în cea mai mare parte din piatră. Casele sunt așezate unele lângă altele, fără o ordine anume, cu ulițe întortochiate, la răscrucea din mijlocul satului fiind lasat loc, de obicei pentru biserică, pentru puțurile de apă, crâșmă, sau pentru organizarea horei “oro”, sau “kolo” (în limba sârbă).

Altitudinea medie a satelor din estul Serbiei este cuprinsă între 100-300m. Cea mai joasă altitudine o întâlnim la așezările de pe valea Timocului și valea Pekului. În opștina Negotin, satele Radujevac și Srbo sunt situate doar la 40m deasupra nivelului mării, în opștina Kaldovo, satul Ljubicevac (fost Bordei) la 40m, iar în opștina Maidanpek, satul Velesnica la 40m și Vaiuga la 46 m. Satele aflate la cea mai mare altitudine

Foto 16 Sat de tip compact, situat în interiorul depresiunii

se întâlnesc în opștina Despotovac – satul Ravna Reka (620m) și în opștina Maidanpek: satele Vlaole la 600m, și Jasikovo la 700m.

Astfel, densitatea cea mai mare de așezări umane o întâlnim de-a lungul văilor râurilor Timoc cu afluenții lui, Dunăre (în aval de Techia), Poreč, Pec, Mlava, Morava, și a afluentului său, Rešava (tabel nr. 2).

Satele diferă ca *mărime, formă și construcții*, în principal în funcție de treapta de relief pe care sunt amplasate. Cu toate acestea, satele de pe întreg arealul păstrează elemente comune, evidente în modul de organizare al gospodăriilor, al activităților rurale, precum și în viața spirituală.

Din punct de vedere al *mărimii demografice*, specifică este așezarea de mărime mijlocie, cu valoarea cuprinsă între 500-1000 locuitori.

În urma analizei hărților din mai multe perioade, s-a constatat că localizarea vetrelor actuale nu diferă mult de cea din trecut. Așezările apar însă, în marea lor majoritate cu numele transcrise în funcție de fonetica respectivă, fiind adaptate la grafia chirilică, folosită de statul sârb. De-a lungul timpului, în cadrul satelor, structura etnică a suferit cele mai mari modificări.

Structura etnică a așezărilor rurale. Din totalul de 512 sate, chiar dacă majoritatea populației este recenzată ca fiind sârbă, în realitate, în urma informațiilor obținute în teren, în **160 de localități populația este majoritar românească, iar în 39 de sate populația este mixtă** (sârbă și română), însă

Ionelia Toarcă

cu importantă componentă etnică românească, dând un total de **199 sate în care întâlnim români**.

În 1906, *Tihomir Georgevici* afirma că “pe toată întinderea Serbiei sunt 485 de localități locuite și de români, dar numai în 165 din ele există români într-un număr mai însemnat”¹⁶².

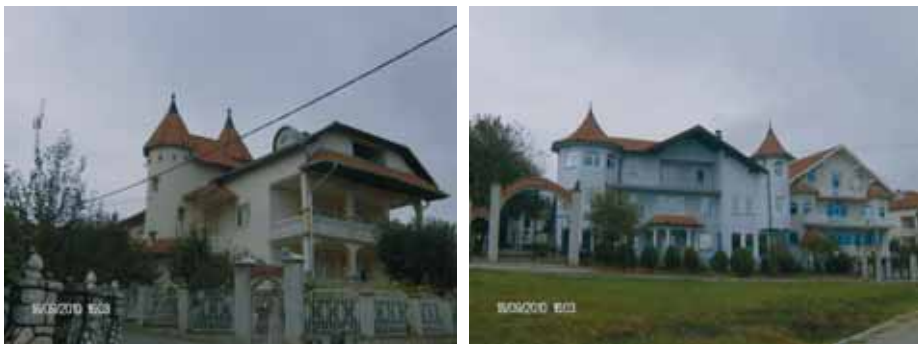
În 1907, după *Delatimoc*, zona cuprindea 587 sate, în 425 de așezări populația era mixtă, iar în 165 de sate populația era românească¹⁶³.

Pe lângă *etnicii români și sârbi*, în satele Podvrška (opștina Kladovo), Urovița (opștina Negotin) și Lukovo (opștina Zajecar), se găsește și un număr important de *etnici țigani*, fără a se ști cu exactitate numărul acestora, statisticile oficiale nefiind concludente. Interesant este faptul că în satul Lukovo, ca și în alte sate din zonă, țiganii nu știu limba lor, vorbesc românește, considerând-o limba lor maternă.

De asemenea, în urma deplasărilor în satele de pe valea Moravei, în apropierea drumului național Požarevac-Ćiuprija, între localitățile Poljana și Vlaški Do, am constatat existența unui sat format aproape numai din etnici țigani, *satul Točka*¹⁶⁴. Deși marcată cu plăcuță indicatoare de localitate, *localitatea Točka* nu apare pe hărțile rutiere actuale ale Serbiei, probabil datorită numărului mic de locuitori, nefiind considerată o localitate importantă.

Lucru interesant este însă faptul că nu am reușit să aflăm structura etnică

Foto 17 Case moderne din satul Točka

¹⁶² Dr. Tihomir Georgevici, *op. cit.*, p.21.

¹⁶³ Delatimoc, (1907), *Românii din Serbia: monografie etnică și statistică*, T.G.A. Lăzăreanu, București, p.11.

¹⁶⁴ **Roata** din sârb. *točak*, demunirea satului făcând referire cel mai probabil la vechea îndeletnicire a acestora.

Comunitatea românească din estul Serbiei

și numărul locuitorilor, din surse oficiale, deoarece conform recensământului pe localități din 2002, acest sat nu există, el nefiind înregistrat. Din păcate nu am putut obține mai multe informații nici de la locuitorii satului, pentru în numele lor nu vorbește decât șeful lor, acesta fiind plecat din localitate. Singurul lucru constatat a fost faptul că în locul unui sat țigănesc tradițional, am avut surpriza să găsim un sat format din case moderne, construite în ultimii ani, satul fiind aproape pustiu, cu cei mai mulți locuitori plecați în străinătate.

Nici în studiul făcut de Centrul de Cercetări Etnice¹⁶⁵ nu se specifică numele așezărilor în care locuiesc etnicii țigani, identificarea acestora făcându-se numai la nivel de județe. În cele patru județe care se suprapun peste arealul studiat, există 54 de așezări (în Branicevo-34, Pomoravie-9, Bor-7 și Zaicar-4), în care etnia romă (peste 15 familii sau mai mult de 100 de persoane în fiecare sat), conviețuiește alături de alte etnii, fără a se da un număr exact de persoane.

Pe lângă satele cu etnici majoritari fie sârbi, români sau țigani, de-a lungul timpului, între orașele Zajecar și Negotin, pe partea dreaptă a râului Timoc, s-a făcut referire la existența mai multor **sate bulgărești**. A fost însă o confuzie, voită sau nu, în realitate fiind vorba despre cele opt sate cu populație majoritar românească și un singur sat cu populație majoritar bulgărească, ce făceau parte din teritoriile obținute după primul război balcanic de către Bulgaria și pe care aceasta a fost forțată să le cedeze Serbiei după 1919¹⁶⁶.

Cele opt sate cu populație românească: *Coilova* (Kojilovo), *Zlocutea* (Zlocúce), *Târnomașnița*, *Șpicova* (Šipkovo), *Mălaua* (Mali Jasonovac), *Isânovăț* (Veliki Iasenovac), *Grăscov* (Gradskovo), *Alova* (Halovo), sunt recunoscute în teritoriu, de către locuitorii satelor vecine, ca sate de români, păstrându-se totuși termenul generic de “*sate bugărești*”, deoarece în conștiința locală este înrădăcinată ideea că aceste sate au intrat în componența statului sârb, din cadrul Bulgariei, de unde și denumirea respectivă, neavând însă nici o legătură cu structura etnică a satelor în cauză.

În 1922, toți locuitorii acestor sate au primit cetățenia sârbească, fiind obligați să renunțe la cea bulgărească.

¹⁶⁵ Jakčić Božidar, Bašić Goran, (30 decembrie 2002), *Romany settlements, livind conditions and possibilities of integration of the roma in Serbia*, Belgrad, p. 9-12.

¹⁶⁶ Conform *Tratatului de Pace între Puterile Aliate și Bulgaria*, Protocolul și Declarația fiind semnate la Neuilly-sur-Seine, 27 Noiembrie 1919.

Ionelia Toarcă

Satul Brăteș (Braćevac), în momentul cedării lui Serbiei, era un sat cu locuitori veniți din Bulgaria de sud, în prezent satul trecând drept sârbesc din punct de vedere al etniei, din cei 533 de locuitori, 515 declarându-se sârbi.

Singurul sat bulgăresc care se mai află în regiunea cuprinsă între râurile Timoc și Morava, recunoscut în teritoriu, este *satul Veliki Izvor* (lângă Zaicear), chiar dacă sunt recenzați doar 6 bulgari din totalul de 2684 de locuitori.

AȘEZĂRI ROMÂNEȘTI

Originea locuitorilor din satele românești este adesea complexă. Cert este faptul că populația veche românească (în majoritatea cazurilor populația românească din aceeași localitate nu este omogenă la origine), a rezistat tendințelor de asimilare. Totuși, poate că nu ar fi supraviețuit mult timp acestei lupte, dacă nu ar fi înprospătat-o, de-a lungul timpului mai multe valuri de români veniți din România și chiar Basarabia, aceștia amestecându-se cu locuitorii autohtoni.

Locuitorii din satul Șovârlă sau ai mănăstirii Tismana din Mehedinți, fug în Serbia în timpul lui Mihai Viteazu, fiind chemați a reveni la locurile lor printr-o carte dată de domnul Țării, Alexandru Iliăș¹⁶⁷, promițându-li-se o scutire de dare, vreme de un an.

Un alt document, din 1635, are un conținut asemănător, emis de cancelaria lui Matei Basarab, de data aceasta fiind vorba de locuitorii a șapte sate mehedințene: satele mănăstirii Tismana – Jidoștița, Bucina, Precistia, Clinovățul, Breznița, Șușița și Erhovița. Același lucru se întâmplă cu locuitorii satului Șovarlighiu, în 1649, alții fug în 1739 în satul Coblișnița¹⁶⁸.

Au existat însă și cazuri de migrație locală, cu populație venită din alte localități românești din cadrul Serbiei sau Bulgariei.

Dorin Lozovanu îi dă ca originari din Banat și Ardeal pe românii din numeroase localități din regiunea Moravei (Porodin, Bobovo etc.), Mlava (Stamnica, Ranovac etc.), Homolje (Osanica, Krepoljin etc.), Zvižd (Kaona, Turija, Duboka, Bukovska, Neresnica etc.), Crna Reka (opștinile Bor și

¹⁶⁷ N.G.Dinculescu, *Documente privitoare la starea țăranilor*, în “Arhivele Olteniei”, anul II, p.29.

¹⁶⁸ I.C.Filitti, *Condica Poenarilor Almăjani*, p. 293.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Boljevac, în diverse localități, ca Brestovac, Podgorac, Krivelj etc.); din Oltenia și Muntenia românii din localitățile actualelor opștine Kladovo, Negotin și Zajecar; originari din Basarabia, după surse istorice încă din secolul XVIII - XIX, există în satele Podgorac (opștina Boljevac), în localități din opștina Majdanpek sau chiar în unele la vest de Morava (Suvaja, opștina Varvarin)¹⁶⁹.

De asemenea, etnonimul de *ungurean* este legat de o posibilă origine a locuitorilor din regiune, din arealul Banatului și Transilvaniei și cel de *țaran* pentru cei veniți din “*țară*” (Țara Românească), mai precis din Oltenia și Muntenia.

Fenomenul migrației este cunoscut și de la sud la nord. Românii dintre Morava și Vidin treceau Dunărea înot în Țara Românească din diferite motive, acest fapt arătând pe deplin caracterul fluctuant al populației românești de pe ambele maluri ale Dunării. Fenomenul migrației se oglindește și prin numeroase dublete folosite de o parte și de alta a fluviului: *Orevița* (Banat), are dublet în Mehedinți și *Urovița* în Craina; *Corbova*, Craina – dublet în două sate din Dolj; *Vârbița/Craina* – *Vârbița* și *Vârbicioara/Dolj*; muntele *Râtanu/Craina-Irtanu/Mehedinți*, *Vratna/Craina* – *Vrata/Mehedinți*.

Unii trec Dunărea înotând și se stabilesc în Ostrovu Corbului¹⁷⁰. În 1833, zeci de familii trec în Oltenia și Banat din cauza epidemiei de ciumă.

Atestarea satelor românești. Regiunea dintre Timoc și Morava, este un areal compact de localități românești formând majoritatea de facto în mai multe opștine. Identitatea română este mai slab exprimată fiind substituită oficial prin cea de vlasi (vlahi), iar majoritatea declarându-se chiar sârbi.

În prezent tendința este de creștere a numărului celor care se consideră români, procesele de renaștere națională fiind foarte active în ultima vreme.

În ceea ce privește chestiunea vechimii românilor în această regiune, există mai multe opinii.

Așa cum se arată în capitolul de toponimie, încă din secolul al XII-lea se atestă existența localităților românești, inclusiv antroponimia din diversele documente indicând caracterul etnic românesc al populației. O serie de localități de munte și deal sunt considerate ca fiind foarte vechi, necunoscându-se anul înființării lor și neexistând vreo legendă despre originea din alte părți. Identificarea unor tradiții și obiceiuri foarte vechi,

¹⁶⁹ Dorin Lozovanu, *op. cit.*, p. 62.

¹⁷⁰ T. Bulat, (1925), *Un caz interesant de migrațiune în Oltenia*, în “Arhivele Olteniei”, noiembrie-decembrie, p. 417.

uneori specifice doar românilor din această regiune, completează aceste argumente.

Cert este faptul că populația românească cea mai veche, care poate fi considerată fără dubii ca fiind autohtonă, cunoscută sub numele de munteni, este în satele din regiunea de munte-deal, aceștia fiind inițial preponderent păstori. Sate ca Jidove, Reșavița, Dâlboca, Porodin, Voluia, Ranovăț, Camna, Topolnic, Boșneacu sunt sate vechi românești, unele dintre ele datând din sec. al XIV-lea.

Geograful sârb Cvijic aprecia că în ținut ar fi vorba de o veche populație românească deznaționalizată.

Gustav Weigand remarcă însă că românii sunt, în ținutul dintre Timoc și Morava dintr-o epocă anterioară venirii sârbilor¹⁷¹.

Giuglea scria că „neamul românesc e pomenit în mase în sudul Dunării încă din vremea țărilor sârbești”¹⁷². El dă nume românești de locuri: Glamia Povârscii, Văiuga, Sănuni (lespede pe care se pune sare la oi), Arțar, Periș, Geanova (de la geană de deal), Corbova, Tăchia, Mistrițoi (aceia care fac căsătorii mixte luând fete de peste Dunăre).

L.T.Boga în lucrarea “Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia”, apărută în 1913, publică situația pe plase și localități cu numărul de locuitori.

Se constată însă și dispariția unor sate precum Oriștioara, Costești, Vlașca, Clodu-Cladova (cu ume de târg lângă Negotin), Bătuța, Vlasețu, Vlaskita, Văltura, Gura Sergun, Vlaški Dol, Drestie, Stana, Cestunga și Resestuga¹⁷³, pe care Vâlsan le găsește pe hărțile austriece. Ele nu se mai regăsesc pe hărțile sârbești de mai târziu.

Din satele Iasrebrenița, Zelenike, Mișlenovți, Srednevo, Mariani, Clicevaț, Biscopie, Caliște, Zatonia și Cusilievo, elementul românesc a dispărut într-o măsură însemnată. Aceste sate, la 1733, însumau un număr de 236 de case dintre care jumătate erau locuite de români¹⁷⁴. Satele *Chisilievo*¹⁷⁵ (în harta austriacă fiind trecut Kisilowa) și *Clicevaț*¹⁷⁶, sunt

¹⁷¹ G.Weigand, (1900), *Die Rumanischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbien und Bulgariens*, în “Jahresbericht des Institut für Rumanische Sprache”, tom VII, Leipzig, p.18.

¹⁷² G. Giuglea, *op. cit.*, p. 184.

¹⁷³ G.Vâlsan, (1927), *Românii din Serbia*, în “Buletinul Societății Regale de Geografie”, București, p.16-18.

¹⁷⁴ G.Vitkovic, (1884), *Izvestaj, Nepisao 1733 god Maksim Radkovic, exarh Beogradskog mitropolita*, în “Glasnik Srpskog Ucenog Drustva” Knjiga 56, Beograd, p. 136-138.

¹⁷⁵ Fr. Miklosich, (1875), *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae*, Bosnae Ragusi, Wien, p.194.

Comunitatea românească din estul Serbiei

sate românești vechi: primul ca metoc al mănăstirii din Jdrela, iar al doilea, la 1444, ca metoc al mănăstirii Tismana. În județul Zaiecar, satul Gornea Reca era alcătuit la 1783 din 50 de case românești. În secolul următor populația românească a dispărut cu desăvârșire¹⁷⁷.

Există o altă categorie de sate unde elementul românesc mai dăinuie, deși e amenințat să fie deznaționalizat: Suhodol, Șetonia, în apropierea căreia se găsea satul românesc Izvor, Cusilovo, Malo Laole, Vezicevo, Prugovo¹⁷⁸.

În unele sate românii au dispărut total, doar indicii toponimice, ca de exemplu: *vlaskie nijve*, *vlaski cladenat*, *vlaskie zgrade* etc., atestă existența lor într-o epocă mai veche. Din această categorie fac parte: Burovăț (pl. Ram), Ceterej, Donia Livadița, Topolnița (pl. Pojarevac), Jivița, Dârmno (pl. Žabari), Boșniane și Trcvenaț (pl. Svilajnac), ultimul sat fiind întemeiat chiar de români¹⁷⁹.

Un capitol important îl constituie solicitarea lui Miloș Obrenovic, după alipirea Crainei la Serbia, de a popula ținuturile recent cucerite, încurajându-i pe doritori prin scutiri de dări, împroprietăriri. Este cazul locuitorilor din Ostrovu Mare din România, care după anexarea Crainei, s-au văzut lipsiți de pământurile ce le aveau acolo. Aceștia, în număr de 250 de familii au cerut acordul prințului de a se muta acolo, luând cu ei tot avutul, “*chiar și ușile bisericilor*” fiind așezați în satul Mihajlovac, numit astfel după numele moștenitorului.

Însă la scurt timp după așezarea lor în noul sat, când a expirat scutirea de dări în noul sat, abia se mai numărau 69 de familii, restul înapoindu-se pe insulă¹⁸⁰.

Aceste câteva exemple arată caracterul fluctuant al populației românești de pe ambele maluri ale Dunării, precum și faptul că Dunărea nu a constituit un obstacol de-a lungul secolelor, întărind astfel spusele etnografului sârb Lj. Jovanovic despre inexistența vreunui sat în care să nu

¹⁷⁶ D. Pantelic, (1921), *Uhodjenje Srbije pred Kocinu Krajinu*, în Glas Srpska Kraljevska Akademija, Knjiga CLIII, Beograd, p.133.

¹⁷⁷ M. Miladinovic, (1928), *Pozarevacka Morava*, în Srpski etnografski zbornik, Knjiga XLIII, Beograd, p.71-73 și p.75.

¹⁷⁸ Th. N. Trâpcea, *Op. cit.*: Cea mai veche familie din Popovți se numește Brânzari. În acest sat se mai găsesc câteva familii de aromâni din satul Gopeși.

¹⁷⁹ M. Miladinovic, *op. cit.*, p. 68-123. Donia Livadița și Topolnița datează încă din 1381

¹⁸⁰ T. Bulat, *op. cit.*, p. 415-418.

fie o mahala românească, o familie de români sau măcar reminiscențe toponimice și de port românesc¹⁸¹.

Un argument convingător despre vechimea românilor aici, îl contituie și realitatea geografică. Bazinul încadrat de cele două râuri Timoc și Morava, este umplut aproape în întregime de masivul carpatic, de Munții Serbiei, care se continuă de la Dunăre și până la izvoarele Timocului.

Nicolae Iorga consideră că acest ținut se prezintă cu caractere geografice, etnice și lingvistice asemănătoare cu ținuturile oltenești și bănățene¹⁸².

Și după părerea lui Vâlsan, caracterul inaccesibil al munților a fost motivul determinant pentru care nici un alt popor, exceptând pe cel românesc, nu a pătruns în interiorul lor. “*Cuibăriți în fundoane, zbeguri*¹⁸³, făcând puțină agricultură, păstorit sau pescuit, românii s-au perpetuat în ciuda vremurilor grele, ținutul Porților de Fier, mai mult ca oricare altul, ascunde taina formării și conservării poporului românânesc”¹⁸⁴.

Vicisitudinile vremii au fost potrivnice oricărei tentative a românilor de a coborî la șes și de a întemeia sate. Migrațiile popoarelor barbare dar și dese războaie dintre bulgari, pe de o parte, francezi, apoi unguri și sârbi, pe de alta, au obligat populația autohtonă, românească, să-și caute un adăpost mai sigur, pe care l-au găsit în munte, fiind constrânși să rămână în ascunzătorile lor “*zbăguri s-a zâs când lumea fuge și s-astrânge într-un loc, să pitulă*” (B.N.¹⁸⁵). Mai mult decât toate, invazia turcească, i-a obligat pe români să rămână pe platforma munților pentru totdeauna¹⁸⁶.

Ca urmare a acestor considerații geo-istorice se poate înțelege pătrunderea numirilor străine în toponimia dintre Timoc și Morava, mai ales

¹⁸¹ Lj. Jovanovic, (1903), *Mlava, Antropogeografska proucavanja*, în *Srpski etnografski zbornik*, Knjiga V, Beograd, p. 294.

¹⁸² N. Iorga, (1922), *Histoire de Roumains et de leur civilization*, p.6: “Oltenia se apropie mai mult de Serbia, Oltul al cărui nume îl poartă, fiind o Moravă a țarmului stâng al Dunării”

¹⁸³ **sbeg** (**zbéguri**), în DER, are mai multe sensuri: poate *sbăg* (ceață, pâclă) de origine necunoscută, sau bălărie, buruiiană (probabil din *zbăg*). În regiune este folosit cu sensul de ascunzătoare, posibil făcută printre hățșurile de munte, unde populația nu putea fi găsită de prădători; refugiu.

¹⁸⁴ George Vâlsan, George Giuglea, (1911), *Românii din Serbia*, Atelierele Socec, București, p.16.

¹⁸⁵ În vederea păstrării confidențialității, s-au folosit doar inițialele informatorilor din teren, alte date personale regăsindu-se în anexa nr. 1, de la sfârșitul lucrării.

¹⁸⁶ Acest proces se poate urmări și la satele aromânești. Cf. Th. Capidan, *Macedoromânii, Etnografie, Isorie, Limbă*, p. 30.

în zonele joase. Dar, în timp ce șesul a fost străin, muntele a rămas românesc, de unde și numeroasele denumiri românești pentru marile unități geografice.

Acest fapt este confirmat și de prezența masivă a satelor românești grupate compact, în zona montană.

Satele sunt și în prezent împărțite pe *mahalale sau cădălâce*, ce poartă numele familiilor, iar altele veritabile nume topografice, fiind despărțite uneori de ogașe. Ele erau înconjurată de pășuni și câmpii, ce ajungeau nevoilor vieții pastorale. Însă după defrișarea pădurilor, tot mai multe sate devin agricole.

După tipul grupelor etnografice, așezările românești din regiunea Serbiei de răsărit, se împart în așezări de „*munteni-ungureni*” și așezări de „*țărani*”.

După cum se poate constata, așezările din prima categorie sunt dominante, situate în marea lor majoritate, la vest de munții Miroč, Veliki Graben, Deli Iovan, până înspre bazinul Moravei. Sunt sate montane, ocupația principală a locuitorilor fiind creșterea animalelor.

Satele de *țărani* sunt mai puține ca număr, și le întâlnim așezate în zona de câmpie din bazinul Dunării și Timocului, ocupația de bază fiind agricultura.

Legende despre întemeierea satelor. Legende despre întemeierea satelor nu sunt foarte numeroase, însă ele există.

Despre *satul Cesljeva Bara*, sătenii cred că numele provine de la „*vreo fată s-a dus să să spele, că să duce la turc. A fost vreo fată, a chemat-o Zlotana, măi frumoasă fată-n sat. Cu cosâța blondă, cum zăceți voi, galbenă, și acu turcu a venit din deal de sat după poriz (bir) și cheamă să le dea porizu, bani, grâu. Mora să să dea și-n natură. Fata măi frumoasă, muierea, mora să să ducă să doarmă cu turcu, vrei, nu vrei. Și să duce fata să să spele la bara aia, acia, că cișleva – s-a pieptinat, că la noi să zăce peptini, a bara-râu*” (B.N.).

Numele *satului Ram*, se crede că provine de când au fost „*râmlenii (romanii) aicea, la 2000 de ani, este aicea deasupra, a fost Lederato, a fost logor, voiska(armată), rimleni, ce a fost, pă pe urmă când a venit turcii la noi, ei a stricat aia Lederata și a făcut*

Foto 18 Ruinele cetății romane din satul Ram

Ionelia Toarcă

încoace, de acuși biserică, de acolo a scos piatra, a lucrat, și aicia a făcut raia, ala e făcut înainte la 500 de ani”(M.M.).

Despre denumirea **satului Șerbanovac (Șerbanovăț)**, locuitorii cred că vine de la numele de cerbi. În grai local, cerbilor li se spune *șerbi*, satul fiind întemeiat se pare, pe locul unde veneau cerbii să bea apă, acest loc altădată acoperit de păduri, fiind străbătut de un râu cu ape calde, termale. Legenda pare să fie adevărată, prin prisma faptului că acest râu cu ape calde curge și astăzi prin centrul satului, unde localnicii au amenajat două bazine. Unul este destinat băii publice, iar altul amenajat pentru spălarea hainelor, mai ales pe timp de iarnă, apa fiind foarte caldă.

Foto 19 Bazin amenajat pentru apele termale din satul Șerbanovac, unde localnicii spală rufe

Altor sate li s-au dat nume după personalități importante din istoria Serbiei: *Mihailovac, Milutinovac, Dusanovac, Alexandrovac*; alte așezări se pare că își trag numele de la animale: *Carb-Carbulovo, Vidra-Vidrovac, Corbu-Corbova*; **Brestovac** ar proveni de la un loc cu ulmi-*brest* în limba sârbă; numele satului **Kriveli** poate să fie din limba latină: *gribelius-sită*; **Osnicea** „numele satului nu să știe de unde e. Zâc unii, că e din magari(măgari), în latină, osinus, asinus. Măi întâni Osnicea e scrisă în popis(registre de recensământ). Turcii când a scris lumea i s-a zâs Asnici, Asnice”(F.P.). Numele satului Reșanac – poate proveni de loc cu multă secară, “ei (sârbii) îi zâc e-a fost mult săcară-rajen, sârbește, aici a fost Stigu, măi mare câmp, măi mult s-a pus săcară. Noi zâcem românește Rașanțu”(A.D.).

Studiul satelor, al vechimii lor, al numărului și originii locuitorilor, deși bazat pe un material documentar insuficient, ca și realitățile geografice, au darul, în primul rând, să confirme adevărul, care se degajă în mod firesc din capitolul istoric: vechimea elementului românesc dintre Timoc și Morava.

OCUPAȚIILE TRADIȚIONALE

Condițiile geografice, climatice și pedologice favorabile au dus la dezvoltarea agriculturii, creșterea animalelor, viticultura, cultura pomilor fructiferi și pescuitul (pentru riveranii apelor).

Slobodan Zecevic remarcă afinitățile unor grupuri etnice către anumite ocupații: locuitorii veniți din Kosovo se ocupau mai mult cu viticultura, *“imigranții dinarici și valahi, numiți Ungureanu”* s-au orientat către creșterea animalelor, iar *“valahii numiți țărani”*, erau agricultori, în opinia cercetătorului, *“fluxurile migratoare căutând un climat analog celui din ținutul natal, care favoriza practicarea vechilor meserii”*¹⁸⁷.

Foto 20 Fabricarea ciumurului,
sat Clococevac

În aproape toate zonele se cultivau cânepă, in, care se topeau în apele curgătoare sau în bălți special amenajate, *“în topilă”*.

În zona Clococevășului oamenii și în prezent se mai ocupă cu fabricarea cărbunilor de pământ (*a ciumurului*), precum și cu confecționarea din răchită a diferitelor obiecte casnice.

Fabricarea de rogojini era recunoscută în satele Bukovce și Kobișnica, iar prelucrarea pietrei în satele Vidrovac și Mokranje.

BĂCIA. Creșterea animalelor în trecut, se remarcă prin înființarea de stâne și angajarea de ciobani. Pentru prezent, numărul animalelor fiind mai

Foto 21 Stână pe moșia satului
Brezovița

Foto 22 Însemnarea oilor

¹⁸⁷ S. Zecevic, *op.cit.*, p. 37

Ionelia Toarcă

mic, se practică paza cu rândul, în funcție de numărul de animale pe care le are fiecare familie. Activitatea de îngrijire și folosire în comun a oilor, de către mai multe gospodării, poartă în regiune și în prezent numele de “băcie”.

Părerile sunt împărțite în privința provenienței acestui obicei. Geograful sârb Cvijič constată încă din 1918, că în zonele în care creșterea animalelor s-a diminuat ca importanță, țăranii se grupează și “țin oile cu un cioban comun. Ei fac la comun brânza și laptele”¹⁸⁸, el considerând că această instituție a “beciei”, este de proveniență sârbească.

Pe de altă parte, Zecevic la 1970, amintind de obiceiul “batchija”¹⁸⁹, nu dă nici o origine a obiceiului, el afirmând că nu există nici o diferență în organizarea creșterii animalelor între grupurile entice care trăiesc în aceleași condiții geografice și economice, diferențe existând doar între satele de câmpie și cele de la poalele munților, indiferent de originea populației respective.

Totodată și românii din satele de munteni-ungureni își revenică obiceiul, aducând ca argument faptul că sunt singurii păstrători ai ritualurilor legate de obiceiul băciei (ritualuri descrise în capitoul legat de Obiceiuri calendaristice).

GOSPODĂRIA TRADIȚIONALĂ ȘI MODERNĂ. Și în regiunea Serbiei estice, așezările au evoluat, ca peste tot, de la cele primitive și provizorii, până la structuri arhitecturale dezvoltate.

Ca formă inițială de locuire, sunt menționate *bordeiele*, așezări primitive, pe jumătate îngropate în pământ. Le întâlnim în memoria celor mai vârstnici localnici, existența acestora fiind confirmată atât de etnografii sârbi sub numele de “burdelj”, cât și de toponimele din teritoriu, până nu demult numele satului *Ljubicevac* fiind *Bordei* (Bordelj).

Acest tip de construcții s-a

Foto 23 Gospodării concentrate în vatra satului

¹⁸⁸ Jovan Cvijic, *op.cit.*, p. 182.

¹⁸⁹ S. Zecevic, *op.cit.*, p. 38.

Comunitatea românească din estul Serbiei

păstrat în regiune, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹⁹⁰.

Gospodăriile din trecut, ca și cele actuale se caracterizează prin concentrarea lor în vatra satelor. Localizarea vetrelor nu diferă mult de cea din trecut, în unele sate fiind totuși semnalate schimbări de vatră: *“da la noi să zâce că satu n-a fost aicea, da a fost în deal. Aici a fost tot pădure. Lumea care a venit aicea, a cistit(tăiat) pădurile alea și s-a făcut sat. Ali*

Foto 24 Casa veche Șipikovo

Foto 25 Casa veche cu podrum, a lui Cucuvic Branislav (a lu Ioniță) din Șipikovo (Șipicova)

cum s-a făcut sat: mijlocu lu sat a fost, unde a fost primariu, a fost iaca aicia di la noi din vale, să zâce la fântâna mare, naci ea a fost pi lângă izvor. Al nostru cotun a fost vreo 500 de m, aicea-n vale, iastă o fântână mare, frumoasă, a fost, ali acu nu e lume, nu-i nimica, satu-i pust”(B.N.-Cesljeva Bara).

Foto 26 Casa veche renovată, sat Metovnica (Metonița)

În funcție de condițiile locale (poduri întinse de terase sau linii de izvoare în lungul zonelor de contact), satele din regiune prezintă fie formă poligonală neregulată, fie alungită prin înlanțuirea lor pe kilometri întregi.

Tipologia locuințelor. După tipologia lui Cvijic, casele fac parte din *tipul morav*, la 1918, el găsind mai ales pe văile râurilor Pek, Dunăre și Timoc și case moderne alături de cele tradiționale. Tipul morav de casă se

caracteriza prin casa masivă, pătrată, construită din lemne sau tuglă

¹⁹⁰ National Museum Zaječar, (2011), *Collecions and Exhibition*, Zaječar, p. 39-40.

Ionelia Toarcă

(cărămidă) fără “finisaje”, acoperită cu *cărămidă* (țiglă). Era caracteristică vatra din lemn, de mari dimensiuni.

De asemenea, în satele care erau situate în apropierea pădurilor, până în secolul al XIX-lea, casele erau construite în întregime din lemn, cadru fiind construit cu lemne ușoare și flexibile, iar pereții umpluți cu materiale corespunzătoare. Defrișarea pădurilor a dus la dispariția acestui tip de case.

Foto 27 Case moderne, construite lângă case vechi, sat Porodin

Majoritatea caselor vechi aveau temelia construită din piatră, iar partea de sus construită din bârne și scânduri de lemn și câte o fereastră “*pengeră*”¹⁹¹, mică la fiecare încăpere. Ele erau acoperite (*cutrupite*) cu “*cărămidă*”¹⁹² (este de fapt o inversare de termeni, denumirea de cărămidă fiind dată de fapt *țiglei*, cărămida propriu zisă, fiind denumită la românii din

Foto 28 Planul unei gospodării din Porodin: pătulul/ambarul lipit de magazie (st.), tucănaua (în spate), casa (dr.), cocina și cotețul (în spatele casei)

Foto 29 Organizare gospodărie, sat Voluia

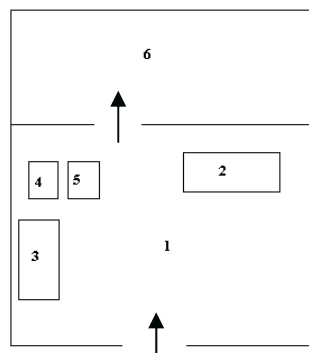
¹⁹¹ Termen turcesc pentru fereastră, folosit în anumite sate: Șerbanovac, Porodin etc...

¹⁹² cărămida, este denumirea dată țiglei, țigla fiind numită de românii din estul Serbiei, tuglă.

estul Serbiei, *tuglă*).

După primul război mondial, casele încep să fie construite din piatră și de tuglă, clădite pe podrum, lipite cu tencuială și acoperite cu olane (numite *țrep*¹⁹³ în Isânovăț¹⁹⁴).

Plan general de gospodărie: 1-obor/bătătura, 2-casa, 3-tucăna, 4-pătul/ambar, 5-cocina/coteț, 6-grădină legume în cazul gospodăriilor mari

Organizarea gospodăriei “plațului”. În vatra satelor este specifică și în prezent, existența unei singure locuințe în perimetrul gospodăresc. În majoritatea cazurilor, chiar și după căsătoria copiilor, în cazul în care unul dintre ei, de regulă cel mic, este oprit în casă, acesta locuiește în aceeași casă cu părinții, nu separat. Mărimea și numărul construcțiilor a depins întotdeauna de averea familiei, dar și de spațiul disponibil dat de configurarea terenului.

În cadrul “*plațului*”, gospodăriei, fiecare construcție își are locul ei bine stabilit. Anexele sunt aceleași în toate satele din regiune, singure denumirile unor anexe fiind diferite de la sat la sat, funcție de zonă, dar și de grupa etnografică din care fac parte locuitorii satelor respective. În mijlocul gospodăriei este “*oborul*”, „*aria*”, „*bătătura*”, în trecut de obicei nepietruită. În prezent, este pavată cu dale sau cu beton.

În gospodăriile cu pământ mai mult, *casa* se construia în mijlocul

Foto 30 Tucăna veche, din păiantă cu chirpici (dr.) și tucăna modernă (st.)

¹⁹³ țrep – țiglă [din sârb. *crep*]. Termenul este foarte rar folosit.

¹⁹⁴ G. Zăicereanu, B.Abrașevici, (2007), *Isânovățul în timp și spațiu*, Editura Banatul Montan, p.41.

Ionelia Toarcă

„*oborului*”, în spatele casei rămânând loc pentru lucrarea pământului, semănându-se de obicei „*crâmpeli*” (cartofi) și legume. Dacă plațul era mic, casa se construia pe lateral, de obicei în partea opusă intrării principale. În funcție de așezarea casei de jur împrejurul curții, urmau anexele „*leaurile*”, necesare oricărei gospodării.

„*Tucănaua*¹⁹⁵” era cea mai importantă după locuință. Formată din două părți, desfășurată pe verticală, era utilizată pentru adăpostirea animalelor, (în partea de jos) și a fânului, mai târziu și a „*tulenilor*” (cocenilor) pentru hrana animalelor (în partea de sus).

În unele sate tucănaua era folosită doar pentru depozitarea furajelor, pentru vite fiind construite „*coșerele*”. În alte sate, coșerele erau folosite pentru depozitarea porumbului.

Urmau „*pătulele*” sau „*ambarele*” pentru porumb și grâu, „*tot s-a făcut măi nalt, să bată vântu, să usche, ambar de grâu, a fost*”(A.D.), în prelungirea lor sau în fața acestora fiind

Foto 31 Pățul/ambar folosit pentru cereale

amenajat un spațiu pentru uneltele necesare lucrării pământului, care de obicei se făcea cu boii.

Mai erau anexele pentru porci și păsări, denumite diferit în satele de țărani și munteni. Dacă în satele de munteni-ungureni porcii stau în „*cocină*”, iar păsările în „*coteș*” (Șerbanovăț), în satele de țărani denumirea este inversată: „*coteșul*” este pentru porci, iar „*cocina*” pentru păsări. O altă denumire întâlnită pentru locul unde se țineau găinile este cea de „*curitnic*” sau „*curelnic*”.

Foto 32 Casă bătrânească din Șerbanovăț

Unele gospodării mai aveau în „*obor*” (curte) și fântână sau „*ceșmea*”. În prezent, acestor anexe li se adaugă garajele pentru mașini.

¹⁹⁵ Termen folosit în toată regiunea

Comunitatea românească din estul Serbiei

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, locuințele cele mai vechi erau compuse de cele mai multe ori din două piese: “soba”¹⁹⁶ (încăperea de locuit) și încăperea cu vatra, unde se pregătea hrana, denumită “ogeac” în satele de țărani: “*casa câte două sobi. La vatră, pe vrâjnic(țest), pe lanțuri s-a pus căldarea, s-a aninat(atârnat), apoi s-a făcut pâinea în vatră, muma mea când am fost mici, făcea mălai, că atunci nu s-a măi mâncat pâine, ma*

Foto 33 Soba/camera de dormit a
babei Petria, 91 ani, sat Luchia

Încintă, face focu-n vatră, face mult, mult, mult și pune vrâșnicu deasupra și pe urmă când să-ncintă desupra bine vatra, din jos ea trage focu și mătură, mătură bine și pune mălaiu. Și desupra pune vrâșnicu că e făcut așa, are un ăla de rădicat, și deasupra puni cărbuni, de vrâșnic. Și-l lași. Tu acuma cu o lopețacă, ceva, răcești căta vrâșnicu. Veză cum e el, frumos, s-a copt, îl cunoști când e copt, și pe urmă iai vrâșnicu și scoți mălaiu. A do margine fierbe oala. Oala a fost de pomânt. Și o astruci(acoperi), n-a fost atunci ca acuma. Și până sara s-a pus cotaua, faci coleașă(mămăliga), frigi slănină, jumăreți și gata cina”(N.S.).

În camera de dormit “în sobă”, pe plafon, erau fixate culmi de lemn, pe care se puneau hainele. Mai târziu, acestea au fost înlocuite cu belciuge de fier.

Sub “ogeac”, de cele mai multe ori se găsea “podrumul” (locul de depozitare a produselor agroalimentare), în “podrum s-a ținut ciuberele cu carne”(P.S.), “ardovu” sau “îrdovu” (butoaie mari) cu vin și rachiu, “putină și ardov pentru comină”(B.C.). Unele locuințe, înainte de intrarea în casă, aveau într-o parte tindă, iar în partea opusă încă o cameră, folosită ca magazine de alimente.

Foto 34 Casă bătrânească cu
tindă, sat Slatina, Bor

După Cvijic casa era formată din trei peise: marchiză, kuća și soba sau ultimele două, întâlnindu-se exclusiv în satele aglomerate.

¹⁹⁶ Soba-cameră în limba sârbă, termen preluat și de românii din regiune.

Ionelia Toarcă

După C. Constante, la începutul secolului XX, locuința era formată din: “*casa* -unde arde focul, țin varnicu-țâstul, coleșeru, găleți, cobilcă¹⁹⁷, cârliță pentru mălai, plosca de pământ. *Soba de dormit, pivnița și podrumul* pentru iarnă, case cu paie, scânduri și puține lespezi. Lângă casă *curelnic* pentru găini, *toblari*¹⁹⁸ pentru vaci, *obor* îngrădit cu nuiiele pentru porci, iar mai la o parte *ambarul* și *cazanul* pentru rachiu. Unele au și *grădină-baccea*”¹⁹⁹.

Materialele de construcție. Inițial, atât locuințele cât și anexele erau făcute din nuiiele împletite, lipite cu pământ; din păiantă și chirpici “*pământ cu pleavă, pământ de bocșe, de-al galben*”(B.C.); “*din lemn, lipit cu imală. Cu pleaua. Colănici, aia s-anvăluit, s-a pus grinzî, din grindă până-n grindă, să pune cu pământ și să lipesc și pră urmă cu imală de jos și să văruie cu var*”(A.D.) sau lipite cu noroi, în care se punea pleavă și paie.

¹⁹⁷ Termen întâlnit în prezent în satele de munteni-ungureni, în satele de țărani întâlnim termenul de “cobilică”.

¹⁹⁸ În satul Metovnica l-am întâlnit cu sensul de “șură”.

¹⁹⁹ C. Constante, *op. cit.*, p. 247-148.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Începând cu perioada interbelică, cărămida arsă (*tugla*), a înlocuit

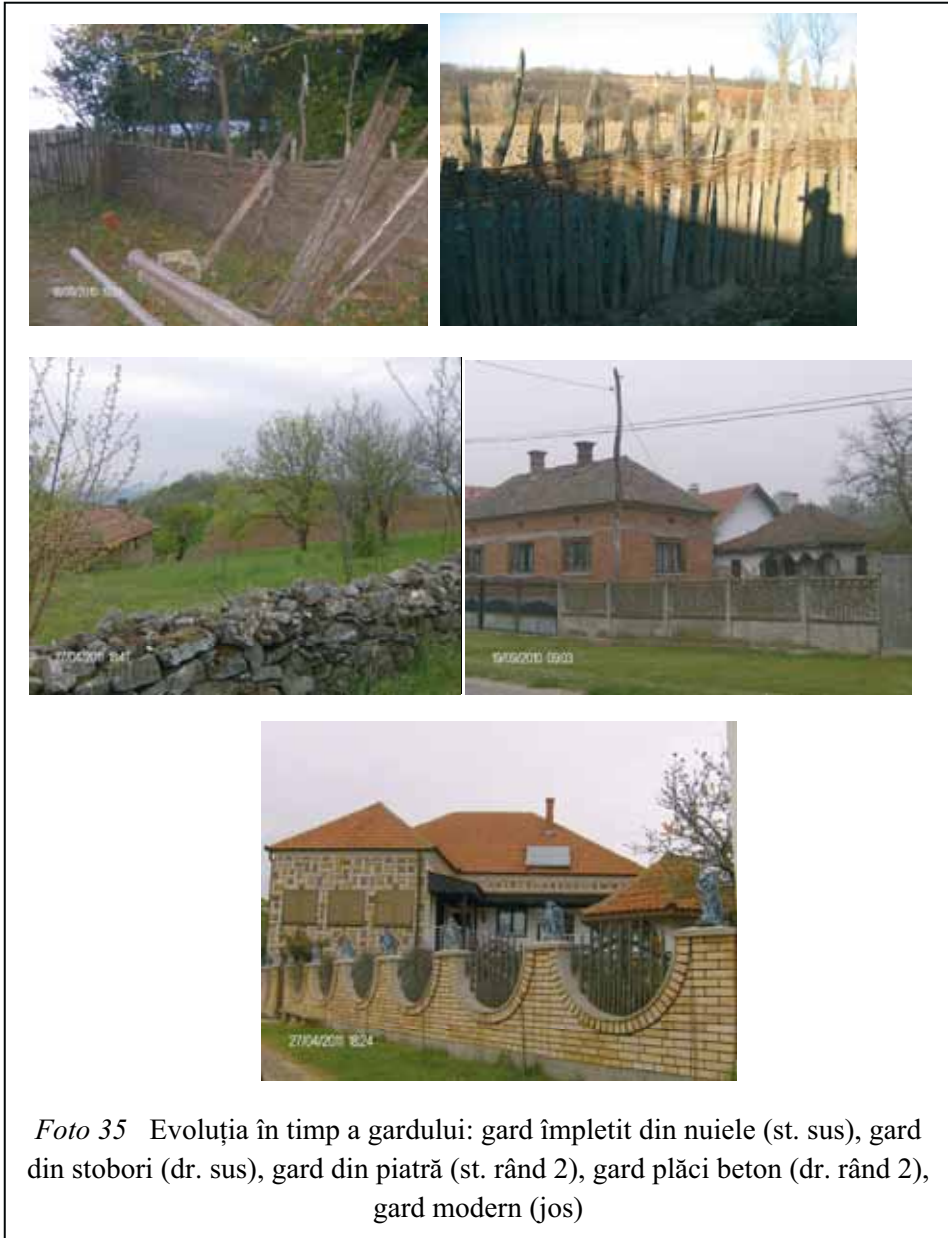

Foto 35 Evoluția în timp a gardului: gard împletit din nuiele (st. sus), gard din stobori (dr. sus), gard din piatră (st. rând 2), gard plăci beton (dr. rând 2), gard modern (jos)

aproape în totalitate celelalte materiale de construcție.

Gardurile erau din *nuiele* împletite pe orizontal (cele mai multe), din *tarabă* sau *blană* (scânduri puse una lângă alta), și chiar din chirpici,

Ionelia Toarcă

cărămidă sau piatră. Mai nou se fac din beton, în partea inferioară și fier (în formă compactă sau plasă) în partea superioară. Unele garduri sunt în totalitate construite din beton, chiar și până la înălțimea de 2m.

Obiceiuri de construcție. S-au păstrat de-a lungul timpului. La temelie se mai îngroapă încă, în mod constant, un cap de cocoș, cu variantele: cap de găină, de miel, *“când pui temeliu, iastă care taie cocoș, ali iastă care taie berbec, și-i pune capu-n colț. Capu și ce bani lapădă, acia în colț îl taie”*(N.S.). Acestea sunt interpretate ca substitute ale jertfei umane și ca o

Foto 36 Case moderne, sat Malainița (s.) și Veliko Gradište (d.)

plată a simbolică pentru obținerea bunăvoinței ființelor supranaturale.

La căpriori, când se ridică construcția *„când să face sus, să pune leamnu deasupra, în urmă să face fașă de flori, coroană și s-animă sus, să leagă o kilă de vin, două, câte vrei și toți maistorii să pune la darurile alea. Care mări bun maistor e”* (P.S.).

În teren, în prezent am găsit cu mare greutate case mai vechi de 50 de ani, casele bătrânești fiind o raritate, iar cele găsite erau într-o stare avansată de degradare. Fie proprietarii nu le mai folosesc, ei construindu-și locuință în ultimul timp pe locul fostelor sălașe, fie urmașii proprietarilor fiind plecați din sat, nu se mai întorc.

Din păcate, majoritatea locuințelor actuale nu se mai încadrează într-un tip anume de case (în special casele din văile Moravei, Dunării și opștina Negotin), modelul fiind preluat din zonele în care proprietarii își au locul de muncă (mulți dintre aceștia fiind plecați încă din anii '70 în străinătate). Cu toate acestea, este de remarcat faptul că locuitorii păstrează același tip de organizare a spațiului gospodăriei actuale, precum și denumirile date cândva anexelor.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Sălașele/colibele. O caracteristică a românilor dintre Timoc și Morava, cu precădere a românilor munteni-ungureni, o constituie așezările lor, numite “sălașe” sau „colibe”: *„toată casa, sate rumânești, cum noi zăcem vlah, obavesno or avut colibe. În coliba aia (iastă cu tindă), bunari (fântână), tot ce trebuie de o familie. Înainte s-a făcut zbăgurile”*(B.N.).

Astfel de așezări se regăsesc cel mai adesea în satele situate pe dealuri, la poalele muntelui și mai puțin în cele de câmpie.

Acest gen de așezare specific românilor are un trecut îndepărtat, probabil din primele zile ale venirii turcilor în acest ținut. Devastările pricinuite de ei, încălcările zilnice, nesiguranța zilei de mâine, au determinat populația băștinașă, să se retragă în locuri mai ferite, în așa-numitele zbeguri, unde, construindu-și o căsuță din nuiele și “astrucământ” (acoperiș) de frunze, și-au creat un adăpost pentru familiile lor și “imania” (averea) lor²⁰⁰.

Aceste sălașe sunt răsfirate pe întinderi uneori considerabile: *“n-a fost căși, ma colibe de animale, de ălea. Lumea trage la colibă. O colibă de la alta a fost câte 20 de km, e că s-a băgat pin pădurile alea”*(B.N.). Acestea se întâlnesc și la românii din Banat și Bulgaria, sălașul inițial reprezentând numai o casă pentru adăpostul vitelor²⁰¹. Cu timpul românii s-au mutat cu totul, sălașul reprezentând: casa țăranului, adăpostul vitelor, împreună cu averea sa, pășunea, livada și țarina. Sunt și situații în care colibele nu s-au mai întrebuințat, fiind lăsate în ruină, ca urmare a scăderii numărului de animale.

Românii mai au și o casă în satul propriu-zis, unde nu coboară decât în anumite cazuri: când trebuie să meargă la oraș sau îl cheamă opștina (primăria), la sărbători sau să aibă grijă de casa din sat.

Foto 37 Colibă-sălaș transformată în așezare permanentă, păstrează același plan de funcționare al gospodăriei

²⁰⁰ Th. Capidan, (1943), *Simbioza albano-română*, în Revista Fundațiilor Regale, București, p.247.

²⁰¹ St. Manciulea, *State și sălașuri din Câmpia Tisei*, p. 145-174. cf. I. Conea, *Carpații hotar natural*, p.66.

Ionelia Toarcă

De cele mai multe ori, în jurul celui care și-a durat o gospodărie trainică în sălaș, s-au adunat și alții, încât după un timp s-a născut un sat întreg, sălașul fiind astfel forma primitivă a multor sate din regiune. De exemplu, satul Zlot era în sec. al XVIII-lea un loc acoperit de sălașuri, fără să aibă măcar un nume de sat, de aceea un cartograf austriac îl reproduce în hartă corect: Salasch²⁰². Belaica, până în sec. al XV-lea era locul unor sălașe, care abia în a doua jumătate a acestui secol a luat aspectul de sat. Satul Busur a fost întemeiat de locuitorii unor sălașe din Cestobrnîța.

Mai pot fi citate multe exemple, pe culmile munților numărul sălașelor fiind impresionant. Sate ca Tanda, Podgorț, Boletin, Vratna, Volnia, Colibe, Dobârne, Lescovăț, Poliana și multe altele sunt propriu-zis sălașe²⁰³.

Geograful Cvijic amintește și el de asemenea așezări în spațiul Serbiei de Răsărit, “păstorii sârbi locuind în sate temporare numite *katun*”²⁰⁴.

Pe lângă sălașe, mai apar și construcțiile numite “*pivnice*”, destinate producerii și conservării vinului, construite la marginea satului propriu-zis, pe care Zecevic le atribuie locuitorilor de etnie sârbă²⁰⁵.

Foto 38 Pivnice – locuri de depozitare a vinului

Cimitirul, cu denumirea generică “*la morminți*”²⁰⁶, sau “*grobîște*”²⁰⁷, se află de cele mai multe ori la marginea satului.

La fiecare mormânt se pot vedea **prunul** (acolo unde se mai pune), **crucea tradițională din lemn**, care în ultimul timp tinde să fie înlocuită cu cea cumpărată și monumentul funerar din marmură “*spomenicu*”, care trebuie pus până la pomana de un an.

În trecut, crucile funerare, pe lângă prun, au fost singurele care au marcat mormintele.

²⁰² Al. Vasilescu, *Registrul tuturor localităților cuprinse în harta Olteniei*, p.351.

²⁰³ L. Boga, *op. cit.*, p.13-14, G.Vâlsan, *Românii din Serbia*, p.11 “La noi cântă cocoșul mai mult pe deal decât la vale”, spun locuitorii acestor sate.

²⁰⁴ Jovan Cvijic, *op.cit.*, p.178.

²⁰⁵ S. Zecevic, *op.cit.*, p. 34.

²⁰⁶ Denumirea este caracteristică pentru satele românești din întreaga regiune.

²⁰⁷ Termenul este rar folosit, l-am întâlnit numai în satele Ram și Șipikovo.

Comunitatea românească din estul Serbiei

„Crușa“, crucea tradițională din lemn, se face din lemn de sălcâm, stejar sau gârniță, pentru că aceste specii de copaci rezistă foarte mult. Crucile funerare se construiesc după anumite norme generale, însă forma lor

poate diferi de la sat la sat, funcție de meșter, acesta punându-și amprenta asupra confecționării acestora, în așa fel încât crucile se pot identifica după cel care le lucrează. Ele se lucrează fie dintr-o singură bucată de lemn, fie din două bucăți de lemn. Dintr-o bucată de lemn se fac în Podgorac, Bogovina, Valakonje, Savinac, Lubnica și în zonele marginale din Osnić și Mali Izvor. Din două bucăți de lemn, puse în cruce, se fac în Bačevica, Dobro Polje, Osnić - în partea veche a satului, Gamzigrad, Šarbanovac, Lukovo, Metovnica și Zlot²⁰⁸. În anumite sate, crucile au forme diferite de la femeie la bărbat.

Crucile funerare se vopsesc cel mai des în culoarea roșie, dar în unele sate, se dau cu vopsea de protecție albastră sau verde.

La fiecare mormânt din satele românești se află puse la picioarele mortului și câte o măsuță și cu o bancă sau două, deoarece în timpul anumitor sărbători, când se dă de pomană mortului și în cimitir, e bine să se ia câte o gustare acolo și de către cei vii, ca mortul să nu mănânce singur.

În cimitirele vechi din majoritatea localităților, se pot observa și cruci din piatră de diferite forme, care au fost folosite în trecut, pentru a marca mormintele.

Foto 40 Petrecătoare din satul Metonița

Foto 39 Valakonje (s.) și Bogovina (d.): cruci pentru femei și bărbați

²⁰⁸ informații culese de la F. P., sat Osnicea.

Ionelia Toarcă

Cimitirul satului Criveli. Cele mai interesante dar și mai bine conservate cruci de piatră le-am întâlnit în cimitirul satului Criveli, multe dintre ele datând din secolul al XIX-lea. După strămutarea vechiului sat

Foto 41 Crucii de piatră din secolul al XIX-lea, din cimitirul satului Criveli

Criveli, datorită extinderii minei din Bor, crucile și osemintele din vechiul cimitir au fost mutate într-o margine a noului cimitir, această parte constituindu-se ca un adevărat muzeu în aer liber al monumentelor funerare vechi. Simbolurile sculptate în aceste cruci sunt pline de semnificații străvechi, oglindind foarte bine credințele românilor din regiunea estică a Serbiei, aceste simboluri regăsindu-se și pe pâinile rituale.

Cimitirul vechi al orașului Bor. În 1903, mina de cupru din Bor, una dintre cele mai mari din Europa, a fost deschisă pentru prima dată, fiind un moment important pentru dezvoltarea orașului. Timp de aproape 100 de ani, populația orașului a fost una dintre cele mai diverse,

Foto 42 Cimitirul vechi al orașului Bor

mina atrăgând cetățeni din multe state europene. Astfel, cimitirul vechi al orașului Bor este o importantă moștenire a perioadei comopolite a orașului, fiind martorul conviețuirii, dar și al morții laolaltă a diferitelor naționalități.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Se mai disting încă, alături de mormintele populației băștinașe, în mare parte *românească*: Munéanu Dimitrai (1893-1966), Staicovic Stoian (1844-1934), Radovanovic Darinca (1888-1974), Munčion Dimitria (1868-1928), Bogdanovic Elena (1828-1963), Pavlovic Țvetco (1897-1968), Kalinovic Velco (1898-1953), Aleksandru Guranu (decedat în 1939), și *mormintele unor cetățeni francezi*: Mocq Jeanne (decedată la 1914), Maria Katerine Marchand (decedată în 1927), Henry Marc de Rotalier (decedat în 1909), Gelisse Jean (decedat la 1923); *cetățeni italieni*: Berti Batista (1884-1937), Berti Maria (1873-1949), Jeanne Barbieri (1920-1923), Stefano Bracco (1870-1940), Piacenti Carlo (decedat în 1907); *cetățeni nemți*: Albert Vaidinger (1902-1969), Șulț Jovan (1905-1973), Șnaider Rudolf (1908-1955), Ferdinand Ketterlin (decedat în 1952); *cetățeni ruși*: Korovaev Alexei (1884-1964), Veleaev Mihail (1869-1951), Veleaev Natalia (1873-1953); *cetățeni musulmani*: Redzepovski Ahmet (1902-1975); *cetățeni unguri*: Fugo Ianoș (decedat în 1966).

Mormintele "întră ușa casii sau întră ușe, întră poarte". Un fapt deosebit de interesant l-am constatat în satele Duboka (Dâlboka) și Voluja (Voluia), morții fiind îngropați ca și în Platforma Luncanilor din România, pe proprietățile particulare "în imanie", în fața casei, în curte sau între gospodării.

Acest tip de înmormântare nu l-am găsit consemnat în nici unul dintre documentele consultate pentru realizarea acestei lucrări, singurul care mi-a confirmat acest obicei fiind etnologul Paun es Durlic, fostul director al Muzeului de Etnografie din Maidanpek.

Etnologul Paun es Durlic afirmă că înmormântarea în curte, sau cum "se zice aici întră ușa casii sau întră ușe, întră poarte", se întâlnește numai la românii munteni-ungureni, în multe sate din ținutul Zvižd (Zvijd), dar și în unele sate de pe valea Mlavei: satele Ranovac, Rasanac și Kladurovo.

Obiceiul ar fi de "*când a trăit lupii ai albi*" (P.D.), acest tip de îngropare fiind legat de faptul că populația autohtonă își avea în trecut, locuințele (inițial bordeie, colibe-sălașe și mai apoi case), răspândite, puse pe moșie, departe de mijlocul satului, pe culme, aceasta fiind singura modalitate de a-și îngropa morții.

Chiar dacă în prezent populația trăiește în sate de tip adunat, obiceiul să se îngroape în moșie, persistă și în ziua de astăzi. Cu toate că oficial, biserica sârbă și autoritățile nu sunt de acord cu acest fapt, tacit se permite practicarea acestui obicei, din moment ce la înmormântare preotul oficiază

Ionelia Toarcă

slujba religioasă. Locuitorii din ținutul Zvijd, cred că este mai bine pentru om "*când să-ngroapă în moșia lui*" (P.D.).

Foto 43 Morminte pe pășunea de lângă casă, sat Voluia

După cum s-a putut constata, regiunea este una preponderent rurală, condițiile geografice punându-și amprenta asupra mărimii, morfostructurii, funcționalității și caracterului permanent sau temporar al așezărilor rurale. Așezările mari, în general cu structură compactă-adunată sunt situate în câmpii (Câmpia Moravei și Câmpia Negotinului), în depresiunile și văile largi dintre munți. În restul zonei predomină așezările mijlocii și mici, cu structură risipită, regiunea fiind preponderent muntoasă.

Mulțimea și varietatea tipologică a așezărilor din Craina Serbiei relevă condițiile favorabile de locuire a acestora, iar în timpuri istorice de a adăposti un număr sporit de locuitori ca urmare a pericolelor iminente din zonele de locuire vecine.

În general se constată o zonalitate a așezărilor în funcție de mărimea lor, cele mari fiind situate la altitudini joase, iar cele mici fiind risipite pe versanți sau pe platformele de eroziune.

Numeroasele așezări permanente de azi provin din transformarea de-a lungul timpului a așezărilor temporare sau sezoniere, numite sălașe sau colibe, ca urmare a extinderii agriculturii montane, a creșterii animalelor sau a defrișărilor. Aceste colibe erau considerate ca a doua casă, ca niște anexe ale satelor de pe vale. Alături de sălașe-colibe, se remarcă stânele, care se regăsesc în toată regiunea.

**Tabel nr. 3 LOCALITĂȚILE CU POPULAȚIE ROMÂNEASCĂ ȘI MIXTĂ DIN ESTUL SERBIEI
 CARACTERIZARE DUPĂ NUMĂR LOCUTORI, ALTITUDINE MEDIE, ANUL ATESTĂRII
 DOCUMENTARE, GRUP ETNOGRAFIC, CERCETĂRI DE TEREN IONELIA TOARCĂ**

1	2	3	3	3	4	5	6	7	8
		Estimări pop. 2000 ²⁰⁹	Recensământ 2002 ²¹⁰						
Nr.	Denumire oficială	Români/ Vlahi	Populație totală	Români	Vlahi	Alt. ²¹¹	Anul atestării ²¹²	Grup rom. ²¹³	Localități ²¹⁵
1	SRBIJA TIMOK OPȘTINA	236384 11167	712.050 15849	2342 83	39736 4162				

²⁰⁹ Date preluate de la Mișcarea Democrată a Românilor din Serbia, Republica Serbia, împărțirea pe județe, prelucrare date Svet. Karabasevic, martie 2000.

²¹⁰ Date preluate din Oficiul de Statistică al Serbiei, *Recensământul populației pe localități*, Belgrad, 2003

²¹¹ Altitudinea medie este dată în metri deasupra nivelului oceanului planctar, conform estimărilor geodezice din hărțile topografice sârbești ale regiunii, scara 1 : 50 000

²¹² Este consemnat anul primei atestări cunoscute a localității pe vatra actuală. Multe localități sunt mai vechi decât anii menționați, dar nu există o certitudine asupra anului fondării. Datele sunt preluate din Trăpeca Th. N., *Români dintre Timoc și Morava*, Domino, 1999.

²¹³ Caracterul etnografic al populației românești din localitate: U: Ungureni (munteni), T: Țărani, B: Bușani, R: Rudari, Țigani, după cercetările făcute de etnologul Paun es Durlic

²¹⁴ *Grăul românesc vorbit*: B: de tip mixt bănățeano-oltean cu specific local, timocean, O: de tip oltean, R: mixt, olteano-muntean, graurilor rudarilor, țiganilor de limba română. Date preluate de la Asociația culturală Ariadnae Filum, Bor

²¹⁵ Sunt notate cu semnul V localitățile vizitate pe parcursul cercetărilor de teren din anii 1999, 2000, 2001, 2008, 2010, 2011

Ionelia Toarcă

	BOLJEVAC																								
1.	BAȘEVITA	533	409	1	208	315	1887																		B
2.	BOGOVINA	1611	1348	6	362	250	1455																		T
3.	BOLJEVAC I/3 ²¹⁶	1310	3784	7	209	291	1834																		T
4.	DOBRO POLJE	590	415	0	150	350	1455																		B
5.	LUKOVO	704	704	19	45	330	1455																		R
6.	MALI IZVOR I/3	245	565	4	140	300	1455																		T
7.	OSNIŠEA	1668	1340	14	826	300	1454																		T
8.	PODGORAC	2475	2218	19	1157	260	1560																		T
9.	SAVINAC	301	365	0	161	200																			T
10.	VALAKONJE	1084	1378	13	881	240	1455																		T
	TOTAL																								
2	OPȘTINA BOR	22842	55817	107	10064																				
1.	BOR I/10	4060	39387	47	2352		1718																		T
2.	BRESTOVAC	3140	2950	14	732	300	1736																		T
3.	BUȘJE	789	666	0	555	560	1466																		T
4.	GORNJANA	1446	1114	1	905	350	1730																		T
5.	KRIVELJ	1586	1316	7	779	323	sec.XVI																		T
6.	LUKA	702	612	4	373	380	sec.XVI																		T
7.	METOVNICA	1569	1331	17	997	200	sec. XV																		T
8.	OȘTRIELJ	789	654	0	219	280	sec.XVIII																		T
9.	SLATINA	1116	921	6	366	237	sec.XV																		T
10.	ȘARBANOVAC	2161	1836	5	953	210	sec.XVI																		T
11.	TANDA	442	350	0	185	400	1783																		T
12.	TOPLA	154	100	0	61	540																			T
13.	ZLOT	4280	3757	6	1600	265	sec. XV																		B
14	TOTAL																								
3	OPȘTINA CUPRIJA	5764	33567	32	1356																				

²¹⁶ Ponderele elementului românesc în localitatea respectivă

Comunitatea românească din estul Serbiei

1.	BATINAC	BATINȚ	1267	871	2	236	170	sec. XIII	U	B
2.	BIGRENICA	BRIGHENIȚA	1510	979	11	677	540	1381	U	B
3.	ČIUPRIJA	CIUPRIJA	500	20585	7	50	123		U	B
4.	ISAKOVO	ISACUVA	1181	646	4	361	230		U	B
5.	KOVANICA	COVANITA		190	0	3	350		U	B
6.	MIATOVAC	MIATOVĂȚ		1712	1	4	117	Sec. XVII	U	B
7.	SUPSKA ¼	SUPSCA	450	1434	2	1	140		U	B
8.	VLAŠKA	VLAȘCA	856	372	1	23	120		U	B
16	TOTAL									
4	OP. DESPOTOVAC	DESPOTOVĂȚ		25611	38	427				
1.	BELAJKA	BELAIKA	354	265	0	67	330	Sec. XVIII	U	B
2.	DESPOTOVAC 1/10	DESPOTOVĂȚ	400	4363	1	2	195		U	B
3.	DVORIȘTE	DVORIȘTE		565	0	0	320		U	B
4.	JASENOVO	ISANOVA	1247	882	17	317	200		U	B
5.	JEZERO	IEZERU- LACU		433	0	0	390	Sec. XVIII	U	B
6.	ORAȘJE (PLAŽANE)	ORAȘ			0				U	B
7.	POPOVNAK	POPOVNIC		337	0	0	360	1796	U	B
8.	RAVNA REKA	RÎMNA RECA		380	0	0	620		U	B
9.	RESAVICA	DUTOVA(RĂSĂVIȚA)		2524	1	37	400		U	B
10.	ŽIDILJE	JIGILIU (JIGILJ)	70% 80	158	4	3	480	Sec. XIV	U	B
33	TOTAL									
5	OP. GOLUBAC	GOLUMBĂȚ		9913	65	870				
1.	BRNJICA	BĂRNIȚA	531	391	3	60	70	Sec. XVIII	U	B
2.	DOBRA	DOBRA	1/5 150	678	2	0	70	1733	U	B
3.	DVORIȘTE	DVORIȘTE	532	305	1	181	166	1467	U	B
4.	GOLUBAC 1/3	GOLUMBĂȚ	665	1896	19	88	77		U	B
5.	KRIVAČA	CRIVAȘEA	649	429	8	368	340		U	B
6.	KUDREȘ	CUDREȘ	328	193	2	37	150		U	B
7.	PONIKVE	PONICIVA		97	0	0	128	1428	U	B
8.	SNEGOTIN	SNEGOTIN	354	201	1	73	384	1467	U	B
9.	ŽITKOVIČA	JITCOVIȚA	290	142	3	37	180	Sec. XIX	U	B

Ionelia Toarcă

24	TOTAL																		
6	OP. JAGODINA	IAGODINA	758	70894	230	30													
1.	JAGODINA	JAGODINA		35589	14	0	116	1399											U,R
2.	DOBRA VODA	GLADNA(DOBRA VODA)	758	430	5	15	240	1819											U
3.	STRIZILO	STRIZILE-STRUJILA		479	178	12	170												R
53	TOTAL																		R
7	OP. KLADOVO	CLADOVA	29031	23613	216	568													
1.	BRZA PALANCA	PĂLANCA-PĂLÂNCUȚA	1557	1076	10	50	60	1740											T,R
2.	DAVIDOVAC	GEGERAȚI	626	610	4	13	45	1783											T
3.	GRABOVICA	GRABOVIȚA	2051	880	11	31	40	1530											T
4.	KLADOVO	CLADOVA	7000	9142	67	112	45	1524											T,R
5.	KLADUȘNICA	CLĂDUȘNIȚA	904	727	1	6	50	1530											T
6.	KORBOVO	CORBOVA-CORBU	1481	1067	8	50	53	1530											T
7.	KOSTOL	COSTOLCASTELLUM-PONTES	1177	1053	20	10	50	1736											T
8.	KUPUZIȘTE	CUPUZIȘCEA	657	317	10	37	80	1844											T
9.	LJUBIČEVAC	BORDEI (BORGII)	1366	458	4	6	40	1783											T
10.	MALA VRBITA	VÎRBIȚA MICĂ	1155	783	13	30	80	1740											T
11.	MANASTIRICA	MĂNĂSTIRIȚA	356	250	1	4	190	1844											T
12.	MILUTINOVAC	BÎRLOAGA	275	186	3	0	50	1844											T
13.	NOVI SIP	SÎP	812	909	6	5	75	1740											T
14.	PETROVO SELO	PETROVA SELO		129	1	0	410	1850											T
15.	PODVRȘKA	POVARȘCA	1944	1143	5	42	160	Sec.XVI											T,R
16.	REČICA	RĂCIȚA	106	45	1	0	75	1844											T
17.	REKA	RECA	438	278	5	4	90	1820											T
18.	RTKOVO	RÎTCOVA (ÎRTCOVA)	1553	1012	7	58	65	1530											T
19.	TEKJA	TECHIA	1129	967	2	0	80	1741											T
20.	VAJUGA	VĂUGA	843	563	11	2	46	1530											T
21.	VELESNICA	VELESNIȚA	668	265	2	17	40	1530											T
22.	VELIKA KAMENICA	CAMENIȚA MARE	1393	757	19	76	67	1530											T,R
23.	VELIKA VRBICA	VÎRBIȚA MARE	1540	996	5	15	90	1530											T

Comunitatea românească din estul Serbiei

23	TOTAL																				
8	OP. KUČEVO	CUCEVA	17954	18808	122	5204															
1.	BRODIČA	BROGIȚA	1297	468	5	213	300	1359												R,U	
2.	BUKOVSKA	BUCOVSCA	674	503	5	420	350														U
3.	CEREMOȘNJA	TĂRĂMOȘNIA	425	317	3	53	450	1718													U
4.	CEROVICA	TEROVIȚA	436	381	2	94	200	1733													U
5.	DUBOKA	DĂLBOCA	1646	1110	4	92	210	1721													U
6.	KAONA	CAMNA	937	712	4	245	250	1381													U
7.	KUČEVO 1/5	CUCEVA	1000	4506	15	143	220	1378													U
8.	LJEŠNICA	LEȘNIȚA	386	236	1	90	230	1725													U
9.	MALABRESNICA	MALABRESNIȚA		135	2	2	180	1467													U
10.	MUSTAPİĆ	MUSTAPIĆI	1319	740	8	512	180	1725													U
11.	NERESNICA	NERESNIȚA	3128	2365	20	1175	310	Sec.XV													U
12.	RABROVO	RABROVA		1219	2	5	130	1467													U
13.	RADENKA	RADANCA	1288	803	11	555	420	Sec.XVIII													U
14.	RAKOVA BARA	RACOVA BARA	806	464	10	360	300	1718													U
15.	SENA	SENA	354	232	1	61	240	1381													U
16.	SRPCE	SİRBTA	293	151	0	22	140	1381													U
17.	ŠEVICA	ŞEVIȚA	1157	809	9	349	250	Sec.XVIII													U
18.	TURJIA	TURIA	932	599	9	153	230	1725													U
19.	VUKOVIĆ	VUCOVICI	486	301	1	207	150	1467													U
20.	VOLUJA	VOLUJA	1318	1123	7	429	240	1380													U,T
26	TOTAL																				
9	OP. MAJDANPEK	MAIDANPEC	17143	23703	67	2817															
1.	BOLJETIN	BOLJECIN	803	672	0	70	180	1733													U
2.	CRNAJKA	TĂRNAICA	1256	1099	8	312	320	1718													U
3.	DEBELI LUG	DĂBELI LUG	507	458	1	131	290	Sec.XVIII													U
4.	DONJI MILANOVAC 40%	MILANOVAȚ (ORAS)	1335	3132	5	19	70	1733													U
5.	GOLUBINJE	GOLUBINIA	1305	1079	2	2	290	Sec.XVIII													U
6.	JASIKOVO	IASICOVA	822	717	0	349	700	1818													U
7.	KLOKOČEVAC	CLOCOȘIOT	880	711	10	45	300	1524													U

Ionelia Toarcă

8.	LESKOVO	LESCOVA	516	431	0	178	400	1833	U	T
9.	MAJDANPEK 30%	MAIDAN	3528	10071	17	386	400	1560	U,B,R	T,F
10.	MIROČ	MIROȘI	468	406	0	0	500	1872	U	T
11.	MOSNA	MOSNA	920	787	1	15	220	1733	U	T
12.	RUDNA GLAVA	ĂRNĂ GLAUA	2549	2309	3	636	490	Sec.XXVIII	U	T
13.	TOPOLNICA	TOPOLNIȚA	1305	1064	13	153	300	Sec.XXVIII	U	T
14.	VLAOLE	VLAOLEA	949	767	7	521	600		U	T
14	TOTAL									
10	OP. MALO CRNIČE		3752	13853	76	401				
1.	ALJUDOVO	LIDOVA	257	159	1	3	140	1467	U	B
2.	CRLJENAC	TĂRLENȚ		969	2	4	115		R	B
3.	KOBILJE	COBILIA	1547	930	13	296	215	1467	U	B
4.	KULA	CULA		699	7	2	110	Sec.XV	U	B
5.	MALO CRNIČE	ȚĂRNIȘU MIC		882	2	0	88	1467	U,R	B
6.	SALAKOTAC	SALACOT		768	0	0	91	1467	R	B
7.	ȘLIJIVOVAC	ȘLIJIVĂȚ	214	123	0	0	200		U	B
8.	VELIKO CRNIČE	ȚĂRNIȘU		611	1	0	101	1467	R,U	B
9.	VELIKO SELO 1/5	VELIKO SELO	140	493	0	0	98		R,U	B
10.	VRBNICA	VĂRBNIȚA	779	462	9	58	90		U	B
11.	ZABREGA	ZABREGA	387	247	7	37	200		U	B
19	TOTAL									
11	OP. NEGOTIN	NIGOTIN	40128	43418	269	3000				
1.	ALEKSANDROVAC	ZLOCUCIA-ZLOCUTEA	994	588	18	283	110	1491	T	O
2.	BUKOVČE	BUCOPCEA	2399	1442	14	103	50	1381	T	O
3.	CRNOMASNICA	ȚIRNOMASNIȚA	426	272	3	45	110		T	O
4.	DUPLJANE	DUPLJANA	1011	564	9	1	210	1784	T,U	O
5.	DUȘANOVAC	GEANOVA-GEANĂ 14	2320	882	19	146	95	1736	T	O
6.	JABUKOVAC	ICUBOVĂȚ	2988	1884	32	268	176	Sec.XV	T,U	O
7.	KOBIȘNICA	COBIȘNIȚA	2507	1355	11	246	50	1530	T	O
8.	KOVILOVO	COILOVA	623	411	10	227	70	1530	T	O
9.	MALAJNICA	MĂLAINIȚA	971	683	4	225	250	Sec.XVII	U	T

Comunitatea românească din estul Serbiei

10.	MALA KAMENICA	CAMNIȚA MICĂ	998	392	8	0	105	1530	T	O
11.	MIHAJLOVAC	MEILOVĂȚ	1449	718	6	77	60	1833	T	O
12.	MILŐSEVO(KOROGLAŠ)	COROGRAŠ	913	517	4	14	55	1530	T	O
13.	MOKRANJE(MILANOVO)	MOCRANI	1140	710	9	15	100	1491	T	O
14.	NEGOTIN 1/2	NIGOTIN (NIGOCIN)	8677	17758	49	266	50	1530	T,U	O
15.	PLAVNA	PLAMNA	1127	953	4	188	350	1530	U	T
16.	PTAHOVO	PRAOVA	2296	1506	11	47	60	1530	T	O
17.	RADUEVAC	RĂDAIVĂȚ	2715	1540	16	143	40	1530	T	O
18.	SAMARINOVAC	SĂRMANOVĂȚ	1021	464	1	68	50	1530	T	O
19.	SLATINA	SLATINA	1009	479	5	143	60	1530	T	O
20.	SRBOVO	SĂRBOVLAŠ	951	502	3	22	40	1530	T	O
21.	UROVICA	UROVIȚA	2826	1191	14	384	80	1530	T,U,R	O
22.	VELJKOVO	BLIVANOVĂȚ(BLIVANU)	316	206	1	0	110	1530	T	O
23.	VRATNA	VRACNA	451	316	4	81	120	1530	U	T
39	TOTAL									
12	OP. PARACIN	PARACIN		58301	102	1				
1.	LEBINA	LEBINA		715	0	0	240	1453	U	
2.	TREŠNEVICA	TREŠNEVIȚA		1137	90	0	250	1737	R	R
35	TOTAL									
13	OP. PETROVAC	PETROVĂȚ		34511	251	3535				
1.	BOŠNJAK	BOŠNJAC	½ 348	481	7	0	160	Sec.XVII	U	T
2.	BUSUR	BUSUR	1704	1171	17	553	218	1820	U	T
3.	DUBOČKA	DUBOČICA	918	582	9	171	176	1467	U	B
4.	KLADUROVO	CLADUROA	796	476	3	300	252	1428	U	B
5.	LESKOVAC	LISCOT	616	390	3	26	141	1467	U	T
6.	MANASTRICA	MANĂSTĂRIȚA	1122	748	23	516	166	1820	U	B
7.	MELNICA	MENIȚA	1473	924	7	419	230	1382	U	B
8.	OREŠKOVICA	OREŠKOVIȚA	½ 623	911	15	0	166	1380	U	B
9.	ORLJEVO	ORLEVA	546	260	1	0	124	1381	U	T
10.	PANKOVO	PANCUVA	½ 284	416	1	1	202	1467	U	B

Ionelia Toarcă

11.	PETROVAC	PETROȚ (MEDVEGE)	1/3 2576	7851	19	57	124	1467	U	B	V
12.	RANOVAC	RANOVĂȚ	2787	1779	56	513	250	1467	U	B	
13.	RAȘANAC	RAȘANȚ (RAȘAVET)	1264	815	8	247	205	1467	U	T	
14.	STAMNICA	STAMNIȚA	1786	1424	7	220	262	Sec.XIV	U	T	
15.	STARCEVO	STARCIVA	891	585	7	350	178	1467	U	T	
16.	VELIKI POPOVAC	POPOȚ		1244	5	1	188	1718	U	T	
17.	VELIKO LAOLE	LAOLEA MARE		1925	5	0	141	Sec.XIV	R	T	
18.	VITOVNICA	VITOVNIȚA	319	167	1	76	230	1390	U	T	
19.	ŽDRELO	JDRIELA	1262	756	10	83	200	1380	U	T	V
34	TOTAL										
14	OP. POŽAREVAC		7614	74902	95	109					
1.	KOSTOLAC	COSTOLAȚ	10% 1000	9313	13	16	81	1380	R,U	B	V
2.	PETKA	PETCA		1285	3	0	78	1381	R,U	B	
3.	POŽAREVAC	POJAREVĂȚ	5% 4000	41736	36	86	90	1467	R,U	B	V
4.	REČICA	RECIȚA	816	518	0	0	100	1467	U	B	
5.	TRNJANE	TĂRNIANA		915	1	2	90	1467	R,U	B	
27	TOTAL										
15	OP. SVILAJNAC	SVILAINAȚ	7036	25511	81	235					
1.	BOBOVO	BUBUA	2265	1349	29	110	195	Sec.XIV	U	B	
2.	DUBNICA	DUCNIȚA	1/4 808	607	2	0	163	1381	U	B	
3.	LUKOVICA	LUCUȚA		778	0	2	114	1467	U	B	
4.	MAČEVAC	MACIUĂȚ	355	217	3	0	135		U	B	
5.	PROŠTINAC	PROȘAȚ	463	254	5	34	220		U	B	
6.	SUBOTICA	SUBOCIȚA (SUBOIȚA)	1265	757	13	27	138	Sec.XIV	U	B	
7.	SVILAJNAC	SVILAINȚA (SVILAIȚA)	1/5 1804	9395	9	5	100	1467	U	B	
8.	TROPONJE	TROPONIA (TOPONE)	1/2 685	901	5	54	160		U	B	
22	TOTAL										
16	OP. VELIKO GRADIŠTE	VELICO GRADIȘTE		20659	117	354					
1.	ČEŠJEVA BARA	CEȘJEVA BARA		489	7	84	115	1467	U	B	V
2.	DOLJAŠNICA	DOLJAȘNIȚA		409	5	36	180	1467	U	B	

Comunitatea românească din estul Serbiei

3.	ĐURAKOVO	GIURACOVA		338	2	0	100	1467	U,R	B
4.	KUSICE	CUSICE		742	5	5	78	1467	U	B
5.	RAM	RAM		294	3	0	140	Sec.XII	U	B
6.	TOPOLOVNIK	TOPOLOVNIC		1098	13	143	81	1381	U	B
7.	VELIKO GRADIŠTE	GRAGEȘTE-GRĂDIȘTE		5658	29	81	72	1467	R,U	B
26	TOTAL									
17	OP. ZAJEČAR	ZAJECIAR	16827	65969	221	2981				
1.	ČOKONJAR (KOPRIVNICA)	CIOCONIAR	204	173	1	21	125	Sec.XVIII	T	O
2.	DUBOČANE	DĂLBOȘEANA	593	455	15	368	370	1725	U,T	O
3.	GAMZIGRAD	GĂZIGRAD	961	945	1	167	170	1887	U	T
4.	GLOGOVICA	GLOGOVITA	604	484	12	232	400	Sec.XVIII	U	O
5.	GRADSKOVO	GRADSCOVA- GRADCOVA	947	666	6	179	310	Sec.XVIII	T	O
6.	GRLJAN	GĂRLJANA	½-1706	2839	4	4	280	1690	T	O
7.	HALOVO	ALOVA	1141	856	73	169	320	Sec.XVII	T	O
8.	LUBNICA	LUBNIȚA	1452	1052	1	374	225	Sec.XV	U	T
9.	MALA JASIKOVA	ISĂCOBA MICĂ	411	332	6	229	330	Sec.XVIII	T	O
10.	MALI JASENOVAC	MALA	407	284	48	68	300	Sec. XV	T	O
11.	NIKOLIČEVO	NICOLIȘEA	1061	833	1	96	200	Sec. XV	T	O
12.	PRLIȚA	PİRLIȚA	250	142	0	2	270	1887	T	O
13.	ŠPIKOVO	ȘPICOVA	672	511	4	335	230		T	O
14.	ŠLIVAR	ȘLIVAR	411	329	1	71	210	Sec.XV	T	O
15.	TABAKOVAC	TABACOVĂȚ	281	208	3	17	125		T	O
16.	VELIKA JASIKOVA	ISĂCOVA MARE	1239	998	17	356	220	Sec.XVII	T	O
17.	VELIKI JASENOVAC	ISĂNOVĂȚ	525	370	1	94	270		T	O
18.	ZAJEČAR	ZĂICERI (ZĂISERI)	1/10- 3962	39491	19	159	130	1466	T,U	O,T
42	TOTAL									
18	OP. ŽABARI	JABARI	13885	13034	107	342				
1.	ALEKSANDROVAC	ALEXANDROVĂȚ PĂRVA		1546	8	1	98	1467	U	B

Ionelia Toarcă

2.	COȚETINU	611	404	5	101	150	Sec.XVIII	U	B
3.	MIRIEVA	74	474	11	69	180	1467	U	B
4.	OREOVICA		862	5	0	120	Sec.XVIII	U	B
5.	POLATNA	387	281	2	0	230	1457	U	B
6.	PORODIN	6454	2036	30	39	108	Sec.XVIII	U	B
7.	SIBNICA		407	1	1	170	Sec.XVIII	U	B
8.	SIMĀEVO	1005	1465	6	0	105	Sec.XIX	U	B
9.	SVINIAREVO	371	213	2	21	195	1381	U	B
10.	TICEVAC	539	265	1	8	170	Sec.XVIII	U	B
11.	VITEŽEVO	1402	863	14	101	190	1467	U	B
12.	VLAŠKI DO	1/3	1310	17	0	150	1467	U,R	B
15	TOTAL								
	OP. ŽAGUBICA		14823	54	3268				
1.	BLIZNAK	1/2	361	1	34	380	Sec.XVIII	U	B
2.	BREZNICA	367	211	1	110	250	1467	U	B
3.	KREPOLJIN	1/2	1696	10	260	240	Sec.XVI	U	B
4.	LAZNICA		2063	7	1308	400	1467	U	T
5.	LIPA		15	0	0	580		U	T
6.	MEDVEĐICA		44	0	42	300	1822	U	B
7.	MILANOVAC	618	445	2	108	235	1783	U	B
	MOGODIȚA (MAGUDIȚA)								
8.	OSANIȚA	1880	1187	2	671	310	1380	U	B
9.	SELIȘTE	585	453	6	189	380		U	T
10.	SİGA		704	11	462	250	1467	U	B
11.	SUVI DO		1320	2	0	310	1467	U	B
12.	ŽAGUBIȚA	1/2	2823	6	74	315	1467	U	B,T
18	TOTAL								

VI. ELEMENTE DE TOPONIMIE

Studierea toponimiei a apărut ca o necesitate obiectivă, ea furnizând prin vocabularul său, informația transmisă de ținutul respectiv sub nenumărate fațete, aceasta constituindu-se ca un martor al zonei studiate, în dimensiunile lui spațiale și temporale. Numirea, denumirea, renumirea locurilor pot spune multe despre impactul societății asupra învelisului forestier, valorificarea resurselor de subsol, formarea rețelei de așezări, despre condițiile și motivele modificărilor survenite de-a lungul istoriei în nomenclatorul localităților unei țări.²¹⁷

Principalele categorii de toponime găsite în documente provenind din cancelaria otomană, hărți medievale și moderne, însemnările de călătorie ale unor istorici, geografi, militari sau simpli călători străini și români prin zonă, articole și monografii scrise fie de oameni ai locului, fie de cercetători străini, la care se adaugă și propriile informații culese în timpul deplasărilor pe teren, efectuate în ultimii ani în așezările românești dintre Timoc și Morava sunt oiconimele, morfotoponimele, hidronime, hileonimele. Din punct de vedere structural, există două tipuri de toponime: nume simple provenite de la un singur element sau compuse, din două sau mai rar din trei elemente.

Numele simple provin de obicei de la o trăsătură proeminentă (munții Știrbiți, Măgura, Coarna, Culme). Numele compuse sunt formate dintr-un element adjectival și unul topografic (Culmea al mic, Cotu lui Milcu, Glâmia Povâșcii, Cracu lipei, Dealul Mare, Valea Cârșenilor, Între văi) sau ce ține de obiceiurile din zonă. Toponimele simple și compuse constituie majoritatea numelor de locuri din arealul moravo-timocean.

Din punct de vedere funcțional există două tipuri de toponime:

- antroponime, cele care provin de la nume de oameni (satele Mihailovac, Milanovac, Milutinovac, Dusanovac, Alexandrovac, Radujevac, Popovac), sau de la nume de triburi (de exemplu Tribalia Occidentală–teritoriu tracilor dintre Morava și Timoc);
- toponime provenite din apelative (Bordeie-sat format numai din bordeie, în timpul turcilor, satul Sănuni – locul, lespezile de piatră pe care se dă sare la vite, Ceret – loc cu cer, Periș – loc cu peri).

²¹⁷ Ion Nicolae, Bogdan Suditu, (2008), *Toponimie românească și internațională*, Editura Meronia, București, p. 3.

Toponimele zonei au la origine o varietate de limbi: o posibilă tracă, latină, română, turcă, germană, slavă. Fiecare din aceste limbi a contribuit cu noi toponime și a influențat forma toponimelor deja existente.

Toponime din perioada tracă. În trecut, regiunea era cunoscută sub numele de *Tribalia*, denumire provenită de la *tribali*- populație de neam tracic (după Strabon, Diodor etc) sau iliric (după Ștefan din Bizanț), atestată aici încă din sec. VII-III î. Hr)²¹⁸.

Populația tracică de aici a început să fie romanizată înaintea celei de la nord de Dunăre, romanizarea începând în ultimele decenii ale erei trecute și terminând în anul 15 d. Hr.

Toponime din perioada romană. În arealul studiat, în categoria toponimelor de origine latină, mai cunoscute se înscriu hidronimele, care sunt și limitele acestei zone.

Fluviul Dunărea – se poate constitui ca cel mai important hidronim la nivelul regiunii, cunoscut din timpuri istorice, sub numele de *Istro/Istros* în perioada lui Herodot, sub numele de *Danubius/Danuvius* în perioada latină, în timp ce geto-dacii l-au numit *Donaris*. Popoarele slave l-au numit *Dunav, fie Duna, fie Dunavis*. Pornind însă de la terminologia latinească *Danuvius*, se consideră a fi element de proveniență celtă *dānu (fortis)*, dar vechiul nume traco-getic *Donaris* (reprezentând o transformare a lui *Dunavis*), care într-o perioadă mult mai târzie a devenit *Dunaris*. Destul de important și bine fixată, este și explicația lui D.Pușchilă, preluată de I.Conea și L.Badea (2005), ce argumenta originea românească a fluviului Dunărea din aromânul *Duna* la care adăugăm apelativul românesc „*rea*”.

Velika Morava/Morava Mare este un alt hidronim important, denumit de romani *Margus*, fiind cel mai mare sistem hidrografic din Serbia.

Râul Timoc este râul ce desparte Serbia de Răsărit de vestul Bulgariei. Denumirea lui derivă din vechea denumire latinească: *Timacus*²¹⁹, dar neputându-se traduce, sârbii au convenit să înlocuiască “c”-ul latin cu “k” ruso-germanic.

Râul Pec(Pek)/Pecus, poartă nume latin, ce vine de la „*pecus, pecoris*”, care înseamnă oaie²²⁰. Din vremea aceea și până azi, în ținutul acesta, îndeletnicirea de bază a populației, este aceea de creștere a oilor și a vitelor.

²¹⁸ *** , (1996), *Dicționar de istorie veche a României*, București, pagina 584.

²¹⁹ John Boardman, (1996), *The Cambridge Ancient History* Vol. 10, p. 579.

²²⁰ După Sandu Cristea Timoc.

În privința *munților Homolje* – sunt câteva interpretări în ceea ce privește originea numelui: numele ar proveni din limba română “omul/omului”; o altă explicație arată că ar veni din cuvântul slav “hlm”, ce înseamnă deal, munte; pe când a treia ipoteză sugerează că numele ar proveni de la un tip de brânză de capră sau oaie, pe care slavii o produceau aici²²¹.

Alte urme ale latinizării zonei se găsesc și în denumirile așezărilor:

Orașul "*Kladovo*" (*Кладово*) în limba sârbă, este cunoscut în română ca și "*Cladova*", iar în limba germană "*Kladowo*" sau "*Kladovo*". În timpul Imperiului Roman, numele orașului a fost "*Zanes*" în timp ce fortificațiile au fost cunoscute ca "*Diana*" și "*Pontes*" (de la grecescul "pontos"- "mare", sau latinescul "pontem" - "pod"). Mai târziu, slavii vechi au fondat aici o așezare, care a fost numită *Novi Grad* (*Нови Град*), în timp ce otomanii au construit aici o cetate numită "*Fetislam*". Numele *Kladovo* de astăzi a fost menționat pentru prima dată în 1596 într-un document militar austriac. Există mai multe teorii cu privire la originea numelui actual al orașului²²²: În conformitate cu o teorie (Ranka Kuic), numele orașului derivă de la cuvântul celtic "kladiff" care înseamnă "cimitir". Conform altei teorii (Ranko Jakovljevic), denumirea provine de la cuvântul "klad" (un dispozitiv folosit pentru închiderea oamenilor). Conform teoriei a treia, numele este derivat din cuvântul slav "kladenac" care înseamnă "bine" sau din cuvântul slav "klada" care înseamnă "ciot". Există, de asemenea, o teorie care spune că numele orașului derivă de la voievodul Glad, care a domnit peste această regiune în secolul al IX-lea.

Pentru orașul *Negotin*, există teza de origine slavonă: proto-slavicul "něga" înseamnă "grijă" și sufixul "-ota /-otina" înseamnă "acțiunea suferită sau efectuată" dându-i demnificația, denumirii de *Negotin* ca "un loc de refugiu pentru vindecare" În sprijinul acestei ipoteze vine și faptul că orașul istoric este situat în mijlocul mlaștinilor. Există, de asemenea, ipoteza originii latine a numelui, ca loc de negustorie (în spaniolă "*Negocios*"), precum și faptul că *Negotin* este într-o regiune cu prezența unui semnificative minorități vlahi (români). În cele din urmă, "*Negotin*" poate a fost derivat din cuvintele celtice "neges" și "tin", însemnând "cetate de

²²¹ Kostic Stanko, <http://homoljetourism.org/homolje/index.html>

²²² Statistical Office of Serbia. *Municipalities of Serbia, 2006*

Ionelia Toarcă

război"²²³. Ca aşezare, oraşul Negotin este menţionat pentru prima oară în 1530.

Cetatea Taliata din perioada romană, a devenit orasul Donji Milanovat. De la înfiinţarea sa, iniţial pe o insulă a Dunării, în sec. XIX, oraşul a fost mutat de două ori. În 1830, din cauza inundaţiilor frecvente, prinţul Miloş a ordonat ca oraşul să fie mutat pe malul drept al Dunării, astfel fiind primul oraş din Serbia construit după un plan de urbanism. După construirea hidrocentralei Djerdap/Porţile de Fier în 1970, oraşul a fost mutat din nou, în locaţia sa prezentă.

Cuppae, un bastion în timpul romanilor (sec. I-VI), transformat apoi în orasul Columbria, în latină, 554/5 AD²²⁴, a devenit peste timp, orasul *Golubac* (Голубац) în sârbă, în română ca *Golumbei* sau *Columbaci*, în limba maghiară ca *Galambóc* şi în turcă ca *Güvercinlik* ceea ce înseamnă "porumbar". Numele actual este derivat din *golub*, cuvânt de origine sârbă pentru "porumbel" şi este, prin urmare, adesea tradus ca "oraşul de porumbei".

Foto 44 Cetatea Golubac

După Cristea Sandu Timoc denumirea de "muscă columbacă" din legenda Iovan Iorgovan ar proveni de la numele oraşului: "*legenda spune că musca columbacă de la Golubăț (din stânca Babacaia), de atunci își are originea*"²²⁵.

Cetatea romană Viminacium, situată pe teritoriul satului *Stari Kostolac* și *Drmno*, la 13 km de la Kostolac, a fost tabără militară romană și capitala provinciei Moesia Superior.

Site-ul arheologic ocupă un total de 450 de hectare. Oraşul datează din secolul 1 AD și conține vestigii arheologice de temple, străzi, piețe, amfiteatre, palate, hipodromuri și băi romane. Acesta se află pe drumul roman *Via militaris*.

²²³ Prof. Dr. Ranka Kuić of the Philology Faculty of the University of Belgrade "*Red & White-Serbian-Celtic Parallels*" (Crveno i belo - srpsko-keltske paralele, Glas srpski, Banja Luka, 2000.)

²²⁴ Notitia Dignitatum, *the Synekdêmos and Prokopios's Buildings IV.v.-vii, x*

²²⁵ Sandu Cristea Timoc, (1967), *Cântece bătrânești și doine*, Editura pentru literatură, București, p.42.

Gamzigrad (sârbă: Гамзиград, latină: **FELIX ROMVLIANA**) este un sit arheologic din sec. IV A.D. și stațiune balneară, situat în apropierea orașului Zajecar și aflat în Patrimoniul Mondial UNESCO²²⁶. Este locația unui complex de palate și temple antice romane Felix Romuliana, construit de împăratul Galerius (născut în această zonă) în memoria mamei sale Romula. Principalul domeniu acoperă 10 de acri (40.000 m). Dintre cei 80 de împărați romani, 40 au fost de origine traco-iliro-dacă²²⁷

Orașul **Horreum Margi** (horreum: *Grâнар*, Margi: Morava), însemnând "Grâнарul Moravei" a fost fondat de către romani ca un fort, pe drumul de la Constantinopol la Roma, unde se traversează râul cunoscut acum sub numele de Velika Morava. Acesta a servit drept bază militară romană, a avut o fabrică de scuturi și a câștigat statutul de *municipium* înainte 224AD²²⁸. Românii din zonă îl numesc **Podu Nou**, însă sub stăpânire slavă, a devenit cunoscut sub numele de **Ravno** ("plat"), deoarece râul pe care este așezat trece printr-o vale plată. Actualmente orașul este cunoscut sub numele de Čuprija, nume ce provine de la cuvântul "*köprü*" din turcă și înseamnă "pod", acesta fiind dat de turci în timpul stăpânirii lor.

Alte așezări de mai mică importanță care s-au păstrat din epoca romană sunt: satul **Ram**, în apropiere de Viminacium, ce ar proveni de la numele de Roma, satenii spunând și azi: Râm; **Municipium** a devenit Caliște; **Idimus** – Medvegea; **Pontes** – Castellum-iar în 1856 devine Costol; **Caput Fossae** – satul Techia de astăzi.

Toponime românești. Până în secolul XVIII, teritoriul cuprins între râurile Timoc și Morava, abundă de denumiri românești, permanența elementului românesc fiind susținută și pe baza toponimiei, chiar dacă istoricii bulgari și sârbi nu o admit. Unii dintre aceștia presupun o migrare a românilor din Banat și Țara Românească în sec. al XV-lea, alții în sec. al VXI-lea sau mai degrabă în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea.

În ținutul inițial al Crainei (teritoriul cuprins între râul Timoc, munții Deli Iovan, Veliki Greben și Miroci) și Kliuc (Cheia), frecvența denumirilor românești este mult mai mare, decât înspre Valea Moravei, unde întâlnim deja un amestec de toponime românești cu sârbești, cele din urmă fiind majoritare. Motivul este acela că teritoriul dintre Valea Timocului cade în

²²⁶ <http://whc.unesco.org/en/list/1253>

²²⁷ Iosif Constantin Drăgan le înșiră numele în "*Istoria românilor*", București, Europa Nova, 1994, pag. 46.

²²⁸ Arnold Hugh Martin Jones, *The later Roman Empire, : a social economic and administrative survey* p. 284-602.

stăpânire sârbească relativ târziu (1833), față de teritoriul cuprins între râurile Pek și Morava, care încă din secolul al XII-lea ajunge sub stăpânirea sârbească, chiar și vremelnică, procesul de deznaționalizare fiind unul de durată.

În sec. XIV urmele vlahilor dintre Timoc și Morava se întâlnesc în mai multe acte oficiale ale țărilor sârbe.

Silviu Dragomir găsește 39 de documente sârbești ce îi menționează pe vlahi, unul din sec. XII, un hrisov sârbesc fiind chiar din timpul lui Stefan Nemanja 1198-1199²²⁹.

În cuprinsul regiunii, Vâlșan consideră că ar fi existat nu mai puțin de 250 de denumiri de sate alcătuite din cuvântul vlah, afară de alte denumiri de râuri, munți și chiar ținuturi întregi (Stari Vlah)²³⁰.

În Karte von dem Konigreich Servien – hartă militară austriacă din 1717 și după raportul exarhului mitropoliei din Belgrad, cu numele de Maksim Radkovic, privitor la situația bisericilor și mănăstirilor dintre Morava și Miroci, întocmit după vizitarea lor în anul 1733, apar satele *Boletin și Colubina – Golubina*.

Tot G. Vâlșan citează o serie de hărți vechi din sec. XVIII, ce abundă de denumiri românești²³¹. Astfel la 1723, acesta notează munții *Știrbiți, Deli-Ion, pârâul Alb, satul Costești*. La 1769: *Bătuța, Văltura*; la 1799: *Cotu Timoc, Stâna, Cestuga*. De asemenea, nici hărțile topografice austriece 1:200.000, publicate în preajma anului 1900, sau publicațiile de Vârșeț, Orșova, Kraguievăț și Zajecar nu erau lipsite de toponimie românească. Iată câteva numiri extrase, dintre care cele de munți abundă: *Tâlva Budii, Tâlva Scorușului, Cornet, Grâpciunea, Malinicu, Cârșu, Straja, Busur, Culme, Tâlva Făget, Culmea al mic, Cracu Lipei, Piatra Neagră, Mastacăn, Curmătura, Porumba, Gorun, Tâlva lui Bălaș, Stupina, Văcari, Cornet, Fața lui Bui, Custure, Tâlva Înaltă, Dealul Mare, V. Cârșenilor, Între văi*.

Denumiri curat românești întâlnește și Giuglea: satul *Văiuța*, derivat din vale, numirea fiind dată după locul unde e așezat; satul *Sănuni* – locul, lespezile de piatră de pe care se dă sare la vite, el fiind un sălaș pe dealurile de lângă Povârșca. *Ceret* – loc cu cer, arțar, *Periș* – loc cu peri, care sunt presărați peste tot în Craina, în apropiere de Geanova²³².

²²⁹ Silviu Dragomir, (1922), *Vlahii din Serbia în sec. XII-XV*, București, p. 286.

²³⁰ George Vâlșan, *op. cit.*, p.17.

²³¹ N. M. Popp, (1941), *Craina - O verigă a spațiului etnic românesc*, București, p. 134-135

²³² George Giuglea, (1911-1912), *Romanii din Serbia*, Anuarul de geografie și antropologie, anul II, București, p.48.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Unele denumiri românești de munți (*Știrbiți, Vâscul, Deli Ion, Văile Severinești, Costești, Podișor, Casa Verde, Culmea lui Milcu*), râuri (*Cotu Timoc, Pârâu Alb*) și sate (*Oriștioara, Costești, Vlașca, Clodul-Cladova, Bătuța, Vlasețu, Vlaskita, Văltura, Gura Sergun, Vlașchi Dol, Drestie, Stana, Cestuga, Resestuga*), care se regăsesc reproduse în hărțile austriece de la începutul și sfârșitul sec. XVIII (1769-1789), lipsesc aproape total din hărțile sârbești de mai târziu, unele fiind greșit transcrise, altele falsificate în mod intenționat, iar cele mai multe nefiind trecute deloc²³³.

Pentru orașul **Zaicear**, există două păreri privitoare la originea denumirii. Prima dintre ele merge pe ideea că denumirea ar fi de origine turcă. Cea de-a doua părere spune că numele orașului ar fi de origine românească, format din sintagma „**Zăii cer**” [un sacrificiu, o ofrandă], cu alte cuvinte: „*Zei cer*”²³⁴. Locuitorii orașului își cunosc și astăzi orașul sub numele de *Zăiceri*²³⁵.

Ținutul dintre râurile Timoc și Morava, fiind un ținut de margine dar și de legătură între două mari unități geografice, este în același timp și un ținut de amestec al populației.

În secolele V și VI, actuala regiune din răsăritul Serbiei a fost de nenumărate ori atacată de huni, gepizi, ostrogoți, avari și alți migratori. În secolul al VII-lea își fac apariția și sârbii.

La începutul sec. VII dominația romano-bizantină cedează sub presiunea slavilor, iar la sfârșitul secolului XIV (1396), Imperiul Otoman, își impune stăpânirea asupra zonei, până în sec. XVIII. Apar în perioada turcească toponime noi, ca: *Baragim* actuala localitate **Paracin**, *Kara Burum – Crna Reka, Gurusa* care din anul 1833 va fi transformat în **Gurgusovac**, ca mai apoi în **Knjajevac**.

Toponime din perioada otomană. Kadân Konak (Casa Cadânelor)-locul de relaxare pentru cei mai înstăriți-, va deveni **Miloșeva Kula**.

Originea numelui Orașului *Majdanpek*, renumit pentru minele de cupru încă din antichitate, este bazat pe cuvântul *majdan* (din turcă – *madan/mină*) și râul *Pek*, deci *mina de pe râul Pek*. De-a lungul istoriei, minele s-au dezvoltat fiind în stăpânirea mai multor proprietari: cehi, belgieni, austrieci, fiind intens exploatată.

²³³ Th. N. Trâpcea, , *op. cit.*, p.125.

²³⁴ Este vorba de o etimologie popular.

²³⁵ Este denumirea pe care o folosesc românii din zonă, în vorbirea zilnică.

Peste primul strat etnic, acela al vlahilor/românilor, din 1378 odată cu migrațiile dinspre sud, s-au adăugat și elemente sârbe. Un curent migrator puternic a fost și cel macedo-român din Pind și din Balcani, de unde și originea unor sate, fiindcă Țârna Reca, ținutul din jurul Zaicearului avea o populație de care se spunea că este alcătuită din români, pe care sârbii îi numeau Goga (pl. Goghi): satele *Râgotina*, *Sumracovăț*, *Vrajogârnaț*, *Gamzigrad*, *Zvezdan*, *Osnice*, *Planinița*, *Slivar*, *Lenovaț*, *Vârborăț*, *Bacevița* și *Lasovo*²³⁶.

Unul dintre cele mai vechi curente de migrație a fost cel kosovar (Kosovo Polje-Metohia), în această perioadă fiind înființate satele *Vârbița*, *Livage*, *Șlivovaț*, *Porodin*, *Lucița*, *Popova*.

Muntenegrenii și-au întemeiat pe înălțimile munților Miroci, un sat *Petrovoselo*, sat pe care românii îl numesc *Petroșel*²³⁷.

Pe terasele de deasupra Costolului, chiar în fața Severinului a existat până nu demult un sat, *Osoina*, cu români veniți din „fundoane” (din regiuni îndepărtate), din „Bugărie” (Bulgaria).

Gustav Weigand remarcă faptul că românii sunt, în ținutul dintre Timoc și Morava dintr-o epocă anterioară venirii sârbilor, când aceștia au putut împrumuta de la o populație bulgărească numirile bulgărești ca *Dâlboca*, *Topolnița*, *Stol* și *Camna*²³⁸.

Popovici Atanasie, spune despre cercetătorul Karic²³⁹, că acestuia îi este greu să constate dacă printre românii de azi mai sunt aceeași cu cei pe care sârbii i-au găsit când s-au așezat pe acest teritoriu. Este posibil ca la 1481 teritoriul sa fi fost ocupat de români, atrași de fertilitatea solului.

Un exemplu de stratificare etnică îl reprezintă două cazuri lingvistice. Satele *Geanova* (denumit mai târziu *Dusanovac*) și *Corbova* s-au numit în sec. al XIV-lea *Geană* și *Corbu*. După bătălia de la Cosovo (1389), valurile de metanaști sârbi au inundat ținutul Timocului și Moravei, modificând toponimia lui, cele două sate românești primind sufixul – *ova*²⁴⁰.

Evoluția elementelor de toponimie după 1800. Însăși denumirea regiunii, aceea de *Krajina*, este un toponim slav, însemnând în primul rând *hotar* sau *granița* unei țări cu delimitări militare de apărare, iar în al doilea

²³⁶ George Vâlsan, (1937), *Românii din Serbia*, Buletinul Societății Regale Române de Geografie, LVI, București, p. 150.

²³⁷ Idem, p. 24.

²³⁸ Gustave Weigand, (1909), *Atlas Linguistique*, Leipzig.

²³⁹ Istoricul sârb care a aprofundat toponimia românească din zonă.

²⁴⁰ Th. N. Trâpcea, *op.cit.*, p.125.

rând însemnând *o regiune*. Acest toponim a înlocuit în timp, vechiul toponim românesc *Margina*, folosit pentru desemnarea acestui teritoriu.

Geograful Vâlsan și lingvistul Giuglea constată în 1910, în urma consultării hărților statului major sârb 1/75.000, că regiunea Crainei este un ținut cu denumiri sârbești numeroase, dând exemplul satele *Vârbița*, (din slavă *Vârbița* – sălcioară) și *Povârșca* (slav *Podvrška*), ultimul însemnând sat de sub vârf, acesta fiind așezat sub un deal ce domină prin înălțimea lui împrejurimile: *Glămia Povârșcii*. Acest fapt era contrazis însă de studiul pe teren făcut de cei doi cercetători. Ei descoperă că ofițerii au trecut pe hărți denumiri sârbești, care proveneau din unele nume românești ce au fost traduse, și numai unde nu a existat nici o denumire sârbească sau nu s-a putut traduce denumirea românească, au fost trecute denumirile ca atare, găsite pe teren²⁴¹.

Din cercetările acestora, reiese faptul că s-au tradus astfel pe sârbește, atât denumiri de culmi sau de râuri, cât și de sate: *Izvorul mic – Mali Izvor, Câmpu Bun – Dobropolje, Satu mare – Veliko Selo, Piatra Mlavii – Petru I Karageorgevic – Petrovac na Mlavi, Tâlva Neagră–Crnivrh, Buieștu–Bolievac, Brăteți–Bracevac, Cestobărđița–Cestobrodica, Dâlboca–Doboka, Brighenița–Bigrenica*.

Alte denumiri au fost înlocuite: satul *Degerați* a devenit *Davidovac, Bârloaga–Milutinovac, Gladna – Dobra Voda, Bordei – Ljubićevac, Vidra – Vidrovac, Geanova – Dusanovac, Sârbovlah – Srbovo, Camna – Kaona, Coroglaș – Miloševo (Koroglaš), Cioconiar – Koprivnica (Čokonjar)*.

Alte denumiri de sate au fost adaptate: satul *Valea cu Anini* (Valakoane – Valakonje) împreună cu satul *Podgorț* formau inițial un singur sat *Baraleva (Paralovo)* – pe râul *Timoc*. În perioada turcă, locuitorii au fugit din sat, unii s-au dus și s-au așezat în actualul sat *Podgorț*, iar alții mai la vale, pe râul din *Valea cu Anini*, unde era mult *anin* (*alnus glutinosa*), de unde au dat și numele satului²⁴².

Unele nume de sate au rămas netransformate, însă au fost adaptate la ortografia sârbă: *Pârlita – Prlita, Gârleana – Grljan, Artani – Rtanj, Corbu–Korbova, Carbu–Karbulovo, Cuciova – Kucevo, Isânovăț – Veliki Jasenovac, Metonița – Metovnica, Mocrani – Mokranje, Podgorț – Podgorac, Nicolicea – Nikolicevo, Șpicoca – Sipicovo, Zlocutea – Zlocuće, Alova – Halovo*²⁴³.

²⁴¹ Gheorghe Zbucea, Cezar Dobre, *op. cit.*, p. 38.

²⁴² T. Georgevici, *op. cit.*, p. 42.

²⁴³ N. Th. Trâpcea, *op. cit.*, p. 138-194.

Ionelia Toarcă

La începutul sec. XVIII austriecii cuceresc Banatul dar și teritorii la sud de Dunăre (Semedria, Columbac și Negotin). Din această perioadă orașul *Podu Lung* primește denumirea de *Passarowitz* (1718), urmând ca în anul 1856 să fie redenumit în *Pozarevac*.

Oficial, de-a lungul timpului, statul sârb, a încercat prin diferite metode, diminuarea importanței denumirilor românești întâlnite în întreg ținutul dintre Timoc și Morava, mergând până la dispariția acestora.

Constatările lui Vâlsan de acum 100 de ani, conform cărora majoritatea toponimelor de origine română fie au fost traduse, schimbate, transcrise greșit sau adaptate la grafia chirilică, sunt încă valabile.

Actualizând cercetările lui Vâlsan, în urma analizării hărților 1:50000, întocmite între anii 1951-1970 de *Vojnogeografskog Instituta*, Institutul Geografic Militar al Serbiei, pe baza sondajelor topografice din anii 1925-1935, se constată încă prezența a numeroase toponime românești, în cadrul respectivelor hărți.

Denumirile românești au fost fie notate în graiul locului, de multe ori transcrierea fiind greșită, voit ori nu, fie au adaptate într-adevăr la grafia sârbă, cartarea regiunii fiind îngreunată de necunoșterea limbii române: *Ogašoreu* (Ogașul Rău), *Dosu Moraluruj* (cel mai probabil Dosu-Pădurea Morarului), *Kraku Kumušuroj* (Cracul cu Mușuroi), *Poljana Kusanunj* (Poiana cu sănuni), *Kulmea Mormentulj* (Culmea Mormântului), *Kulmea alu Ščerban* (Culmea lui Șerban), *Čejš* (Teiș) etc.

Denumirile românești apar cel mai frecvent în zonele deluroase și montane din arealul moravo-timocean, și anume: Crna Reka (Bolievac, Bor), Poreč (Maidanpek, Doni Milanovac), (H)omolie, Zvižd și Krajna inițială (partea înaltă a Negotinului), fiind majoritare în aceste ținuturi. Treptat, se înregistrează o scădere a toponimelor românești cu cât se înaintează spre zonele joase, de câmpie: valea Timocului, valea Dunării, denumirile de origine românească dispărând aproape în totalitate, mai ales spre Valea Moravei.

Frecvența mare a toponimelor românești în zonele înalte se datorează concentrării masive a așezărilor românești în aceste ținuturi, populația românească fiind nevoită de-a lungul timpului, datorită migrațiilor popoarelor barbare precum și a deselor războaie dintre bulgari, francezi, unguri și sârbi, să își găsească un adăpost sigur în zona montană.

Ca urmare a acestor considerații geo-istorice, în zonele joase pătrunderea denumirilor străine în toponimia dintre Timoc și Morava s-a făcut cu ușurință, deznaționalizarea și asimilarea populației autohtone fiind mult mai mare, de unde și frecvența redusă aici, a denumirilor românești.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Cele mai mari modificări se întâlnesc, așa cum constata și geograful Vâlsan în 1910, la nivelul oiconimelor și hidronimelor locale.

Se întâlnesc pe hărțile studiate, doar câteva denumiri ce atestă existența unor sălașe românești: *Sek, Popadjia, Zbeg* (Donji Milanovac), *Radulovac, Ramna, Radolug, Magarceva Cula* (Petrovac).

Foarte puține văi și râuri locale, mai păstrează denumirile românești: *Lac, Zamna, Grindu Raduluj, V. Poljana, Stana Bara, Adamova Bara, Balta* (Negotin), *Valja Grabova, Stana Bara, Balta Lunga* (Donji Milanovac), *Balta, Saka* (Petrovac), *Rakitova Bara, Faca(Fața) Mare, Balta Dop, Nasip, Balta Luduci, Turski Branik, Čardak, Balta Perilor* (Petrovac), *Valja Srbaska, Valja Repire(probabil Repede), Valja Mare, V. Polak, Albina, V. Spinja* (Veliko Gradište), *Valja Stankule, Valja Strnjak, Valja Prvul* (Bor).

În privința oronimelor, în regiunea din estul Serbiei, predomină încă denumirile românești, chiar dacă sunt transcrise în limba sârbă. Pentru ramificația unor lanțuri muntoase, se întâlnește frecvent în toată regiunea, termenul de *crac* transcris *krak*. O frecvență foarte mare o înregistrează și apelativul *culme* transcris *kulme*, precum și apelativul *cioacă* transcris *čoka* sau *čuka*.

În general, toponimele românești din arealul studiat provin fie de la numele proprietarilor ce dețin terenurile, pădurile de pe culmile munților și câmpurile cultivabile: *Kraku Bogdan, Kraku Simi, Kraku lu Pejdonj, Kraku Olar, Kraku Brandi, Kraku Firizan, Kraku Krš, Markov Krak, Kraku Brlan, Kraku Šindra, Kraku Lordi, Kraku Japa, Kraku Bauca, Kraku Pervuli, Kraku Srbuluj, Kraku Stepan, Kraku Bugaresku, Kraku lu Vizurini, Kraku Floresku, Kraku Draguluj, Kraku Kiridesku, Kraku Barbuluj, Kraku Đuri, Kraku Čulin, Kraku Alat* (Cracul celălat-alalt), *Kulmea Đani, Lisa Poljana, Patulu Avramu* (Pătulul lui Avram), *Poljana Đurđoni* (Poiana Giurgionilor), *Čoka Babi* (Cioaca Babii), *Čoka Pauli, Kulmea Milku, Kulmea Micković, Čoka George, Čoka Jankuli, Kulmea Turkuli, Čoka Deljia, Čoka lu Berlan, Čoka Mošu, Čoka Jonji, Kulmea alu Šcerban, Kapufeci, Čoka Trujkoni, Čoka Preda, Čoka Stanuluj, Čoka Čorban, Čoka Stan, Čoka Babe, Kosta Iljia Lisa Poljana, Vlaška Livada, Poljana Đurđoni, Kulma Lupan, Dosu Moraluruj, Dos Labiš*, fie provin de la o trăsătură proeminentă a peisajului: *Kraku Mnjalt, Dalu mare, Dalu al Mare, Đalu Mare, Kampu Lung, Dosul Mare, Dos Mare, Kulmea Mare, Čoka Njalta* (Cioaca înaltă), *Čoka Lunga, Kraku Long, Kraku Lung, Kraku Lat, Kraku Alat, Kulmea Repide, Kulmea Mare, Goli Krš, Golo Br., Golaš*.

Se întâlnesc de asemenea, numeroase hileonime, cu ajutorul acestora putând reconstitui atât formațiunile forestiere sau vegetale cât și unele

Ionelia Toarcă

activități legate de domeniul forestier, existente în trecut în acest areal: *Ulm*, *Skoruš*, *K'mpušeret* (Câmpu cu Cer), *Goruniš*, *Frisinej* (Frăsinei), *Cetina*, *Arcari* (Arțari), *Faca prunuluij* (Fața prunului), *Na Čereš* (la cereș), *Karpiniš* (Cărpiniș), *Tri goruna* (trei goruni), *Tilva cu Frasinj*, *Prun*, *Alun*, *Stupinj* (Stupi), *Kulmea Kuratur* (Culmea Curăturii), *Sanunj* (Sănuni), *Čoka Prljite* (Cioaca Pârlită), *Đalu Perilor* (Dealul Perilor), *Dubrava* (Dumbrava), *Čoka Vinjilor* (Cioaca Viilor), *Tilva ku Bužoru* (Tâlva cu bujori), *Kulmea Flori*, *Oskoruša*, *Čoka Gorunj*, *Čoka Vinjilor*, *Kulmea Albine*, *Kuratur*, *Kustur*, *Petriš*, *Čeret*, *Periš*, *Frasan*, *Gorun*, *Poljana Kusanunj*, *Kraku Žugaštriš*, *Kraku Karpin*, *Kraku Kušeru* etc.

Redau mai jos și alte denumiri românești găsite pe hărțile întocmite de Institutul Geografic Militar al Serbiei, dovezi de necontestat, care probează încă o dată existența și continuitatea elementului românesc în arealul din moravo-timocean; **culme-cioacă-deal:** *Kraku Krčag*²⁴⁴, *Kraku Kalafir*, *Kraku Graba*, *Kraku Reu*, *Kraku Šukuri*, *Kraku Dupeš*, *Kraku Čirbi*, *Kraku Hadžjje*, *Kraku la Kruš*, *Kraku Venturiša*, *Kraku Kumušuroj*, *Kraku Skorca*, *Kraku Pešt*, *Kraku Smidos*, *Kraku Plopi*, *Pripor*, *Tilva Urosa*, *Kraku Pripor*, *Somnik*, *Koš*, *Kraku Proulj*, *Cracu Kani*, *Kraku Dobrii*, *Kraku Ursuli*, *Kraku Balta*, *Kraku Karamida*, *Kraku Ursoiči*, *Kraku Koriti*, *Kraku Togaj*, *Kraku Krastavec*, *Kraku Ursuli*, *Kraku Ograda*, *Puturoasa*, *Baćja*, *Dilma*, *Magura*, *Liljak*, *Flamanda*, *Čoka Rošja*, *Okna*, *Padina*, *Čoka Grljej*, *Kruća Feći*, *Kulmea Mormentulj*; **câmpuri-terenuri:** *Porkarec*, *Drum*, *Pojenj*, *Koturi*, *Strana*, *Bučum*, *Sapatura*, *Intra drumi*, *Mogila*, *Zbegovište*, *Tavan*, *Kalaura*, *Kukuluj*, *Pester Ponor*, *Vakarija*, *Buda*, *Cuc*, *Ogoru*, *Karamid*, *Desupra*, *Veriga*, *Brsanj*, *Poljana Fećaska*, *Stupunj*, *Bivoljača*, *Zbeg*, *Krušar*, *Kolači*, *Stupinj P.*, *Kulmea Satuluj*, *Lakur*, *Susulejka*, *Padure*.

În schimb, în hărțile generale turistice și școlare²⁴⁵ ale Serbiei, în prezent, majoritatea toponimelor apar ca fiind de origine slavă, grafia este predominant chirilică, doar câteva denumiri mai amintesc de originea lor românească (*Poljana*, *Vlaski Do*, *Valja Fundata* -lac pe râul Pek-, *Tilva Goronjit*, *Vajuga*, *Popadjia*, *Goli krs*, *Kopita*)²⁴⁶.

Totuși, în unele hărți turistice regionale actuale, emise de organizațiile de turism ale opștinelor, se preiau informațiile din hărțile întocmite până în

²⁴⁴ Denumirea de krceag este dată urciului.

²⁴⁵ Srbija, *Skolska geografska karta*, 1: 1 200 000, Beograd.

²⁴⁶ Srbija, (2007), *Auto-turističko-geografska karta*, 1: 480 000, Merkur SV, Beograd, p.14-21.

Comunitatea românească din estul Serbiei

anii 1970, apărând astfel și denumirile românești întâlnite în hărțile mai sus amintite. Amintesc doar harta “Ruralni turizam, Istočna Srbija-Bor”²⁴⁷, unde pe lângă denumirile sârbești de râuri: Borska reka, Kriveljska reka, Borsko jezero, majoritatea numelor de vârfuri și culmi care apar pe hartă, sunt românești: vârful *Kurmatura* (979m), vârful *Pjatra Rošlja* (744m), vârful *Mikulj* (1023m), vrh *Goli* (1037m), *Kulmeamare*, *Goli krš*, *Stobori*.

În urma cercetărilor în teren, am constatat că situația în teritoriu este total diferită de cea prezentată în hărțile oficiale actuale, fapt consemnat și de Vâlsan acum 100 de ani. La nivel local, în zonele locuite de comunitatea românească, toponimele se păstrează în forma inițială, sătenii folosind zilnic denumirile românești. Dau câteva exemple de toponime, pe care localnicii le folosesc frecvent: *dealuri*: Dealul Cerâș, dealul Târleiche, Padina (*Isânovăț*)²⁴⁸, Dealu al lu Râtu, Dealu al mare (*Ceșlevabara*), Cioca (însemnând deal mai mic), dealu al mare (*Osnicea*), Cioaca Borului (*Bor*), dealul Pincum (*Ram*); *Cârcioara* (cu sensul de piatră goală), Cleanțu al Mare (*Criveli*); *ogașe*: ogașul Pietrii, ogașelul de pe Pisc, de la Râpă, de la Salcă, Ogașul Săliștei ce izvorăște aproape de Întră Drumuri, ogașul din Poieniță, ogașul de la Morminți, Drumul Morii (*Isânovăț*), Ogașu al Săc, Dumbrava (*Șerbanovăț*); *mori pe apă*: Moara Nouă, Moara Badi, Moara din Cot, Moara de la Vârtej, Moara lui Vană al Nicolii, Moara lui Iața, *terenuri*: terenul Vârca, terenul Seciu, terenul La Ulm, terenul Poiana Mare, Seci (Pământ bun și neted), terenul Năjilova, terenul Porcăreț, terenul Funduri, Șes, terenul Olării, Valea mare, Tufa mare, Tufa mică (*Ceșlevabara*), Între rugi (*Ram*) *culmi*: Cracu Roșu, Cracu, Grăzii, Coasta Golii, Stârmină, Botișor, Cioacă, Cracu Iacov, Coasta Feregi (*Isânovăț*), apa Arnăuta (*Osnicea*), apa albă, “încoace să cheamă ada (insulă), pi lângă Dunăre, unde apa s-apropie” (*Ram*).

NUMELE DE FAMILIE (PATRONIMELE). Foarte multe toponime au existat sau există ca nume apelative în limba de toate zilele. O parte din toponime sunt nume de persoane, adesea purtătorii de nume slave fiind românii – mulțimea de toponime de origine slavă nu este totodată, o dovadă despre numărul mare al slavilor în timpuri mai vechi, uneori

²⁴⁷ Hartă emisă de organizația de turism din Bor, care face parte din RARIS-Regionalna agencija za razvoj istočne Srbije.

²⁴⁸ G. Zăicereanu, B. Abrașevici, *op.cit.*, p.138-140.

Ionelia Toarcă

toponimicul slav nefiind decât traducerea celui românesc. Numele de familie (înaintea sãrbizãrilor lor), și mai ales porecelele, sunt pur românești.

Început în timpul lui Milos Obrenovic, programul agresiv de discriminare naționalã și de asimilare forțatã a românilor din Serbia de Rãsãrit, continuã și în prezent. Învãțãtorii români au fost înlocuiți cu cei sãrbi, iar preoții au fost goniți în România și înlocuiți de asemenea cu preoți sãrbi, ce cântau liturghia în slava veche. Pânã la acea datã, numele date

Foto 45 Baba Petria, 91 ani (2001) și moș Ilici, 73 ani (2001), sat Luchia

copiilor erau românești, nașul fiind cel care alegea numele copilului, fãrã a-i întrebã pe pãrinți: „vreodatã lumea s-a chemat cum s-a chemat la noi: Lica, Rãdosau, Cola, Jãlcu, Florea, Nasta, Ana, Petra, Nuța, Polca, Voica, Maria, Dinca”(A.D., Reșanãț); „baba sava, burcea lu ianoș

(P.S., *Porodin*); „a fost înainte: Stana, Floarea, Iovana, Gheorghe, Stoian, Pera, Ilia, Licu, Gicu, Nicula, Bogdan” (M.M., *Ram*); Vanã, Paun, Pãnã (F.P., *Osnicea*); Cucu, Lãpãdat, Beacã, Ciortan, Preda, Ionița (B.C., *Șpicova*).

Mitropolitul de atunci a întocmit o listã cu câte 20 de prenume masculine și feminine sãrbești, pe care le-a împãrțit preoților sãrbi pentru a-i boteza pe copiii românilor (treptat numele și prenumele românești au început sã disparã)²⁴⁹.

Chiar Tihomir Georgevici recunoaște cã în “urma intervenției autoritãților bisericești, astãzi nume ca cele de mai sus (Pãrvu, Ion, Truca, Trãilã, Iancu, Martin, Jurca, Ana, Stana, Petra, Brãndușa, Dumitra etc....),

Foto 46 Șişmanovic Polca, 98 ani (2010), din neamul giurgionilor, Porodin

²⁴⁹Dr. A. Popovici, (1916), *Sãrbi despre românii din Serbia*, în Tribuna, nr. 14, p. 246-249, p.247.

nu se pot da copiilor, preoții având grija de a le înlocui prin alte nume curat sârbești”²⁵⁰.

Pe lângă biserică și autoritățile încep sârbizarea numelor românești de familie după 1919-1920. Procedura era, ca la toate numele care nu erau slave să li se adăuge un “-ici” în coadă, precum: Ursulovici, Popovici, Budalovici, Andreevici, Barbucici, Musteți, Fusulevici, Stangacilovic, Balasevic, Lapadatovic, Blagoevic, Miloievici, Ciulinovici, Antici, Bagevici, Balașcovici, Predovici, Lențarevici, Pîrvulovici, Calinovici, Ciocoievici, Zaicereanovici, Alexandrovici, Durlici, Perici, Marinovici, Constantinovici, Predovici, Karabasevic (nume ce provine de la termenul de *carabă* “*cimpoi*” în grai local, adică Cimpoyerul).

Alte nume au fost pur și simplu schimbate: Ghiță Cioc a devenit George Țucovici, Gogă Pârnu Dinu – Gheorghii Marinov, Lapadati – Ciosici, Liubu Chițu – Milosevici, Stancu Buzatu – Petrovici, Țvetcu Trană – Iovanovici, Uroș Gărgăzală – Miloșevici, Vană a lui Plioantă – Ivan Bagevici, Voia Nicoli – Calinovici, Nistor Stăncuțu – Nestor Stankovici, Marin al lui Dândacă – Marin Danducovici, Toader – Todorovici²⁵¹, sau cazul dr. Atanasie Popovici, al cărui nume era de fapt Furnică²⁵².

Cu toate acestea și în prezent satele românești din estul Serbiei sunt împărțite pe *mahalale* sau *cădălăce* (termen întânit mai mult în partea estică a regiunii), numele folosite fiind curat românești: Pietriș, Dobrești – Ciocoiești, ai lui Dumitrașcu, Semenești, Mancovenii, Miloiești, Floierești, Abrăsești, Anuțăști, ai lui Dândacă, ai lui Mătii, Zăicereni (*Isânovăț*)²⁵³; “cadalucu tot i să zăce Voineștii, pă da altu Țughineștii, Mărinconi, Drăgulești, Stănconii, Todorești,, (P.F., *Osnicea*); “este familii giurgioni, iuconi, predoni, vuiconi, cicioni, a lu pelea, a lu anițu, a lu turtoni, marconi, a lu rujiță, a lu paunești, branconi, stanconii, ciciricu, bolobonii, mogonii, cișmenii, stoilonii, a lu raicu, a lu beșână, milenconii, bălătonii, zâmbrenii, șolconii, a lu micoloni, chitonii, zoroicheni, porconi, a lu fișioni, bajonii, borâanii, miculeștii, mengionii, orgoată, dolonii, frențonii, brăgletii, a lu raconi, a lu parcă, a lu țedu, a lu păca, paionii, a lu toporu, a lu vârzobu, a lu teșātu, a lu brâcheni, a lu mârta, marcuțoni, tot rumunești.....iastă și o familie de sârbi, al lu gușteru, bugaru, a lu maghiaru, a lu sârba, vezi e aia, poate vezi a fost vreo sârboiacă” (N.S., *Porodin*); “ca a mea familie măi mult este: Markovici, este patru-cinci căși în sat, au fost alți Nicolici, ală ei

²⁵⁰ T. Georgevici, *op. cit.*, p. 69.

²⁵¹ G. Zăicereanu, B. Abrașevici, *op.cit.*, p.138-140.

²⁵² D.A.N.I.C., Font Stoica Vasile, dosar I-155, f.37.

²⁵³ G. Zăicereanu, B. Abrașevici, *op.cit.*, p.150-154.

Ionelia Toarcă

s-au dus în Banat. Na primer, de noi să spunе Mărconi, este Giurgioni” (M.M., *Ram*); “iastă Giurgevici, Balanovici, Carabașici, Simonovici, măi mulți sînt Adamovici. De aicea sînt, de unde rumânește, pă rumâni am fost bre, numa am învățat școli, m-a dat tata al meu și pră mine și fracele meu, să învățăm sârbeaște. Noi aicea 9 sate avem românești și 2 sate sârbești. Ei (sârbii) îs veniți”²⁵⁴ (Z.C., Șerbanovăț).

Zagorca Ciulinovic știe și de unde li se trage numele de familie: “*a fost aicea samo(numai) o tufă și a venit un om cu vreo muiere, și a pornit, avem fântână colo, a găsit izvoru și a făcut muierea aia copii, și a venit mora vreunii din vreo tineri, da ei zăcea că caili au fost călcați copii mulți și a mâncat urechile la vreun copil, și de acia le-a rămas numele de ciulin. Și aveau familie și peste Timoc, da și acia*”.

Oamenii în sate se recunosc și în prezent mai ușor după porecle (policre), decât după numele oficiale de familie: a lui Puștiu, Niță lu Ilie, Zarcu lu Stancu Badi, Anghel al lui Burică, Mladen al lui Moacă, Milia lui Bobocu, Dancu lu Cioc, Ceda al Șchioapii, Tănasia a lui Dudă, Toader al lui Meagă, Vidu lu Stăncuțu, Milan al Raini, Vancu lu Lențariu, Bojică lu Truță, Dușana lu Preduți, Dănilă al Ioniți, Ilie al lu Ștefan Ghiță, Natalia lu Pipe, Violetca lu Vană lu Călin, Nică al lui Călușelu, Danița lu Pârvu Peri, Pârvu lu Micu, Ghiță lu Trântăipaș, Sandu lu Stârcea, Ghina lu Lipă, Ilie al lui Ganță, Maria lu Tălăcin, Slavca lu Gogă al lu Stan, Bițu lu Chioru, Veselina lu Ciocoiu, Sreten al lui Gâscă, Milă a lu Costia Țăganu, Marin Țăganu, Slavișa lu Puia, Stoică a lui Pilă (*Isânovăț*)²⁵⁵; a lu mutu, Dragomir al lui Răcă, Dusan al lui Paicu, Vlaicu lu Trăilă, (N.S., *Porodin*); “a lu Labă, moșu a fost surd și le-a zâs a lu Surdu, Iancu, a lu Bugariu, că moșu al bătrîn a fost din Bugăria, la vale a fost a lu Piloni, a fost 12-15 căși, acu nu măi e nima, a lu Rusu, Cioconi-ciocăni, de la cioc, a lu Gârcu, s-a ugit(a rămas) vreunu aici și așa ia rămas numele, a lu Turcu” (F.P., *Osnicea*) etc²⁵⁶...

Analiza elementelor de toponimie din răsăritul Serbiei, prezentate în lucrarea de față, poate oferi dovezi incontestabile privind populația românească autohtonă, prezentă pe aceste meleaguri în mod permanent, începând cu strămoșii traci și romani până în zilele noastre, fie că s-au aflat sub dominație bulgară, otomană, austriacă sau sârbă.

²⁵⁴ Informație culeasă de la Zagorca Ciulinovici, 86 ani, Șerbanovăț.

²⁵⁵ Zăicereanu G., Abrașevici B., op.cit., p.149-157.

²⁵⁶ Denumiri culese din teren, în ultimii ani, din satele Brestoț, Metonița, Bucea, Luchia, Osnicea, Isânovăț, Ram, Ceșlevabara, Slatina, Porodin, Malaișița, Bigrenița, Petrovăț etc...

VII. VIAȚA SPIRITUALĂ LA ROMÂNII DIN ESTUL SERBIEI

Datorită unei etnogeneze complexe cât și a influenței limitate a bisericii, aproape inexistente în regiunea moravo-timoceană, multe elemente precreștine au supraviețuit de-a lungul timpului, viața spirituală a populației din regiune fiind una arhaică și diversă. Viața spirituală a românilor din arealul studiat, compusă fiind din tradiții orale și muzicale, obiceiuri, credințe și rituri magice, are adesea, puternice rădăcini precreștine.

Regiunea Serbiei de răsărit este foarte bogată în obiceiuri care joacă un rol important chiar și astăzi în viața cotidiană a locuitorilor. Multe ritualuri se practică și în prezent, în timp ce altele mai supraviețuiesc doar în amintirea oamenilor mai în vârstă. Nu există evenimente care să nu fie însoțite de tradiții corespunzătoare, acestea fiind niște reguli, coduri tradiționale de comportament, apărute din experiență și obișnuință care, asemenea legilor, deși nu sunt scrise, conduc din umbră întreaga societate și reprezintă o caracteristică etică esențială a oricărei comunități etnice.

OBICEIURI ȘI SĂRBĂTORI DIN CICLUL VIEȚII DE FAMILIE

Momentele cele mai importante ale vieții fiecărui om sunt un pretext pentru folosirea obiceiurilor corespunzătoare, care au drept scop fericirea persoanei care este în centrul evenimentului.

Obiceiurile populare din ciclul familial au avut rol decisiv reglarea nupțialității, natalității și mortalității. Trecerea era pregătită cu mult timp înainte, prin obiceiuri, acte rituale, și practici magice.

OBICEIURILE LEGATE DE NAȘTERE constituie un grup important de practici și obiceiuri ce are în vedere sosirea pe lume a unei ființe noi, având menirea de a-l ajuta pe copil să se întregze în familie, neam și comunitatea rurală. Acțiunile care stimulează fecunditatea începeau chiar din timpul ceremoniei nupțiale, se prelungeau până în momentul căsătoriei, fiind încununat de nașterea copilului.

În regiunea cuprinsă între Timoc și Morava, după căsătorie, în vederea procreării toată familia are grijă de tânăra soție, în special soacra și bunica,

dar se stabilește o colaborare consultativă și între mamele celor doi soți, cu privire la conceperea și îngrijirea sarcinii.

Regulile stabilite erau urmate cu sfințenie: în cazul în care locuința era formată dintr-o singură cameră cu vatra la mijloc, de cele mai multe ori, toți ai casei au dormit împreună pe rogojini, cu picioarele întoarse către foc. Aproape de ușă cu securea alături, dormeau bunicul și bunica, apoi nora sau fiica cu soțul, lângă el fiul sau ginerele cu soția. Copiii minori au dormit între părinți. Locurile de dormit s-au schimbat în funcție de vârsta copiilor și dominarea sexelor în familie. În asemenea condiții, actul sexual, chiar și în cazul proaspăt căsătoriților, nu s-a efectuat în casă, nici noaptea în timpul somnului celorlalți membri ai familiei. Tinerilor căsătoriți le-au ales lucru în câmp și în gospodărie, acolo unde puteau fi singuri. Era rușine să își exprime dragostea reciprocă față de cei bătrâni. Pentru conceperea copilului și alegerea sexului, tinerii soți erau sfătuiți să facă dragoste cu capul întors spre răsărit, cel mai bine sub corn ca să fie copilul sănătos tun, iar motivele practice fiind: sub corn nu erau șerpi, iar cornul ca arbore tufos asigura o bună protecție vizuală. Despre toate acestea femeia trebuia să aibă grijă, fără a avea obligația să-l inițieze și pe bărbat²⁵⁷.

Absența sarcinii mai mult de un an provoca neliniște în familie. Prima măsură era aceea ca femeia sterilă să mănânce aproximativ zece flori de „iarbă moale” care crește pe câmp și în vie: flori roșii pentru fată și flori albastre pentru băiat. După discuțiile avute cu soacra și cu mama, mergeau după sfaturi și la „*muier șcirnișe*” (femei care posedă cunoștințe).

O altă măsură era trecerea femeii printr-o *crăcană* (copac crescut dintr-o rădăcină dar cu 2 tulpini), procedeu considerându-se eficient și curativ pentru femeia sterilă. Înainte de trecerea prin *crăcană*, femeia trebuia să poarte în sân un măr și un ou, iar la brâu busuioc. Femeia începea trecerea, întoarsă cu fața spre răsărit. Trecând prin *crăcană* de la stânga la dreapta, își făcea cruce și zicea: „*Ajută-m Senta-Maică Marie di aia se am venit, si rămân greuahe ca tuace muierili, si fac si iuo copii ca tuata muma si muia ra*” (F.P.). Acest act era întotdeauna efectuat în prezența unei alte persoane, de obicei soacra. Un astfel de copac, unul dintre puținii, a existat la hotarul Gamzigrad numit „*Opștine*”. S-a considerat că are mai multe acțiuni eficiente asupra sănătății.

Totodată, se mergea și la vrăjitoarele satului după sfaturi, acestea încercând prin vrajă stabilească un echilibru între soț și soție, echilibru care după părerea lor, era tulburat prin vrăji aruncate asupra soților de către

²⁵⁷ date culese de la P.F., 65 de ani, sat Osnicea.

anumite persoane care le vroiau răul, atunci când s-au căsătorit, la nuntă sau înaintea nunții.

Exista și reversul medaliei, când femeile foloseau anumite plante pentru protecție, împotriva sarcinilor nedorite: *“un etnolog, a auzât că-n Craina, muierile știu vreo iarbă care o pun unde trebe de să nu rămână greoanie, că părinții o mărită cu vreun slut, cu vreun cinăr, da ea, la muiare în sânge să aibă bărbat zdravăn, de să facă copii puternici, de să poată să lucre”*. Secretul era păstrat cu grijă de femei: *“Ama e secret, nima, nu spun muierile, și eu după 10 ani am întrăbat, a găsat, mi-a spus muierea ce iarbă. Și aia să vă arăt: să știți că nu e nici o filozofie, că lumea nu s-a lovit cu filozofia, numa cu viața, ea să rade rădăcina și o pune unde trebe, 7-8 până la 10 ceasuri, și nu rămâne greoanie. Am auzât și de la veterinari că iarba aia poate să facă contracție în matriță și poate să lapege, măi lesne să fiace vaca ori oaia. Este cicoarea. Așa muiare bătrână din Zlot mi-a spus, că alții n-au știut. La noi aia a făcut, sârbii, țarnogorți, țâganii și acuma fac. Mie îmi spune copilul, că copilul al măi mic e muzicant”*(F.P.).

Obiceiurile de naștere în această zonă, implică mai multe momente importante: nașterea copilului, ursitorile, botezul, tăiatul moțului, ridicatul la grindă.

Dr. Slobodan Zecevic afirma că: *“Există o serie de obiceiuri privind actul în sine al nașterii: noul-născut trebuie încă de la naștere să fie pus în contact cu pământul care îi dă forța vitală; sunt urmele culturii preistorice ale Mamei Pământ. Cităm în continuare măsurile de precauție împotriva demonilor la care sunt supuși atât mama cât și fătul pe durata unei anumite perioade: actul băii rituale, folosirea unor amulete sau a altor măsuri de protejare. Ciclul se termină prin obiceiuri ce însoțesc copilul până la inițierea lui – introducerea în cercul adulților”*²⁵⁸.

Aceeași credință în forța vitală pe care o dă Pământul, se întâlnește și la Ion Ghinoiu, care crede că venirea dintr-o lume (pre existența) la naștere, a pruncului și plecarea în altă lume (post existența), la moarte a muribundului, are nevoie de o energie suplimentară oferită de Pământul Mamă²⁵⁹.

Nașterea copilului prilejuiește și acum în estul Serbiei o mare concentrare de acțiuni, acte rituale și practici rituale, menite a ușura venirea pe lume a copilului.

²⁵⁸ Zecevic Slobodan, *op.cit.*, p. 43-44.

²⁵⁹ Ion Ghinoiu, (1999), *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, p. 148-149.

Ionelia Toarcă

Nu trebuie neglijate nici acțiunile și interdicțiile la care erau și sunt supuse femeile însărcinate, al căror scop este de a duce sarcina până la capăt, de a asigura forța pentru o naștere normală și în același timp fericirea și dezvoltarea noului-născut.

Femeia gravidă „*greoanie*“ sau „*încărcată*” – trebuie să țină sărbătorile, să țină posturile și să se ferească de eventuale influențe negative ale vieții cotidiene. Ea lucra mai mult în acasă, iar în afara casei avea grijă de grădină, mulgea vitele și efectua alte activități mai ușoare.

Ea nu avea voie să pună lemnele pe foc cu vârful întors în jos, sau să facă focul în vatră punând lemnele cu vârful înainte, deoarece copilul se va naște cu picioarele înainte. În timp ce turna apă cu paharul într-un vas sau când turna apă membrilor casei să se spele pe față sau pe mâini, nu are voie să facă aceasta turnând apa „*peste mână*”. Femeia gravidă nu are voie să fure un fruct sau să mănânce fructe de la alții, pentru că acel fruct va apărea pe corpul copilului ca o pată. Există credința că dacă în timpul sarcinii lovește cu piciorul un câine sau o pisică, copilul va fi păros ca animalul pe care l-a lovit. Este interzis să i se facă vrăji femeii gravide pentru că și copilul va avea de suferit. Dacă totuși se întâmplă ceva din cele menționate, femeia gravidă trebuie imediat să pună mâna pe pământ, în acest fel răul transmițându-se pământului.

În trecut, femeile nășteau de cele mai multe ori acasă, cel mai adesea pe pământ, stând în picioare sau pe vine: *“moașa era la născare: când s-a făcut copilul, mări întâni în casă muierile: soacra fetii și muma ei dacă e, dacă nu, vreo muierie ia ajutat de să facă copil, din picioare. Nu șezută, numa stârcită. Așa a făcut rumânele copiii”*(F.P.).

Nășteau în fața vetrei focului sau lângă pat, pe un braț de fân sau paie. *“Până, na primer (de exemplu) să punea jos și punea fân, acolo am făcut-o”*(I.P.).

Nașterea era asistată de mamă sau soacră, împreună cu o femeie cu experiență, *moașa*.

Ele înfășurau și strângeau partea de sus a stomacului cu o țesătură, o presiune suplimentară făcând-o și prin cuprinderea de la spate a gravidei. Pe piept îi turnau ou sau apă ca să alunece copilul din mamă ca oul sau ca apa. Motivul practic al acestui procedeu este explicat de F. P. prin faptul că răceala oului sau a apei provoacă contractia mușchilor și astfel se crea o presiune suplimentară a pântecelui asupra copilului (F.P.).

Tăierea cordonului ombilical. Imediat după naștere s-a „lăgat buricu“. Cordonul ombilical era în trecut, când femeile nășteau acasă, tăiat prin punerea acestuia pe tăișul unei seceri sau a unui cuțit și lovit „cu rastău“ (cu

răsteul) de la boi: *“moașa a tăiat buricu. Măi întâni răstău, la jug, ce să pune să bagă la lacăt și seacera ori săcurea. Ma pe seacere măi mult, să pune buricu pe seacere și s-a dat cu răstău, așa l-a tăiat”*(F.P.). Restul cordonului se usucă și se păstrează pentru tratarea sterilității: *“și acuma moașa l-a legat buricu, da crâmpătu ăla de buric care a rămas, l-a păzât și l-a uscat. Că a fost bun, care nu rămâne greoane, să bea di pi el, că să facă copii”*(F.P.).

Fașa sau ața de înfășat. Moașa trebuie să aducă o sfoară din țesătură din lână numită „fașie” sau „ață de înfășuit”, cu care se înfașă copilul. Un capăt al acesteia este prins de un scutec, iar la capătul celălalt se coase o bucată de tămâie *să nu vină ai nepomeniți*, ață roșie, un ban și în unele sate: *ale bătrâne, a pus și usturoi și niște iarbă*. Fașa are rolul de a apăra copilul boală și de deochi. Copiii au fost ținuți numai în scutece și legați cu fașa mult timp: *„și dai pră urmă pră după copil până la vâru(vârful) lu deget, c-așa a fost vreodată, da și mâinili i s-au legat. Înainte, de bătrâneată s-a ținut legat mult”*(P.S.), crezându-se „c-o să fie drept”.

La naștere, mai importantă decât nașia este **moșitul**. **Moașa** este din neam, moașă de baștină, moșică sau rudă cu familia în care se naște copilul: *“Soră bună/dacă nu altcineva, cineva apropiat”*(P.I.), *“mujere măi bătrână, când mujerea trebuie să facă copilu, ajută”*(S.M.), fiind aleasă din partea tatălui sau a mamei, foarte rar o rudă de sex masculin. Moașa, singură sau împreună cu soțul ei îndeplinesc numeroase funcții ceremoniale și rituale, fiind ca o adevărată instituție: ajută femeia la naștere și tăie buricul copilului, dacă aceasta naște acasă, îi face prima scaldă, îl păzește de forțele malefice prin descântece, pune masa ursitoarelor, scoate copilul din spital, dacă acesta se naște în “bolniță”²⁶⁰, duce copilul la biserică pentru botez, îl dă la grindă de Sf. Vasile: *“Moașa e să sprimească de beba, în ce să scoace beba. Ea cumpără duniță, pelene, oba vesno, aia bengiță și tot aia ce duce moașa, predai la babiță, o-nvăluie-n aia și moașa-l și ia din bolniță (spital). Când ajunge acas’, ea-l scaldă și-l îmbracă și pe ormă e ruceac. Sprimesc care ce are. Dacă e de post, posno s-a făcut pe post, el atuncea face de post. Da’ dacă e perion slasta, tu atuncea faci ili care ce are. Și așa”*. (N.S.)

După etnologul Ghinoiu, cuvântul moașă, este “sigur preroman, se înrudește cu forma albaneză și face parte probabil, din graiurile ilirico-traco-

²⁶⁰ Spital în limba sârbă, termen preluat și de românii din estul Serbiei

dacice, deci aparține vechiului fond autohton carpato-balcanic, termenul fiind preluat din limba română de bulgari, unguri ucraineni, polonezi”²⁶¹.

În satul Porodin, dar și alte sate dinspre Valea Moravei, termenul de moașă se regăsește sub numele de “*Babiță*”, locuitorii recunoscând că: “*demult și la noi avea numele de moașă*”(P.S.).

Prima scaldă a nou-născutului. Moașa face prima baie a nou-născutului la 3 zile după naștere. În prima scaldă se pune apă sfințită: “*molivda otma te duci și pui samo câtă, câtă până la 40 de zâle, din molivdă*”(A.D.), alături de “*pene de găscă, să nu-i fie frig, să-i fie cald întodeuna*”(L.B.) și câteva crenguțe de busuioc, acesta protejând copilul împotriva răului. În timpul scaldatului moașa nu are voie să vorbească pentru ca acest copil să nu fie plângăcios. După ștergere, copilul se afumă cu fum de sunătoare, iar apa de la prima scaldă se toarnă la rădăcina unui pom roditor, de obicei “*apa o duc la măru de Sâmpetru*”(A.D.), sub care urmează să se facă mai apoi și ritualurile de la luatul din moț și nunta. Scaldatul copilului de către moașă timp de patruzeci de zile, se mai întâlnește doar în satele dinspre valea Timocului, în satele dinspre munții Homoli și valea Moravei, scaldă de către moașă făcându-se doar în primele zile de la naștere.

Cândva, tatăl și ceilalți membri ai familiei puteau să vadă nou-născutul abia după prima baie.

În unele sate se mai păstrează încă interdicția de a scoate copilul afară până la patruzeci de zile pentru fi protejat de influența șoimanilor, „*pîntru șoimani. Și acuma până la o lună de zâle, nu o scos copilul afară să nu să bage șoimani în copil. Și dacă l-a scos, nu cuteza ca scutecele, dacă sunt uscate afară, țoalele nu cuteza să-negurează, cu fașa aia a copilului, dacă a uscat-o pe prăjină, trebuia să le ia înăuntru până nu zăvârne(apune) soarele că să nu să bage șoimani în ele*”(N.S.), să nu fie expuse “*trimesăturilor*” (vrăjilor). Dacă în sat sau în apropiere există o biserică, se aduce apa sfințită de acolo și copilul este înscris în cărțile bisericești.

Obiceiuri de protecție a copilului. Protecția nou-născutului a fost continuă pentru că „*nu se știa de unde poate veni răul*”. Existau anumite ritualuri de protecție, de care mama trebuia să țină cont. Răul cel mai frecvent, care putea să afecteze copilul este deochiul. Împotriva deochiului se folosea ață roșie care era cusută pe fașa copilului, s-a legat la încheietura de la mâna dreaptă sau s-a pus în leagăn sub copil. Întodeuna „*a știut care*

²⁶¹ Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 152; cf. V. Scurtu, (1966), *Termeni de înrudire în limba română*, Editura Academiei, București, p. 236.

sînt muieri reale de ochi. Le-a primit, numa i-a făcut la copil cruce la frunțe, până n-o tunat(intrat) ea în casă. Și tămânia a fost iar de deochiat, întodeuna. Ori mumă-sa a pășit copilu până nu.....pă copilu a fost jos, pășește, trece peste el” (A.D.).

Descântecelul era folosit ca tratament împotriva unor boli ale copiilor. Dacă membrii familiei au presupus că este deochiat copilul, cea mai bătrână femeie din casă lua apă în gură, stingea în apă o bucată de jeratic și cu această apă stropea copilul. Pentru un somn liniștit, în fiecare noapte înainte de culcare, copilul era afumat cu o cârpă aprinsă. Ca să nu urineze în somn, între picioare era afumat cu mătura.

Lehuza, trebuie de asemenea izolată. După naștere, ea era și încă este considerată necurată timp de 6 săptămâni, *“până la cetrideset dana (40 zile), leuza nu să culcă cu omu”*(P.S.), nu are voie să iasă afară, *„nici mama nu a ieșit”* și *“nu avea voie în mănăstire (biserica)”*(Z.C.).

Ea este protejată de familie, nu are voie nici *“să facă muncă grea”* timp de șase luni după naștere. Nu bea apă, ci *„40 de zăle bea numa vin, că ea cică a pierdut sângele, a slăbit, credința fiind că ”mora”²⁶² să bea vin, să să-nzdrăvească. Și a mâncat care măi bun, a dus lumea grijă și de să-și întorcă puterile”*(F.P.).

„Ursatuarele-Ursătorile”- reprezintă un moment deosebit al integrării noului-născut în lumea cea trecătoare. Din toate timpurile și la toate popoarele, în special la cele indoeuropene²⁶³, credința în predestinare a fost una dintre coordonatele principale ale modului de viață tradițional. Deși se credea că încă de la naștere, viața omului este ursită, de trei ursitoare (cel mai frecvent) și că împotriva destinului nu se poate face prea mult, deoarece *“ce ți-e scris, în frunte ți-e pus”*, omul societăților tradiționale a căutat, prin diverse datini, practice, ritualuri și ceremonii specifice, să-și cunoască viitorul și în limita posibilităților, să-l îmbunătățească.

Credința în Ursitori este bine înrădăcinată și încă vie în această regiune, orice întrerupere a lucrării lor devenind malefică: *“mama mea spunea c-a auzit până a zis: ‘a, bodaproste, că ne-a făcut focu să ne-ncălzim, în casa asta nime de bube să nu moară. Așa ne spunea, s-a-ncălzit lângă foc”*(P.I.). Ursitorile veghează ca fiecare om să-și aibă soarta proprie.

Nimeni nu le știe numele, fiind numite ursitoarea cea mică, cea mijlocie și cea mare: *„n-au nume. Iastă a mică, a mare și a mijlocie”*(M.M.).

²⁶² “Trebuie” în limba sârbă, termen preluat și folosit frecvent de românii din estul Serbiei

²⁶³ Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 157.

Ionelia Toarcă

Foarte puțini le-au dat și un nume: *“Pă ai bătrâni, spune că sunt jenske (femei), pă știu cum să chiamă: Vârbura, Vârbarea și Mizălcuța”*(P.I.).

Masa ursitorilor se pune a 3-a noapte după naștere, *“pă da, la trei noapți”*. Funcție de regiune, turta se pregătește de către moașă, acasă la ea: *“al treilea zî, ea(moașa) aduce turtă”*(B.N) sau este pregătită acasă la lăuză: *“turtă o pune ai din casă”*(A.D.). De asemenea variază și numărul turtelor, de la sat la sat, punându-se o turtă sau 3 turte, nedospite și nesărate: *„trei colaci îngăuriți și 3 lumânări și 3 paare de apă și 3 grundeni de miere”*(Z.C.). Turțițele până nu se pun la copt *“pe tablă, pe șporet (cuptor)”* se ornează cu o cruce la mijloc pentru cea tină, două pentru cea mijlocie și trei pentru cea mai mare. Acestea se ung cu puțină miere, *„așia să pune lumânare și să pune trochiț și să pune și miere de stup și miere de trestă(trestie), câtă sare și le dai de pomană la ursători”*(L.B.). Ele se pun pe o bucată de pânză sau pe o măsuță rotundă, la capul copilului și lângă fiecare turtă se pune câte o *„trochiță de apă, numa să pierdură și trocile alea”*(N.S.) sau un pahar cu apă și diverse obiecte, cu scopul de a căpăta bunăvoința ursitorilor și prezicerea unui destin cât mai bun. Pentru viața copilului este decisivă hotărârea celei mai tinere ursitoare: *„noaptea vin alea 3 ursători, 3 fece. Și acu ele reșăsc(decid). Zăce una, alalaltă și a treilea din mijloc. Cum ea zăce, așa are să-i fie jivotu, viața, de când s-a făcut, până moare”*(P.I.).

Soarta se interpretează pe baza visului pe care l-a avut mama în acea noapte. Ea trebuie să-l rețină și să-l spună, astfel încât femeile mai bătrâne, din vis să interpreteze mesajul destinului: *„și ce a visat într-o noapce de aia, muma, ea a povestit visu la muieri și iale pe visu ăla a ghicit”*. *“Dacă visăz rom, atuncea o să fie știi, nu norocos, dali o să fie vozacili(șofer), da’nu să știe cum. Dacă visăz sângire(sânge), e, atuncea sângirele alea amu poa’ să ducă și-n zătvor, închisoare, inimă rea. Dacă visăz vrun poclon, vreo floare frumoasă, palice, bogato, ili ț-a dat pâine, ili ete așa, atuncea o să fie gusto liubivi. Tako(așa).”* (P.I.)

Moașă, pe lângă turtă: *„nu vine cu turtă goală, dacă e de slastă(de dulce) aduce un pui, o kilă de vin, pune vreun ban, că să fie cu strece, cu noroc, copilu ori fata. Și-acuma duce, și-acuma pune, la cap acia la pat unde doarme”*(N.S.).

Chiar dacă femeile nu mai nasc acasă, obiceiul de ursitori se păstrează, ritualul fiind îndeplinit, funcție de locul nașterii: *„Așa a fost demult. Acuma ele să fac mări mult prin bolniță(spital)”*(Z.C.).

Masa de ursitori se ridică în prezența a trei băieți, dacă nou-născutul este băiat, sau trei fetițe dacă e fată, și li se dă să mănânce turțile și să bea

apa din pahare: *“Dimineața, turcițale alea, colașii alea, le-mparț la copilași să le mănânce cu mierea-aia, cu apa aia din păăruț, ce s-a pus prăstă(peste) noapce, ce-a stătu”*(A.D.). Turtele trebuie mâncate în casă, credința fiind aceea că dacă sunt consumate în afara casei, copilul va fura când va crește.

Dimineața după așteptarea ursitoarelor, moașa înfășă copilul, aranjează „lagân“ (leagănul). În leagăn se pune lână: *“iai un caer de lână și când pui caeru’ zici așa: Să fie moale ca lâna, să nu zbieri pre ai tăi, să fii bun cu vorbă molcuță cum e lâna pre oaie, nicicând să nu fii spărios”*(P.I.), se pune un așternut din pânză și o pătură.

Mai întâi, în leagăn se pune o pisică, să-i fie copilului mereu cald în el, iar după aceea se pune copilul înfășat și se acoperă (astrucă) cu o altă pătură, când se scoate din casă sau când doarme: *„puni mâțu’: să fii moale ca mâț, să ai uvek voie bună cum e mâțu’ bun și călduros, să dai cu el prin câte ape rășe(rece), să fie zdravăn și nicicând să nu fie friguros. E, pe ormă, nu e mora(neapărat) baș atuncea ziua cân’ vini, ali când îl ia, îl puni care vrea pre moară, pe piatra di la moară și zici: să fie vorbitor ca șochițu morii”*. (P.S.)

Copilul s-a ținut în leagăn, acesta având “băieri” pentru a putea fi legat la spate, iar în casă s-a legat de verigi la grindă și s-a folosit pentru legănarea copilului. Ca să adoarmă mai ușor copilului, mama îi cânta cântece de leagăn.

Povoinița este un obicei recent: *“când vine acasă (de la spital), la o săptămână după ce să face, ali n-a fost de bătrâneată”*(A.D.). Se pune o masă în cinstea copilului și a mamei, la care participă familia, rudele și vecinii.

Ridicatul la grindă -“Când faci grândeï”.

Un alt rol important pe care îl are moașa, în zona montană între Homoli și valea Timocului, la românii munteni-ungureni, este acela ca în ziua de Sf. Vasile să-l ridice pe copil la grindă: *“Atuncea moașa fașe colac, așa cao cap. Și pră colacu ală șia(aci), puni, frigi coastă și fierbi ouă și fâlie de brânză și o kilă cu vin și cu soc(suc) și răchie și tot aia moașa adușe. Și până nu pleași cu prânzu’, tu iai colacu’ și copilu/fată ce să fie și zâci așa, stau pre prag la ușă și zici: cum țane grinda greutaće atât să tână copilu sănătaće. De 3 ori zici așa și-l rădici*

Foto 47 Ridicarea la grindă a lui Jurj Andrei, 2 ani, sat Metovnița

și până-n grindă și pro urmă frângi colacu și cao zici aiasta e un părcel(bucată) de moașă. Ál-l ia moașă, da'ălălalt să taie și să dă la goști(oaspeți). La ailălalt' ce-s aciia.”(J.Z.)

Atunci *“moașă o dăruie pe leuză cu: căpătâi(pernă), o părechi de cirepi, o cărpă(basma)”(P.S.)*.

Acest obicei, cu cât înaintăm în satele dinspre vest, spre Valea Moravei, s-a pierdut, nu se mai regăsește, în schimb în satele românești din est, pe valea Timocului, am întâlnit echivalentul ritualului în așa numita ceremonie Muașă-Moașă, ceea ce demonstrează încă o dată rolul important pe care aceasta îl are la nașterea copilului.

„MUAȘA“ (MOAȘA), este o festivitate mai mică și poartă numele persoanei care are rolul de a tăia buricul nou-născutului. Ceremonia se face în cinstea moașei și a copilului, petrecerea organizându-se în perioada dintre Sfântul Vasile și Bobotează, în casa moașei.

Ea pregătește o pâine specială cu decorațiuni pentru această ocazie, iar părinții aduceau altădată coaste de porc făcute la cuptor, țuică și vin. Acum aduce fiecare ce crede de cuviință. Înainte de ora douăsprezece până în prânz, moașă se pune în capul mesei întoarsă cu fața spre răsărit, cuprinde copilul de la subrațe, care este, deasemenea întors spre răsărit îl ridică de trei ori până la grindă și zice: *„Copilu sî traiască, păru alb sēmplecască!”(F.P.)*. Un sfert din pâine se atârână pe cuier în casă pentru creșterea și sănătatea copilului, unde rămâne timp de trei zile. Masa se dă în sănătatea și norocul copilului.

În ultimul timp, numărul invitațiilor s-a mărit, petrecerea fiind organizată cu muzică. Au existat cazuri în care mai multe familii s-au înțeles să organizeze serbarea într-un singur loc, în același timp, cu moașă și oaspeții săi. Muzica au plătit-o împreună: *“și moașele s-a împreunat, 2-3 căși s-a făcut și toți la un loc, o vesălie măi mare, toți a plătit lăutarii”*(F.P.). Astăzi se organizează din ce în ce mai rar „moașă“.

„Luvatu din chică“-Tăiatul moșului. Este prima tunsoare a copilului și este de datoria nașului să o facă. Se taie moșul doar la băieți: *“să ia din chică numai la băieț”*, deoarece fetelor nu li s-a scurtat părul. Se face până la sfârșitul primului an de viață al copilului sau în al treilea an, în nici un caz în al doilea an.

Până la acest eveniment, părinții nu au voie să tundă copilul, indiferent de lungimea părului, nici căciulă nu îi puneau altădată pe cap. Pentru a-i proteja de frig, copiilor li s-a pus batic pe cap. Dacă nou-născutul era băiat, botezul și luatul din moș se puteau organiza în același timp. Sătenii mai bogați organizau aceste ceremonii separat. Luatul din moș se organizează în

casă dacă e toamna sau iarna, iar primăvara sau vara, în curte, sub aer liber. Pentru această ocazie părinții copilului trebuiau să păstreze țuică și un butoi cu vin.

Actul tunsului îl efectuează nașul și nașa în prezența părinților, bunicilor și a rudelor. Ritualul are loc sub același măr: *“să duc iar la măru de Sâmpetru”*(F.P.), de regulă tot acela unde s-a aruncat apa de la prima scaldă a copilului. *“Vine nașu aduce pânză albă și puni copilu pre pânză albă și ce duci sub măru-ăl care rodește”*(C.D.). Ar fi fost bine dacă măru era cu rod, dar nu neapărat. Ritualul are loc totdeauna înainte de prânz. Mama se așează pe un scăunel, *”îi duc la mumă un scamn”*, întoarsă spre răsărit, iar bunica pune copilul în poala mamei. Cineva dă nașei o pâine *“îngăurită”*, cu o lumânare aprinsă, iar ea o pune copilului deasupra capului. Nașului i se dă o foarfecă, și el trebuie să tăie, prin colac, șuvițele în formă de cruce: deasupra capului, de la creștet, mai sus de urechea dreaptă, apoi, mai sus de urechea stângă: *„Și acolo le taie câtă duci și câtă diși. Să face cao crușe și păru ăla ce-l taie”*(P.I.) îl dă mamei care îl pune pe un bănuț, *„pră banu’ ăla”*, ca să fie copilul harnic și curat ca bănuțul, *“îl lipeașce cu ceară di la roi, gi la stup și zici așare: să fie curat ca banu’ și să fie falnic ca miera, ca seara să ai zdravelie și ponom și lipești păru de aia, de banu’ ăla cu ceară.”*(M.I.) Părul este păstrat ca un talisman, pentru norocul copilului. Acesta poate fi folosit mai târziu pentru descântat sau vrăjit: *”și-i dă la mumă păru ăla ce l-a tăiat, și ea îl pune-n ceară, și îl păzăște, cât e vie. Că e bun de descântat. Da în ce descântete, nu știu”*(A.D.). Apoi, nașul îi pune copilului căciula pe cap pentru prima dată după naștere, iar părinții au voie să tundă copilul începând de a doua zi sau după câteva zile.

Petrecerea poate să înceapă imediat după ce nașul binecuvântează pâinea, purcelul fript, țuica și vinul cu următoarele cuvinte: *„Mîncaria și băutura di pi masă sî fie în sanataca finului meu, lu, cu striețe(noroc) sî-i fie luvatu d-in chică!”* (F.P.)

În timpul petrecerii, nașul lua copilul în brațe și mergea în jurul mesei cu el de la oaspete la oaspete pentru a primi cadouri.

Numele copilului și „Boćedzul“ (Botezul). Dacă la nașterea copilului, rolul cel mai important îl are moașa, la ritualurile legate de botez, de copilărie în general, incluzând și obiceiurile de nuntă, rolul important va reveni nașului.

„Nașăia“ (Nășia), are o semnificație importantă pentru familie, chiar dacă este o formă de rudenie artificială. Nașului îi se spune „naș“, sau „nun“, iar nașei, „nană“, sau „nășiță“. Cel care este nășit i se spune „fin“. Respectarea reciprocă este profundă și permanentă.

Ionelia Toarcă

Dreptul de a alege numele i-a aparținut exclusiv nașului: „*nașu s-antrebat de nume. Părinți nu a zâs numele, acuma întreabă nașu părinți.*” (P.I.) Numele erau date după strămoși, de obicei după bunic. După tată s-a dat numele, numai în cazul în care în familie au existat copii care au murit înainte de botez. Copilul n-a fost strigat pe nume până la botez, ci doar „copil“, dacă era băiat, sau „fată“, dacă era fetiță. Copilului trebuia să i se dea numele până la sfârșitul primului an sau în al treilea an de viață, în niciun caz în al doilea an.

Un obicei interesant întâlnit în teren, era acela în cazul în care o familie nu avea naș, acest lucru având mai multe cauze: pieirea nașului în război, decesul natural și stingerea gospodăriei, înstrăinarea cumetrilor prin destrămarea gospodăriei sau refuzarea nașului să mai accepte acest rol.

În cazul în care nou-născutul nu avea naș de botez, acesta nu era căutat mergând din familie în familie. Înainte de timpul stabilit pentru botez pe parcursul primului an de viață a nou-născutului, părinții au dus copilul la o intersecție, „*răspânțece*” lângă drum, sau sub o punte unde trecerea oamenilor este mai frecventă. Lăsau copilul acolo, iar părinții se ascundeau în apropiere. La plânsul copilului călătorului care se apropia, părinții îi comunicau intenția lor. I se dădea trecătorului un prosop, peșchir, o turtiță și un pui fript și-l să accepte rolul de naș al copilului. În asemenea situații cumetria n-a fost refuzată niciodată. Astăzi obiceiul s-a pierdut, în cazul în care copilul nu are naș din diferite motive, acesta se alege pe baza de prietenie.

Nășia este ereditară, se transmite din tată în fiu, iar în cazul căsătoriilor când băiatul trece la casa fetei, este ginere în casă, de la socru la ginere și fiică. Altfel, unele nășii durează de mai mult de un secol.

În prezent, mulți au renunțat la nășie, mai ales familiile care au moștenit-o din timpuri străvechi, datorită obligațiilor financiare foarte mari pe care nașul le are la toate evenimentele importante, când se așteaptă de la naș cadouri mari și scumpe.

Numărul de invitați la „*boćedz*“ (botez) a variat în funcție de posibilitatea financiară a gospodăriei. La biserică, nașul ținea copilul în brațe, pe tot parcursul slujbei religioase: „*nașu, el țâne copilu până îl botează*” (M.M.).

Mama copilului nu avea voie să mergă la biserică, ea trebuia să rămână acasă, și să se gândească la viitorul copilului, făcând anumite lucruri în privința aceasta: „*până popa-l botează la biserică, ce e bine să facă mumă-sa acasă: eu am uđit(rămas) acasă. Și acu, ce eu mă gândesc ce să lucre el în viața lui, ce aș vrea să fie, eu aia să lucr, să fac aicea acasă. Și eu mi-a*

Comunitatea românească din estul Serbiei

fost ciudă pre ăștia că ei n-a știut să bată sapa. Și eu am luat și am bătut și sapa, și coasa și la nicovală am lucrat colo”(N.S.). Nu tot timpul copiii au fost de acord cu meseria aleasă de mamă: *“pe mine m-a zătrit..... nu e zî să nu bat cu ciocamă”*(fiul lui N.S).

Când se întorceau de la biserică, se făcea petrecere, *“ili dacă e de slastă, cu carne, e atunci tai purcel, și faci supă, sarme, tot din carne de purcel și chemi familie, nașu și stăruica, moașa, aia toți vin la prânz. Vreodată, s-a știut, s-a dat lu naș peșchir, chimeșă, șirepi, lu nășăță isto așa, lu copii, iar așa, lu moașă iar așa, și lu ălălași”*(N.B.).

Pentru botez se frământă un colac decorat cu biluțe la mijloc și cu o coroană (pâine împletită) pe marginea de sus, dar capetele coroanei nu se împreună pentru că este pâinea vieții. La mijlocul pâinii se înfîge o lumânare. Această pâine se pune în fața nașului, care dă pâinea în sănătate: *„Sî fie în sanataca lu Iancu (Marii), în sanataca parinților, a nașului, a nașîți, și a finului. Sî traiască copilul, percin alb (pentru băiat) – berçuță albe (pentru fată) sî-nplécască!*”(F.P.) Oaspeții răspund: *„S’ajuce!*“. Acest moment marchează și începutul mesei.

Moașa mușcă din pâine ca să fie copilul vorbăreț, nașul frânge sau taie pâinea și împarte oaspeților câte o bucată.

Apoi, nașul ia copilul în brațe și, mergând de la invitat la invitat, îi întreabă cum se va numi copilul, până când cineva ghicește: *„măi întâni merg cu copilul, pi lângă masă, și tot nat îi dă vreun dar, ce a avut și să ghicească numele. Și când vreunu ghicește, și îi dă la copil vreun grunden de miare, vreo căciuliță. Și a ghicit, a ocolit, a adunat darurile di la toți, atuncea s-a dus în fruncea mesii, nașu a dat în sănătatea copilului, în sănătatea părinților, a moașii și a nașului”*(M.S.). Celui care a ghicit, nașul îi dă drept recompensă o monedă. Până în acel moment nici părinții nu știau numele copilului. După ghicirea și comunicarea numelui, copilului i se dau daruri: mai întâi nașul, moașa și apoi ceilalți. Darurile au fost sub formă de pături sau haine: camașă, căciulă, șosete, mănuși.

Botezul copilului s-a făcut cu întârziere: *“dacă nu l-a făcut până la căpătâniu ăla al lui, până n-o împlinit anu, în anu de doi nu l-a făcut. Numa în anu de trei. În anu de doi nicicând. Ama unu și trei și când l-a botezat ia dat și nume”*(J.Z.). Se proceda astfel, până familia s-a convins că acesta va supraviețui și pentru că s-a crezut că înscrierea în cărțile bisericești va permite forțelor rele să-l găsească fără greutate și să-i dăuneze cu boală sau cu deces, deoarece moartea alege oamenii din cartea vieții, ce poate vedea din conținutul bocetului *„petrecătura”* care se cântă la înmormântarea decedatului.

Copilului nelegitim i se spunea simplu „cópil“, acesta nefiind dorit. Mamei care a născut un asemenea copil nu i s-a zis ca „a născut“, ci „s-a cópilit“. În astfel de cazuri, acești copii aveau de suferit din partea comunității, fiind de cele mai multe ori izolați, expuși tachinării din partea altor copii. Multe măsuri de protecție au fost omise, nu au avut moașă, nici naș, nu li se făceau petreceri sau festivități de familie. Totuși, în familie bătrânii ocroteau copilul și mama, aceștia spunând că: „*E păcat să moară, de la Dumnezeu e dat*“ (F.P.). În cazul în care mama se căsătorea și lua copilul în familia nouă, acesta era tratat ca un străin. De obicei erau îndreptați să fie slugi la famili bogate sau au fost adoptați de către familiile fără copii. Copilul înfiat a fost îngrijit ca și propriul copil și a avut dreptul la moștenire. A fost numit „*fișuor đí suflit*“. În Bacevița (Bačevica) pomana decedatului născut în afara căsătoriei a fost altfel pregătită, indiferent că el, ca om matur sau bătrân, a putut fi om bun și cu reputație.

OBICEIURILE LEGATE DE CĂSĂTORIE

Sunt un complex ceremonial ce marchează în mod sărbătoresc schimbarea existenței unui tânăr cuplu. Nunta include în satele din estul Serbiei, chiar și astăzi, numeroase momente rituale, prin care e reglată „*trecearea*” dintr-o etapă într-alta. Obiceiurile nu au nici o legătură cu căsătoria civilă sau religioasă, ele precedând cu mult actul nupțial în sine, scopul fiind acela de inițiere a tinerilor în viața conjugală, de cunoaștere a viitorului soț, de protecție a tinerilor căsătoriți.

Inițierea se făcea începând cu vârsta de cincisprezece ani, când aveau voie să participe la festivități, băieții sub optsprezece ani fiind considerați „*danașei*“ (flăcăiandri, dănăcei), iar după optsprezece „*danaș*“ (dănaci).

Fetița devenea fată din momentul în care începea să poarte „*muoș*“, și anume o coadă împletită trecută peste frunte. Ea se acoperea cu „*propuada*“ (broboadă), iar mai târziu cu „*cherpa*“ (basma), astfel încât coada să se poată vedea.

Din momentul apariției menstruației părinții îi pregăteau haine de sărbătoare asemănătoare persoanelor adulte de sex feminin, fata având voie să meargă frecvent la petrecerile satului. Ea era învățată acasă să joace, „*sí nu iasă în lume, da sí nu scíe juca*“ (F.P.), ea având voie să se prindă în horă abia când a învățat să joace, sub supravegherea atentă a părinților în vederea păstrării purității.

Această responsabilitate revenea mamelor și bunicilor, „*copiii n-o putut să să vadă de lucru, și nu le-a lăsat ai bătrâni. Fetele le-a păzât mumânile*”(B.N.). Ele mergeau cu fetele la șezători, nunți, hramuri, clăci, bâlciuri, având grijă să nu intre cu băieții în relații „interzise”: „*cum a pornit să să ducă la hori, atunci a dus muierele grijă de ele să nu să împreune cu vreun băiat*”(F.P.). „*Înainte să cunoșteau la joc. Ieșeau cu părinții, cu tata, cu muma. A trecut pe drum, ali nu cutează să vie să vorbească cu mine*”(A.D.). Singura ocazie când fetele puteau să se întâlnească cu băieții fără supravegherea părinților a fost duminica, în timp ce păzeu oile însă și atunci niciuna nu s-a izolat de grup. În timp ce băieții le făceau curte, ele au tors sau au răsucit. Nici la petreceri fetele nu se izolau de grup: „*ama când s-a dus la vesălie, la zavecină, a fost negură, a fost vreun furconi înțapat și-n furconi, lambă la petrol, la gaz. A putut să joace, a putut să vorbească cu ea, ama n-a cutezat să iasă în negură. Și nici nu ieșit, fetele au știut*”(B.N.).

De obicei, se anuțau reciproc despre petreceri, șezători și conveneau asupra următoarei întâlniri. Și cu această ocazie părinții aveau grijă ca cineva mai mare să fie cu ei: „*nici cât am păzât oile nu m-a lăsat să vorbesc cu copiii*”(N.S.).

La petreceri, fetele se grupau, înțelegându-se lângă ce băieți vor juca în horă, în timp ce însoțitoarele lor (mama sau bunica) stăteau deoparte: „*eu joc lângă care mă cheamă. Noi sîntem, na primer (de exemplu) fece, ei copii doi, și vine și te cheamă. El plătește colo viraci, și vine și te cheamă: vrei să joci înainte, așa s-a zâs*”(N.B.).

Fata știa dinainte lângă cine au voie să joace, după ce criteriile să își găsească un baiat: să fie de familie bună, să nu fie mai în vârstă cu mult decât ea și să aibă pământ: „*și să nu joc cu toți, samo cu de-ai gazdă, nu cu de-ai săraci, și măi bătrâni decât mine să nu fie. Eu am fost, cum a mers ai bătrâni, ma n-a vrut muma mea, să mă dea că e măi bătrân decât mine, cu 6 ani. N-am întrebat, că am știut lângă care cutesc, lângă care nu cutesc. Am vrut să dobândesc odată și bătaie*”(A.D.). După ce se termina hora, băieții se apropiau de grup și fiecare stabilea cu fata care îi era dragă „*petracutu*” (însoțirea până acasă). Fata putea să accepte sau să amâne, așteptând altă ocazie de la un băiat mai de seamă și mai frumos. Și băieții au încercat la alte fete. Dacă de fată se apropie un alt băiat care îi place mai mult, ea îl anunță pe celălalt că nu poate să meargă cu el oferindu-i o altă ocazie. Băieții făcând același lucru. Fata alegea însoțitorul după voia ei, fără a avea obligația să meargă cu același băiat mai multe ori. Băiatul refuzat n-a avut dreptul să se supere pe ea pentru aceasta. Dacă între timp, între cei doi apar anumite sentimente, atunci la petreceri erau în cea mai mare parte împreună.

Acest comportament al fetei era aprobat de familie, în acest fel începând pregătirea pentru căsătorie. Tinerii îndrăgostiți comunicau prin mesaje, cu ajutorul prietenilor și rudelor.

Vârsta de căsătorie pentru bărbați a fost între 22-25 de ani, iar pentru femeii între 18-22 de ani. Au existat situații când această regulă a fost încălcată: în cazul în care trebuia adus ginere în casă, căsătoria fetei avea loc pe la cincisprezece ani. În timpul războaielor balcanice: *”copiii s-ănsurau de 14-15 ani și feacile. A noastră babă a spus, că mama ei a spus că vreodată de 20 ani, nu s-a măritat înaintea lu 20. Ali a fost războiu, și căta la 10-15 ani război. Și are omu un copil, doi, îl iau în război. Să gândește, n-are nimic, casa goală. Ei atuncea iut’, măi iut’ îi însoară, ca să aibă gloată și dacă piere el atuncea să le rămăie, aia vreme de Turcie. Turcu, copil care a fost cununat, nu l-a luat. Care n-a fost însurat, l-a luat turcu, dăi de 5 până la 17-18 ani”*(B.N.). Și în primul război mondial când au fost uciși foarte mulți bărbați, pentru asigurarea forței de muncă și continuarea gospodăriei, femeile au luat de nurori fete mai mari pentru fiii care încă nu erau supuși obligațiilor militare, știind că ei vor pleca în război, dar vor rămâne urmașii și nora care vor continua „viața” gospodăriei.

Unele femei și-au măritat fiicele minore cu bărbați mai în vârstă, întorși din război, dar și cu invalizi de război.

Regula cea mai importantă ce era păstrată cu sfințenie, era aceea ca potențialii soți să nu fie rude de sânge, considerându-se rude de sânge până la gradul al șaptelea de rudenie. Limita de rudenie pentru căsătorii s-a schimbat după al doilea război mondial, până la gradul al cincilea de rudenie, persoanele în vârstă fiind îngrozite de acest lucru, spunând că „a venit sfârșitul lumii”.

Alte condiție pentru o căsătorie reușită, pentru ca urmașii să fie sănătoși, harnici și cinstiți, era ca băiatul neapărat să fie de familie bună: *”vreodată a șezut tot așa ai bătrâni, s-a vorbit, ete aicia este copil bun, de bună familie, colo ăla nu e bun, ăla căta bea, uvec s-a cătat și animalul de femelie, aia să știi tu. Iaca vaca care-npunge, bate cu cracii, bou care omoară nu e bun, ala ili să castrează ili să taie. Să știi ce vă pun acum, că-i 100% asigurat: care de familie ar omorât, omor și-ai lor copii, care de familie fură, au să fure, care familie de curvari, e curvari, care-s bărăbi, îs bărăbi, care e familie bună, e familie bună”*(B.N.).

În privința soților, propunerea era făcută de părinți, în multe cazuri respectându-se cuvântul tinerilor, iar alegerea era făcută împreună, *”da’ n-au ales copiii, au ales ai bătrâni”*(N.B.). Dacă tinerii nu erau de acord cu sugestia părinților, bătrânii casei erau de partea tinerilor și pledau pentru

alegera lor: *”au fost jocuri, șezători, ali n-au întrebat părinții dar vreau copiii pră care vreau. Da au bătut. Care a avut imanie(pământ), aia fată să dă imanie, atâta și-atâta”*(M.M.).

În caz contrar, de multe ori fata se mărita după băiatul ales fără voința părinților, fugind de acasă. Copiii singuri la părinți au fost într-o situație mai dificilă dacă părinții se opuneau alegerii făcute, pentru că ei „nu aveau unde să se ducă de acasă”, în aceste cazuri trebuind băgat un ginere în casă, însă în astfel de căsătorii adesea se întâmplu cazuri de divorț și infidelitate între soți.

Ritualurile la o nuntă țărănească erau respectate cu sfințenie. Organizarea și desfășurarea întregii suite ceremoniale la românii din Serbia de Răsărit, se bazează pe coordonate fundamentale ale mentalității specific satului românesc tradițional: respectivul moment și valoarea transmisă de antecesorii și preocupările pentru asigurarea trăinicieii noii familii. Se începe cu acte prenuptiale, ca: vorba, pețitul, gostâia (logodna) și nunta.

Vorba este primul act din complexul ceremonial al nunții. La vorbă s-a mers la fată după ce părinții celor doi au schimbat mesaje, de obicei, prin intermediul prietenilor comuni sau a rudelor: *„atuncea tremete vreo familie, vreun neam, și el vine, și străgă la vracniță, la poartă, și spune de ce-a venit, acu dacă tata meu și muma mea vreau, ei îl primesc. Dacă nu vreau, ei nu-l primesc”*(P.I.). În unele cazuri, alături de părinți, la vorba au participat băiatul și fata. *„Pă da, acuma mie mi-e drag de cine (tine). Cum să facă? Vin părinții lui mai întâi, ea tace, ea stă-n gânduri, ama ei pe urmă să zborăsc (vorbesc), vin părinții lui și el, și să zborăsc ei ai bătrâni, pă pe urmă să zborăsc ei amândoi, a făcut că vin să o-mpețască”*(P.I.).

În satul Ceșlevabara, fata nu avea voie să participe la discuții: *“acu, toți a șezut după astal²⁶⁴, fata nu e acia”*(B.N.).

În discuții, era o „rânduială”, despre care toți știau, regulile fiind respectate întocmai: *„nu să spune otma la ce a venit. Am venit să vedem ce făceți, aia toți a știut, ali a fost un rând, cum a mers procedura. Ali s-a știut care vorbește, care tace. Tot ei s-a vorbit înainte, de aia”*(B.N.).

Cu acordul celor doi, s-a stabilit pețitul. Părinții s-au înțeles asupra darurilor, iar în urma înțelegerii, părinții băiatului i-au dat fetei „arvună” din bani, aceasta fiind o sumă simbolică. Părinții băiatului se interesau totodată și de zestrea „mirazul” miresei *„care are miraz să dea, care n-are, n-are. Care-s bogați ei a cătat miraz, care n-are, sânzură să fie fata frumoasă. Dacă fata nu avea bani, mora (trebuie) să afli pe unu care vrea să o ia.*

²⁶⁴ Masă, în limba sârbă, termen de asemenea preluat și folosit frecvent în regiune

Ieste care nu vrea să ia fără miraz. Lumea din aia a trăit. Ai stoacă, pomânt, poți să trăiești, n-ai ce. Slujbă n-a fost, care a fost în sat unu chităr și popă care a avut plată, altu n-a avut nima”(M.M.).

În continuare viitorii cuscri au precizat când va avea loc „**împețania**“ (peșitul), „**gostâia**“ (logodna) și nunta. Gazda trebuia să servească oaspeții cu țuică numai dacă s-au înțeles, în caz contrar, peșitorii n-ar fi fost serviți.

Dacă fetei nu-i place de băiat sau refuză propunerea de căsătorie, părinții o susțin. În cazul în care ea se răzgândește în privința căsătoriei propuse, părinții fetei trimit mesaj părinților băiatului să vină din nou. Atunci totul s-ar încheia după procedura stabilită și „acordul” este confirmat.

„**Împețania**“. Împeșit la fată au venit băiatul cu părinții săi ducând un colac simplu, „*într-o duminică să face tocma, s-a zâs*”(M.B.). Băiatul, înainte de prânz, îi prinde fetei în păr, pe partea dreaptă, o bucată de pânză albă pe care erau cusute „*parale*”, monede de argint „*bani care nu o fost umblători*”(M.B.), ce n-au fost în circulație. Acest ornament se numește „**chită**“, iar procedeul „**dat bani**“. Fata nu mai poartă „**muoș**“, iar „**chita**“ este purtată până la „**gostâie**“ la toate petrecherile, ca semn că e împeșită. În Osnicea, băiatul trebuia să-i dea și „*un ban umblători, cât de mic*“. În alte sate, s-a *făcut o chită (legătură), chită de flori și-n mijlocu’ei taniri (bani)....Și ia dat chita (legătura) ei. Vez’ așa e...Chita, îi dau chita aia și împreună nu că cu dulugeaua, că cu prăzneală nu să-mpreună, numai când i-a dat chita și i-a împreunat și ea s-a dus și...așa a fost*”(P.I.).

În satul Podvârșca băiatul a dat fetei: „*la mână verigă, îi dai galben, dacă ai avut, dacă n-ai avut, vrun inel, vro cârpă(basma), ceva, un rând de mărege, tocmește lăutari, muzică*”(K.S.)

După peșit familiile s-au ajutat la munci „*s-a dus unii la alți la ajutoră, la lucru, la una alta*”(B.N.), tinerii putând să se întâlnească mai des, au ieșit împreună la petrecheri, încercând să se cunoască reciproc, „*ama copiii n-o dormit unu cu altu*”(F.P.), ca să nu fie mireasa „gravidă la nuntă“. Dacă peșitul se întrerupe, „chita“ este întoarsă la băiat.

„**Gostâia**“ (Logodna). „**Gostâia**“ se făcea cu o săptămână, cel mult o lună înainte de nuntă. Ea se organiza duminica în casa viitoarei mirese, toate cheltuielile fiind suportate de părinții fetei cu un ajutor mai mic de la părinții băiatului. Au fost invitate în primul rând rudele apropiate din partea fetei, frații și surorile ambilor părinți, nașii, ambele „**mușe**“ cu familiile, prietenii apropiați și viitorul cavalier de onoare. Se proceda ca și la tăiatul moșului, oaspeții au adus o parte din alimente, iar gazda a pregătit pentru petrecere pîine de mălai, varză fiartă cu carne de oaie, ciorbă grasă și

friptură. Nu s-au adus daruri. Dacă părinții se înțelegeau la peșit asupra darurilor pentru logodnă, însemna că nunta nu se mai făcea, aceasta fiind singura ceremonie organizată, după care fata trecea în casa băiatului. În acest caz erau invitați mai mulți oaspeți, iar cheltuielile erau suportate de ambele părți. Acest obicei s-a practicat mai ales după primul război mondial și cel mai adesea în cazul familiilor sărace. Altfel, fata trecea la băiat abia după nuntă.

OBICEIURI LEGATE DE NUNTĂ

Reprezintă evenimentul cel mai important din viața unei persoane, marcând printr-un ceremonial fastuos momentul înțemeierii unei familii, în scopul procreării, al începerii unui nou ciclu vital²⁶⁵.

Nunta se făcea de obicei “*numa’ toamna*”, (când începea să fiarbă vinul), la o săptămână după „*gostâie*“ sau cel târziu la o lună. Ziua pentru nuntă a fost duminică, eventual joi. Nunta nu s-a organizat sâmbăta, pentru că este „ziua morților”. Invitațiile la nuntă erau făcute de obicei de ambii cuscri, împreună sau fiecare la nuntașii lui, aproximativ cu o lună înaintea nunții. Se mergea pe la fiecare invitat cu o ploscă sau un clondir de țuică “*rachiu*” decorat cu o șuviță de lână vopsită și cu o floare înflorită, „*pusă o floare desupra, legată cu o șfacmă de lână*”(A.D.).

Au fost chemați toți cei care au fost datori, la care s-a mers la nuntă cu cadouri, după următoarea regulă: „*dacă la nuntă am dus purcel fript, îmi întoarce purcel fript, dacă îmi dau o curcă vie, aceasta le voi întorce*”(F.P.).

Pentru invitarea nașului la nuntă se ducea plocon. Lui i-au dus trei turte puse una peste alta, deasupra turtelor s-a pus ficat, brânză și ouă fierte. Cu astea, un clondir cu țuică și plosca cu vin.

Participanții la nuntă erau mirii, părinții mirilor, rudele și toți cei invitați, fără de care nunta nu se putea face.

„*Nașu și nașăta*“, “*nușu și nana*”(Nașul și nașa) sunt nuntașii care au un rol foarte important, “*la noi nașu s-a postăit*²⁶⁶, *ca pe apa puțână. Care nașu și-a lăsat, sreće(noroc) n-a măi căpătat*”(B.N.). Ei au fost primii care au aflat de la părinți intenția finului de a se căsători și de alegerea

²⁶⁵ Ion Ghinoiu, (1997), *Obiceiuri populare de peste an*, Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, p. 138.

²⁶⁶ Cu sensul de “respectat”.

viitoarei soții. La nuntă ei se așează în capul mesei. Nașii miresei se așează lângă nașii mirelui, dar ceremoniile de nuntă le-a efectuat nașii mirelui.

Starostele apare ca participant abia după al doilea război mondial sub influența obiceiurilor de nuntă sârbești în urma căsătoriilor mixte între sârbi și români. Căsătoriile mixte s-au făcut și înainte, dar fără nuntă, doar prin trecerea miresei sau a mirelui în viitoarea familie.

„**Cumnatu ȃi mîna**“ (*cumnatul de mîna/Cavalerul de onoare*) este, de obicei, fratele sau verișorul miresei. El poartă numele de „**cumnat ȃi mîna**“ în satele dintre munții Homoli și Timoc, și „*conobat*” sau „*apciu*” în satele de pe valea Moravei.

Acesta are mai multe obligații de îndeplinit. Așteptă nuntașii alături de mireasă și îi servește cu băutură. La mîna stîngă a avut legată o „propuadă”, și a dus cu sine o ploscă mică cu țuică și una cu vin care au fost decorate cu o șuviță de lînă și cu siminoc. Lor li se alătură și mirele, numai dacă vrea. Cumnatul de mîna stă mereu în partea stîngă a miresei, în timp ce partea dreaptă îi aparține mirelui, chiar și în horă.

Tot el este cel care are în grijă nașul pe toată durata nunții, „*să duce la naș, întrebă nașu cum e, să scoală nașu de la masă, așa a fost de bătrâneată, el să mînie, să pitulă, dacă nu la îmbiat cumnatu de mîna, să bea, să mănânce. Care a fost lăsat să asculce pr  naș, să m nie nașu dacă nu îi faci pe voie*”(F.P.). „*S-a z s apciu, acu iastă conobat, care o g ndit samo de naș. Ce îi trebuie la naș, tu mora să-i faci. A cărat nașu și pr  roșile de plug, a poftit nașu să fie cărat pr  roșile de plug*”(B.N.).

Însă cel mai important rol pe care îl are cavalerul de onoare la nuntă este să „*păzească*” mireasa. De c nd iese mireasa din casa părintească și până duminică noaptea, c nd „*el o predă la ml d jenie, ama mora să o păzască, să n-o fure vreunu*”. Mireasa este însoțită permanent de acesta: doarme cu ea în pat la mire acasă în noaptea de sâmbătă, joacă lângă ea în horă, îi este alături la masă, “ama dacă ml d jenia să scoală de l ng  ea, el mora să o păzască”.

„**D rzarii**”. Aceștia sunt călăreții care transportau, în ziua nunții, „*mirazul*” (zestrea) de nuntă a miresei, de la casa ei p n  la casa mirelui.

Zestrea era formată din pături de

Foto 48 Zestrea transportată cu tractoarele, sat Cisljeva Bara

așternut, hainele ei de sărbătoare, perne, pânză țesută, vasele și hainele de folosinta zilnică: *“ce-a făcut, cusături, s-a făcut cilim, pișchere, eu am avut de trei camere”*(N.M.), *„s-au sprimit oamenii mult, au lucrat atunci, eu știu pe bunica mea ea a țâsut mult, cilime, tot, ali tot de nuntă”*(P.S.).

Dârzarii cărau zestrea *“cu cociile”* (cărutele) trase de cai, *“să merge prin 5-6 sate, de la Camna, ete așa, 20 km a mers cu caii”*(B.N.). Caii erau *„chitiți”*(aranjați) cu *“peșchire”*(prosoape) și cu flori.

Obiceiul se mai păstrează, însă pentru transportul zestreii, căruța cu cai a fost înlocuită de tractorul cu remorcă sau recent de autoturisme.

„Stagarii”-Stegarii erau cei care animau petrecerea. Câte un stegar sau câte doi au avut mireasa, mirele și nașul. Ei au fost prietenii sau rudele lor. Steagurile le-au făcut stegarii prin legarea unei marame în varful bățului (înainte, în loc de maramă s-a folosit o bucată de pânză țesută): *”da steagu s-a făcut dintr-o cârpă de îmbrobodit, legată într-un băț”*(S.P.). Stegarii au mers alături de cel căruia i-a aparținut în timpul efectuării anumitor ritualuri, fiind gălăgioși și veseli, prin strigăt îndemnând la băut și la veselie.

Moașele au avut un loc de onoare la nuntă. Obligația ei a fost să *“participe”* la cununie. Moașa mirelui cu familia s-a așezat în partea dreaptă a nașilor, iar moașa miresei cu familia s-a așezat în partea stângă a nașilor.

Desfășurarea nunții. Nunta propriu zisă începea *sâmbătă* după amiază, evenimentul desfășurându-se în paralel la cele două familii implicate.

*„Învălitu guovii”*Învelitul miresei are loc acasă la fată împreună cu pregătirea asteia.

Prietenele și verișoarele *„samo(numai) fece mari, care nu s-a măi măritat”* (S.S.) o pieptăneau și îi aranjeau *„sovuonu”* – voalul, și *„a chicit-o, a îmbrăcat-o”*. Fata purta la gât, *“care a avut la gușă”* o salbă de *“galbeni, 6 de-ai mici și unu de-al mare”*(M.M.), iar dacă era din familie mai bogată *“erau măi mulți, ar ăia au avut câte 100”*(P.S.).

„Sovonul”, voalul se făcea din *„propuadă”*, aceasta fiind o pânză de in cu o lungime de un metru și lățime de aproximativ treizeci de centimetri, cu două – trei vergi țesute de culoare bordo și neagră și cu ornamente scurte la capete. Modul de îmbrăcare al miresei, în ce privește celelalte părți ale îmbrăcămînții, nu s-a deosebit de cel de la ocazii speciale: opinci, șosete din stofă, cămașă, pestelcă cu ciucuri, cingătoare și ghebă.

În casa mirelui sâmbăta a început pregătirea mesei pentru nuntă. *„Găcituorii”* (bucătarii) au spălat căldările în care vor găti, au tăiat porcul pentru frigare, și oaia pentru gătit varza și ciorbă grasă. Femeile care au

venit să ajute, numite „*gacituare*“ (bucătăresele), au pregătit țeșutul și au copt pâine de mălai și pâine.

„*Ascultătuorii*“ (servitorii) aranjau masa de nuntă și grinzile pentru șezut „*să punea loitrele jos, și să încinge câte-o pânză. Că tot natu și-aduce pânza lui, dacă are, dacă nu așa pe blană și gata, lumea a fost săracă*”(F.P.). Ei așezau nuntașii, puneau cunună de flori la poartă și tot cu flori împodobeau ușa de la intrare. În curte, vizavi de masă, de obicei pe partea de vest, s-a pus o prăjină pe care, în ziua nunții, se va așeza la vedere mirazul (zestrea) miresei care va îmbrăca viitoarea ei casă. În același timp, mlădujenia (mirele) s-a pregătit cu părinții să aducă mireasa.

Mirele poartă numele de „*mlădujenie*”, în satele dinspre valea Timocului, și „*bechean sau behear*” în satele din vestul regiunii. Băiatul se pornea spre casa miresei „*în cap de murg*”, până nu se întuneca, cu părinții și cu muzică. Venirea acestuia era anunțată prin pocnituri, în casa miresei în acest timp pregătindu-se o turtă pentru primirea mirelui. Pe pragul casei câteva femei cântau cântecul „*Scuaće mumă turta, ia-că viñe nunta*“ („*Scoate mamă turta, ia-că vine nunta*“)(F.P.).

*Scuaće, mumă, turta,
scuaće, mumă, turta
ia-că viñe nunta.*

Scoate, mamă, turta,
scoate, mamă, turta,
ia-că vine nunta.

*Ĭa-că viñe nunta,
cuaptă ñi do cuaptă,
cuaptă ñi do cuaptă.
Rasă ñi do rasă,
rasă ñi do rasă,
câ tunară-n casă.*

Iacă vine nunta.
coaptă ne coaptă,
Coaptă ne coaptă.
Rasă ne rasă,
rasă ne rasă,
câ intrară-n casă.

*Câ tunară-n casă
sâ șadă la masă,
sâ șadă la masă.*

Câ intrară-n casă.
sâ șadă la masă,
sâ șadă la masă.

*Sâ șadă la masă,
sâ să măt vorbăscă,
sâ să măt vorbăscă.*

Sâ șadă la masă,
sâ se mai vorbăscă,
sâ se mai vorbăscă.

*Sâ să măt vorbăscă,
fata s-o n-pețască,
fata s-o n-pețască.*

Sâ se mai vorbăscă,
fata s-o în pețască,
fata s-o în pețască.

“Mădujenia/becheanul“ este primit cu un troc de vin pe care trebuie să-l bea pe pragul casei: „*acuma stă înăința cășii. Și iasă tata fecii, și cu vin îl roagă pe mlădujenia, și zice: sănătate socrule, și el bea. Odată, atunci măi întâni îi zâce socru, și le dă și la ailălași*”(M.I.).

Nuntașii nu intră în casă. În satele din estul regiunii, mireasa merge de sâmbătă seara la mire, condusă și păzită în același timp de cumnatul de mână: „și să duc acas’, fata cu cumnatu dorm, vreunde va colo, pe vreun pat, amă cumnatu n-o dă la mlădujenie”.

În satele dinspre Valea Moravei, “*govia nu vine sâmbătă sara*”, nuntașii vin după mireasă duminică dimineața.

Duminică, înainte de prânzul de nuntă s-a pregătit rântașul, străchinile de lut sau de lemn, băutura s-a turnat în vase mai mici, pâinea de mălai s-a tăiat bucăți.

Mirele s-a îmbrăcat în haine noi, nepurtate până atunci. Peste căciulă i s-a pus „*cunună di smiinic*“ (cunună din siminoc). Peste umărul drept i s-a pus „*propuada*“, ale cărei capete au fost legate cu o sfoară pe partea stângă.

Duminică dimineața veneau și stegarii cu steagurile pregătite, și de la casa mirelui se pleca după naș: “*mâine zî ne-am dus după naș, nașu ne-a fost din alt sat, ne-am dus toți cu nunta, și venim aicea*”(P.I.). Începutul nunții este marcat de sosirea nașilor, care erau așteptați la poartă cu muzică și băutură. La primire au participat toți cei care erau în casa mirelui, inclusiv mireasa cu cumnatul de mână, în cazul în care aceasta venea de sâmbătă seara.

Dacă mireasa nu era în casa mirelui, toată nunta mergea să o aducă: “*cu cociile (căruțele), cu caii, chitiți cu peșchire când e din altu sat, când e din sat pră picioare să merge. Peșchire au avut caii și samo 3-4 copii care m-au scos din sobă*²⁶⁷. *Și care cumpără cocoșu alb. Iastă două fete la mine care pun în piept, aici, ălea, florile ălea, și vând cocoșu alb, lu ăia-i doi, ili trei și li să pune peșchirile și ei cumpără, dau bani căta de govie și de florile ălea care îi pune aicea și plătesc cocoșu*”(N.S.).

Până acolo, am mers bre, cu căruța, cu călăreț’...4-5 călăreț’. ăia îi chicesc(aranjează) cu cumună, peșchire(prosoape) și ăia merg înainte, da’ noi cu căruța, ai tineri și cu nașu’...după călăreț’. In căpătâiul(capătul) satului așteaptă nunta toată. Până venim noi. Vin călăreții-nainte, da, e, pă mândru a fost, ama(dar) acuma nu e nimica... ”(P.I.).

²⁶⁷ Cameră, în limba sârbă, termenul fiind folosit și de români.

Sosirea alaiului de nuntă, ca și sâmbătă seara, este anunțat de pocnitori, numite **“pranghii”** în satul Ceșlevabara: *“a pocnit, a fost și pranghie: așa de gros fier, și este groapă înuntru, și să pune prau(praf de pușcă) deasupra, așa să bate și să bate cu ărtie (hârtie), și duci fitil, s-aprinde, dedesupra, aia să lasă mâi departe, colo, și când aia să aprinde prau ăla când pocnește, iasă sângur fieru, ea nu poa’ să-l spargă, că-i groasă, fieru de tri dește, l-aruncă mâi departe. A’ pocnește tare. Aia îi spune pranghia, atuncea pornește și nunta. Tot satu a avut câte 2-3 pranghii: la Crăciun, la Paștiu, la biserică când pocnește pranghia, că-i sărbătoare, lumea nu lucră”*(B.N.).

Când nunta ajungea la poarta miresei, trebuiau să plătească pentru a intra în casă, poarta fiind închisă: *“îi așteaptă din familia aia cîneri, nu poate nima să treacă până nu pune banu, la poartă colo”*(Z.C.).

După ce plătesc intrarea, nașul și mirele sunt supuși unui test. Întâi li se aduce *“o fetiță mică, o mântunesc(aranjează) ei. Ali fata aia mică merge și ea la toți goștii(invitații) să ia căta vreun ban”*(C.D.). Dacă nu o acceptă, în unele sate li se aduce și *„vreun moș bătrân, îl pun govie, îl fac mireasă. Doamne apără, au dus-o la unu: au, lele, râsu pădurii. Nu e aia”*(P.S.).

Fata nu ieșea nici ea foarte repede, în întâmpinarea nunții, *„n-am ieșit otma (imediat) din casă, mora să plătească”* și abia atunci *“fata trece lângă bechean, lângă bărbat, ei joacă, nașu pornește jocu, iastă jocuri multe”*(P.I.).

Cununia. De la casa miresei, tot alaiul pleacă spre biserică, unde sunt cununați. Lumânările de cununie sunt ținute atât de naș cât și de moașă: *“două lumânări țâne nașu la șălele lu govio și lu mlădujenia, două țâne moașa, și material, așa peste mâini, pânză. Mlădujenia a mers ăi partea ădreaptă, și întodeuna al omenesc a avut parcea ădreaptă, încă di la Rim a fost așa”*(F.P.).

După cununie pe drum spre casa mirelui, au grijă însă ca lumânările să nu *“stângă, că a cui să stânge întâni, ăla moare mâi întâni”*(P.I.).

Însă obiceiul de a se cununa la biserică, este unul recent, *“multă vreme nu s-au cununat la beserică, samo în sat. Acu văd că merg”*(B.N.).

În trecut a existat un alt obicei de cununie la românii din estul Serbiei, păstrat în amintirea celor mai în vârstă, fiind un mod arhaic de cununie, plin de simboluri și semnificații. Ritualul s-a desfășurat *“până e ziua în creștere”* sub un măr, de regulă același *„măr ăe Sâmpetru”*, întâlnit în ritualurile de la naștere și tăierea moțului.

Mirele și mireasa, împreună cu alaiul de nuntă au mers la măr. Se pune pe pământ un jug. Mirele se așeza pe partea mai groasă a jugului în

partea dreaptă, iar mireasa în partea stângă, ambii întorși cu fața spre răsărit. Nașa scotea o „cârpuță” roșie pe care o puneă pe maiul de umplut cuburul pe care nașul îl ținea în mână. Nașul puneă bucata de pânză mirelui peste căciulă, iar el, cu mișcări ușoare din cap, o dă jos. Nașul lua cu maiul cârpa și o puneă miresei pe cap. Și ea o dădea jos în același fel. Se proceda așa de trei ori, numai că, a treia oară, mireasa lua cârpa și o puneă la brâu. Atunci nașul trăgea cu pistolul în măr și rupea o crenguță. Mirele cu mireasa se ridicau, și luau jugul trecând mâinile prin partea unde se înjugă – mirele pe partea dreaptă, mireasa pe partea stângă. Mergând spre răsărit, nașul îi biciuia ușor cu crenguța zicînd „*Ăis, ăa, ăis, ăa*“. După câțiva pași, aruncau jugul în față, tot spre răsărit. Tot timpul lăutarii cântau „*đi duor*“. Tot grupul, însoțit de muzică, plecau spre casă (F.P).

Ajunși aici, soacra se așeza pe un scăunel lângă vatră, iar de la prag până la ea se „așternea“ pânză albă țesută. Mireasa se apropia de soacră călcînd pe pânză. Aceasta își descoperea sânul drept, iar *moașa* mirelui, lua miere de albine cu o pană de pasăre dintr-o farfurie și ungea sânul soacrei. Mireasa trebuia să lingă mierea, procedeul repetându-se de trei. Semnificația s-a uitat în timp, cei mai mulți spunînd că: „*cică să-i fie dulce soacra ca mierea, da' nu e de aia*”(F.P.). Credința la cei bătrâni, este însă că prin acest ritual soacra lua mireasa de fiică, iar nora lua soacra de mamă, linsul mierii de pe sân simbolizează alăptarea.

Începînd cu anii douăzeci ai secolului trecut, modul acesta de cununie s-a eliminat parțial, iar în prezent nu se mai practică deloc. În schimb s-a păstrat un alt ritual, după ce nunta se întoarce de la biserică.

Ruperea turtei și aruncarea sitei pe casă. În fața casei, aproape de prag, se pune o măsuță rotundă, și „*pră masă colo pusă pâinea cu sarea, cu zăciru(zahăr), două pâini și câtă o kilă cu vin. O pâine o iau eu, una el. Și-n urmă îmi dă sâta*”(P.S.). Mireasa urcă pe măsuță întoarsă spre răsărit, cu pâinea de mălai într-o mână și cu sita numită în unele sate „ciur”, în cealaltă. În sită s-au pus „*grâu și boabă și caeru de lână, alb și bani*”(Z.C.). Ea pune sita pe cap, în ea rupe turta, și apoi aruncă bucățile spre nuntași „*lapăd, prăstă toată lumea care-a venit, care cată la mine și-n urmă lapăd sâta pră casă. Și acușă, dacă stă sâta pre casă, s-anină, șede govia, dacă nu s-anină, cică nu șade*”(N.S.). În funcție de poziția sitei-ciurului căzută pe casă, se află sexul primului copil.

Nuntași încearcă să prindă bucăți din turtă, deoarece se crede că „tratează frigurile”, frisoanele.

La sfârșit, în unele sate, mireasa aruncă și securea peste casă, ce semnifică alungarea răului din curte.

De pe masă, mireasa este luată de mire, *“când am lăpădat ciuru, el mora să mă ia în brață și să mă bage-nuntru”*(N.S.). În casă, tinerii soți sunt așteptați de soacră cu pâine și sare, care își face cruce și le urează să se înțeleagă în căsnicie ca pâinea cu sarea.

În satul Luchia, se proceda la legarea mirilor cu frâul de la cal sau cu un ștergar peste mijloc sau de gât de către naș și băgarea acestora în casă: *“Nașu’ ia armu(hamul) ăsta, frâu’ de la cal și îi pune pe amândoi, govioa înainte, da’ modojinia pe ormă, și-i leagă, da’ nașu’ să bagă în casă, ș-așa îi bagă-n casă legaț”*(P.I.).

Un obicei rar întâlnit este acela ca în casă, mireasa să fie așteptată și de un copil mic, care *„sede pre un căpătâi (pernă) mic”*(F.P.). Lângă el se pune un colac și lână. Mireasa stă puțin lângă copil, pe o pânză, după care ia copilul și îl ridică, iar pânza pe care a stat ea, o *“lapădă, l-aruncă pră ăla să s-anine pră casă să să udească(rămână) gravidă”*(F.P.).

Toate aceste ritualuri s-au terminat până în prânz. Mai trebuie să sosească *„dârzarii”*, și să înceapă masa. Aceștia își anunțau sosirea prin pocnituri. De îndată ce au apărut la poartă, ajutoarele de la nuntă au alergat să prindă caii de frâu ca să poată coborî zestrea. Călăreții forțau caii să facă salturi, să alerge, să se ridice, ca să nu poată fi prinși. Spectacolul dura aproximativ zece minute, apoi călăreții împreună cu ajutoarele au coborât zestrea și au aranjat-o pe prăjina pregătită sau pe o sfoară întinsă aproape de masă: *“s-anină și cergi, și cilimuri și tot, că să vadă lumea, ce-ai pră țasat”*(S.P.).

Masa de nuntă. Începea cu servirea rachiului și numai după ce nașul binecuvânta masa cu petale de flori *„fluori mari”*. Servitorii aduceau pâinea de porumb și străchinile cu varză, apoi ciorba groasă. Ca și la botez, oaspeții aduceau și ei de acasă mâncare: *“tot nat are cu el o pâine, ori două, cât vrea, și pipărți, brânză, are pui fript, a dacă a dus friptură, îi întorc jumătațe de friptură, din purcel ori miel”*(F.P.).

Mireasa mergea cu cumnatul de mână la nuntași și le săruta mâna, iar ei îi dădeau mai demult un măr, un cub de zahăr sau vreun bănuț. În timpul mesei se ofereau daruri reciproc. După aceasta s-au strâns darurile. O parte din friptură, care a fost adusă cadou, a fost tăiată și servită nuntașilor, iar jumătatea cealaltă întoarsă celui care a adus-o. Dacă darul nu era sub formă de friptură, se aduceau și vase de pământ, pânză țesută, dar și câte vreun curcan sau cocoș viu. După ce s-au strâns darurile, invitații se servesc cu friptură și mămăligă, vin, în ordinea în care a fost servită țuica. Nuntașii au consumat băuturile pe care și le-au adus de acasă.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Până nu se termină masa, mirele și mireasa împreună cu cumnatul de mână au mers cu turta în jurul meselor ca să strângă banii. Nuntașii au dat fiecare cât a avut. După-amiază, nunta se continua cu jocul, iar seara la petrecere au venit oamenii din sat care n-au fost ziua la nuntă. Putea să vină oricine, nu s-au făcut diferențieri între nuntași și ceilalți care participau la joc. Persoanele în varstă au părăsit nunta mai devreme ca să hrănească vitele, iar tinerii au rămas până noaptea târziu.

Pe la miezul nopții petrecerea încetează și nuntașii plecă. Mai rămân rudele apropiate și nașul. Pentru el se pregătește mămăliga *“mora să facă coleașă, di naș”*. Până nașul bea, stegarii au trebuit să zică „amiiiiii” și să reziste până ce se bea tot vinul din pahar. Aceasta se repetă și după cină, până cand nașul decide să plece, dar cu obligația ca înainte de plecare să *„împrăștie nunta”*, ce a constat în stricarea voalului – *„strîcat sovonu guoviii”*.

S-a dat jos de la gâtul miresei salba de galbeni, se rupe ața care ține voalul prins de păr și puțin se strâmbă. Aceasta e semnul că mireasa devine femeie. Aici se oprește obligația cavalerului de onoare să mai protejeze mireasa.

Luni, nunta se continua, fără ca mireasa să mai poarte însă voalul *“samo ce nu pune govia sovoniu în cap, numa să pieptină așa, și să-mbracă în alte țoale. Și dimineața să scoală și mătură câta, și numa vine alta din familie, ili o fată și mă piaptină, și feate zâc la pengeră(fereastră): eu mi-s aicea la fereastră, da-n afară șiracii (muzicanții)”*(F.P.). Se procedează ca și duminică, se merge după naș, după moașă, sunt invitați din nou la masă, cu muzică.

Seara se termina nunta, se aduceau paie de grâu care erau puse pe jos, iar *“acu unii cosăsc cao paiele alea la grâu, a govia strânge și face braț, a mlădujenia leagă. Și odată ei s-apucă și să bată din mâini, și noi dăm fuga. Și eu și el și ne-așteaptă, înaintea noastră ies și ne dă câte-o pâine în mână, și dăm fuga și ne pitulăm. Și nunta gata s-a gătat”*(N.S.).

Mărți se face curățenie, se aranjează toată casa și sunt întoarse lucrurile împrumutate: *“vin, ai ce-a tăiat porcii, înaintea lu nuntă, marți vin și să dogostăsc, spală vasăle și duc astalele, că atunci a fost, de la casă la casă s-a mers, s-a strâns astale de nuntă”*(M.I.).

În a treia zi după nuntă (miercuri, dacă nunta a fost duminică, sau duminică dacă nunta a fost joi), părinții miresei au mers să viziteze fiica: *“să vadă cum e, cum e în pat, cum e una alta. Aia muierile duc grija pentru copii, pentru făcut copii, să vadă, da e băiatu cadâr(capabil) de făcut copii, ori nu”*(F.P.). În vizită se mergea cu un colac simplu, o turtă.

Ionelia Toarcă

Au fost cazuri, când nunta se făcea mai târziu, odată cu botezul primului născut. Cu explicația dată de unii interlocutori, conform căreia din cauza sărăciei se proceda astfel, nu au fost de acord alte persoane intervievate, ei crezând că era un alt motiv, mult mai întemeiat: *“de multe ori fac nunta, să trujejesc(se ceartă) și să despart. Așa când are un copil, femeia să lasă la muncă”*(B.N.).

Modul de căsătorie descris mai sus este cel general, fiind modul oficial, acceptat și verificat prin normele sociale și morale, un procedeu fără consecințe. Au existat însă și alte moduri de căsătorie, însă violente și nedorite, repercusiunile fiind dure: damnări morale, excomunicare din comunitate, lipsa de ajutor și colaborare la muncă, omisiunea din practicile și ritualurile sociale obișnuite.

„Furat fata“ (furatul fetei). Dacă băiatul și fata se iubesc, dar el nu e pe placul părinților ei, fata se înțelege cu băiatul, și fuge de acasă, folosindu-se expresia *„a dat fuga“*. Furatul avea loc cel mai adesea la șezători sau petreceri, unde comunitatea putea repede să afle, acest lucru împiedicând fata să se întoarcă la părinți sau pe aceștia încercând s-o forțeze să se întoarcă, având în vedere faptul că deja exista posibilitatea să fi rămas însărcinată.

Cum se proceda: Băiatul venea cu câțiva prieteni care izolau fata în mulțime și se îndreptau cu ea spre marginea petrecerii, iar apoi în întuneric. O prindeau de mâini și de picioare sau *„treceau prăjina prin brâul ei”*(M.I.), o lua *„pe ciobârneacă”* și fugeau în întuneric. Până femeia care a însoțit-o observa dispariția ei, prietenii răpitorului se întorceau și răspândeau vestea că fata este răpită sau că a fugit. Fata trebuia să se împace cu situația, știind că nu mai are cale de întoarcere. Părinții celor doi se împăcau foarte greu și după o perioadă lungă de negocieri prin intermediul rudelor.

În multe cazuri, o asemenea căsătorie rămânea fără cadourile obișnuite.

Fata care a avut relații sexuale înainte de căsătorie, se mărita foarte greu de teamă că nu se va ști al cui e copilul. Ea putea să se mărite numai după un văduv, după un sărac sau în alt sat.

La începutul secolului al XX-lea, în timpul războaielor, dar și după, au fost cazuri când fata s-a căsătorit cu soțul surorii ei în cazul decesului surorii, pentru a avea grijă de copiii surorii și a naște copiii săi. S-au întâmplat cazuri și unde bărbatul s-a căsătorit cu văduva fratelui din același motiv. Aceste căsătorii au fost acceptate însă, mai ales după greutățile provocate de război.

„Jiniře în casă”, băiatul care s-a mutat în casa soției, este un alt mod de căsătorie. De asemenea căsătorii aveau parte bărbații ce proveneau din

Comunitatea românească din estul Serbiei

famiile cu doi sau mai mulți băieți, dintre care unul, după legile nescrise ale satului, trebuie să plece din casă. Gineri au primit acele familii care au avut una sau două fiice. În caz contrar gospodăria dispărea.

Părinții fetei erau cei care hotărâau ce ginere vor aduce în casă pentru a menține gospodăria, fata fiind obligată să se supună deciziilor luate de părinți. Ea a fost îndrumată spre un anumit băiat la petreceri, doar lui i-a permis s-o însoțească, iar părinții prin rude și prieteni au negociat încheierea căsătoriei.

Dacă n-au putut să găsească un ginere într-o familie cu aproximativ aceeași stare materială, l-au căutat în familii mai sărace. Familiile sărace au găsit mai greu gineri, astfel de familii de obicei stingându-se prin căsătoria fiicei în afara familiei.

Ordinea obiceiurilor înainte de nuntă a fost ca și la celelalte căsătorii. Cheltuielile pentru nuntă le-a suportat familia miresei cu un mic sprijin de către familia mirelui, mai ales dacă a fost într-o stare financiară mai mică. Din obiceiurile de nuntă a fost omis obiceiul de a merge după mireasă, deoarece mirele a venit în casa miresei în ziua nunții împreună cu nuntașii săi.

Proprietatea pe care ginerele o aducea în noua familie, era numai a lui, ca drept de moștenire din averea părintească. Ginerele a fost tratat ca un membru egal al familiei, a participat la luarea deciziilor și a fost îndrumat în sensul intrării în ritmul de viață și de muncă al gospodăriei noi. Cu totul alt comportament s-a avut față de ginerele care a provenit dintr-o familie săracă, situație sintetizată foarte bine în proverbul: „*Jihire în casă, ca mâtu sup masă*“(F.P.).

OBICEIURI LEGATE DE ÎNMORMÂNTARE

În comunitatea tradițională a românilor din estul Serbiei se crede că ceea ce au ursit la naștere ursitoarele, așa se va întâmpla și nu altfel. Ritul funerar și cultul morților constituie poate partea cea mai importantă din viața spirituală a oamenilor din această regiune. El este foarte dezvoltat, “fiind unul din atributele spirituale caracteristice al populației vlahe, în timp ce pentru celelalte grupuri de populație, obiceiul de a celebra sărbătoarea satului *Slava*, este momentul cheie în cursul anului”²⁶⁸.

²⁶⁸ National Museum Zaječar, *op.cit.*, p.42.

Ionelia Toarcă

Credința profundă în viața de după moarte, a dezvoltat o serie de obiceiuri de înmormântare la românii din Serbia de răsărit, conform cărora sufletul mortului nu-și va găsi odihna pe lumea cealaltă dacă nu sunt îndeplinite toate ritualurile. Acestea încep din momentul morții și durează până după înmormântare.

Omul satului se pregătește și în prezent treptat, material și sufletește, pentru moarte, cu mult timp înaintea anilor de bătrânețe, de unde și grija lui pentru desfășurarea întocmai a obiceiurilor la înmormântare. Uneori pregătirea și cheltuielile sunt făcute înainte, în timpul și după înmormântare. Pentru a trece dincolo împăcat, sunt necesare două condiții – să fie pregătit pentru marea trecere și să i se facă rânduielile.

În plus, românii din dreapta Dunării au o Carte a Morților – nescrisă, cuprinzând texte de inițiere a sufletului pentru lumea de dincolo. Mesajele ei sunt adresate mortului strigat pe nume.

Dacă unele obiceiuri legate de nașterea copilului și cele de căsătorie, s-au pierdut ori au fost adaptate în funcție de modernizarea societății, nu același lucru s-a întâmplat cu credințele și obiceiurile legate de moarte, acestea fiind păstrate încă cu sfințenie, cel puțin în sate. Majoritatea ritualurilor practicate pe care le-am consemnat, sunt credințe și straturi culturale anterioare creștinismului.

Întrucât moartea este recepționată ca o disociere a sufletului de trup, românii din Timoc practică un biritual funerar: plecarea trupului la 3-4 zile (înhumarea) și plecarea sufletului la 40 de zile (slobozirea apei sau izvorului).

Semne prevestitoare de moarte. În estul Serbiei, se crede și azi că moartea este anunțată prin semne. Printre cele mai puternice semne prevestitoare de moarte pentru o persoană, sunt cântatul cucului și al cucuvelei în curte sau aproape de casă, apariția ursului în vis, chemarea în vis de cineva decedat, la el.

„Muarca“ (moartea) este prezentată ca un demon, fără chip, urât, cu dinți mari, îmbrăcat în negru. Moartea se mai arată omului și în formă de fluture sau pasăre care zboară în jurul lui. Celui care i se arată în vis sau în realitate, devine conștient de faptul că va muri și anunță membrii familiei despre asta. Din acel moment cineva trebuie tot timpul să fie pe lângă el. Se numește „somođiva“ și este de sex feminin.

Se crede de asemenea, oamenii buni mor ușor, iar cei care au făcut fapte rele, mor greu. Pentru astfel de oameni se sfințește apa în biserică și cu ea se stropește mortul.

Lumânarea de moarte se aprinde atunci când se observă că muribundului îi iese sufletul. Muribundul are nevoie de **lumină**. Moartea fără lumânare eludează normalul. Moartea “*fără lumină, nu este lucru curat*”(P.I.).

Același lucru îl constata și T. Georgevici²⁶⁹: “*Românii au grijă ca nimeni să nu moară fără lumânare, căci cine moare fără lumânare, pe lumea cealaltă este despărțit de ceilalți oameni*”. De asemenea se crede că cel care moare fără lumânare, pe lumea cealaltă va fi veșnic în întuneric.

Lumânarea aprinsă se pune în mâna dreaptă a muribundului, și se ia la câteva ore după moarte. Ea nu trebuie să ardă până la capăt în mâna răposatului. Acestuia îi se aprind cel puțin trei lumânări. Cu ele se merge cimitir, numit “*la morminți*”, în majoritatea satelor, și ocazional „*grobiște*”. După înmormântare cele trei lumânări se iau acasă și se aprind la fiecare pomană, iar la pomana de un an se lasă să ardă până la capăt.

Înainte de a i se lua lumânarea din mână, cu o bucată de pânză se măsoară mortul începând de la picioare, după care pânza se rupe deasupra capului. Ea se va folosi ca acoperământ.

Crucea (*Crușa*) e o lumânare care se face în casă din ceară, în formă de svastică având o prelungire în formă de mâner, la mijloc punându-se un bănuț. Ea se pune pe pieptul decedatului și rămâne acolo, fără să se aprindă.

Foto 49 Crucea, sat
Osnicea

Lumânarea Raiului sau Lumânarea Mare este o lumânare specială, confecționată pentru cei care mor fără lumânare (în război, accidente, singuri sau uciși), ea numindu-se în unele sate „*lomana'ra raiului*” iar în alte sate „*lomana'ra mare*” (lumânarea mare). Această lumânare o fac femeile în casă ori mai nou se pot cumpăra de la magazinele de pompe funebre. Timp de patruzeci de zile de la moarte se duce *lumânarea raiului* în biserică, la slujbă și se aprinde la fiecare pomană până la șapte ani. În satele dinspre Valea Moravei, această lumânare nu se confecționează.

²⁶⁹ Tihomir Georgevici, *op.cit.*, p. 48.

Foto 50 Lumânarea Raiului, în diferite variante: model lucrat în casă, sat Criveli (s.), model nou din comerț, sat Bacevița (d.)

Scăldatul muribundului se face înainte ca acesta să își dea sufletul: *“Când s-a văzut că bolnavul e gata să moară, cineva din ai săi, după voința lui, îl scaldă cu apă caldută sau rece. Scăldatul nu se face nici în casă și nici în albie, ci la câmp. Bolnavul este așezat pe fân sau pe iarba, dezbrăcat în pielea goală și apoi scăldat. După aceea este din nou îmbrăcat, cu haine noi sau cu cele vechi, ca moartea să-l găsească curat. Iar după ce a murit, a doua oară nu-l mai scaldă. Se ține seama însă ca bolnavul să nu moară gol; căci așa va fi și în lumea cealaltă. Muribundului i se pune în sân și un bănuț, ca să moară cu dânsul”*²⁷⁰.

De regulă, hainele se pregătesc din timpul vieții. Dacă muribundul este mai mult timp în comă și nu se știe sigur dacă va supraviețui, se încearcă să se afle stadiul în care este. Într-o strachină se toarnă apă, iar de o parte se pune o pâine și de partea cealaltă un tăciune stins. Din fus se face un fir cu plumb care se ține deasupra capului. Dacă fusul se leagănă spre pâine, va supraviețui. În caz contrar, va muri. Atunci se scaldă, se îmbracă în haine noi, *“îl raz’, îi tai unghiile. Tu stai, taci, dacă te plângi, nu te-ntorci cătră el, că poate să măi trăiască, să să-ntoarcă, că-i pare rău și să măi chinuie. Și nu zăci nimic cătră el, să nu vorbești, că dacă vorbești tu, el să-ntoarce, îl întorci”*(N.s.) și se pregătește sau se aprinde lumânarea.

Sufletul mortului. Dacă a murit de moarte naturală, pentru momentul morții, se spune *„ia ieșât sufliu“*, dar dacă moartea e provocată: *„ia luvat sufliu“*.

²⁷⁰ Dragutin Mihailovici – din satul Valea cu Anini, îi relatează în 1905 lui T. Georgevici.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Se crede că sufletul, după moarte zboară spre cer, pe lumea cealaltă, în formă de corp uman, el menținându-și „*chipul*“, având puterea să apară și să dispară.

Pentru ca sufletul să ajungă pe lumea cealaltă, trebuie să treacă peste „*punca raiului*“ (L.B.) („*puntea raiului*“) care e îngustă ca o frânghie, doar sufletele curate putând să ajungă la celălalt capăt al podului.

Imaginea despre lumea cealaltă este descrisă de femeile clarvăzătoare și cei care cad în transă, raiul fiind văzut ca o poiană mare, verde, plină de flori și fructe cu oameni veseli, iar separat femeile cu copiii, care se joacă. Iarba nu se îndoiește de la mersul lor.

După trezirea din transă, se descrie pe cine au văzut, unde se află morții respectivi, transmit mesaje de la morții celor vii.

Se crede sufletul răposatului se întoarce acasă până la patruzeci de zile în formă de pasăre, pisică, câine sau de alte animale. Întoarcerea o anunță prin lovirea în tavan, prin răsturnarea vaselor, prin lovirea sau ciocănirea în ușă sau geam. Dacă nu reușește să intre în casă, se ascunde prin scorburile copacilor, coșere și case părăsite. Se poate vedea la intersecții în formă de animal sau om. Pentru a se proteja, dar și pentru protecția animalelor, familia decedatului desena o cruce cu catran la ușa casei, la ușa oborului, la ușa grajdului, la ușa strungii și la ușa cotețelor. Acum obiceiul nu se mai practică.

Dacă decedatul tot încearcă să se întoarcă, unul dintre membrii familiei, cu capul gol și pe jumătate dezbrăcat, înconjoară casa având în mână o opincă aprinsă și un topor, iar cu cealaltă varșă mei. Se credea că aceste obiecte au puterea să îl întârzie pe mort, mortul putând să se taie în topor, opinca arsă să-i miroase urât și să piardă timpul adunând meiul, până cântă cocoșii.

Oglinzile și tablourile se întorc cu fața spre perete ca semn de doliu. Sub patul pe care se află mortul până la înmormântare, se pune un vas cu apă. Femeile își pun basmele negre, iar bărbații își dau căciulile jos. În trecut nu s-a purtat doliu, femeile exprimându-și starea de doliu prin faptul că n-au purtat ornamente pe cap, iar fetele au îmbrobodit basmaua peste părul despletit. În perioada de doliu bărbații nu se tund și nu se rad, nu joacă, nu plătesc muzica, dacă sunt prezenți la petreceri.

Măsura mortului se ia cu un fir de bumbac sau cu o sfoară și se folosește la confecționarea statului.

Statu este o lumânare care se face din ceară de albine, „*lumânarea o faci lungă, de ceară și iai și o măsoari cât e el, de la frunze până la vârșu lu*

degete. Și numai o iei și o faci ca crucea, și i-o pui aicea în piept, lipești un ban și să-groapă cu ea”(S.P.).

Ea se face în formă de spirală și când moare omu', femeile îl spală și pe pept(piept) să pune statu' până la înmormântare. Apoi statu este adus acasă și “Arde până la 6 săptămâni, până să dușe (duce) la tămâiat. Când dușe (duce) fata, apa. Atuncea îl aprinde și el să aibă până la 6 săptămâni (N.S.), alături de o turtă și un pahar de apă. Pe turtă se pune: brânză, carne sau fructe, un cub de zahăr, iar în zilele de post trebuie să fie de post.

Pentru plata vămilor pe care mortul trebuie să le treacă, se pun bani pe mort, dar și în buzunar.

Când bolnavul moare, toată apa din casă trebuie să fie vărsată, căci nu mai este bună, fiind apă de mort. De aceea se aduce altă apă proaspătă.

Imediat ce a murit, familia are grijă ca cel mort să nu plece cu norocul din casă, în acest sens: “la noi, demult a fost, să dă cu un cucuruz și cu tăbăchera de bani, pră sub mâna lui, de 3 ori, și numai iai din cucuruzu ăla și sameni. Poace fi că lui i-a fi mers, în cucuruz, în sămânțâi, în bani, să nu să ducă norocu după el”(N.S.).

Iar dacă familia vrea să zugrăvească mai apoi camera în care a murit, trebuie să aibă grijă „dacă vrei să vărui soba, până la an, bagi cât e el mort, câta var și câta pământ în sobă să fie. La noi dacă nu i-ai băgat pomânt și var, 1 an de zâle nu poți să vărui”(P.I.).

Sicriul se numește “tron”, “leagăn” sau “sănduc” și este lucrat din lemn. Alături de mort în leagăn, într-un săculeț, sunt așezate alimente și băuturi (mere, dulceturi, sticlă de vin, friptură); precum și toate accesoriile de buzunar ale răposatului, bățul și instrumentul la care a cântat, dacă a fost lăutar, și o monedă ca să aibă de drum sau în rai.

Dacă se întâmplă ca să moară doi oameni din casă, “pră un an, mora să tai un cocoș să-l îngropi cu ăla al doilea, ca să nu moară din casă și al treilea”(A.D.).

T. Georgevici, amintește și un obicei de la începutul secolului, când românii din satul Brestovți-Bor și din satele învecinate, la înmormântarea cuiva, “obișnuiesc să pună în sicriu, alături de cadavru, între altele și un ciomag. Așa e rânduiala. Dar sârbii pretind că după explicațiile date chiar de români, acest lucru se face pentru ca mortul – în lumea cealaltă – să se poată apăra de sârbi”, cercetătorul venind cu explicația că românii ar avea

Foto 51 Statu

“– nu știu de unde – dacă nu chiar înăscută în ei și un fel de ură de rasă sau națională împotriva altor națiuni, deci și împotriva sârbilor”²⁷¹.

Unde are loc decesul “*îi pui (mortului) tri(trei) oale (de apă), o bucată de pâine și o bomboană*”. (N.B.)

Asemenea practici sunt motivate de credința că sufletul mortului colindă 40 de zile prin locurile cunoscute. În această cumpănă pentru suflet, este bine să-i asiguri acestuia cele necesare și grijă permanentă, altminteri poate deveni malefic.

Dacă un copil moare nebotezat, el nu este îngropat în cimitir, ci în altă parte. Tot așa nu se înmormântează la cimitir nici sinucigașii.

ÎNMORMÂNTAREA are loc a doua zi după deces „*24 de ceasuri la noi, să treacă până îl îngropi, nu cutez mări înainte*”(N.S.).

Sunt anunțate rudele și se cheamă oameni care vor ajuta la înmormântare: cinci bărbați vor săpa mormântul, trei – cinci femei vor pregăti mâncarea, doi – trei meșteri vor construi sicriul, un meșter pentru crucea funerară și o fetiță care va duce apă. Ea trebuie să aibă în jur de zece ani, să fie „curată“. Am constatat că, din ce în ce mai mult se renunță la construirea leagănului și a crucii de către meșterii din sat, familia preferând să le cumpere din comerț.

La înmormântare, vin obligatoriu cei care au avut un deces în propria familie la scurt timp înainte de acesta. Aceste familii vin cu „**pomnăta**“. Aceasta este o bucată de pânză pe care se pune un („*colac mare cu gaură*“) cu lumânare, o strachină cu mai multe feluri de alimente, apă, țuică și vin în sticle mai mici și un buchet de flori. Toate acestea se pregătesc în două pachete: unul se dă de pomană decedatului ca dar de mulțumire că va înlocui mortul lor de la strajă în fața porții raiului, și al doilea decedatului său. Cu această ocazie, actualul răposat, cedează răposatului lor locul. Ambele pachete le primește bărbatul din casa decedatului dacă și decedatul este bărbat. Azi obiceiul s-a modernizat, alimentele se pun pe o tavă. În Șarbanovac (Šarbanovac) acest ritual se repeta la următorii șapte decedați, însă azi se merge doar la trei. În Bacevița (Bačevica) se merge la trei decedați, dar acest ritual se face în așa fel încât se toarnă apă peste cel mort, după ce se lasă în mormânt. (F.P.)

Petrecătura are un conținut invariabil și înlocuia altădată preotul, fiind mai veche decât ceremonia bisericească ce se desfășoară în prezent. Până nu se scotea răposatul afară, un grup de două – trei femei cântau „petrecătura“

²⁷¹ Tihomir Georgevici, *op. cit.*, p. 79.

șezând de partea dreaptă a mortului și ținând câte o lumânare. Atunci când menționează în text izvorul, cineva din casă dă de pomană mortului un pahar cu apă.

Femeilor care cântau li se plătea o sumă mică de bani: *“a fost câte 3 petrecături, în zâua aia ele vin, le cheamă, și isto să sprimește cîrpă și le plătește. Ili cirepi, și câte o lumânare, și ele șed, afară, toate trei, și ele petrec cu lumânările ălea aprinsă-n mâini. Și pe urmă lor li să plăteaste, și li să dă în urmă după aia de mâncare”*(P.S.). În „petrecătură“ se dau mortului îndrumări despre drumul spre lumea cealaltă, despre pericolele care îl așteaptă pe acest drum, așa că din ea se poate afla totul despre înțelegerea lumii cerești.

Acest obicei s-a pierdut în primul rând datorită faptului că petrecătoarele ori au murit, ori mai sunt foarte puține și în vârstă, iar dintre fete nu mai vrea nimeni să învețe: *“petrecătoarele, alea la noi a murit, nu măi este. Baba tot a sprimit de-ale trei petrecătoare, noi nici n-am știut c-a murit una. Aia ce am avut aici, în Dubocica, n-am avut, c-a murit babele ce-a știut să petreacă. A fost mulce 'năinte, ama nu vrea nima să-nveță”*(A.D.). Un alt motiv este faptul că în prezent, înmormântarea se face cu preot, aceste practici nefiind aprobate de biserică.

Mortul este scos din casă cu picioarele înainte. În timp ce leagănul este scos din casă, cei din familie se prind de el, *“câta tragi de leagăn, și zâci: eu te trag pră tine, să nu mă tragi tu pră mine”*(B.N.).

În Lubnița, în locul unde a stat mortul, imediat după ce l-au scos afară, în podea se fixează oul cu un cui și așa stă peste noapte. A două zi fata care cară apa mătură oul.

În alte sate, imediat după scoaterea mortului din casă se mătură de către o femeie, stabilită dinainte, aceeași care a primit și lumânările. Ea mătură, are o *“țoală a lu mortu ăla și nu vorbeaște. Până mătură nu vorbește cu nima. Și pune gunoiu ăla în țoala aia, și ia oala aia cu câte lumânări s-a ugit, ali vreodată s-a pus scândură sub mort, cao punce de trecut, și astrânge gunoiu ăla, și-l pune colo în țoala aia și ia mătura și ia oala, și să duce și-ntr-un cot, în grădină, lapadă oala și gunoiu și mătura, și să-toarce înapoi, te speli pe mâini și să bagă-n sobă. Prăstă prag, acia unde a fost mortu, să bate în sobă, un pironi, și să sparge un ou aci, ca acia să să bage boalili, moartea, știi, să nu să ducă-n familie, ma în pământ. Și-n urmă vine*

Foto 52 Petrecătoare,
sat Bogovina

Comunitatea românească din estul Serbiei

altă muiere, prăstă prag, îți dă o lumânare, și îți plătește câta bani, și o cârpă, un peșchir, un cirepi, un săpun, și dă de pomană și zâce: bogdaprost, și pe urmă te apuci și vorbești”(Z.C.).

Se crede că oul trebuie spart pentru ca decedatul să nu se transforme în “moroni”, în strigoi.

Gunoiul este dus în grădină și îngropat, sau în alte sate “*să lapadă pe apă*” deoarece se crede că “*la noi iastă muieri care măi fac vrăjuri, nu-s multe în Reșan, a fost 3 ali măi iaste*”. „*Și din banii care îi iau de pră pipt, și maramița care o ia de la gură*”. „*Și inelu de pe mână. Știi cum fac. Am avut noi aicea niște vecini, care a a vut. Iau curaua și cu aia fac, leagă. Și cu lumânarea de suflet, cu care moare, și cu aia fac*”(A.D.).

După ce moare omu’, ei scot toalele (hainele), patu’ lui și le lapadă (aruncă). Unii, bine, naravno (desigur), le spală și le bagă-năuntru (P.I.).

În camera unde a murit, la geam să pune un pahar cu apă, unul cu vin și unul cu rachiu, “*să stea, cică bea*”. Se lasă fie numai o noapte, fie “*mare aia până la 40 și să lasă și lumina aprinsă*” (N.B.).

Foto 53 Trecerea punții de către cortegiul funerar, sat Bacevița

Mortul era dus odată cu carul, iar acum cu tractorul. Se pune cu picioarele înainte, lângă sicriu se pune crucea funerară și florile care au fost date de pomană și lăsate. Se pregătește o găleată sau o căldare cu apă și busuioc. Până e încă în casă se stropește și mortul și sicriul, iar afară tot cortegiul funebru.

Cortegiul funerar se oprește la fiecare trecere peste apă curgătoare. Atunci se stropește din nou decedatul, carul și cortegiul funerar, deoarece se crede că în apă va cădea tot răul.

În procesiunea funerară în spatele decedatului, merg membrii familiei și rudele cele mai apropiate. Înainte puteau să meargă doar cel care conducea carul sau tractorul, cei trei care duc steagurile, doi care duc tăvile cu pomana, fata „*cu două vedre cu apă, chitite cu flori, în mână, ar în șele îi pune ili cârpă, ili peșchir. Amă înăintea lu fata ce duce apa, mearge crucea*”(B.N.) și preotul dacă familia apela la acesta și cel care duce prunul, după caz. Procesiunea trebuie să treacă cel puțin pe la trei răscruci.

Nunta neagră se face tinerilor care mor necăsătoriți, înmormântarea fiind cu muzică. În fața cortegiului merg stegari, pentru că n-au avut nuntă,

“vin copii, fete, pretini, drugari care a fost, umblă pe câmp pe unde a trecut”(M.I.).

Prunul este un element important în ceremonialul funerar, întâlnit în toată regiunea. În unele sate, s-a renunțat însă la prun: “bine, s-a pus, ama prunu s-a lăsat acuma”(N.S.). În cazul înmormântării cu prun, s-a ales cel care a răsărit de la sine. Prunul se scoate cu rădăcină și i se pun pe crengi, înainte de plecare, fire colorate de lână, prosoape, batiste, oglindă și prăjituri din turtă dulce, “s-animă și cirepi, și peșchire și cârpe, și chițuri, și lu ăla ce-l duce, dacă e om, să dă chimeșă, și peșchir și cirepi. A, dacă e muiere atucea să dea cârpă, cirepi, chiț, ili combilizon, ili maiță” (Z.C.). Prunul se plantează la mormânt după cruce, dar nu e bine să se prindă. De aceea se clatină mereu, în timpul următoarelor vizite la cimitir.

Foto 54 Prunu, sat Valeacoanie

În satul Valea cu Anini (Valeacoanje), încă din 1905, Tihomir Georgevici consemnează obiceiul, dar numai în cazul tinerilor.

Groapa se sapă după anumite reguli: unul dintre săpători înfinge târnăcopul în mijlocul terenului stabilit pentru groapă. O femeie din casă sau din neamul decedatului, stropește cu vin negru târnăcopul și locul însemnat în pământ, apoi varsă vin în cruce și stabilește unghiurile gropii. Restul de vin se dă preotului pentru slujba de înmormântare în cazul în care acesta se va desfășura.

Foto 55 Coborârea în mormânt, sat Criveli

Înainte de a lăsa decedatul în groapă, în ea coboară o femeie care n-are soț, în unele sate o femeie care este curată, „mătură” groapa cu un colț de fustă de la dreapta spre stânga și o tămâie de trei ori tot de la dreapta la stânga. În Podgorț (Podgorac), intră o femeie căreia i-a încetat ciclul menstrual, fiind socotită curată. Mortului nu i se acoperă picioarele, ca să nu se împiedice pe lumea cealaltă.

Foto 56 După întoarcerea de la înmormântare, lumea se spală pe mâni și aruncă jărăgăi peste cap, sat Bacevița

După ce lasă decedatul în groapă, omul care a început să sape groapa, trage pământul în cruce peste sicriu luând cu sapa câte o dată din fiecare parte a gropii, iar de la dreapta la stînga, începând de la cap. Apoi toată lumea aruncă o mână de pământ rostind: „*Sî-i fie țărâna ușuară!*“ Pe partea principală, întoarsă spre răsărit se pune crucea de lemn. Toți din cortegiu se apropie de mormânt și sunt

stropiți cu restul de apă, primul care se apropie fiind cel care a început groapa. O femeie din casa mortului, stînd de partea dreaptă a decedatului, dă de pomană peste groapă fiecărui săpător câte un colac cu gaură, o lumânare și un prosop.

Atunci când se întorc de la cimitir, toți se spală pe mâini în prima apă curgătoare pe care o găsesc. O femeie din familie pleacă întotdeauna ultima de la cimitir. Ea ia o glie de pământ de pe mormânt și o sfărâmă pe drum până la prima apă curgătoare, în așa fel încât dacă decedatul devine strigoi, să piardă timpul adunînd pământul sfărîmat.

Până la patruzeci de zile se merge în fiecare zi la cimitir. Mai întîi se împodobește mormântul și crucea funerară, apoi se tămâie, se dau de pomană flori și o lumânare, câte unul sau mai mulți colaci, fructe, cuburi de zahăr și dulciuri, apă și cel puțin o băutură alcoolică și se bocește și se dă de pomană mîncarea adusă. E bine să se ia câte o gustare acolo de către cei vii, ca mortul să nu mănânce singur. Acesta este și motivul pentru care, la fiecare mormânt din satele românești se află puse la picioarele mortului câte o mîsuță și cu două bănci. În ultima zi de vizită la cimitir, în ziua pomenii, se sparge cădelnița cu o lovitură în cruce.

Dacă rudele greșesc cu ceva în tot ceremonialul funerar și dacă el însuși nu se pregătește cum se cuvine de plecare, există riscul rătăcirii: va fi plecat de aici și nu va ajunge dincolo. Pericolul întoarcerii vizează mai ales rudele și pe cei apropiați. De aceea, un sistem coerent de rituri funerare efectuate după tipare străvechi se desfășoară în zilele care preced înhumarea trupului, în timpul înmormântării, la 40 de zile, și apoi la diferite date până la 7 ani, când mortul se integrează în rândul strămoșilor fiind pomenit împreună cu ei.

Ionelia Toarcă

Pomana este un ciclu de festin ritual, care se repetă la intervale bine determinate. Scopul acestor festine este de a trimite mortului mâncare, haine și alte obiecte necesare pe lumea cealaltă. Căratul apei, aprinderea focurilor rituale, muzica și dansul pentru sufletul celui mort, au aceeași destinație. Prin aceste ritualuri, se presupune că i se asigură mortului, apă rece, foc și distracție pe lumea cealaltă.

Pentru românii de aici, a fost mai important cum se moare decât cum se trăiește, cultul morților fiind mai puternic decât toate celelalte. Există ritualuri care nu s-au schimbat de secole. Sistemul de pomeni are cele mai precise și stricte reguli, chiar dacă acestea au început să se modernizeze, unele detalii fiind în prezent omise, conținutul lor depinzând în mare măsură și de situația economică a familiei. Cu toate acestea, ritualul în sine nu s-a schimbat.

Termenul arhaic pentru pomană în anumite sate, care în prezent nu se mai folosește a fost acela de „*cumândă*“, fiind treptat înlocuit cu cuvântul „*pomană*“.

Pomenile se dau de către cei vii morților, ca aceștia să aibă pe lumea cealaltă tot ce le trebuie. Pomenile sunt „*mese*“ cu pâini rituale, diferite feluri de alimente și băuturi, lumânări, flori și foc, care se organizează până la 7 ani. Grija celor vii pentru cei morți nu se oprește nici după șapte ani, existând numeroase sărbători peste an când li se dă de pomană foc, apă, lumină, hrană, fructe, flori.

Pomenile moderne diferă de cele din trecut pentru că pâinile se pregătesc în brutării dar și datorită bogăției și conținutul meselor în hrană și băuturi. Anterior, pâinea a fost preparată din făină de mălai amestecată cu făină de secară sau de grâu, iar din mâncăruri s-a gătit varză cu carne de oaie și ciorbă grasă.

În trecut masa s-a pus pe *canate* și pe *scânduri*, peste care s-a așternut pânză de cânepă țesută pentru asemenea trebuințe. Azi pomenile se pun pe

Foto 57 Pomana în satul Criveli (s.) și pomana în satul Bacevița (d.)

mese. Întotdeauna se tinde ca pomana să se pună în direcția vest – est, numai că începutul pomenii este în partea de vest, așa cum și mortul e situat în mormânt, respectând principiul solar după care estul simbolizează naștere și viață, iar apusul soarelui și vestul simbolizează sfârșitul și moartea.

Pomenile pentru sufletul mortului au loc imediat după înmormântare, la 1 săptămână, la 6 săptămâni, la un an, și în fiecare an, până la 7 ani: “*Mort-tot anu’ până la 7 ani*”. (N.B.)

Aceste ritualuri suferă mici modificări de la un sat la altul, în special în privința numărului de colaci și capete (căpețele): “*Cinci la sâmbăta, da’ noauă(nouă) la jumătatea (jumătatea) de an, da unșpreașe(11) la anu’. Ete așa... Ama(dar) care poace(poate), câte unu. Da’ care poace (poate) 2,3,7, și atunci pun 7 și to e kraj (asta este)*”(P.I.).

“*Ii pui pomană sara(seara), când îl îngroapă. Ii pui trii(trei) pâini și legume, băutură și dai ăluia de pomană, la ăla ce-a murit și mănâncă oamenii ce-or lucrat. Și iară, pe urmă la săptămână, îi pui. Pune: cinci pâini și cinzeci de colaci și...iar așa băutură, mâncare, lăturghie(liturghie) pe pâine, colac de băț de pomană. Și iar-așa, îi pentru ăia ce-or fost la lucru și mănâncă, cină. Și colacii ăia ce rămân, la noi, așa îi adună și-i dau...*(N.S.).

„**Țara**“. Această pomană se pune imediat după înmormântare. Pomana va fi de post dacă înmormântarea a fost în zi de post. “*Pomana mortului să fașe (face) mai întâi atunci când el a murit, pă’ ”țară”, aia i să zâce(zice) “țară”. Aia care tot God (Dumnezeu) a lucrat, știi am cistuit(lucrat) pi(pe) la leagăn (tron), pi(pe) la groapă, ăia vin și acolo fac niște colaci, și pun și câte-o cârpuță(batistă, basma) la tot colacu’ și le dă la toț’, na primer (mai întâi) la ăia care-a venit așia (aici), măi întâi la cei ce-au lucrat. Să dă, da bone, de bodaproste...E, și aia, i să zâce “țară”. Da’ pe ormă sâmbătă, la săptămâna – asta ce vine, îi pun pomană sâmbătă, sâmbăta aia. Da’ pun aia cao(cum) să zâce capeț’(căpețel), la noi, știi un colac, doi, trei, patru măi mari și na primer (mai întâi) căce(câte) capece(capete) să pune cao măi mulț*”(N.S.).

Foto 58 Prescura cu biluțe, sat Gamzigrad

Pentru această pomană se pregătesc trei sau cinci colaci, așa se continuă până la al șaptelea an, pentru care se pregătesc șapte pâini principale. Pentru fiecare pomană următoare se mărește de câte două unități de pâini până la un an. Numărul

celorlalte pâini, „colacul lung“, depinde de numărul oamenilor care sunt chemați la pomană. Lumânările se aprind atunci când oamenii se așează la masă și se tămâie. Lumânările se pun doar în pâinile principale și se dă de pomană doar celui mort. În cazul în care înmormântarea a fost sâmbătă, regulile permit să se pună imediat și „săptămâna“, adică pomana de o săptămână.

Dacă cineva a murit fără lumânare, pentru pomana care se dă în ziua de înmormântare, se coace un colac special pe care se pun 44 de biluțe din aluat, în ele se pun 44 de lumânări mici, 44 de bănuți, 44 de bucăți de zahăr și se dă de pomană separat. El nu face parte din întregul de pâini.

Nu există o regulă cu privire la cantitatea și tipurile de pâini, dar toate trebuie să fie pregătite într-un număr impar. În Șarbanovaț (Șarbanovac) se pune la începutul mesei „prescura cu șapte biluțe“ (o turtă cu șapte biluțe care înlocuiește „liturghia“ în varianta din Osnici (Osnić), iar la capătul celălalt al mesei o turtă cu cinci biluțe.

„**Stămâna**“ (săptămâna), este denumirea pentru pomana de șapte zile. Dacă înmormântarea e sâmbătă, și aceasta se pune în ziua înmormântării, iar în alte cazuri și în zilele de marți sau joi. Este important să nu treacă mai mult de șapte zile de la ziua înmormântării.

Pentru această pomană se pregătesc „5 capete“, iar cel principal se numără de 22 de ori. Parastasul se dă de pomană doar celui mort.

Dimineața, *se dau de pomană hainele* pe care mortul le-a purtat în fiecare zi – „*țuale purtăriață*“ (haine purtate). Hainele se pun jos pe o pătură, în curte sau în casă, alături de alte obiecte plăcute decedatului. Pe lângă haine, pe partea dreaptă, pe un așternut sau pe o măsuță, se pune un vas cu apă și șapte colaci mici „colac cu gaură“: pentru cel mort, pentru lună, pentru soare, pentru Dumnezeu, pentru Maica Domnului, pentru Sfântul Ioan și pentru Sfântul Arhanghel. Lumânările se pun și se aprind pe colaci, cu excepția celor care marchează soarele și luna, deoarece acestea au lumina lor proprie. Urmează cântecul de jale prin care se cheamă mortul în casă și în familie, să se alătore celor vii, să vadă cum îi se dau hainele de pomană și să le îmbrace. O femeie care dă de pomană, tămâie hainele și colaci și cheamă pe cineva care să fie „marturie“ – martor, că hainele vor fi dedicate mortului. Ținând în mână colacul și lumânarea care sunt menite pentru cel mort, rostește, repetând de trei ori, după cum urmează:

Suaře frațiuăre,	Soare frățioare,
Lună, suoră bună,	Lună, soră bună,
patrudziăș șe patru prazniše,	patruzeci și patru de sărbători,
Sveći İovañe,	Sfântul Ioan,

Comunitatea românească din estul Serbiei

Sînta majkă Marije,
și tu Iancule,
sî fiț marturiie
cî să dîăm lu Pîătru
țualîli đî pomană?(F.P.)

Sfînta Maică Marie,
și tu Iancule,
să fiți martori
ca să-i dăm lui Petru
Hainele de pomană?

Martorul răspunde: „Sî fiu!“. Aceeași femeie menționează hainele care se dau de pomană și părțile din care sunt compuse. Cei prezenți confirmă cu: „bogdaproste“. Tot ea, ținând în mână același colac îl întinde spre martor, rostește același text de trei ori, dar în formă de confirmare, iar martorul răspunde: „bogdaproste“ și primește pâinea cu lumânarea.

Bărbații care sunt rude mai îndepărtate încetează de a mai fi în doliu, se rad și încep să poarte căciulă.

„**Patrudzేశీli**“ (patruzeci de zile). Cea mai importantă în semnificații este pomana de 6 săptămâni. Ea se face după același ritual ca la „țară“ și pomana de o săptămână: *“Pe urmă pui pomană la patruzeci (40 de zile). Iar-așa. Iar faci capu’, aicea, cu sococeli(rânduieli) și, iar așa, dai din el tot. Ei, dar din pînile alea care rămân, bagi în casă. Și colaci faci iar-așa și mălai iar așa pui. Și măi pui o chită(legătură) de flori aicea, acolo pui o chită de flori, în ailaltă pune altă chită de flori...”* (M.S.).

Acum însă se dau de pomană și hainele noi ale decedatului, pe care le-a purtat doar la anumite ocazii: *“dai țoale la 40, ali și măi purtăreță, de-ale lui, dacă are măi noi. Măi întâi dai lu fratele lu muierea lu”*(F.P.) Se cumpără însă și ceva nou care se adaugă costumului. După ce se aranjează hainele, se tămâie și femeile cântă cântecul de jale. Se dau de pomană dimineața, cu „mărturie”, ca la pomana precedentă, celui căruia i se dă seara un colac. Cel care va purta hainele le îmbracă, și se dau de pomană și pe el.

Foto 59 Haine date de pomană

Pentru patruzeci de zile se dă de pomană o pâine, patru colaci, o strachină nouă, o lingură și o masă cu scaune. Toate acestea se pun la capul mesei și se dau de pomană înainte de a da pomana de pe masă, *“la 40, să pun 50 de colaci, într-o cămară și 50 de vedre de apă”* (B.M.). Începutul mesei se marchează cu o cunună din flori de sezon în formă de arc. În arcul cununii se pune o oglindă, câteva prosoape, un săpun, uneori și o fotografie înramată a mortului și acestea se dau de pomană împreună cu masa rotundă.

Ionelia Toarcă

Cu acest prilej se împodobește și *bâțul*, acesta fiind confecționat dintr-o ramură de alun și este împodobit cu un măr, cu monezi și flori. El va sta în capul mesei „la căpătâi”. *“Dacă a murit muiere (în capul mesei) se pune fată; dacă e om, un copil”*. (N.S.).

La pomana de 40 de zile are loc și *“slobodzâțul apei”*, fata care a cărat apele pentru mortul respectiv timp de 40 de zile, fiind acum răsplătită.

Pomana de **„Žumatace di an“ (jumătate de an)** se „pune” în luna în care se împlinește jumătate de an de la moarte. Se fac nouă capete, iar *„capul al numărat”*, se numără de 55 de ori. Dacă familia dorește să mai dea cuiva pomana (de obicei celui care a murit înaintea celui pentru care se pune pomana), se mai pregătește un *„cap”*. Pomana nu se abate de la regulile generale.

„Anu”. La pomana de un an se încheie perioada de doliu. Bărbații își rad barba și încep să poarte căciulă, iar femeile înlocuiesc basmaua neagră cu una nouă de altă culoare. Cea purtată este atârnată într-un măr și se lasă acolo. Aceasta se face pentru membrii vii ai casei, pentru copiii, pentru sănătatea lor, pentru viață lungă.

Foto 61 Slobozitul apei, sat Bacevița

Pomana de an nu se deosebește de celelalte pomeni, se adaugă doar câteva detalii. La „anu”, se pregătesc și se pun unsprezece capete. Pâinea principală – *„capul al numărat”*, se numără de 110 ori *„fi numeri, dacă familii măi multe, 110, 115”*(N.S.)

În ziua pomenii, fetița care *„traze apă”* – aduce apă în gospodărie, dar vasele nu se numără.

„Slobodzâțul apei” se face ca la patruzeci de zile, cu mici excepții. Pe o bucată de dovleac care trebuie să plutească pe apă cu lumânările, în loc de noduri care au fost legate în timpul notării numărului de pahare cu apă date

Foto 60

Colacul de băt și bătul la pomana de 40 zile, sat Bacevița

de pomană, se pun semințe de dovleac folosite pentru numărarea paharelor, în timp ce se dă apa de pomană.

I se dau iarăși mortului haine de pomană, de această dată toate noi, o masă nouă și o bancă, înlocuită azi cu scaune dar și un pat, patul nefiind obligatoriu: *”țoale să dau tot nou. Și Gode în ce puni mâncarea, tot nou. Și la anu să pune, cum să spune spomenicu ăla (crucea de marmură)”* (A.D.).

Foto 62 Colaci dați de pomană la slobozitul apei, sat Bacevița

Pentru această pomană se taie obligatoriu un purcel. Femeilor care au participat la pregătirea pomenii și bărbaților care au ajutat la înmormântare, li se dă câte o batistă, un prosop sau șosete ca semn de mulțumire pentru ajutor.

Așa se pun pomenile până la 7 ani, *“capu al numărât”*, socotindu-se de 220 de ori la 2 ani, la 3 ani de 330 de ori, iar la 7 ani se numără de 770 de ori.

Numărul acestora diferă, de la sat la sat. La 40 de zile se fac 44 de colaci, *“la jumătaće de an 55, la anu 110, la alt an 117, la 7 ani, câți a fost vreodată 120 și 7 capece, unu îngăurit, unu neîngăurit. Și merg zacoanile, legea. Căce un cap și pe urmă la 7 ani pune 7 capece. În alte saće să pune 2,3,4, câți ani face. Cum e satu așa și obiceiiu”*(F.P.).

„Șapće an”-pomana de șapte ani este ultima pomană care se dă de la moartea decedatului. Pentru pomana de șapte ani totul trebuie să fie nou: străchinile sau castroanele, lingurile, vasele pentru băutură, cerșafurile de pe mese etc...

Dimineața se dau de pomană haine noi. Acum, cel care este în viață, soț/soție, poate să își dea și el haine de pomană. Ambele rânduri de haine se pun pe un pat nou, care se dă de pomană împreună cu hainele. Până în orele douăsprezece trebuie să se *„slobadă apa”*.

Se dau de pomană și acum o masă nouă cu două scaune care se pune în fruntea celorlalte mese. Pe masă se pun patru „colaci” cu lumânări (câte unul în fiecare colț al mesei), la mijloc o pâine mai mare cu o lumânare mare, două pahare, două tăcâmuri, două farfurii, un ulcior, vase cu vin și cu țuică, servetele, oglindă și pieptene și o vază cu un buchet de flori, un miel

sau purcel „*fript întreg*”, câteva prosoape, șosete. Masa se dă de pomană mortului separat de masa principală.

Tuturor celor care au ajutat la pomenile de-a lungul celor 7 ani, li se dă câte un prosop, șosete, traistă drept mulțumire. Când se dă cadoul gazda zice: „Să fie lui, să fie iertat ce ai lucrat!”. Cel care primește cadoul răspunde: „să fie iertat!”.

Când pomana de șapte ani se organizează cu muzică, lăutarii se pun la capătul mesei. Cântă în timp ce se dă masa de pomană, dar se dă de pomană și melodia. În timpul mesei lăutarii cântă și melodii mai vesele, iar după masă cântă o melodie de horă, care se dă, de asemenea, de pomană.

Priveghiul. În majoritatea satelor se întâlnește ca fiind focul ritual care se dă de pomană la Zăpostit, „*o zî năinte până nu tună²⁷² postu*” (M.M.), în special morților fără lumânare.

În unele sate, pomana de șapte ani se numește „*privieg*” (priveghi), focul fiind dat de pomană pentru morți, el aprinzându-se în aceste sate la ultima pomană, la șapte ani. Anterior, focul pentru morți s-a făcut și la pomana pentru un an.

Focul se face aproape de masă. Pe lemn uscat se așează crengi și apoi, butuci spârți. Peste ele, la vârful, se pune un cerc sau se leagă cu viță de vie sălbatică. După ce se aprinde focul, gospodina casei aruncă tămâie în foc, și dă de pomană în felul următor: „*Fuocu privegiului, caldura sî veđaria, miruosu đî tamîne, șe cîncicu đin lauț, sî fie lu Pătru đî șapće an đî la noi, sî să încaldzască, sî să veđeriază, sî să vesalască cu noi, sî chame la fuoc, la caldură șe la vesalie soțîli(prietenii) lui!*” (F.P.) După care, toate cele pregătite se dau de pomană.

În satul Zlot, **priveghiul**, are loc în săptămâna brânzii, „*la Zilot, este obiceiul ca toți sătenii să ducă în vatra satului grămezi de lemne, din care aprind unul sau mai multe focuri mari, în jurul cărora joacă. Aceste focuri se aprind pentru oamenii care au murit fără lumânare*”(B.N.).

După toate pomenile, rudele vizitează regulat mormintele, trimițând pe lumea cealaltă prin „*dat đî pomană*” (datul de pomană), tot ce se crede că ar avea nevoie morții.

²⁷² Cuvântul are mai multe sensuri. În cazul de față, este folosit cu sensul de „a începe”. Un alt sens este acela de a intra undeva: „tună în casă”.

TIPURILE DE PÂINI RITUALE

Pâinea este unul dintre elementele esențiale în cadrul desfășurării diferitelor ritualuri. În privința pâinilor rituale, există mai multe feluri de pregătire a pâinilor cu aceeași semnificație. În toate satele se pot găsi aceleași detalii, însă cu diferite variante. Diferența constă în modul și mărimea simbolurilor dedicate pâinii principale, în timp ce formele lor sunt identice. Funcția ornamentală este simbolică și are anumite roluri în anumite ritualuri.

„**Capu**“-**Capul**. Aceasta este denumirea pentru pâinea principală în toate satele. Printre acestea e cel mai important „*capul numărat*” (pâinile care se numără) și el se pune întotdeauna în capătul mesei, pe latura de vest.

„**Sococele**urile”⁷, **simbolurile** din aluat care se coc odată cu baza pentru pâine sunt: „*luna*”, „*suarili*” (soarele), „*mâna*”, „*punca*” (puntea), „*direptaća*” (dreptatea), „*strîmbataća*” (nedreptatea), „*fuarfis*” (foarfeca), „*dzale*” (zale – lanțuri), „*cocîia*” (svastica), „*furca pomântului*” (furca pământului, stâlpul), „*vântura*” (vijelia), „*împlećita*” (împletita), „*dispłećita*” (despletita), „*scara*”, „*înpropođita în sus*” (îmbrobodita în sus), „*înprođita în juos*” (îmbrobodita în jos), „*dispropođita*” (dezbrobodita), „*vultur*” (vulturul), „*lunga*” (lunga), „*lata*”, „*limba*”, „*praznicu - 3*”, „*cruşa*” (crucea), „*spândzuratuara*” (spânzurătoarea), „*papuşa*”, „*brebiacili*” (vrabia) (F.P.).

În timp, s-a mai uitat din simboluri, femeile în vârstă menționând doar 25 de simboluri. Etnologul Păun Es. Durlic menționează însă circa 40 de semne antice pe pâinile rituale, dintre toate cel mai mult impresionându-l svastica, ea ocupând locul central printre simbolurile tainice ale pâinilor rituale ale românilor din regiune.

Pe pâinea numită *Muoş*, s-ar afla două simboluri străvechi: svastica (Luşafur-Luceafărul) și crucea cu luna nouă, „*crucea cu cele patru semilune îl reprezintă pe cel care a murit, iar svastica stă pe pieptul lui pentru a-l învia pe lumea cealaltă*” (P.D.).

Alte pâini rituale sunt *laturgia* (*liturghia*) - o turtă mică cu șapte biluțe care se așează în partea centrală a pâinii principale, *malai* se face din făină de porumb, *pîna*

Foto 63
Colacul numit *Moş*

⁷ Denumirea comună pentru simboluri în diferite sate.

đi sup cap (pâinea de sub cap)- nu se decorează și se pune peste pâinea de mălai, *colacu đi băt* care se dă de pomană împreună cu un băț, decorat cu un buchet de flori și cu o batistă, *colac lunguiat (colac lung)*, *colac mic cu gaură*, *colac mare cu gaură*, *cociaia*, *talari*, *priescura*, *papușa și vrabianu*. Ultimele două pâini se coc separat și se dau copiilor ca să nu înjure sau să „murdărească” pomana, în cazul în care sunt nerăbdători și vor să mănânce din pomană.

O analiză complexă a pomenilor, pâinilor rituale, a simbolurilor și semnificațiilor acestora o face etnologul Paun es Durlic, care întocmește și o hartă cu tipurile de pomeni întâlnite în satele românești din estul Serbiei.²⁷³ În lucrarea sa, *“Limba sfântă a pâinii vlahilor”*, acesta afirmă că o parte din semnele scrierii sistematizate de arheologul Marija Gimbutaș se regăsesc pe pâinea rituală a românilor din Serbia, dar și pe numeroase cruci vechi de piatră, din cimitirele românești din regiune.

Comarate între ele, semnele de pe tăblițele de la Tărtăria și Vinca pa să fie aceleași cu cele de pe pâinile rituale ale românilor/vlahilor din arealul moravo-timocean. Simboluri ca spirala, crucea Sfântului Andrei, crucea, luna nouă, soarele sau svastica se regăsesc atât pe tăblițe cât și în decorația pâinilor.

OBICEIURI LEGATE DE CULTUL MORȚILOR

SLOBOZITUL APEI este poate cel mai important dintre aceste obiceiuri. El se practică și în prezent.

Apa are un rol foarte important în ritualurile postume. Etnologul sârb Đokic Danica, recunoaște faptul că ritualul de trimitere a apei decedaților, în Serbia răsăriteană este total diferit de cel al popoarelor slave. Dacă la aceștia din urmă apa se toarnă peste morminte, în “nord-estul Serbiei, Banat și satele *sârbești* de la Djerdapul românesc există un ritual special de trimitere a apei, persoanelor decedate”²⁷⁴. Cercetătoarea consemnează ritualul, ca fiind practicat atât în satele românești cât și cele sârbești din zona Branicevo, bazinul Moravei, Stig, bazinul râului Mlava, Zvijđ și Homolie. Însă arealul de desfășurare a ritualului “slobozitul apei” se întinde în toată regiunea moravo-timoceană.

²⁷³ Durlic, es Paun (2010), *Sveti Jezik vlaskog hleba*, fondacija Balkankult, Beograd, p. 49

²⁷⁴ Đocic, Danica (2000), *“Puštanje vode” (Flow of water) for the dead in the region Branicevo, Viminacium 11, Pozarevac*, p.2

Comunitatea românească din estul Serbiei

Apa se cară pentru sufletul celui mort de către o fată, nu mai mare de 10 ani, dar e “curată”, care nu e din casa mortului, imediat după moartea acestuia și până la 40 de zile. Ea poartă numele de “apar” sau “sacagiu” în unele sate, și în fiecare zi duce în casă câte un vas cu apă “*de la izvor, ori acuma din bunari (fântână)*” (Z.C.), pe care o dă de pomană mortului. Apa se folosește pentru băut și pentru mâncare: “*Fata cară apă toată ziua cum a murit. De trei ori duce în toată ziua până la 6 săptămâni. Uglavno (neapărat) să nu treacă ziua. A fost demult, dimineața, ali(dar) acuma, care e aproape și să duce la școală dimineața. Cară până când să zăvârșește (termină). E numărată și legată, când God (Dumnezeu) a dus apa. Aia are o ață și când God dușe(duce) apa. Duce fata pin(prin) sat până la 6 săptămâni la toată casa cât ajunge, și are ață și acuma câte varsă îmi faci atâtea noduri. Că la ăla așa, la ăla așa*”.(P.I.)

Foto 64 Slobozitul apei, sat Bacevița

În ziua pomenii de 40 de zile, fata duce 44 de vase cu apă pentru pregătirea pâinilor și a mâncărurilor pentru pomană, dar această apă nu se dă de pomană deoarece se va da de pomană mâncarea care se va pregăti cu această apă.

Foto 65 Slobozitul apei acasă (st.) și colacii pregătiți (dr.)

“*Vedrele le-a însemnat fie cu boabe de păsui, ori de cucuruz, pune acolo în grămadă, când a dus vasu, pune un bob*” (A.D.), fie le numără „*pe băt de măr, urmaș, și cu cuțātu încretez*” (F.P.), fie le numără pe „*raboș, să face raboș de lemn, și la toată vadra, la toată cofa o taie*”(Z.C.).

Ionelia Toarcă

La patruzeci de zile, se face „slobadzîtul apei“. Două-trei femei, dintre care una bună cunoscătoare al obiceiului, împreună cu fetița care a cărat apa, merg la o apă curgătoare sau o fântână (în ținuturile Homolie, Zvižd, Mlava, Timoc) și curăță locul unde curge apa și-l decorează cu flori și cu bănuți.

Femeia martor, nu trebuie să fie din casa decedatului. Se pregătesc trei sau șapte colaci rotunzi cu gaură, numărul lor variind de la sat la sat, cu câte un cub de zahăr, lumânări aprinse, și se pun pe o pânză lângă apă. Unul se lasă fără lumânare. Acolo *“pune cărpa jos și pune trei pitișoare cu cucoșei”*. *“Pă’ pe ormă când slobod apa, una toarnă și una, ete(uite) așa, le deznoadă. Să fie apă la mortu’ ăla, să fie apă la mortu’ ăla. Ete, așa e”*(P.I.). Femeia care dă de pomană se adresează martorului și întreabă: *„Sî fii marturie sî slobadzîm apa lu?”*(F.P.). Ea răspunde: *„Sî fiu!”*. Fetița începe să dea apa de pomană, ia apă cu un trochiț, o dă de pomană *„Sî fie lu!”*. Femeile prezente pentru fiecare pahar rostesc: *„Sî-l prostască Dumnezău!”* (să-l ierte Dumnezeu), și apoi o varsă în josul apei de la locul de unde a luat-o. Așa fac până dă de pomană și varsă 44 de pahare, iar pentru fiecare pahar, o femeie din cele prezente, leagă câte un nod pe sfoară. La sfoara care a fost folosită pentru însemnarea paharelor vărsate, se taie între noduri și se pune peste lumânări, iar ele aprinse la fiecare capăt se lasă pe cursul apei. Lumânările și apa care curge se dau de pomană mortului, „să fie lăsată ca să se ducă totul la sufletul lui“.

Colacii se dau de pomană *„lu Dumnizău“*, *„la muma lui“* (Maicii Domnului), *„lu Sfîntu Iovan“* (Sfântului Ioan), *„Luîi“* (Lunii), *„Suarilui“* (Soarelui), *„la-l muort“* (celui mort), iar colacul fără lumânare *„lu Aranzel“* (Sfântului Arhanghel).

În Porodin și Reșaneț, se mai dă de pomană un colac și lui *“Sveti Nicola”*, zilei în care se face pomana, dar nu se dă Maicii Domnului.

În cazul în care murea o persoană logodită, la patruzeci de zile, logodnicul cel viu trebuia să se culce pe mormântul mortului. Acest obicei nu se mai practică.

În satele din Valea Moravei și Stig, nu se mai merge la o apă curgătoare, slobozirea apei se face acasă, la fântână, în grădină sau în camera unde s-a murit: *“și când e do gata, taie raboșu, 40 a încrestat, pre urmă taie raboșu pe crâșmă, mărunț, cu cuțātu și-l astrânge cu cărpa, și când să-ncepe apa să ia cofa, vadra, și o lumânare, și să bagă-n sobă acolo, unde a murit ăla. Să nu măi să iasă afară, să încinde ăsta, geamu, să varsă prăstă ăsta. Și-n urmă, să pune o masă așa, a fost odată o masă așa*

Comunitatea românească din estul Serbiei

rotată, jos, de lemn. Pe asta să pune iar colaci, să pune unu mare, de băt, rotat, să face și băt, de leamn de prun, și câta să cistaște, iaca atâta, să albește și să face chită de flori, și să leagă cu ață roșie, chita aia și să pune colacu ăla, isto vreo cârpă de asta să pune, să pune un blid, și-n blid puni velușca și cuțatu, lingura și puni ceua de mâncare, brânză, pește, și puni alți 7 colaci de-ai mici, să pune în ocol, lumânări în ei. Și acuma iar iei cârpa aia ce-am astrâns cu raboșu ăla și să-ncinge iar pră geamu ăla. Și toarnă apa aia din vedre, să fie slobozâtă și oprostâtă(iertată) apa” (N.S.). Apa se sloboade la 40 de zile, la apomana de un an și la 7 ani.

Apa scumpă. Când să sloboade, aia e *trasă apa*. Pe urmă este apa scumpă. Ea se cară tot așa, de o fată. În Șarbanovăț ea se introduce în casă în timpul postului Sfântului Petru și Pavel. În Metovnica „apa scumpă” se aduce în casă de la „zuoimar” (Joia mare) până la „muoși di fraž” (Moșii de fragi, prima marți în postul Sfântului Petru și Pavel). Ca să nu se ajungă la confuzii, fiecare introducere a apei se înseamnă cu legarea unui nod pe sfoară. În această perioadă, o fetiță tras apa la mai multe gospodării, iar pentru aceasta, la sfârșit, a căpătat cadou o bucată de pânză.

HORA DE POMANĂ. Este dată mortului, mai ales pentru cei care au murit cei care au murit tineri și cei morți fără lumină: *“Hora e plăcită(plătită) pentru ăl de-a murit. Plăcesc(plătesc) copiii mortului, rudele. Se dă ouă, flori”*.(P.I.)

Sunt cazuri când părinții decedatului au organizat petrecere în curte sau la vreun loc public pentru a da hora și petrecerea de pomană prietenilor lui. Hora se organizează și în timp ce rudele sunt în doliu.

Se face un colac mare, decorat după voința mamei, se pune o lumânare mare, un buchet de flori și multe dulciuri, și pe colacii mici câte o lumânare mică și câte un cub de zahăr. Se aduce un purcel “fript” și cel puțin două tipuri de băuturi. Toate se pun pe o măsuță rotundă sau pe masă. Lăutarii cântă melodii de doliu și femeia dă de pomană decedatului lumina lumânărilor, mâncarea și sunetul muzicii, chemându-l la petrecere.

După ce se dă de pomană se invită fetele și băieții în horă. Fiecărui jucător i se dă în mână câte o lumânare aprinsă și un buchet de flori legat cu o batistă. Femeia dă buchetul de pomană: *„Chita-sta di fluor sî fie la copilu mieu, sî-i fie uora prostîță!”*. Jucătorii răspund: *„Sî prostască Dumnizău!”*. După ce fac câteva cercuri jucând lent, ritmul melodiei se schimbă, jucătorii lasă buchetele și joacă un joc adevărat. Mama dă de pomană și această horă cu chemarea mortului să se alăture lor.

„**SLOBADZÎT JUOCU**“ -**SLOBOZITUL JOCULUI** este un act prin care o persoană care a încetat să poarte doliu, se eliberează de interdicția de a juca în horă.

O femeie din familia mortului pune o batistă persoanei care trebuie să se iasă din doliu în fața piciorului drept, deoarece prin aceasta se termină doliul pentru cel care n-a jucat până acum. Persoana care încetează de a mai purta doliu, se pune de trei ori pe batistă rostind, împreună cu femeia care pune batista: „*Sî prostască Dumnizău!*“

„**POMANA ȚI AI VII**“ SAU „**SARANDAR**“ (sărindar) este obiceiul de a face pomana pentru oameni care încă sunt în viață. Când cineva nu are moștenitori sau îmbătrânește și îi este frică, pentru că după moarte familia lui nu va voi sau nu va putea să-i facă pomenile după rânduielei, atunci își face singur pomana în timpul vieții, în orice anotimp al anului, fie în timpul postului, fie când se mănâncă de dulce. „*Eu mi-am pus spomenic(cruce de marmură) cu omu când mi-am pus. Aici iastă oameni vii și-a pus spomenice, și pomeni, să nu chinuie copiii să facă*”(A.D.).

Aceste pomeni se fac ca și cele săvârșite pentru sufletul unui mort, cu singura deosebire că de astă dată nu se frământă turte. Acest obicei, consemnat și de T. Georgevici la începutul secolului, este cât se poate de prezent și astăzi, etnologul Paun Es Durlic, înregistrându-l în satul Rudna Glava. Filmul său documentar „*Eu, decedatul*”, a câștigat premiul Muzeului Etnografic din Beograd.

Foto 66 Pomana făcută din timpul vieții

DEZGROPATUL MORTULUI. Este un obicei consemnat de către cercetători, dar care nu s-a mai păstrat de-a lungul timpului, acesta dispărând în ultima 100 de ani. T. Georgevici, în 1905, încă îl mai găsea activ: „în unele sate românești din Serbia există un obicei foarte interesant care constă în aceea că familia, în ziua care se împlinesc 40 de zile de la moartea cuiva îl dezgroapă pentru a-l mai vedea înca o dată, după care îl îngroapă la loc. Cu toate ca preoții au căutat să-l stârpească, unii din românii noștri continuă, totuși să-l săvârșească în taină noaptea” (Georgevic T., 2004: 57).

Unii bătrâni intervievați și-l mai amintesc însă: „*Acu' nu măi dezgroapă mortul, demult a dezgropat la 6 săptămâni și pe ormă baș eu*

Comunitatea românească din estul Serbiei

țân(țin) minte pe tata când l-a dezgropat, la 6 săptămâni și alea acum hotărâi nu măi face nima aia...Să punea numa' pământ, trăgea pomânt pe el, apoi lemne..." (P.I.).

Toate aceste ritualuri: pomenile, căratul apei, aprinderea focurilor rituale, muzica și dansul pentru sufletul mortului, toate au aceeași destinație. Prin aceste obiceiuri se asigură, se spune, mortului apă proaspătă, foc și distracție.

Credința în supravegherea sufletului după moarte este un reper de spiritualitate a românilor de pretutindeni.

Un fapt consemnat de T. Georgevici în satul Ranovăț, și anume că pe vremuri, când oamenii îmbătrâneau și deveneau o povară pentru ai lor, erau omorâți nu l-am mai găsit decât în amintirile locuitorilor din satul Ceșljeva Bara.

În satul Ceșljeva Bara, acest obicei s-a numit "**Lapot**": *„Pita a fost de cucuruz, de părămb. Îi pune mălaiu-n cap, să nu-i dea-n cap, să nu ia păcate, dă în mălai, a pă' ăla moare. Lapot s-a zâs. Îl iau pe al bătrân și-l duc undeva, în vreo pădure"* (B.N.).

În majoritatea satelor din regiune bradul are simbol de moarte. De el nu este legat nici un obicei: *“Și nu e bun să fie brad în obor. Unde este brad în obor, să stânge casa. Care pune bradu în obor, a lui să stânge casa"* (F.P.).

OBICEIURI CALENDARISTICE

Ciclul anual al obiceiurilor, văzute în ansamblu, este total diferit de ciclul anual al sărbătorilor creștine, unele dintre acestea având ca bază sărbători precreștine, creându-se astfel o simbioză între obiceiuri. Dând la o parte pătura superficială creștină, putem foarte ușor descoperi ciclul riturilor păgâne de altădată. Astfel, Sfântul Ilie a preluat atributele tunetului, Sf. Vartolomeu cele ale vântului, cavalerii mitici ai apocalipsei numiți *todorci*, se regăsesc în sărbătoarea sfântului Toader, cultul ursului, de asemenea este legat de sărbătorile creștine, chiar dacă el nu se mai practică demult.

Respectul pentru "*zapis*" – copacul sfânt din spațiul moravo-timocean, care este și reședința zeului tunetului, sub protecția căruia se află satul în timpul hramului, are legătură cu cultul pădurii.

Calendarul popular s-a păstrat foarte bine la românii de aici, în bună parte și datorită zonei (de deal și de munte), unde emanciparea este încă puțin vizibilă, activitățile economice desfășurate și în prezent, fiind aceleași: creșterea animalelor și lucrul pământului. Țăranul din această zonă încă mai

Ionelia Toarcă

cunoaște destul de bine perioadele favorabile de cele nefavorabile pentru muncile agricole și știe să delimiteze zilele lucrătoare de cele nelucrătoare, chiar dacă de cele mai multe ori a uitat semnificația sărbătorii sau a interdicției, răspunsul fiind unul singur: *așa am pomenit, așa e bine, mora să fie așa*. Același calendar îi indică zilele de petrecere dar și zilele de post. Un astfel de calendar asigură omului legătura cu mediul, natura, dar și cu divinitatea.

Slobodan Zecevic, în urma studiului făcut în Craina Negotinului constata că: “dacă despre credințele populare se poate spune că sunt consecința unei false relații între cauză și efect care ne duce spre domeniul imaginației, cunoștințele populare pe de altă parte sunt bazate pe observații empirice. Aplicarea acestora din urmă se găsește în primul rând în medicina populară, apoi în meteorologie, astronomie (determinarea vremii după poziția corpurilor cerești) și în alte ocazii legate de viața cotidiană”²⁷⁵.

Românii din Craina foloseau calendarul lunar, sărbătorile fiind stabilite în funcție de fazele lunii.

Anul s-a numărat după vizibilitatea lunii și urmărirea fazelor lunare, luând în considerare când începe luna nouă. Prima săptămână din luna nouă s-a numit „duminică cînără” (duminica tânără). De la ea s-au numărat săptămânile ca să calculeze durata lunii care începe și sărbătorile în cursul aceleiași lunii. Luna nouă a avut și alte semnificații: se făceau vrăji, începeau activitățile agricole, nu se lucra în anumite zile, se dădeau sau se luau bani, se făceau sau nu împrumuri și altele.

În calendarul popular există și în prezent un șir de sărbători cu denumirea „ziua”: ziua ursului, ziua ciorilor, ziua șoarecilor, ziua cârțiței, ziua lupilor, ziua șerpilor, ziua iepelor, ziua cailor.

În credințele populare de aici, zilele săptămânii, au o mare influență asupra vieții umane. Zile bune sunt considerate: luni, miercuri și joi. Sâmbătă e ziua morților și este cea mai potrivită pentru pomeni. Se crede că cel mai greu este pentru persoanele care sunt născute marți pentru că toată viața vor vedea fenomene supranaturale, miracole și vor avea multe neplăceri, iar cei care sunt născuți vineri vor fi nefericiți în viață și întotdeauna vor avea parte de nenorociri.

Duminică este ziua când nu se muncește și nu s-au înjugat vitele pentru că și „jugul trebuia să se odihnească”. Duminică este zi favorabilă pentru că nu poartă nume după corpurile cerești, este ziua pământului.

²⁷⁵ Slobodan Zecevic, *op. cit.*, p. 46.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Obiceiurile anuale și durata anotimpurilor sunt legate de schimbările climatice. Iarna s-a stabilit după activitățile cârțiței și durează de la primul ger puternic de la începutul sau mijlocul lui noiembrie până la „*Dragobiaće*“ – „*Dragobete*“ pe 10 martie, sărbătoare ce marchează începutul primăverii.

Sfârșitul primăverii și începutul verii se arată atunci „*când teiul întoarce dosul frunzei spre soare*“. Aceasta se întâmplă, de obicei, pe la Sf. Apostol Bartolomeu.

Toamna începe cu coacerea strugurilor, de obicei pe la „*Zâua ursului*“, pe 14 august. În cele mai multe sate Sf. Mare Mucenic Dimitrie este considerat prima sărbătoare de toamnă.

Fiecare anotimp are sărbătorile lui specifice, majoritatea regulilor fiind încă urmate cu sfințenie, în caz contrar existând riscul de repercusiuni nedorite. Unele sărbători se regăsesc în calendarul ortodox (Serbia folosește calendarul vechi, gregorian, care este cu 13 zile în urma celui iulian), altele se păstrează vii în memoria populației prin transmiterea lor din generație în generație.

SĂRBĂTORILE DE TOAMNĂ

Dzîua ursului-Ziua ursului, se suprapune cu Sfinții 7 Mucenici Macabei, 14 august. Se dă de pomană o turtă cu o lumânare și mâncare de post, în special legume și fructe. Dacă este miere, se dă de pomană cu turta.

În acea zi femeile și-au făcut vase de lut, „*șirini*“ (țăsturi). Pământ au adus dintr-un loc special, fără calcar și pietricele. L-au turnat într-o groapă care a fost anterior săpată, au pus apă și l-au lăsat câteva ore să se înmoaie după care l-au frământat călcând alternativ cu picioarele. Spre sfârșit se adaugă păr de porc care a fost un fel de armătură. Modelarea șirinilor se face în casă. Uscarea a durat o perioadă mai lungă deoarece nu s-au scos imediat la soare ca să nu crape. Astfel de vase au durat și câte treizeci de ani. În ele au copt femeile pâine, pâine de mălai, plăcintă, carne, mâncare de cartofi și alte mâncăruri. Pentru pregătirea pomenilor și a sărbătorilor familiale s-au folosit mai multe șirini.

La executarea țăstelor nu au putut participa femeile care nu sunt curate și gravidele.

În „ziua ursului“ „*nu să lucră că te mănâncă câinii tăi din obor, și mănâncă scroafele purceii, mănâncă mieii, mănâncă găinile*”(N.S.).

Pobrajîmi (Schimbare la Față a Domnului) se sărbătorește pe 19 august și în această zi după ce se dau de pomană, se mănâncă primii struguri pe anul în curs.

Ionelia Toarcă

Sînta Maria (Adormirea Maicii Domnului) se sărbătorește pe 28 august, iar Maria Mică (Nașterea Maicii Domnului) pe 21 septembrie. Ambele se sărbătoresc ca hram și se dă de pomană morților. Pentru prima dată de la începutul anului se dă de pomană porumb fiert.

Sfânta Maria este considerată protectoarea femeilor. Când se găsesc în dificultate își fac semnul crucii și totdeauna pronunță: „*Sînta maică Marie, cu nui sî fie!*“ (F.P.)

Urmează **Sveći Iovanu** (Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul) pe 11 septembrie, **Crîstuvu** (Înalțarea Sfintei Crucii), pe 27 septembrie, **Viniria mare** (Sfânta Parascheva), 27 octombrie.

Sf. Mihoiu sau **Panagiuru** se serba pe 12 octombrie, „*de la mioi, să ating oile, să mârlesc, să fete și mai amânat, în primovară. Demult mihoi s-a zâs. Sfântul Mihoiu*”(M.M.) și **Lușinu** (Sfântul Luca) pe 31 octombrie. În această zi nu se înjugă boii, nu se lucrează la câmp, deoarece se crede că lupii vor sfâșia oile.

Foto 67 Bâlci de Panagiur, sat Șerbanovăț

Muoși dî grîu (Moșii de toamnă) coincid cu începutul lunii noiembrie. În Mali Izvor se dă de pomană grâu fiert cu pâine și lumânare Domnului, Maicii sale, câmpului, pentru creșterea grânelor

și pentru protejarea lor de intemperii. Separat se dă de pomană morților.

Șimiedru (Sf. Mare Mucenic Dimitrie), 8 noiembrie, este urmat de **Dzîua șocișilor** (Ziua șoarecilor) 9 noiembrie. Atunci nu se toarce, nu se cârpește, nu se țese și nu se croșetează, deoarece șoarecii vor roade firele toarse și hainele.

Aranțilu dî tuamnă (Sfântul Arhanghel de toamnă) este sărbătorit pe 21 noiembrie ca patronul casei. În această zi se dă de pomană morților, nu se înjugă vitele, nu se ară și nu se lucrează pe lângă casă.

Filipii (Sfinții Martiri) încep pe 24 noiembrie ca „*Filipi ai mari*“ și durează trei zile înainte și patru zile după Lăsatul secului de Crăciun. În acest timp nu se dă nimic din casă, mai ales alimente, nici nu se lucrează în casă sau la pământ. Nu se lucrează lâna. Dacă ceva trebuie să se lucreze în această perioadă, trebuie început în prima zi. Se crede că prin nerespectarea acestor reguli lupii vor sfâșia oile în timpul anului.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Urmează *Zăpostîtu crăsunului* (Lăsatul secului de Crăciun) pe 26 noiembrie, *Ovedeña* (Intrarea în Biserică a Maicii Domnului), pe 4 decembrie, și *Alimpia* (Sfântul Alipie), care se serbează trei zile, începând din 9 decembrie.

De *Sfântul Andrei* pe 13 decembrie, nu se lucrează de frica lupilor acum, a urșilor în trecut.

SĂRBĂTORILE DE IARNĂ

Încep cu *Barbura mare*, Sf. Mare Muceniță Varvara, 17 decembrie, fiind sărbătoarea care marchează începutul ciclului anual. Acum se aflau semințele a ceea ce va fi semănat, cu intenția de a influența rodul semănăturilor și fertilitatea animalelor domestice.

Nu se lucrează, iar în acest timp nimeni nu trebuie să se lovească, mai ales copiii, deoarece se crede că în dreptul loviturii va apărea un semn. Sf. Varvara împreună cu cele două surori ale ei, sunt considerate ocrotitoarele copiilor.

Acum se pune și „*cluoța*“ (cloșca), „*ca să stea găinile pe ouă*“ (A.D.). După ușa se face un cuib cu puține paie, se pun câteva nuci și se pune un copil în locul găinii ca, în timpul anului, să stea cloșca pe ouă. Lui i se aruncă câteva boabe de porumb, copilul imitând găina. Copilul se eliberează de această datorie după o jumătate de oră până la o oră. Pe vremuri copiii trebuiau să-și petreacă timpul acolo de dimineața până la amiază. În cazul în care copilul flămânzește în timp ce îndeplinește sarcina de cloșcă, i se dă mâncare în mână și trebuie s-o mănânce șezând în cuib.

Dacă nu există copiii în familie, femeile pun o păpușă pe care o fac din cârpe și materiale care se află la îndemână.

Sveći Nîcuola (Sfântul Nicolae) de iarnă este pe 19 decembrie, se sărbătorește trei zile, cu mâncare de post, sărbătoarea fiind foarte răspândită.

Ignatu (Sfântul Ignatie) pe 2 ianuarie, marchează începutul sărbătorilor de Crăciun. Se taie porcul de Crăciun, însă nu în toate satele se mai păstrează acest obicei, în unele sate, acum porcul se taie și în alte zile. Se folosește expresia: „*Ignatu, cică rupe ficatu*” (B.N.). De Ignat se topea untura, pielea de porc se întindea și se punea la uscat pe un copac pentru confecționarea opincilor, iar carnea s-a sărat și s-a pus în ciubăr. În această zi se mănâncă de dulce. Până la Crăciun se fierbe săpunul și se pune la păstrare.

În satul Ceșlevabara, tăiatul porcului este recent. În trecut, se tăiau oi sau vaci: „*noi la Crăciun, la Paști, n-am tăiat porci. Noi am avut oi, vaci,*

Ionelia Toarcă

înainte. De când a venit turcii la noi, vine maica lui, ia mielul, îl ia dinăntea lu copii. Ali ai noștri au băgat de samă, turcii nu mănâncă carne de porc, și atunci a tăiat purcelul. Înainte s-a tăiat, a zâs peceneac, purcel de 40-50 de kile, până la 70-80, ala e grăsun, mari porci. Îl taie, pun pe frigare. Spală ou de găină, care ce a avut, îl bagă-n purcel, când ou pocnește, purcelul e fript, îl iau de pe foc” (B.N.).

Ažunu- Ajunul Crăciunului este ziua dinainte de Crăciun, pe 6 ianuarie și este zi de post. Dimineța cei din casă mănâncă dovleac fript, iar bărbații plecau în trecut la vânătoare.

Întorși de la vânătoare, bărbații pregăteau *colinda* sau *colindra*. Aceasta este un băț de salcie sau alun, curățat de coajă în fâșii, apoi înfășurat cu coaja în spirală și expus la fumul de paie aprinse. După afumare colida rămâne în

Foto 69 Colindreț - Colindătorii

Foto 68 Colind(r)ă, sat Șerbanovăț

doă culori: alb și negru. Aceste bețe le purtau toți bărbații, mai ales copiii. Spre seară bărbatul introduce în casă o creangă de cer pe care o acoperă cu cărbuni în vatră. Cândva, în Șarbanovăț, gazda se ducea dimineța devreme după o creangă de cer, cu ea ațâța focul prin rostirea dorințelor de Crăciun, iar la sfârșit o agăța pe lanțurile de la vatră.

Colindriet, sunt colindătorii ce se organizează tot în Ajunul Crăciunului. Sunt grupuri numai de bărbați ce colindă fiecare casă, dorind gazdei noroc și un an roditor. Fiecare poartă o traistă pentru alimente și o „*colindă*“. Prin sat s-au anunțat cu un strigăt de cor „*Berecheeee!*“ (belșug). Fiecare grup este condus de un om cu experiență în desfășurarea ritualului și care știe cel mai bine cuvintele de desfășurare a obiceiului.

La intrarea în casă, gazda așteaptă colindătorii cu ușa deschisă. În casă intră un grup mai mic cu capul aplecat în față. Ei ațâța cu „*colinda*“ focul în vatră, rostind cuvintele:

„Bună dzîua la Ajun
cî mîi bună la Crașun.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Uoi în strungă,
bań la pungă,
vaś la vacariață,
puorś la porcariată,
mielușiăi,
calușiăi,
vițaluś,
pursaluś,
bereciet în puod!“(F.P.)

Altă variantă de urare:

“Bună sara la Ajun
Și măi bună la Craśun
Călușei, mielușei
Vițăluși, purceluși
Câte ceape, atâtea iape,
Căți usturoi, atâția boi,
Câte miare, atâtea astale
Căți purici pe cojoc,
Atâția copii la joc
Colindreți, ușa deschideți
Puștilii

Cu *colind(r)a* se atinge tavanul camerei, iar ceilalți din grup strigă „berecheeet!“. Aceasta se repetă de trei ori. Gospodina casei le împarte porumb, făină, carne, ouă, brânză, fasole, nuci și alte alimente care se află în casă. Fiecare participant primește câte ceva. De aceea s-a avut grijă ca grupul să nu numere mai mult de douăzeci de membri. Gazdele bogate au invitat tot grupul în casă și au servit colindătorii cu țuică și cu vin. După ce ies din casă, gospodina, aruncă apă după ei, iar unele îi udă – pentru noroc și an roditor.

În cazul în care au dat peste o gospodărie în care a murit cineva, și nu s-au împlinit patruzeci de zile de la deces, gospodina dă

Foto 70 Plata colindătorilor

pomană peste fereastră 44 de colaci cu lumânări întinzind fiecărui colindător cu rostirea: „Sî fie lu“, iar ei răspund „Sî fie prostît“ sau „Bogdapruost“. Azi acest obicei se prelungește până la împlinirea unui an.

Dacă dau peste o gospodărie care nu primește colindători, urările sunt dintre cele mai urâte. Obiceiul se practică, în mai toate zonele, însă acum participă din ce în ce mai mult și copiii. În satul Reșanaț, obiceiul nu se mai practică: *“Colindat, aici s-a lăsat, da încolo la răsărit, măi merg copii. Mergeau cu un bâț de-al lung, colindră, și pe urmă îl făceau, din alun”* (A.D.)

După cercetătorul sârb T. Georgevici, obiceiul de colindat al românilor din estul Serbiei, ar corespunde obiceiului sârbesc “colenda”²⁷⁶.

După ce termină casele de urat, se întâlnesc toți la casa unde s-au hotărât să aștepte Crăciunul împreună. Din alimentele primite pregătesc cina, aceasta fiind completată de gazdă. Ei sunt însoțiți și de muzică și totul se transformă în petrecere.

În seara de ajun, după cină, se pun *“iastă nuci, vreodată în 4 coturi ete așa, încruciș să pun câte o nucă, să păzască casa prăstă tot anu de boale, de nebunii. Și nu rădic masa, rămâne așa, o astruc (acopăr), până mâne zî, s-aștepte, așa udești (faci), la ajun”* (A.D.). În noaptea de ajun focul trebuie păzit să nu se stingă.

OBICEIURI ÎN ZIUA DE CRĂCIUN

Crăciunul se serbează pe 7 ianuarie și în fiecare casă, dimineața devreme se face „coleașă”²⁷⁷, și se prăjește carne. După cântatul cocoșilor de dimineață *“să scoală baba”*, femeile pregătesc *“borândău, așa să zăce, cu carne de la porc de pră burtă, să fierbe și să gătește cu făină de cucuruz. Și aia să mânâncă dimineață până nu să face zăua, să fierb mață, zăvârștiuc, sângerefi, cârnați, și ficați să frig ili carne și coleașă”*(N.S.) și se pune masa, care se începe cu brânză – pentru sănătatea oilor. Se frământă mai apoi aluatul pentru pâine, fierb varza și prăjesc carnea în vase de pământ mai demult, acum la cuptor.

Foto 71 Coleașă din dimineața Crăciunului

²⁷⁶ Tihomir Georgevici, *op. cit.*, p. 43.

²⁷⁷ Este termenul folosit în toată regiunea pentru mămligă, termenul de mămligă nefiind cunoscut .

Comunitatea românească din estul Serbiei

Tot acum, se află și îndatoririle celor din casă, pentru anul viitor, „s-a șezut că tot natu a avut lucru lui” (M.I.). Se face mălaiul de prânz, iar în mălai “a pus sămne în el”. Se pun bani, grâu, “pășui, cucuruz, să pune toate sămânțările din pătlăgele, din piparcă, de curcubătă (de ăla mare galben, dovlece, de porci), piatră de la oi, să pune și corn, dacă ai, ala este bun de sănătate. Care-l află ăla este sănătos” (N.S.). Câte persoane sunt în casă, atâtea bucăți se rup și „care ce află”. „Moșu taie mălaiu, măi întâi lui, pa lu baba lui, pă mergea, baba a ogodit colo și cum rădică coaja la mălai, să vede sămnu. În ălea sămânțai, lu ăla-i merge în anu ăla, care a aflat părâmb, el e bun să samene, tu ai luat banu, tu ești bun să te duci la piață, poate să-ți meargă banii” (B.N.). „Care a dobândit oile, ala lucră cu oile. Care a dobândit vacile, ala lucră cu vacile, ei au împărțat munca dă prăstă an, naci la anu al nou, au știut care ce să lucre. Ala a fost obicei” (F.P.).

Jumerica sau **Jumeriche**, este un obicei care se practica în dimineața Crăciunului și se adresa mai ales fetelor și băieților. Aceasta era o persoană din familie, mascată în zdrențe, unsă cu funingine, și cu un lanț la gât. Intra în casă cu zgomote, strigăte, bătăi din lanț și verifica cât de harnice au fost fetițele, cât au tors, au lucrat, și cât de cumiți și ascultători au fost băieții.

După al doilea război mondial obiceiul n-a mai fost practicat, decât izolat (se mai practică în satele Porodin, Reșanăț), unde se fac grupuri de „Jumeriche: când să îmbracă, să ia ceva în cap, să fac, să bat, să ducă în sat după cârnaț, aia iastă la noi. Întreabă fetile, unde este fată mare, ce ai sprimit tu de toată vara, ce ai lucrat, ai tors, ai țasut, ai împlecît, ai făcut cirepi de iarnă. Dacă n-ai nimica să le-arăți, ei au troc cu paie, și cică atunci să-ți dea foc în mâini, ce de ai mâini dacă n-ai lucrat prăstă vară nimica” (S.P., N.S.).

Apoi, ei iau vătraiu „sângerătoriu”, întetesc focul în vatră și urează: “câte schintii, atâtea să fie bani, miei, purcei, să fie sănătece și le dai să bea câta răchie caldă, ce vreu ei. Și le dai un cârnat, le dai câta carne, le dai câta slănină, și ei pe urmă iar pleacă, de la casă la casă. Au și băt lung ca măciuca, au și trăști aninate ca să pună cârnaț, slămina, au aninate și șiruri de piparcă, este care îi dă și usturoi, îi pune după cap”. De acest obicei își aduc aminte cu nostalgie și unii dintre informatorii mai în vârstă din alte sate: “la mine-n sat, s-a făcut, la Crăciun, să face așa un om, să măschirește, să unge cu ceua, pune în cap” (S.P.).

Sub masa de Crăciun, în trecut, s-au pus paie, iar pe paie s-au pus nuci. În Mali Izvor, peste paie și nuci, se pune o creangă de cer pe care a rupt-o gazda în aceea dimineață. În casă se lăsa câinele să se plimbe în jurul mesei – ca să intre norocul în casă (F.P.).

Masa de prânz începe cu datul de pomană și binecuvântarea colacilor și mesei de Crăciun: „*Mînca'ra se ie pi masă, car'na și bautura, sî fie pântru dzîua dî acuma, pântru Crașun, sî fie în sanata'ca nuastră, în sanata'ca viciluur, în strie'ca(norocul) căși!*“ (F.P.) Se răspunde „*s-aju'ce*“. O parte din mâncarea pregătită se dă de pomană celor morți, dar în vase diferite, lui Dumnezeu și Maicii Domnului.

Copiii au mâncat separat, la o măsuță, iar „*astalu al mare, a fost de familia mare*”(M.M.).

Există numeroase reguli în cele trei zile de Crăciun, pe care nu ai voie să le încalci: după masă nu se doarme ca să nu plece roiul de albine; în timpul zilei nu se face curat ca să nu se alunge norocul din casă; nu se merge în vizită ca să nu-i duci norocul altcuiva. Marți, joi și sâmbătă după Crăciun nu s-a muncit pentru că altfel te înbolnăveai. În prima săptămână după Crăciun nu s-a tors pentru sănătatea oilor, mieilor, „*păcurarului*”(ciobanului) și a altor membri ai familiei, deoarece se credea că cei care vor purta haine din lâna toarsă în acest timp, se vor înbolnăvi sau să li se va întâmpla ceva rău. Furca a fost, ca precauție, înlăturată din casă sau a fost ascunsă la grindă.(F.P.)

Foto 72 Pomana de Crăciun, sat Criveli

Se prognoza, de asemenea vremea pe anul următor, prin observarea celor 12 zile dintre Crăciunul vechi gregorian și Crăciunul sărbătorit pe stil nou. Fiecare zi reprezenta o lună.

Stiepinu-Sfântul Ștefan este a treia zi de Crăciun. În această zi se dă de pomană sfântului menționat o pâine, o lumânare și brânză. Dimineața, se pun după ușă coji de ceapă și se lasă peste noapte – ca să rodească ceapa. Se sărbătorește și ca patronul casei.

Sîn-Vasîiu (Sfântul Vasile cel Mare) se sărbătorește pe 14 ianuarie. În ajunul Sfântului Vasile, fetele au dus busuioc și l-au pus unde curge apa din izvor, iar în ziua Sfântului Vasile au mers să se spele pe față, au luat busuiocul și l-au păstrat pentru vrăjit și ghicit. În satul Valeacoani, femeia care are două fete, înțeapă pe mal două fire de busuioc, ca să afle starea materială a viitorilor soți, în funcție de prinderea chiciurei pe cele două fire, fiind știut faptul că întotdeauna chiciura apare doar pe un fir.

În aceeași seară, în ajunul Sfântului Vasile, tinerii s-au adunat într-o casă ca să descopere cum le va fi ursitul. Ritualul se numește „*să pună*

Comunitatea românească din estul Serbiei

„*šuo Burlington*“ (să pună cioburile), ori „*vražīt*“, (ghicit). O femeie din casă, ascunde sub „*blide, ćinere, le întorci cu fața așa în jos*“ (farfurii) mai multe obiecte: pieptene, oglindă, inel, tăciune, șuviță de lână, așchie, un bob de porumb, piparcă (ardei iute), un cui și o bucată de slănină, mălai, fiecare obiect reprezentând trăsătura dominantă din personalitatea ursitului sau usitei. Porumbul însemna că alesul va fi bogat, pieptene – colțos, oglindă – frumos, inel – subțirel, tăciune – negru, lână – păcurar (cioban) sau păros, în alte sate, mălai-sărac, așchie – meșter, cui – fierar și slănina – comerciant. În prezența băieților apar glume și bună dispoziție. În plus, dacă este și muzică, grupul transformă ghicitul în petrecere. Farfuriile se amestecă, după care fiecare tânăr are dreptul să aleagă de trei ori.

În ajun de Sfântul Vasile existau și practici prin care se făcea prognoza vremii pentru anul în curs. Căpățâni înjumătățite de ceapă se despart astfel încât să se separe douăsprezece coji din partea comestibilă. Se pun în patru grupuri câte trei așa că fiecare să poarte semnul unei luni. În fiecare coajă se pune câte jumătate de linguriță de sare și se lasă la fereastră peste noapte. Dimineața se verifică cojile. Acolo unde apare apă, aceea lună va fi ploioasă sau cu zăpadă, iar coaja fără apă arată că luna va fi fără precipitații. Se mai poate ghici și în ziua înainte de Bobotează.

În răstimpul de la Sfântul Vasile până la Bobotează, se dădea și nou-născutul la grindă, sau se desfășura obiceiul numit Moașa.

Boćadza-Boboteaza. În ajunul Bobotezei fetele au pus în zăpadă sau în gard trei fire de busuioc. Fiecare fir a fost numit cu numele unui băiat. Acel fir care în timpul nopții va fi acoperit cu chiciură, este semnul că băiatul al cărui nume poartă este viitorul, soț.

În Osnicea femeile din fiecare familie, în ajunul Bobotezei, au mers la pârâu sau izvor și pe mal au înfipt câte un fir de busuioc. Tot acolo dădeau și apă de pomană celor morți, pentru fiecare mort vărsându-se câte o cană de apă. Într-o găleată sau căldare se ia apă și cu busuiocul de la izvor, se stropește casa, pe cei din casă, vitele, anexele casei, ogoarele, pășunile și pomii fructiferi, pentru sănătate și rod bun. Restul de apă, împreună cu busuiocul, s-a pus într-un vas ca „*apă boćedzată*“ (apă botezată). În timpul anului această apă s-a folosit pentru vrăjit, ca leac pentru ameliorarea durerii de cap sau s-a băut pentru durerea de stomac. Restul de apă s-a păstrat până la Boboteaza următoare.(F.P) Această practică a apei este cunoscută și în alte sate din ținutul Crna reka.

Cărdalesa se organiza în ajunul Bobotezei. Se proceda ca și la Crăciun, numai că de data aceasta, grupul de colindători era format numai din femei, care colindau casele din sat, pe care le stropeau cu busuioc și cu apă sfințită,

urând prosperitate gospodăriei, sănătate celor din casă, rodnicia ogoarelor și înmulțirea vitelor: „*sî fiț sanatos șî labduruoș, copiii să traiască, ani mulț sî-nplîniască, luocurlii sî rođască, vićili sî să plamađască ...*“ (F.P.). Au existat și case care nu au primit colindătoarele. Din alimentele adunate din sat, grupul pregătea cina și au organizat veselie și horă.

În casă au intrat membrii grupului, iar o fată cu lumânarea aprinsă de trei ori a înconjurat lanțul de la vatră, mutând-o dintr-o mână în alta. Acest obicei a fost cunoscut în toate satele, însă astăzi nu se mai practică.

Mai există credința, că în ziua de boboteză, care vânt bate, acel vânt să botează și “*are să bată prăstă tot anu de zâle. Dacă bate de la deal, Coșaua mare, vânt urât tare, friguros, dacă bate de la vale al de la vale, să zâce, Severețu e di la răsărit*” (B.N.).

Sveći Iovanu-Sfântul Ioan Botezătorul-20 ianuarie și **Sveći Sava**-Sfântul Sava-27 ianuarie, se sărbătoresc ca patroni ai casei, cu oaspeți. Prânzul și colacii, se dau de pomană sfinților respectivi, iar o parte din alimentele pregătite pentru masă, separat se dă de pomană morților. La sf. Ioan înainte de amiază se merge la cimitir.

Urmează sărbătorile **Sîm-Pietru đî iarnă** sau (*Cinstitul lanț*) pe 29 ianuarie. O zi înainte și o zi după Sfântul Petru se sărbătorește **verijili lu Sîm-Pietru** (Lanțul lui Sfântul Petru). Nu se lucrează pentru sănătatea vitelor și membrilor casei.

De **dziua lu Ruican** (Ziua lui Ruican) pe 3 februarie, se face iarăși o prognoză a vremii, pe anul în curs. Dacă e înainte de amiază vremea frumoasă, iarna va dura încă șase săptămâni. Dacă e înorat cu precipitații și frig, lumea speră că va veni vremea frumoasă și că anul va fi roditor. Pe vremuri s-au dat de pomană o pâine și o lumânare. Acum obiceiul s-a pierdut.

Ćiricuva, este ziua dedicată ciorilor, stăncuțelor, mierlelor, coțofenelor, uliilor și a altor păsări care atacă păsările de curte, grădinile, semănăturile, cânepa, vița de vie, cireșii și alte plante. Întotdeauna e miercuri, cu două săptămâni înainte de lăsatul secului mic. Această săptămână se numește „*săptămâna pistriță*“ (săptămâna pestriță) și este penultima săptămână din luna lui februarie. Se fierb boabe de pomumb și se dau de pomană păsărilor, ca să se hrănească și să nu provoace daune. O parte din boabele fierte se aruncă în câmp, iar altă parte se mănâncă în timpul zilei. Femeile torc ca să se „*usuće*“ păsărilor ciocul precum firele de lână dacă nu sunt mulțumite cu ceea ce au primit.

Muoși đî pipcei (Moșii de piftii). Sărbătoarea coincide cu Moșii de iarnă. Ei sunt mereu sâmbăta, înainte de lăsatul secului mic. Se fierb piftii și

se dau morților de pomană împreună cu colaci. În (Mali Izvor) se pregătește pentru această zi și „*păsat*“. Copiilor nu li s-a dat voie să mănânce piftii a doua zi, ca să nu încărunțească devreme și la bătrânețe să nu tremure ca piftiile.

Zîpostîtu al mic-Lăsatul secului de carne/mic începe pregătirea pentru întâmpinarea postului de Paști. Se merge de obicei la „*morminți*“, înainte de prânz, cu flori, lumânări, un colac, ceva dulciuri, vin și țuică. Se dă de pomană la ultimul mort din casă.

Priveghiul „*să face samo la zăpostât*”(P.S.). Spre seară familia pregătește „*privieghiul*“, focul ritual dat de pomană pentru cei morți, de regulă cei morți fără lumânare. În satele Valeaconie (Valakonje), Savinaț (Savinac), Podgorț (Podgorac) și Bogovina, acesta se face numai la pomana de șapte ani, indiferent dacă a murit cu sau fără lumânare.

În jurul focului se adună toți ai casei. Cea mai bătrână femeie din familie, aruncă în continuu câte o bucată de tămâie în flacăra, iar lumina și căldura flăcării, împreună cu mirosul de tămâie, se dă de pomană tuturor morților. Obiceiul de priveghi variază de la sat la sat. În Vitejeva, „*în satu meu*“, ritualul de priveghi e „*altmintretea. C-a murit și tatal meu și fratele meu făr' de lumânare. La ei să face priveghiu samo*(doar) **de lemn de prun roșu**, și-l face nalt, și-l leagă, ca sarcina, și ia o masă de aștia, nouă. Și un scamn nou, și ia cînere, blide, și ia isto colaci, și face cămară aici. Și oale cu supă, cu sarmă, cu carne de pui, dacă e de slastă(de dulce). Dacă e duminica când să dă carnea. Da la masa aia, să pune pânză albă, și să pune-n ea, jos până la cămara aia unde a făcut să aprindă focu”(N.S.).

Priveghiul se face și în centrul satului. Până la al doilea război mondial, „*chinezul*²⁷⁸” primarul comunei asigura lemne din pădurea locală. În jurul focului se aduna tot satul și cu voce tare fiecare dădea de pomană focul morților săi.

Săptămâna albă durează de la Lăsatul secului de carne până la Lăsatul secului de brânză (mare). În timpul săptămânii albe se mănâncă, cel mai des, mâncare de dulce, dar să fie albă: lapte, brânză, ouă și mămligă. Copiilor le este permis să mănânce carnea care a rămas de la Lăsatul secului de carne.

În timpul săptămânii albe, se pregătește pomana albă, pentru mortul căruia nu are șapte ani de la moarte. Zilele pentru pomana albă sunt marți,

²⁷⁸ Termenul chinez – face trimiterea la cneaz., conducătorul cnezatelor, a formațiunilor politice românești din zonă, din sec. X-XVIII. Termenul este folosit frecvent în satele românești din estul Serbiei.

Ionelia Toarcă

joi și sâmbătă. La pomana albă nu se cheamă oaspeți, iar pe pe masă trebuie să fie totul alb: 44 de colaci „*colac mic cu gaură*“, lumânări albe pe ei, câte o bucată de brânză, ou fiert, turtă dulce albă, iar separat orez cu lapte, lapte și, mai recent prăjituri. În fiecare turtă se înfinge și câte o floare albă dacă este. Toate aceste se dau de pomana mortului.

Pomana sumi (Pomana ciunii) se pregătea și se dădea în timpul săptămânii albe. Se făcea la o intersecție cu trei sau patru “craci” (drumuri). Se organiza pentru sănătatea vitelor și a familiei, împotriva ciumei și altor boli, pentru înmulțirea turmelor.

Ciuma era personificată în formă de femeie urâtă, cocoșată, neîngrijită și toată în zdrențe. Vizitând casele și satele, seamănă boala la oameni și turmele de vite. De aceea trebuie ținută cât mai departe de oameni, de vite, de sate.

În alte sate, pentru apărarea de ciumă, cu o cârpă aprinsă au afumat în jurul gospodăriei sau în jurul satului când aceasta a fost organizată de autoritățile satului.

Sîmbîta lu Lazăr este la sfârșitul săptămânii albe și nu coincide cu sărbătoarea ortodoxă „Sîmbăta lui Lazăr“. În această zi se pregătesc obligatoriu „*plăsinț*“ (plăcînți), care se dau de pomana lui Lazăr și celor morți. Se spune că el a murit în acea sâmbătă de dorul plăcintelor: „*în sîmbăta lu Lazăr să face plăcînți (cu brânză și cu ou) și să dă, să împarte, mîi năinte lui, de pomana lu Lazăr, c-a murit cică de doru lu plăcînți*”(A.d.)

Zîposfîtu al mare-Lăsatul secului de brânză, coincide cu începutul lui martie după fazele lunii. Se pregătește numai mâncare albă care se dă de pomana. Se merge la cimitir și seara se face „priviegi“, în același fel ca și pentru Lăsatul secului de carne. A doua zi începe Postul Paștelui.

Sîm-Tuădiri/Sfântul Teodor, todorci sau săptămâna lui Teodor, așa este numită prima săptămână din postul Paștelui, ea începe marți la miezul nopții, la „*marța vasălor*“ (marța vaselor), și se termină marțea viitoare la miezul nopții.

În timpul săptămânii lui Teodor nu s-a lucrat lâna. „*Dacă lucrî, te iau Sîntoaderii*”(Z.C.). Nu s-a tors și nu s-a țesut ca să nu se tîmpească oile, iar mieii, purceii sau vițeeii să nu se nască morți, dar s-a lucrat în afara casei, la câmp, în funcție de vreme. Dacă se scotea mâncare din casă, chiar și pentru câini, trebuia să fie acoperită, pentru a nu fi expusă todorcilor. Pentru protecția împotriva lor trebuie să porți “*pelin și usturoi și boji, să pune la perină, în pat. Alea 3 zăle nu te speli pe cap*” (B.N.). Există numeroase povești despre relele pe care “*todorcii*” le pot face.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Fiecare zi din săptămâna lui Sîn Toader are o anumită semnificație și anumite interdicții, ce trebuie respectate întocmai, pentru protecția oamenilor și vitelor.

Luni este **Lunea suarilor**-Lunea ciorilor sau „Lunea păsărilor“. În timpul zilei se fierb boabe de porumb. O parte se mănâncă, iar o parte se aruncă peste acoperișul casei și se dă de pomană ciorilor și altor dăunători de câmp ca să nu mai provoace daune. Nu să mănâncă cu lingurile, duminică *“sara să pitulă lingurile, și nu să mănâncă luni cu lingurile că să nu scoată cioarele pe loc cucuruzu, să nu facă ștetă, ce iastă pin bășteale, pin pomi”*(A.D.). Are aceeași semnificație ca și „*ćiricuva*“, dar e sărbătoare de post.

Marța vasâlor-Marța vaselor, numită și **marța albastră**, este dedicată spălării vaselor de grăsime. Toate vasele folosite, mai ales cele din timpul postului, s-au spălat cu nisip și cu leșie *“să face din cenușă și apă fiartă”*. Cârpele cu care s-au spălat și s-au șters vasele, se usucă și se păstrează pentru afumarea în ziua de Sfinții 40 de Micenici, la Buna vestire și la Florii. La miezul nopții „*sî pun Sîm-Tuađiri*“, începe săptămâna lui Teodor. În seara aceasta *“nu să cântă, nu să șuieră, nu să vorbește tare, nu să duce afară, nu să iasă din casă, lumea stă în casă, și dacă face ceva, el nu măi iasă, nu măi deschide ușa, să iasă noaptea afară”* (P.S.).

Miercurea naruadă-Miercurea neroadă este a doua zi din săptămâna lui Teodor. Oamenii nu lucrau „*pântru lumie nacajătă*“, pentru oameni invalizi și de teamă să nu li se întâmple și lor același lucru.

În alte sate se numește **miercurea șocățâlor** (miercurea șoarecilor) și nu se lucrează, *“lumea țâne, nu lucră să nu facă șocățî, șobolii să nu facă răle pi la căși, pi la vite, pi la grăuri, pi la aia ce iastă, ce tot nat are-n casa lui”* (A.D.).

În **Juoia iapilor**-Joia iepelor, nu era bine să se prelucreze cânepa, să se țese, mai ales dacă cineva are *“are vite greoane, demult a fost iape și de aia s-a zâs joia iapelor. Da iastă vaci, iastă oi, ce God e, lumea păzăște, toate ce sînt greoane”* (B.N.) ca să fie caii blânzi, sănătoși, să nu bată cu copitele. Cine are cai, în acea zi îi hrănește și îi țesală mai bine.

Viniria buiedzilor-Vinirea buruienelor, este ziua când toți din casă, în special fetele, se spală pe cap cu anumite plante, să miroase frumos și să crească părul mai repede, dar era și un tratament pentru prevenirea căderii părului. Se spală dimineața deveme, cu *“buedzi”* (buruieni): cu rădăcină de oman, odolean și salvin, culese în acea dimineață, se pun în leșie și se spală. În Gamzigrad, în fiecare an, lângă cetatea romană Felix Romuliana, s-a organizat o întrunire, iar mai târziu a fost mutată în casa de cultură din sat.

Fiecare poartă o rădăcină de oman pentru miros, dar și cu convingerea că va fi apărat de boală și de todoraci. În alte sate omanul se pune sub pernă unde a stat până a lăsat miros (F.P).

Buiezii se toacă și se dau și la vite ca să facă lapte. O plantă bună pentru ca vitele să dea lapte este Barba caprii.

Tot acum nu este bine să *“vezî găini până nu speli cu oman, pui, că să crească păru mare”* (Z.C.)

Sîm-Tuădiru al mare, după calendar „Sămbăta lui Teodor“ este cea mai grea zi din săptămâna lui Teodor *“și „atunci să face mălai cu copit (copite de cai), alea să fac pe mălai, să dă cu cucuruzu frânt, să face ca copițale și să dă la sântoaderi, la zăua lor, să numeaște la zăua lor ala mălai”* (Z.C.). Deși todorci pot apărea în fiecare zi din acea săptămână, în sâmbăta lui Teodor nu a fost voie să se lucreze absolut nimic. În acea zi todorci puteau să apară și printre oameni, cu chip de om. Pot face rău oricui care îi întâlnește. De aceea noaptea nu se iese din casă. Noaptea se pot auzi bătând pe pod. După înfățișare se aseamănă cu pisica, dar au copite. La șezători pot apărea îmbrăcați și transformați în băieți. Cozile, similare cu cele ale cailor, le ascund între picioare deoarece nu dispar în timpul transformării. Odată cu primul cântat al cocoșilor aceștia dispar. În satul Zlot, în această zi se tund cozile cailor.

În **Duminică pi sîmtuădiri**-Duminica lui Teodor, nu e voie să se lucreze nimic în casă pentru copii și pentru vite, să nu se îmbolnăvească. Nu se lucrează nici cu lâna, pentru sănătatea oilor. O oaie din turmă au numit-o „Tuădira“ sau un berbec „Tuădir“, după credința că va acționa ca o protectoare asupra celorlalte oi.

Lunia pazduorilor-Lunea păzitorilor sau „lunea ciobanilor“ este dedicată bărbaților, păzitorilor și crescătorilor de vite. Nu e voie să se taie sau să se coase cu acul nimic ce ar purta pe sine, deoarece cel care nu respectă interdicția poate să se taie sau să se înjunghie în timp ce lucrează.

Marța încuniată-Marța încuiată este ultima zi din săptămâna lui Teodor. Nu e voie să se lucreze deoarece todorci pot să *„te-ncuie, nu știi nimica-n urmă”*, dar și pot paraliza pe cineva din familie. La miezul nopții se încheie săptămâna lui Teodor. Sântoaderii pleacă, *“sara să duc, nu să lucră nimica, numa ce să curăță sămânța, aia să curăță câta la marța vasălor, câta la Sântoaderu-al mare, și-alălaltă să do curăță atunci la marța-ncuniată. Cucuruzu, tulenii să lapădă pe apă, bobilii să samănă primăvara, și pe urmă miercuri, după ce e miercurea bobilor, atunci să slobod zâlili, să lucră de toate, ma' să fierb boabe, și să dau la ăia care a rămas, la ai șchiopi, la ai orbi, să aibe de drum, de cai, să ducă, să nu măi*

facă ștetă-n urmă, la căși, la lume la care are vite, că ei așa s-a zis, că ei măi mare ștetă fac la vite” (A.D.).

SĂRBĂTORILE DE PRIMĂVARĂ

Dragobiaće-Dragobetele, se serbează pe 10 martie și nu se lucrează. Este prima dată în acel an când ies la suprafață cârțițele și șoarecii de câmp și omul trebuie să le hrănească. Se fierb boabe de porumb și se aruncă pe pământ pentru hrană. Se crede că ele țin minte acest lucru și dauna va fi mai mică. Dacă omul nu face acest lucru, ele vor năvăli pe semănături și vor pricinui daună mare.

Babili-babele sunt între Dragobete și Sfinții 40 de mucenici, în total 12 zile. Sunt zece babe, la începutul și sfârșitul lor fiind câte un „muoș” moș: dragobiaće” (Dragobete) și „Sîmțîi”, Sfinții 40 de Mucenici. Acest răstimp de douăsprezece zile se folosește pentru prevederea timpului din cele 12 luni ale anului, data de 11 martie fiind considerată luna ianuarie, iar 22 martie luna decembrie.

Sâmțîi-Sfinții 40 de Mucenici se sărbătoresc pe 22 martie. Numele sărbătorii de Sîmțîi, vine de la credința că de acum “*pornește să lucre pământu*”, pământul simte că vine primăvara și trebuie începute muncile la câmp. Să crede că de la Sîmțîi, “*iasă 44 de bofi de căldură din pomânt. Cum acuma, poate să iasă căldura să să măsure cu bofile. Da boată e aia ce să bate, să bat parii, să bate cepu la butoi, să bate pomânt când să face-n casă, demult cu pomânt s-a pus pe jos, în casă. Pă, când să dă la un loc cu boata de 44 de ori, locu ăla unde s-a dat cu boata, e căta măi cald decât alălalt pingă el. Și acuma, când să pune mâna acia, unde s-a dat cu boata, să sânte că e pământu măi cald. Sama de aia și să zâce Sîmț, că să sânte că pământu s-apucă să lucre, pământu s-apucă să fie măi cald, s-apucă lucrurile să să lucre pe câmp*” (P.S).

Dimineața devreme în ziua Sîmțîilor, se face foc în curte și mult fum. Se ia apoi cârpa, “*râza să zâce*”, păstrată de la „*marța vasălor*” (marța vaselor), se aprinde, “*sări prăstă focu ăla, prăstă fumu ăla, de trei ori și aprinzi râza aia și iei și dai cu râza aia pe după craci. Și iei râza aia și mergi prin obor, te bagi în casă, în sobi, ăla că să nu să bage gongilii în casă*” (N.S.), se afumă casa și vitele împotriva șerpilor. Același ritual se face și la Buna vestire și la Florii.

În ziua de Sîmțîi, nu e bine să se umble cu sforile, nici cu furcile de strâns fânul, ca să nu plece albinele din stup, “*aia e măi bun dacă să ia miere din zăua aia di la stupi, atunci e bun și de stup, să dă și în sănătatea stupilor, să-i păzască Sîmțîi, să să-nmulțască și ete așa. Să numește: să fie*

Ionelia Toarcă

la zâua de Sâmbți, pă să fie la vâlve care duc ploaia, pă la vâlve care păzăsc izvoarele, la stele, la lună, la Dumnezău, la soare, la luceaferi, la furcii pomântului, în sănătatea vicelor, și așa, în berechet, în sănătatea copiilor, la tofi, de sănătate, așa să dă” (B.N.).

Se frământă colaci mici cu sare. Mijlocul se marchează cu o țeavă de țesut, se coc și se ung cu miere. Se dau de pomană sărbătorii și morților, și se mănâncă la prânz. Pentru prânz se pregătește și un colac ce se dă de pomană zilei respective, împreună cu o lumânare. În ziua aceasta nu s-a lucrat de teama șerpilor. Cine lucrează, tot anul va vedea șerpi și vă trăi cu teamă. Înainte sau după prânz, se merge la cimitir, se împodobesc mormintele, se tămâie și se aprind lumânările. Dacă încă ar fi zăpadă, lângă copaci se află floare de spânz pentru împodobirea mormintelor cu flori proaspete.

„**Blogoveșcana**“ (Buna Vestire) este pe 7 aprilie. E prima dată în an când se aude cucul. La Buna Vestire morților li se dă de pomană colac, lumânare, cartofi și pește. Nu se lucrează de teama șerpilor, iar dimineața, se afumă gospodăria cu cârpa “râza” care a rămas de la Sâmbți, pentru alungarea șerpilor.

„**Flurii**“ (Floriile). De Florii, fetele și femeile tinere merg în câmp să

Foto 73 Țesături scoase la aer de Florii, sat Metovnița

culeagă flori sălbatice. Fiecare s-a împodobit cu cele mai frumoase flori din care fac buchet, fiind păstrate până la Paști. Tototdată sunt scoase la aer toate țesăturile din casă, pentru a se aerisi. Astfel se marchează începutul curățeniei generale din fiecare gospodărie înainte de sarbătoarea Paștelui.

La **Juoi-mari**-Joia mare se aprind „*focorele*“. Dimineața devreme, gospodina aprinde trei, cinci sau șapte focuri, neapărat în număr impar, din tulpini de boji, “*joi dimineața ne sculăm, făcem focorelu, în obor, pe urmă la morminți*” (F.P.).

Comunitatea românească din estul Serbiei

În satele de pe munte, focurilele se fac din “șubeli” (amestec de flori de munte) uscate, care se culeg miercuri, înăinte de Joimari. „*Muierile culeg șubeli uscate, le pun pe trastă și le-atârnă la grindă, nu e bun să le pună jos. Să duc muierili și copiii pe dos, și culeg flori: mixă, brebenei, cucoșăi, priboi și vioreale. Priboiu să gasăște numa pe cârșă. Când ajung la colibă, fac ițăle de flori*” (J.Z.).

Primul foc este pentru Dumnezeu, iar celelalte pentru morți, și se dau de pomană împreună cu căldura, lumina și mirosul de tămâie. Locul în jurul focurilor s-a stropit cu apă. În unele sate stropirea cu apă nu se face.

Înainte de amiază femeile din casă, neapărat fetele pentru a învăța obiceiurile, merg la cimitir cu colaci, cartofi prăjiți în ulei, pure de fasole, bob, pește, prăjituri de post sau stafide, mere și pere uscate, lumânări și flori.

În satul Vitejva la cimitir se duce joi dimineța, “*denoapte, mora nici nu răsare soarele, nici nu să vede*”(N.S.).

La cimitir se duce o legătură de boji cu care se face focul. Se

împodobește mormântul cu flori culese pe câmp la Florii, lângă mormântul ultimului membru decedat

al familiei, se întinde pânza pe care se pun colacii și vasele cu mâncăruri, apoi se tămâie, se aprinde focul și se dă de pomană decedatului și tuturor morților din familie. După ce se dă de pomană toți iau acolo masa: “*și-n*

urmă iai și măi năinte iai din grâu, din miere, din ce iastă, c-așa-i bun, ca să vadă și mortu ăla ce te-ai dus la el, ce i-ai dus” (S.M.).

Pe timpul comunismului autoritățile au interzis să se meargă la cimitir cu mâncare.

Pentru a păstra ritualul întreg, femeile au mers la cimitir miercuri, ceea ce, în unele sate, s-a păstrat până azi.

La joimari, „*aicea, la noi, în Porodin, cu de cusara, miercuri, cu o zî nainte, să duce la morminți*” (P.S.).

La fel se procedează și în satul Zlot. Prin anii

Foto 74 Focurile aprinse în curte

Foto 75 Focurile aprinse la morminți dimineța devreme, sat Podgorț

Ionelia Toarcă

șaptezeci au încetat să aprindă și să dea focul de pomană la cimitir, în unele sate limitându-se la focurile de acasă.

Vinieria uaulor-Vinerea ouălor. Această zi este destinată fârbuirii (vopsirii) ouălor, mai demult din coji de ceapă și alte plante naturale, mai târziu vopseaua se procura din comerț. Pentru colorare femeile au folosit ceară de albine pe care au topit-o și cu un pai sau cu o pană au pus pe ouă care s-au vopsit prin scufundarea într-un vas cu vopsea. Bărbații au putut, în această zi, să meargă la arat sau să desfășoare activități mai mici pe imanie sau acasă.

Ouăle le vopsește de regulă, cea mai bătrână femeie din familie. De obicei pentru fiecare membru de familie s-au vopsit câte zece ouă sau câte o sută de ouă de familie. Primul ou s-a vopsit în culoare roșie, *“el să lasă să păzască casa până la Paștile alălalt”*, astăzi numărul și culoarea lor variază. Cu vopseaua ce rămâne, se vopsesc puțin vitele, să fie sănătoase ca ouăle. Se crede că toată familia va fi sănătoasă anul respectiv dacă unul dintre copii fură ouă roșii. În unele regiuni, coșul cu ouă vopsite se așează, vineri seara, într-un pom roditor din spatele casei.

OBICEIURI DE „PAȘCI“ PAȘTE

Paștele este asociat și la românii din Serbia de răsărit, ca la toți românii, cu o serie de alimente rituale, dintre care, pe lângă ouăle roșii, cel mai important este colacul

Foto 76 Colacul de Paști (st.) și mâncare de Paști (dr.)

Paștelui. Acesta este făcut din făină de grâu și are diferite forme, în funcție de regiune. Uneori este împletit, apoi înconjurat cu o cunună, alteori este simplu și rotund. Pe el se așează ouă roșii, de regulă în număr impar, lumânări, sare și o bucată de carne.

Perioada în care biserica celebrează moartea și învierea lui Isus Cristos, se suprapune de facto peste alte sărbători de sorginte păgână, cu caracter echinocțial. Sărbătorile creștine ale Crăciunului solar și Paștelui lunar sunt

Comunitatea românească din estul Serbiei

suprapuneri culturale noi peste structuri sezoniere păgâne, sărbători dedicate Soarelui și Lunii. În felul acesta se justifică sărbători care aparțin altor straturi culturale anterioare creștinismului.

Ritualul de Paști din satele românești din estul Serbiei ilustrează cel mai bine afirmația de mai sus.

În ziua de Paște, înainte de a răsări soarele, gazda „domacinul” scoate cu sapa o brazdă de pământ cu iarbă, „glie” cum este numită și o pune în fața ușii, pe partea exterioară, în unele sate pe prag sau lângă prag. De

Foto 77 Glia în ritualul Paștelui

asemenea există sate în care se scot două brazde, care vor fi puse una înaintea și una înapoia pragului. Gospodina pregătește un colac, un pahar sau un castron de vin, în vin se pune floare de corn și urzică. Pe glie se stă cu fața spre răsărit. Cu mâna stângă se ține paharul, pâinea și oul, se stă pe gile cu fața întoarsă spre răsărit, se face cruce, se ia câte o înghițitură de pâine și ou, se bea vin spunând: „cum a venit Paștile acuma, așa să vină și la timp(la anul), numa' anul să ne afle vîi și zdraveni, pe mine și copiii mei și omu' meu, să ne dea ponom și bereghet”(A.D.). Apoi se învărtește în cerc spre partea dreaptă. Aceasta se repetă de trei ori, apoi se sare de pe glie spre est. Această împărțășanie se numește „*luvat pašćili*”.

Toți din familie repetă ritualul, de la cel mai în vârstă (bunicul) și terminând cu copiii. Glia se ține pe pervazul ferestrei trei zile, iar a patra zi se întoarce la locul de unde e luată – ca să nu rămână rană pe sol.

Există mici diferențe în executarea ritualului de Paște, esența fiind aceeași.

În *Luchia*, sâmbătă seara sau duminică dimineața într-o strachină nouă se pune floare de măr, un ou curățat și tocat, urzică, floare de corn, o plantă albă numită paștiță, bucăți dintr-un colac care a fost păstrat de la Joi Mari și vin roșu, toate acestea formând „*Pașcile*”, care va fi băut duminică dimineața. În unele sate unde „*Pașcile*” se prepară sâmbătă seara, înainte de

Foto 78 Ritualul de Luatul Paștelui

apusul soarelui strachina respectivă, cu o lingură în ea, se pune în pom, în coșul cu ouă, unde va sta până a doua zi de dimineață.

Este bine ca în timpul ritualului fiecare participant să aibă un ou roșu în sân sau în buzunar.

În Valeacoanie glia se pune pe partea interioară a pragului, și se sare peste prag. În Mali Izvor ritualul s-a făcut pe pajiște uitându-se spre soare. În Podgorac și Zlot, împărțșitul se face pe secure, care este așezată pe glia de pământ, cu tăișul în afară, spre ușă.

Cândva oul pentru împărțșire s-a spart de capul berbecului conducător de turmă, iar alt ou s-a îngropat în țarc pentru sănătatea și fertilitatea turmei. Vitelor li s-a pus în nutreț sau în hrană.

După ce se spală pe față toți membrii familiei aleg câte un ou cu care au trecut peste față și cap, să fie sănătoși și rumeni ca oul. Copiilor le-au trecut oul prin sân ca să preia de la el sănătate și forță. În același timp, aceasta a putut să aibă și semnificația de transmitere a fertilității.

Ouăle de Paște se ciocnesc după masă, cojile fiind adunate într-un anumit loc și îngropate.

Pentru masa de prânz se pregătesc diferite feluri de mâncare și purcel la frigare (la proțap). În colacul de Paște se pune un ou vopsit înainte de a se pune la copt. Se dau de pomană colaci, lumânare, din fiecare mâncare câte un castron și friptură, atât Paștelui, cât și morților. În cele trei zile de Paști nu se lucrează.

În ziua de Paște nu se merge la cimitir, numai *“la a doua zi. Înainte, s-a dus și zâua dintâi, dimineața”* (P.I.).

Mâtcalău-Mâtcălăul se sărbătorea a două marți după Paște și era sărbătoarea fetelor. Acest obicei nu se mai întâlnește astăzi decât în povestirile celor în vârstă, unii dintre cei chestionați, aducându-și aminte cu greu despre sărbătoare: *“Mâtcălău, la 9 zile după Paști. Românii di la răsărit²⁷⁹ fac jocuri, și a dus tot nat așa, câte ceva, pun la masă, și dau de pomană, aprind lumânări”*(P.S.). Și la *“Petrouș, a fost mare sărbătoare, până măi napoi”* (B.N.).

Mai la sud de satul Valeacoanie, numele este menționat pe o cruce: *“iastă așa, la un pod așa la stânga, iastă cruce de lemn și scrie Mâtcălău”* (S.P.).

Luni, la *„Lunia mâtcalăului”*, fetele au vopsit ouă iar marți, la *„Mâtcalău”*, ouăle se dădeau de pomană împreună cu colaci, pentru norocul

²⁷⁹ Informatorul fiind din satul Reșanăț, de pe valea Moravei, el făcând referire la românii dinspre valea Timocului.

fetelor. În timpul zilei de marți, acestea se vizitau, făceau schimb de ouă, în unele sate spunând că s-au „*învaruicat*“ (învăruicit). Aceasta era o relație de prietenie foarte strânsă, se puteau invita una pe cealaltă la nunți, puteau să-și încredințeze secretele una celeilalte. Prietenia dura până la căsătorie, dar uneori chiar și până la sfârșitul vieții dacă nu se căsătoreau în alt sat.

În Zlot și Podgorac fetele au organizat șezători și au invitat băieți. Fiecare a adus câteva ouă ca să fie suficient pentru toți pentru a se ciocăni. În Metovnica fetele și băieții s-au întâlnit lângă foc pe care l-au aprins lângă râu sau pârâu. Fetele au adus ouă vopsite și le-au împărțit băieților. Și următoarele 2 zile ale sărbătorii Paștelui, abundă de dani și pomeni.

Insurățitul sau Invăruicitul - se practică a treia zi de Paști, la fântână sau la pârâu. Obiceiul constă în schimbarea simbolică a copiilor, trecerea ouălor roșii prin cunună și viza în special sănătatea copiilor, dar avea poate și un rol inițiativ. Acum, copiii își caută frați de cruce sau văruici, de care se vor lega pe toată viața:

“Să-nvăruicesc prima zi sau la trei zile după Paște, la Răpotin. E, atuncea s-a întâlnit, s-a adunat doauă fete, în ziua aia, or doi copii și ei s-anvăruicit, fetele. Ama(dar) și-a schimbat acolo ouă, una la alta și ei de-aceia-n colo zice verișoară or văruică, or surată, or cumnată, în tot felu’.

Da’ pă’, copiii(băieții) când s-anfrățit și-a tăiat aicea, s-anțăpat la dești(deget), și când a izbit(ieșit) o țără(puțin) sânge, așa am auzit pe mama mea, da’ bine ei, și-a supt sânge unu di(de) la altu’. Nacia(știi), e aia, zice înfrățală. El când s-anfrățât de-ăla, ama să ia în cărcă(spate) și să trece peste ogaș, trec încolo și te-ntorci îndărăt și d-aci-ncolo, naci(știi), s-anvăruicit, verișoară, văruică, ce este...Fetele și-au dat ou una la alta, a schimbat ouă(ouă), iar așa și-a dat ou una la alta și s-a trecut în gârgă(spate) piste(peste) ogaș, cu el în gârgă(spate) și pe ormă l-antins iar piste(peste) ogaș și naci(știi), atunci s-a legat înfrățala aia, învăruiceala aia. S-a vorbit aia. De aci înainte, sîntem frați, văruici or de-acia ce...Tu-mi ești verișoară, eu sînt verișor. Nu s-a cântat nimic”. (N.S.).

Ropăcinu-răpotinul are loc a treia marți după Paște. Nu se lucrează la câmp, de frică să nu fie trăsniți, iar femeile nu torc.

Ziua țăstelor – are loc tot la Răpotin, care se spune că este și ziua femeilor, obicei relatat de Tihomir Georgevici la 1905, în satul Luchia: “In ajunul sfântului Bartolomeu, cunoscut aici sub numele “*Rapacin*”, femeile fac niște ulcele de pământ, în credința că de sunt făcute în ziua aceea vor dura mai mult. Ulcelele sunt lucrate de mai multe femei laolaltă; pentru facerea lor, pe lângă pământ special, roșu, se mai întrebuițează: cenușa, baliga de cal și călți. Acest material se amestecă cu apa, se calcă bine, apoi

Ionelia Toarcă

se ia dintr-însul atâta cât trebuie pentru o ulcea și i se dă forma cu mâna. Ulcelele gata, se pun la răcoare să se usuce”.

În satul Gradscov se întâlnește o altă variantă a acestei obicei: *“Muierile în ziua lor trebuie să-și facă lapte și ele caută țăste. Țăstele sunt de pământ, duc apă acolo și caută năroi și fac țăste. Și așa a fost atuncea, că atuncea na primer(de exemplu), voi oamenii(bărbații) nu cutează să zică la muieri nimica, că ei iau bătaie. Postăiește(circulă) o variantă, zice că: Atuncea că fiindcă Dumnezeu a îndrăgit ziua aia să fie ziua la muieri. Ama(dar) muieria când a aflat că e ziua ei și s-a pus pe om(bărbat) și l-a luat de dimineață să-l bată până sara. Și-atuncea Dumnezeu a zis că ce muieria svarno(într-adevăr) poagă pe ea, l-ar omori pe om, da măi bine ziua ei când este să zădușeașcă(transpire) să facă țăste, ca să-i treacă ziua să nu bată omu’.”(N.S.).* În satele din vestul regiunii (Valea Moravei) nu se cunoaște obiceiul.

Sîm-Žuordzu, (Sfântul Gheorghe) se sărbătorește pe 6 mai. Este ziua

Foto 79 Obținerea brânzei, sat Bacevița

în care se face stâna, în satele de munte, ziua în care se urcă cu oile la munte, ziua când se mulg oile prima dată în acel an. Ziua dinainte de Sfântul Gheorghe se cheamă „*napruour*“ (zori). Oile se scot devreme la păscut, undeva mai la *“dos, să pitulă, că-n zîua de Sângeorz iastă muieri care știu să descânte și fură laptele la oi”*(M.M.).

Foto 81 Pomana dată Sfântului Gheorghe

Foto 80 Mulsul oilor, sat Brezovița

După întoarcere de la pășune se efectuează primul muls, iar laptele se încheagă pentru ca a doua zi, de Sfântul Gheorghe, să se dea brânza de pomana morților.

Comunitatea românească din estul Serbiei

În această zi poate să se are. Pe câmp s-au cules plante care s-au amestecat, la Sfântul Gheorghe cu uruială, cu care s-au hrănit vitele, în special oile.

În ziua de Sfântul Gheorghe oile se întorc devreme de la pașune și se mulg, iar gospodina împodobește poarta, „*buiandrugul*” casei și intrarea în „*obor*” și în grajd. Pentru împodobit s-a folosit crengi de salcie și leuștean. Este folosită și frunza de fag, care pune la ușă, la „*ștală la vice, la găini, la porci, la oi, la vaci, la toate cășile întră ușă*” (Z.J.).

Foto 82 Însemnarea
oilor pe răboș

de trei ori și apoi rup colacul. În a cărui bucată se află bănuțul, va fi fericit tot anul sau va fi „*păcurar*” tot anul. Pâinea se dă la oi, și apoi se termină de muls, laptele fiind fiert mai apoi pentru prânz.

Dimineața devreme se taie un miel sau un purcel și se prăjește. O pâine și o lumânare mai mare, brânza, laptele și carnea, se dedică sărbătorii, iar celelalte se dau de pomană morților. După prânz au mers la horă.

Înainte de Sfântul Gheorghe nu s-au muls oile și nici miei nu s-au taiat. Cei care au avut în casă morți, în primul rând copiii, sau membri de familie care au murit după Sfântul Gheorghe de anul trecut, n-au mâncat lapte și carne de miel înainte de a da de pomană celui mort în ziua de Sfântul Gheorghe.

Tot la Sângiorz cândva, „*atuncea haiducii s-astrâng (se adunau)*” (B.N.).

În satele de munte, după Sfântul Gheorghe, are loc obiceiul „*băcia*”. De acum, se întarcă miei și oile se mână în munte, unde se face stâna, care ține până la sfârșitul secerișului.

Mulsul s-a făcut prin spată și prin colac rotund în formă de cerc. În pâine se află un bănuț. Fiecare oaie se mulge cu câte trei jeturi, pentru fiecare mișcare a mulsului se întoarce partea cealaltă a spatei. Gazda, sau ciobanul, cu bărbații din familie, prind colacul cu ambele mâini și îl învârtesc, rostind: păcurarul – „*cucu*”, și răspunsul – „*rascucu*”. (Acest amănunt e păstrat în Osniea, Zlot și Metovnica) (F.P.).

Acest ritual se face

Foto 83 Măsuratul laptelui

Ionelia Toarcă

La “băcie”, toți sătenii adună oile la un cioban, “împreună lumea oile sara”, după care fiecare mulge oile altuia, niciodată pe ale lui. Dimineața, se duce “păcurariu” (ciobanul) cu ele la pășune, iar la prânz când se întoarce, le adapă, le bagă pe toate în strungă și le măsoară. Această măsurătoare constă în faptul că “*tot nat mulge oile lui*”, pune laptele într-o găleată și îl cântărește. După ce este golit laptele, se arată găleata și se zice: “*S-arătam sâmbrași fundu la găleți*”. Așa procedează toți cei care au oi, după care se compară numărul de litri de lapte, pe baza acestei numărătoare stabilindu-se ordinea și numărul de zile pentru paza oilor. Ale cu oi au dat mai mult lapte, acela le va păzi mai multe zile. Primul care începe să le păzească, zice către săteni: “*chită le-ați adus, chită le luați*”(Z.J.). Pe durata stânei, cine le păzește în ziua respectivă, acela le mulge și face brânză pentru familie. “*Oile sînt în stână până toamna, până nu ninge. Pe ormă tot nat ia oile lui și stâna să sparge*” (Z.J.).

Sveći Nicuola (Sfântul Nicolae) de vară se sărbătorește ca hramul casei pe 22 mai, urmat de **Ispasu al mic**-Înălțarea Domnului care se serbează a patra joi după Paști și Ispasu al mare a cincina joie după Paște. Se sărbătoresc ca hramul casei și al satului.

Duminica mare sau Pogorârea Sfântului Duh se sărbătorește în a șaptea săptămână după Paște ca sărbătoarea satului. În aceeași zi sunt moșii rusaliilor, „*muoși rusaliilor*“. Pentru cimitir se pregătea „colac cu gaură“ și lumânări. Pe fiecare colac s-au pus cireșe și așa s-a dat de pomană morților.

Rusale-Rusaliile se crede că sunt ființe invizibile care apar doar pe săptămâna rusaliilor. Omul care le întâlnește, nu le vede, dar le simte consecințele devenind amețit, absent, tot timpul tace sau nu știe ce vorbește – „*la șoimani*“, e amețit, „*la luvat rusalilii*“. Pe care-l iau rusaliile, așa va fi până la rusaliile de anul viitor. Nu există descântece împotriva rusaliilor, singura armă fiind purtarea de usturoi și pelin. De-a lungul întregii săptămâni trebuie să se consume cel puțin un cățel de usturoi pe zi. Sub pernă se pun pelin și un cățel de usturoi ca să nu fie vrăjit omul în vis. Este bine ca oamenii să se miște cât mai puțin posibil, mai ales noaptea. Nu era voie să se facă baie copilului după apusul soarelui. Treburile în gospodărie s-au efectuat în mod regulat, dar nu au cutezat să coase, să cârpească, să toarcă, nu au avut voie să planteze și să sape grădina, să cosească, să înhame și să transporte. Nu au îndrăznit să se odihnească la umbra nukului. A fost de dorit ca o parte a îmbrăcămînții să fie îmbrăcată pe dos, să se doarmă în “*cirepi, să nu vină rusaliile, să te ia când dormi*”(S.S.)

Comunitatea românească din estul Serbiei

Prezența rusaliilor se putea găsi în locurile unde iarba a crescut în formă de cerc. Se distinge iarba după înălțime și culoare (este mai mare și mai întunecată), știindu-se că înainte de săptămâna Rusaliilor nu au existat asemenea locuri. Ele au jucat hora acolo sau au prânzit. Rusaliile sunt considerate sărbători rele, ca și Sântoaderii.

Dacă se îmbolnăvește cineva în timpul rusaliilor, familia anunță vecinii să vină să-i dea ocol bolnavului, jucând (F.P.).

Pericolul încetează între sâmbătă și duminică, astfel încât oamenii au putut să sărbătorească liniștiti lăsatul secului pentru postul Sfântului Petru și Pavel.

Obiceiul Rusaliilor sau Crăițelor, este consemnat și de Tihomir Georgevic, el considerând că obiceiul ar corespunde obiceiului sârbesc Crallița (regina).

Cândva, în zilele Rusaliilor, în satul Valea cu Anini (Valeacoanie) umblau prin sat “crăițe”, care cântau și jucau. Țăranii aduceau în fața lor pe cei bolnavi și ele îi zgâlțâiau spre a-i lecu. Acest obicei a dispărut astăzi din regiune, dar mulți își mai aduc aminte. Se mai păstrează totuși, în plasa Svijd, în satul Dâlboca (Duboca), care a devenit foarte cunoscut din cauza acestui obicei. În acest sat vine și acum lume multă numai pentru a vedea “*cum vor cădea Rusalele și cum cărbușul le va readuce în simțire prin glasul cărbășelor lui*” (D.P.).

În trecut, Căderea Rusalelor se numea căderea femeilor într-un somn hipnotic, din care erau readuse în simțire prin cântecul “*cărbușului*”.

Obiceiul, așa cum l-au găsit T. Georgevici și M. G. Milichevici, nu mai există, astăzi păstrându-se doar pentru spectacol.

Juoia viarde-Joia Verde este în săptămâna Rusaliilor și nu se lucrează, credința fiind că cine încalcă regula poate să înverzească și să moară sau “*bate piatră*”.

Viniri pi rusale-Vineri pe Rusalii/Rusalnica, este cea mai importantă zi din săptămâna Rusaliilor. Nu s-au scos vitele la păscut, ci se hrănesc în țarcuri sau în grajduri ca să nu fie expuse „rusaliilor“ care ar putea să le îmbolnăvească.

Duminica mică-Duminica Mică, Lăsatul secului pentru postul Sfântului Petru și Pavel, se sărbătorește ca hram în majoritatea satelor. Nu se lucrează și se dă de pomană.

Muoși di fraž-(Moșii de fragi sau de primăvară) se serbează în prima marți a postului Sfântului Petru și Pavel. Cine a avut copii morți, nu a mâncat căpșuni până în acea zi când se da de pomană copilului mort căpșuni, și abia apoi a mâncat. În această zi a morților se dă de pomană

căpșunii și celorlalți decedați, astfel încât pentru fiecare decedat din casă se frământă câte un colac, pe ei se pun căpșuni, câte un cartof fiert și câte un cățel de usturoi. Dacă nu sunt căpșuni se pune frunză de fragi în loc de fructe.

Vårtaluomu-Sf. Apostol Bartolomeu este în data de 24 iunie, și a preluat atribuțiile zeului vântului, el fiind foarte periculos pentru că poate aduce distrugerii cauzate de trăsnet și de grindină. Este considerat stăpânul stihiei. De aceea nu s-a lucrat: "*Vårtolomu, nu să lucră, frunza de tei s-antoorce, când pe-o parte când pe alta, în aia zî. Aia tot sărbătoare rea e, tot ce a strâns omu, l-a învârtit, l-a luat*" (N.S.).

SĂRBĂTORILE DE VARĂ

Sîmzîiani"-Sâmzienele sunt pe 7 iulie. Dimineața să culeg sâmziene, "florile alea galbene", se face una-trei coronițe și se dă de pomană. Întâi se dă lui Dumnezeu, zilei de Sâmziene, și la cei morți și le "anini"(agăți) la casă, și la poartă afară. Împreună cu coronițele se dă de pomană și un colac, lumânare, căpșuni și cireșe dacă mai sunt, sau alte fructe. Înainte de amiază femeile au mers să culegă sunătoare. Ea se usucă și s-a folosit pentru împotriva șerpilor, pentru vindecarea trăsării din somn, și durerilor de stomac, de piept, de cap. Tulpina aprinsă (care scoate fum) se trece din mână în mână, în jurul capului și corpului celui bolnav, acestora punându-li-se și în mâncare. Sunătoarea se folosea și pentru vrăjit.

Sîm-Pietru-Sfinții Apostoli Petru și Pavel, se serbează pe 12 iulie. Pentru masa de prânz au tăiat un miel sau un purcel. Nu se merge în vizită. Și nu se lucrează. Dacă pică miercuri sau vineri, se dă de pomană mâncare de post.

Până în această zi, părinții căroră le mor copiii, sau sunt morți tineri în familie, nu mănâncă mere, până nu se dă de pomană mărunț de Sâmpetru.

Urmează pe 13 iulie, **Fracîli lu Sîm-Pietru**-(Fratele lui Sfântul Petru și **Vrași**-Vracii. Această sărbătoare se suprapune peste Sf. Mucenici Doctori fără de arginți, Cosma și Damian) în 14 iulie. În această zi nu se lucrează, deoarece este considerată una dintre cele mai "grele" sărbători.

În ziua de **Procoplia**-Sf. Mare Mucenic Procopie, 21 iulie, nu se lucrează ca să se păstreze fânul și grâul de incendii și fulgere. Se dă de pomană o pâine și o lumânare. În Mali Izvor această zi se numește și „baba surdă”(F.P.).

Tot de frica fulgerelor nu se lucrează nici pe 26 iulie, de ziua **Aranzîlului**-Soborul Sf. Arhangel Gavril și în ziua de **Prîia**-Pârlie/Sfânta Mare Muceniță Marina, în 30 iulie.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Svećilia-Sfântul Ilie se serbează pe 2 august ca patronul casei și ca hram. Nu se lucrează de frica trăsnetelor: *“muma lu St. Ilie nu i-a spus când s-a făcut că să-i fi spus, care știe ce ar fi făcut, că dudăie la Sf. Ilie. Dacă ar fi știut cine știe cum ar fi dudit, cum și-ar fi mânat caii și cocia (căruța), să dudăie și să sfulgere. Când a trecut zăua lui, iar atunci muma lui i-a spus”* (N.S.).

Dimineața se frământă pâine și se dă de pomană împreună cu o lumânare și cu alimente Sfântului Ilie. Sunt sate în care se organizează bâlci. (Șarbanovac)

Urmează **Viniria mare**-Sfânta Parascheva de vară (8 august), **Pančeliu**-Sf. Pantelimon pe 9 august și **Zipostitu Sînći Marii** -Lăsatul secului pentru Postul Adormirii Maicii Domnului pe 13 august. În aceste zile nu se lucrează și se dă de pomană zilelor respective și morților.

„ZAVEĆINA“ (HRAMUL SATULUI)

Este un tip de sărbătoare care se face pentru protecția culturilor agricole, prin care se încearcă îmbunarea și mulțumirea sfântului care de-a lungul timpului a provocat pagube respectivului sat. Alegerea a depins și de perioada când s-au întâmplat pagubele: la ziua sărbătorii, înainte sau după. Pentru locul desfășurării se alege de obicei, un loc înalt sau care a fost cel mai mult expus intemperiilor.

Pentru organizarea hramului se alege un „colăcar“, care are obligația să organizeze sculptarea amuletei, executarea adăpostului, să aducă mese și bănci, să aleagă și să tocmească muzica, să anunțe gospodăriile despre sărbătorirea hramului. El conduce întreaga sărbătoare.

Pentru sculptarea „sămnului“, se alege, dacă este posibil, un copac roditor. Altădată se alegea un arbore înalt și gros, despre care se credea că este sfânt. Dimineața, în ziua hramului, colăcarul cu un grup de vecini „comșii“, iau cu ei un colac în formă de inel, un fel sau două de băuturi, lumânare, flori și o şuviță de lână. Semnul în formă de cruce de aproximativ zece centimetri, este făcut prin scrijelirea, prin decojirea copacului pe partea de apus. După ce își face semnul crucii, colăcarul zice: „S-ajuće Dumnidzäu si fašem siāmnu zaviećini Vrtaluomului!“ (F.P.) iar cei prezenți răspund:

Foto 84 Copacul ales pentru zapis

Ionelia Toarcă

„S-ajuce“. Această cruce se decorează cu flori și lână, în crăpătură se pune un bănuț, lângă el se pune o lumânare mare aprinsă, iar colacul cu o lumânare mai mică se dedică Sfântului: „*Sî fie pântru dzîua dî astâdz, pântru Vrtaluom, sî nî apîre câmpu, berechetu șî căășîli dî pîatră, dî sîasîtă, dî tuaçe rîalîli!*“ (F.P.) Cândva demult, după sculptarea crucii, s-a tăiat mielul care s-a fript pentru hram, iar colăcarul pentru fiecare familie a împărțit câte o bucată de friptură.

Acest copac i se spune “*zapis*” în limba sârbă, termen folosit tot mai des și de românii din estul Serbiei, dar adaptat oarecum, fiind numit “*zăpisc*”, în Isânovăț. Termenul românesc pe care T. Georgevici în îl găsește și îl notează, este “*zăpârg*”.

Etnologul sârb Đokić Danica, ajunge la concluzia că ritualul “*zapisului*” reprezintă un simbol convențional al graniței ce separă lumea experiențelor umane de lumea credințelor metafizice și că întregul cult al copacului sfânt “*zapis*”, este o formă de comunicare cu lumea supranaturală²⁸⁰.

Fiecare familie aduce totul ce trebuie pentru masa de prânz. Dacă e hramul în timpul postului, acasă se dau de pomană colacul, lumânarea și mâncarea de post sfântului și zilei care se sărbătorește, iar pentru masă s-a tăiat mielul sau purcelul. S-a considerat că sfinții pedepsesc oamenii prin diferite pagube pentru că nu le respectă numele. Așezarea la masă a făcut-o colăcarul. După masă fiecare primește oaspeți, iar spre seară, începe hora pentru toți cei care doresc să viziteze, chiar și pentru cei din alte sate. Hora a avut loc în jurul stâlpului pe care l-a pus colăcarul la un loc adecvat cu câteva felinare agățate sau cu lămpi de carabit.

După masa de prânz, reprezentanții gospodăriilor au ales colăcarul pentru anul viitor. Semnul se face în fiecare an și se decorează din nou.

Astăzi hramul satului, se organizează foarte rar în sate, deoarece prin modernizarea vieții la sat, ritualurile își pierd funcția, dispare credința în scopul sărbătorii, tinerii nu mai respectă tradițiile satului, ei fiind pe deplin legați de oraș.

Foto 85 Semnul pe zapis

²⁸⁰ Danica Đocic, (1986), “*Zapis*”, as a village cult tree in old Kostolac, Centar za kulturu narodni muzei, Pozarevac .

OBICEIURI ANUALE DISPĂRUTE

Muma pluoii (Mama ploii). Ritualul a fost aplicat pentru a opri ploile din perioada verii, aceasta împiedicând executarea lucrărilor de câmp.

După cinci săptămâni de ploaie neîncetată, în jur de Rusalii, sub îndrumarea persoanelor în vârstă, „*copiii s-adună, mai măruți, 10,12, 13, 15 ani: prind măt negru și îi fac leagăn din coajă de tei. Coaja o iau, o dejghioră, pun înăuntru măt, ama până nu îl pun înăuntru îi coasă gura cu acu, măt vii. Și acuma merge, mări mult feace, a fost care a dus leagănu, și i-a făcut cruce din bâte, și merg și pe drum cântă: moare muma ploii, învie tata-al soarelui. Piu, piu, paraschiu!, și până ajung la răspântice, și acolo îl îngroapă, așa de viu. Lumea a crezut în aia, jertfă, să oprească ploaia. Și alea sînt pierdute*”(F.P.). Intersecția trebuie să aibă cel puțin trei drumuri. S-a crezut că ploaia va înceta când moare pisica, copiii fiind convinși că prin acest ritual au contribuit la reducerea suferinței umane prin posibilitatea de a continua lucrul și a salva semănăturile deteriorate.

În Valakonie, pentru a opri ploaia, iau trocul cu apă, ies pe pragul casei și se adresează celui care dirijează ploaia cu următoarele cuvinte: „*Sî ducă pluaia la munț, la mîări, în pustîne, unde cucu nu cântă, unde iarba nu crășce, sî nu lasă satu la fuamice, pi nuoi, copiii nuoștri și vicîli nuaștre!*”(F.P.). Apoi se toarnă apa din pahar.

Mugaiala. Denumirea obiceiului provine din onomatopeea sunetului pe care îl provoacă participanții în timpul efectuării acestuia. Acțiunea obiceiului s-a practicat pentru a alunga seceta: „*de dudăit săceta, nu de chemat ploaia, că ei a gândit că seceta e vreun duh, care a tunat în sat și să-l gonească*”(F.P.). Potrivit povestirilor, în Osnicea acest obicei a fost efectuat ultima dată spre sfârșitul secolului XIX. În alte sate nu e cunoscut nici sub altă denumire.

Din cauza secetei prelungite care amenința cu foamete, bărbații dintr-o anumită mahala s-au înțeles să organizeze „*mugaială*”. Se adunau în grup după cântatul primilor cocoși, în jur de orele 22. Într-un anumit loc și-au dezbrăcat hainele, iar pe cineva, care e fricos, l-au lăsat să le păzească. După distribuirea direcțiilor, au încetat să vorbească și să comunice între ei. Înarmați cu bastoane, au plecat individual prin sat lovind în garduri, case părăsite, grajduri, găuri în copac, poduri, bârloguri și alte obiecte în care ar fi putut să se ascundă seceta. Tot timpul au strigat: „*Mmm, mmm*”. Dacă ar fi ieșit bufnița din vreun obiect sau altă pasăre de noapte, au crezut că au

Ionelia Toarcă

alungat seceta. Interdicția de vorbire a durat până la reîntoarcerea la locul de unde au plecat.

Paparuda. Poate proveni din cuvintele „babă rudă“. Aceasta este modul în care „*dodola*” (țiganca) se adresează gospodinei. Pe baza lor a apărut denumirea grupului și a obiceiului care, cu timpul, a fost simplificat în pronunție.

Dodole au format țigăncile care au mers în grup, de la casă la casă, au cântat și au jucat chemând ploaia pentru recompensă în alimente. Românii nu au considerat dodole ca practica sa obișnuită, dar sunt acceptate ca înlocuire pentru ritualul pierdut „mugaiala“.

Dodola a fost o fată împodobită cu crengi, frunze și flori. Ea a colindat fiecare casă în compania femeilor adulte. Cântând și jucând, au rugat pentru ploaie:

„Duduluaie, pluaie,
rudă, babă, rudă,
ia ieș di ni udă,
cu galata plină,
pluaia sî ni vină.
Duduluaie, pluaie,
grîu sî ni cfască,
grîu sî ni cfască,
luocu sî rođască,
rudă, babă, rudă,
ia ieș di ni udă,
cu galata plină,
pluaia sî ni vină.
Unde dau cu plugu,
Dumnji-Dzîău cu udu,
unde dau cu sapa,
Dumnji-Dzîău cu apa!“ (F.P.)

FIINȚELE SUPRANATURALE ÎN CREDINȚELE ROMÂNILOR

În privința credințelor în anumite ființe supranaturale, se mai găsesc în prezent în satele românești din Serbia de Răsărit, nu numai urme, ci chiar credințe în desfășurare.

Demonii²⁸¹ sunt urme ale personificării diferitelor fenomene naturale sau ale unor ființe care după moarte se transformă în “*moroni*” (strigoii), făcând rău persoanelor din jur.

Se împart în demoni ai naturii și demoni care influențează destinul omului. Din prima categorie, fac parte demonii apei, demonii pădurii care stăpânesc peste întinsele păduri din zonă, “*muma pădurii*” fiind des întânită în poveștile bătrânilor din regiune, și dragonul care influențează fenomenele atmosferice, având în același timp caracterul predecesorului mitic. Printre demonii care dirijează destinul uman, cele mai importante sunt: “*ursitorile*”, care determină soarta omului pentru toată viața sa.

Demonii naturii sunt împărțiți în demoni buni și demoni răi, ei fiind menționați în descântece sau anumite rituri, chiar dacă și-au pierdut funcția demonică originală.

Amintim câteva dintre ființele supranaturale consemnate în povestirile subiecților intervievați:

Milostâns-binefăcătoarele(F.P.), sunt slujitoarele lui Dumnezeu. Ele sunt în număr de trei. Credința oamenilor în cele trei binefăcătoare este foarte puternică, fiind convinși că dacă au un necaz și se roagă Domnului, acesta își trimite binefăcătoarele. Niciodată nu se anunță, dar se simt peste tot. Ele apără omul respectiv, îl ajută să învingă nenorocirile, îi aduc liniște și bunăstare. Când se naște copilul ele protejează lehuza și copilul, îl liniștesc atunci când plânge și îl apără de rele.

După îndeplinirea datoriei, binefăcătoarele pleacă de lângă om, dar revin din când în când, la sărbători, la pomeni.

Sâmdzâiana (F.P.) se crede că este o fată frumoasă, invizibilă, care se plimbă pe câmp. Se îmbracă în diferite culori: alb, albastru sau roz, funcție de situație. Ea plutește în aer toată vara, aducând verdeață copacilor și pășunilor. Aducă pășunilor flori de toate culorile, fluturi și păsări. Sânziana

²⁸¹ *** , (1970), *Negotinska Craina*, Etnografski Muzei, Beograd, p. 46-47.

Ionelia Toarcă

este considerată protectoarea tinerilor, deoarece și ea e tânără. În fiecare an, ea dăruiește omului planta medicinală, sunătoarea, care-i și poartă numele.

Muma pădurii (Z.C., A.D., I.P.) este unul dintre peronajele mitologice cele mai răspândite în toată regiunea, ea trăind în pădure. Totuși, evită pădurile cu întindere mică sau cu copaci mici. Prezența ei se recunoaște după vârfurile copacilor, care se rotesc, „*bat ca vijelia*”, pe timp de calm atmosferic. Uneori ea șuieră, fluieră. Este periculoasă doar pentru copii, pe care îi chinuie, urmărindu-i încă de la naștere. Atunci când copilul tresare din somn și plânge, se crede că „muma pădurii” îl chinuie, prezența ei fiind alungată doar prin descântec. În cazul în care nu se iau imediat măsuri de protecție, ea poate ucide copilul. Dacă cineva aude plâns de copil în pădure, înseamnă că l-a luat „muma pădurii”.

Există și o plantă numită „muma pădurii”, folosită ca medicament, dar și în ritualurile de protecție a copiilor, găsirea și utilizarea ei fiind făcută de anumite femei.

Șojmań- șoimani (P.S., N.S., A.D.) sunt ființe invizibile care iau formă de bărbat. Ei pot dăuna mai ales copiilor nou-născuți. De aceea, copiii nu erau scoși din casă după naștere, timp de patruzeci de zile.

Omul pe care l-au luat „*șojmańi*” este recunoscut după privirea vagă, neatenție, nu se exprimă clar, nu știe unde merge. Despre el se spune că „*a șojmańit*” (a șoimănit).

I se poate întâmpla acest lucru numai dacă încalcă anumite interdicții din timpul săptămânii lui Sântoader: dacă bărbații merg cu capul gol și femeile fără basma, dacă cineva lucrează în săptămâna respectivă, dacă doarme timp îndelungat sub nuc, dacă se culcă pe iarbă verde sau pe pământ umed, dacă merge pe rouă și pe iarbă udă, mai ales dacă e desculț. Șoimani pot poseda omul și noaptea, în timp ce merge pe drum. Atunci el nu știe pe unde merge, iar diavolul îl poate trage în apă sau în prăpastie.

Posedarea omului de către șoimani se crede că poate dura de la câteva ore, zile, până chiar la sfârșitul vieții. Singura protecție împotriva lor, este descântecul „pentru alungarea șoimanilor”.

Vâlvele (Z.J., B.N.) sunt zâne ce trăiesc pe cer. Credința este aceea că ele „dirijează” norii, ploaia, grindina, vijelia. Ca și „milostânsile”, ele sunt ajutoarele lui Dumnezeu, îndeplinind voința acestuia. Există zâne bune și rele. Cele bune aduc ploaie, iar cele rele aduc grindină, vijelie și vreme rea. Se crede că ele sunt într-o întrecere continuă.

Aceste vâlve se prindeau în horă, de obicei sub un copac. În acel loc iarba și pământul erau bătătorite, femeile care-și luau copiii la muncile

câmpului, îi puneau în acel, în hoara zânelor deoarece credeau că acestea au grijă de ei, până mamele își terminau lucrul.

Există însă și credința în zâne rele care se pot transforma în șarpe sau în balaur, fără însă a ucide pe nimeni. Ele pot doar să posede oameni, mai ales nou-născuții, singura protecție fiind sunătoarea, imediat după naștere copilul și lehuza trebuind să fie afumați cu fum de sunătoare uscată.

Zmău-zmeul sau zburătorul (B.C., Z.C., Z.J.), este personajul mitologic legat de vârsta adultă din viața omului (latura sa erotică). Este perceput ca o ființă asemănătoare șopârlei, dar de mari dimensiuni și cu aripi de liliac. El se poate vedea doar noaptea și trăiește în scorburile copacilor din păduri, în peșteri sau locuri izolate departe de oameni. Oamenilor nu le face rău, dar poate să sperie vitele. Când se împrăștie oile și toate pleacă în aceeași direcție, se spune că este „zmăul” sau „muma padurii”.

Acesta se poate transforma cel mai adesea în bărbat, care poate avea relații intime cu o femeie văduvă sau cu o fată bătrână, de aceea ele evită măritatul. În casă el intră și iese prin coș, în formă de flăcără. Din asemenea relații se pot naște și copii. Localnicii cred despre acești copii că sunt mai mereu sănătoși și neînfricați.

Dracu trăiește în apă. Se găsește de obicei în jurul morilor, în ape de mică adâncime, pe sub poduri și punți: „*Pândește trecătorii ca să-i tragă în apă. Conducătorul tuturor este tarturu al batrân*” (tartorul cel bătrân) (F.P.).

În forma sa adevărată diavolul e negru, păros, are cap de câine, picioare și urechi de capră și coada lui e bifurcată. Poate să ia orice formă, chiar și de om. Nu face rău femeilor care spală rufele în râu și oamenilor care înmoaie cânepa.

Miazanuopca–Miazănoaptea este un alt personaj mitologic întâlnit mai ales la românii munteni-ungureni: „*Miazănopti a fost, acușă nu e*” (M.M.). Ea apare ca o ființă cu formă de grămadă de fân. Se mișcă repede și cu zgomot mare, ca un dangăt de clopot, și poate depăși omul în fugă. Poate să surprindă călătorul neatent și îngândurat, pe timp de noapte să alerge după el sau să-l strivească. Pentru a se salva, omul trebuie să se dea la o parte și „mnadza nuopcă” va trece bubuind pe lângă el.

Moruoni viu - Strigoiful viu poate să devină un bărbat sau o femeie care sunt bolnavi de o lungă perioadă de timp, care nu se pot ridica din pat. Acesta se recunoaște după privirea schimbată, se umflă, se mișcă puțin sau stă constant culcat, mai mult tace, mănâncă puțin, însă are o față „rumenă și zdravănă”, ceea ce înseamnă în credința românilor din zonă, că el se

Ionelia Toarcă

hrănește cu sângele cuiva „suge sânge din creaturile vii“, din această cauză pot să se îmbolnăvească și să moară animalele din gospodărie și din vecini.

Singura protecție atât pentru oameni cât și pentru animale, erau descântecelile „*đi moruoň*“. Toată gospodăria și oamenii se stropeau cu apă descântată, se dădea foc la planta numită „*mătura*“ (tătar) și cu aceasta afumau totul. Pericolul de posibil strigoi viu există atâta timp cât e acel om în viață. Dacă devine strigoi după moarte, se iau alte măsuri de apărare „împotriva strigoilor“ (A.D.); *“De moroni s-a temut 40 de zăle, când vine acasă, da pe urmă nu s-a temut nima”* (M.M.).

CULTURA POPULARĂ

Folclorul românilor din răsăritul Serbiei își are rădăcinile în vremuri străvechi, ancestrale, cu obiceiuri dintre cele mai autentice. Cultura populară este de o mare vitalitate, făcând astfel posibilă păstrarea identității românești prin: legende, pilde, poezii, povești, zicători, fabule, glume, balade, cântece și dansuri etc.

Între aceste categorii există uneori o strânsă legătură, fiind unite prin valoarea lor estetică, granițele dintre ele nu sunt precis delimitate deoarece unele producții literare presupun și existența muzicii și a dansului.

Atât specialiștii români, cât și cei sârbi au fost preocupați de specificul acestei populații și de cultura sa populară, chiar dacă cercetările lor au urmat traiecte diferite. Din păcate, numărul lucrărilor publicate în România este destul de mic, nefiind încă editată nici o lucrare științifică de mare amploare despre comunitatea românilor aflată între valea Moravei și valea Timocului, în majoritatea studiilor cultura populară ocupând doar câteva pagini.

Chiar dacă folclorul din regiune nu reprezintă obiectivul principal al cercetării, voi prezenta câteva aspecte ale vieții spirituale din zonă, care mi-au fost semnalate de către interlocutori.

Într-o perioadă în care comunitățile tradiționale și conservatoare se sting treptat, românii din estul Serbiei au reușit să își mențină aproape nealterat patrimoniul cultural imaterial, prezent mai ales în satele de deal și munte, în satele de câmpie deja făcându-se simțită expansiunea modernului în gospodăriile tradiționale.

CÂNTATU. Cântecele au fost deosebit de importante, muzica și poezia, având în satul românesc din estul Serbiei, forme și sensuri de o

neobișnuită bogăție. Cântecul în înțeles de muzică și poezia în înțeles de vers cântat, alcătuiesc în mintea sătenilor o unitate organică de nedescris.

Cântecele se pot împărți în cântece de lume, din care fac parte cântecele lirice și cântecele epice și cântece rituale.

Cântecele lirice aveau o tematică foarte largă, ele cântând despre frumusețea iubirii, despre secretele iubirilor ascunse, despre dorul de familie și altele. Ele persistă încă, fiind întâlnite în repertoriul majorității persoanelor din generația a treia, numite „cântece de bătrâneță”: „Cucu cântă, mierla zăce”, „Negotine, Negotine”, „Șede una la o lună”, „Gherghină, Gherghină”, „Fugi, urâte de pe prag”, „Depart, naică, depart”, „Frunzășoară, iarbă creață”, „Foaie verde, spic de grâu”, „Dunărică, Dunărică”²⁸².

Cântecele epice au avut texte cu conținuturi tematice diferite, balada fiind aici caracteristică.

În funcție de conținutul lor, baladele din regiunea Serbiei de răsărit pot fi gupate în:

a) *Balade pastorale*, ce aveau ca teme întâmplările și nenorocirile ciobanilor, despre câinii lor, despre lupta dusă să-și salveze turmele de hoți, de animale sălbatice sau de intemperii.

b) *Baladele vitejești (eroice sau voinicești) și haiducești*, aveau ca teme: vitejia și înțelepciunea bătrânului Novac, ale fiului său „*Gruia lu Novac*”, nedreptatea făcută prizonierului „*Deđu*”, lupta pentru dreptate dusă de haiducii „*Pătru đî-n Cobilia și Milan đî-n Rabruva*” (Petru din Kobilje și Milan din Rabrovo), problemele haiducului „*Cuosta Balas*” și vitejia haiducului Velcu. Alți eroi sunt cântați în legende: *Pătru di la Izvor*, *Marcu Viteazu*, *Gruicea*, *Novac*, *Doiecin*, *Ghiță Cătăniță*²⁸³.

c) *Baladele istorice* cântau despre uciderea cneazului Mihajlo Obrenović, suferințele soldaților din dese războaie din această zonă, bine ilustrate în cântecul „*Firai, muică, blastamată*” („Fire-ai, muică, blestemată”), suferințele soldaților de pe râul Drina din anul 1944 în baladele „*Đi la Drina*”, „*Đin cîmpu Jedrenului*”²⁸⁴.

c) *Baladele fantastico-mitologice* erau: balada *Iana Sîmdzîana*, în care aceasta se luptă împotriva căsătoriei cu fratele ei, Soarele; balada meșterul

²⁸² Aceste cântece sunt cântate de Saronic Persa, sat Gorneana și Nestorovic Miriana, sat Criveli.

²⁸³ Cristea Sandu Timoc, (1967), *Cântece bătrânești și doine*, Editura pentru literatură, București.

²⁸⁴ Aceste legende mai erau cântate încă în anul 1985, în satul Gornjana, de Saronic Persa, 85 ani, când au fost culese de Miladin Šaronjić.

Ionelia Toarcă

„Manuoîla“ (Manole), balada „Sînta maica Vinîra“ (Sfânta Maică Vinerea), balada *Iovan Iorgovan, Vîntu Crivetu, Mizălcuța, Mizăl Craiu*²⁸⁵. Într-un alt cântec mitologic este vorba de lupta dintre vînturi, care se bat cu grindină și cu pietre, cu copaci și cu pămînt, dar îi desparte Soarele după o luptă de o lună. Aproape toate piesele se terminau cu o pildă.

Baladele mai sunt cîntate în prezent doar de câțiva bătrîni, Miroslav Ciulin și Slobodan Băzu fiind cei mai în vîrstă, dar și cei mai buni performeri. Cristea Sandu Timoc afirma încă din 1967, că *“balada mai trăiește în fiecare comună doar la câțiva barzi pasionați, cu memorie capabilă de a putea reține între 5.000-15.000 de versuri, dintre care mulți sunt neștiutori de carte”*²⁸⁶.

Bogăția repertoriului lăutarilor și exuberanța lor stilistică au fascinat pe parcursul acestui secol pe etnologii care au venit în contact cu ei, repertoriu acestora fiind de câteva sute și mii de versuri. Ei se grupează în două categorii, cei bătrîni cu un prestigiu incontestabil în zonă și cei tineri cărora li se transmite întreaga moștenire culturală.

Foto 86 Slobodan Markovic zis Băzu (st.) și Miroslav Ciulin (dr.), printre puținii rapsozi de balade din regiune

Urmărind contextul geografic al zonei, se observă că cei mai mulți lăutari fac parte din satele montane, izolate, deci conservatoare în privința păstrării cântecului.

Slobodan Markovici, mai cunoscut după poreclă, Slobodan

Băzu este poate cel mai cunoscut lăutar de factură tradițională, repertoriul lui fiind impresionant, putând să cânte după cum mărturisesc localnicii fără să reia melodiile sau versurile de “astară până mâine dimineață”, fapt consemnat și de noi în anul 2001, când a cântat fără întrerupere, o noapte întreagă. O atare prestație atrage atenția unei predispoziții native cultivate în timp. Chiar el recunoaște: că “a fost greu de astea lucruri. N-a putut să cânte tot nat, ama a putut atunci să cânte ăla care l-a dăruit Dumnezeu. Dar acuma poate tot nat, că să sloboade astea (reportofon n.m.) de zece ori și învață”. Din bogatul său repertoriu amintim cântece de factură locală: “Rândunică mică”, „Ilencuță, fată mare”, „Cât ieream cinăr ca salca”,

²⁸⁵ Cristea Sandu Timoc, *op.cit.*

²⁸⁶ Cristea Sandu Timoc, *op. cit.*, p. 21

Comunitatea românească din estul Serbiei

„Giegiu”, „Ruia Ruiculiță”, „Biau, mănânc, mâncarea nu-mi plașe”, dar și variata baladei „Miorița” cunoscută în regiune sub numele “Pe-un crac de munte”, „Strigă o fată din cetate”, „Jovan Iorgovan”, „Meșteru Manoile” etc.

Regretatul Draghi Cârchioabă, elevul lui Slobodan Bâz și unul din stâlpii mișcării de renaștere a românilor din Slatina Borului, a deținut de asemenea un repertoriu impresionant de piese autentice, însă a dobândit și faima de “restaurator” de cântece, deoarece unor vechi texte locale le-a dat ritm, cântându-le „câta măi iut”.

Foto 87 Transmiterea folclorului
tinerei generații

Cântecele de joc, erau expresii ale ritmului interior, fiind cântece legate de dans, hora identificându-se cu jocul.

Cântecele rituale, religioase și magice, cântate în situații bine definite, sunt un alt fragment din bogatul folclor românesc dintre Timoc și Morava.

a) **Cântecele de sărbătoare**, încă active, sunt periodice și comemorează diferite întâmplări din istoria religioasă (colindele) sau pentru înduplecarea naturii (cântecele pentru oprirea ploii “muma ploii”, cântecul crăițelor, cântecul paparudei); nu insist asupra lor, deoarece ritualurile au prezentate detaliat în subcapitolul legat de obiceiuri și tradiții.

b) **Cântecul de înmormântare “petrecătura”**, este poate cel mai important și cunoscut cântec ritual propriu-zis. Ea are un conținut invariabil, în „petrecătură” dându-se adesea mortului sfaturi despre drumul spre lumea cealaltă, despre pericolele care îl așteaptă pe acest drum. Din păcate, acest cântec este pe cale de dispariție, datorită faptului că petrecătoarele ori au murit, ori mai sunt foarte puține și în vârstă, iar din generația tânără, nu mai vrea nimeni să învețe textele. Un exemplu de petrecătură, este **Câncecu raiului**, cântat de baba Piersa din Gornjana, Bor, 85 de ani.

INSTRUMENTELE²⁸⁷ cele mai folosite au fost:

Bușen (buciumul), în prezent nu se mai folosește, era un instrument al ciobanilor, făcut din coajă de tei.

Fluier (fluierul), este un instrument care a fost făcut din lemn de jugastru sau de frasin împărțit în două jumătăți pe lungime, jumătățile fiind scobite și reunite prin legarea cu coajă de cireș. Este instrumentul cu cea mai lungă utilizare în muzica populară, folosit și astăzi.

Cărăbili (cimpoiul). Cimpoaiele s-au lucrat pe două voci, piesele din lemn fiind făcute din lemn tare și cimpoiul din lemn de corn. Pentru burduf s-a folosit pielea netăbăcită de miel. Muștiucurile au fost făcute din lemn de soc.

Lauta (vioara) apare, după părerea cercetătorilor, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Ea oferă cântărețului posibilitatea de interpretare a melodiilor într-o gamă largă de tonuri.

Clănet (clarinetul), se face dintr-o bucată de lemn de lungimea fluierului, care se îngăurește. Are în jur de șase găuri pentru interpretarea sunetului în partea din față și una pentru degetul mare în partea din spate.

Tuoba (tobă). Tobele au fost făcute de țigani – „léganari“ prin arcuirea unei bucăți de fag, iar pielea a fost strânsă cu o sfoară. Toba a fost un instrument obligatoriu în toate ansamblurile muzicale.

După al doilea Război Mondial, a apărut trompeta, înlocuind unele instrumente tradiționale.

Foto 88 Trucu Ciulin,
satul Șerbanovăț

JOCUL-Jucatu era învățat de la o vârstă fragedă, nu aveai voie să ieși „în lume, fără a ști juca”. Sărbătorile satului au fost locul și momentul când omul a putut să se descarce și să se elibereze de greutățile cotidiene. De aceea petrecerile și horele au fost organizate foarte des, ele având și o funcție socială puternică. La aceste adunări tinerii făceau cunoștință, se etala îmbrăcămintea, se scoteau în evidență abilitățile de joc.

²⁸⁷ Informațiile despre denumirea și confecționarea instrumentelor mi-au fost oferite de domnul Filip Paunelovici, 65 ani, din satul Osnicea, acesta pe lângă faptul că este un foarte bun cunoscător al folclorului din zona Timocului negru (Crna Reka), este și specialist în confecționarea tobelor.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Hora s-a numit „*uoră*“ și se juca închisă²⁸⁸. Deschiderea horei este o apariție recentă, spre sfârșitul anilor treizeci ai secolului XX sub influența modului sârb de a juca. Jocul era inițiat de conducătorul petrecerii (*gazda* sau *colăcar*) sau cel mai nerăbdător, în același timp și cel mai bun jucător. Dacă începea hora un bărbat căsătorit, în horă se prindeau mai întâi soții și soțiile, și apoi cei necăsătoriți. Având în vedere că a fost rușine ca o fată să joace lângă un bărbat căsătorit sau un băiat lângă o femeie căsătorită, trecerea era făcută de rude sau jucătorii de același sex. După deschiderea horei, bărbatul, după regulă, a fost conducătorul horei.

Ținutul în horă a fost strâns, doar de centură, mâna stângă peste cea dreaptă. Libertatea mișcărilor se reflectă în rotirea ritmică în timpul *pășirii* și legănarea în timpul *tresăririi*, acest procedeu fiind caracteristic mai ales la românii din zona Timocului Negru (Țârnoreca).

În timpul rotirii, femeia ținea privirea înainte și capul se legăna ușor pe umeri. Bărbații, în timpul jocului puteau să facă mișcări improvizate, dar n-aveau voie să iasă din sistemul de bază al jocului.

Solul era atins întotdeauna cu talpa întregă, iar pasul fără ridicare de la sol, cu încovoierea genunchilor în jos. În timpul jocului, se strigau adesea glume. Acestea mai sunt cunoscute și astăzi, de majoritatea femeilor din regiune.

„Ți când muica ma facut
Urs în uoră n-am vadzut,
Da acuma, vai ții miine,
Uoće-l juacă lîngă miine!“ (F.P.)

„Țîn-će daico pîn mîi puot!“ (F.P.)

„Cîtră miine, cîtră cíne,
cîtră nuoi amînduoi!“ (F.P.)

Foto 89 Ansamblu folcloric

²⁸⁸ Explicațiile legate de desfășurarea horei, sunt culese de la același Filip Paunelovic, Osnicea, care de peste două decenii, este conducătorul ansamblului folcloric din sat.

Când termină strigătura, celelalte femei din horă încuviințau, ținând „iii-i“.

Džadžević Dragoslav, într-un studiu etnologic extins identifică în toată regiunea, prin cercetarea sistematică a 75 sate, toate jocurile românești și sârbești. Lista cuprinde 394 jocuri sârbești și 324 jocuri românești.

Jocurile românești se pot împărți în jocuri cu și fără tremurat – „*tramurat*“. Se crede că jocurile fără tremurat sunt mai vechi. Acestea sunt:

„*batrîna, coștrêlca, tri paziașce*, iar cele mai noi - *daulică daică, iepura, șocîce*. Printre jocurile mai vechi sunt și cele cu băta: *ropîta, tobașanca, minșeta*, cu lovituri tari a picioarelor în sol. Unele jocuri, pe lângă denumire, poartă și apartenența satelor după care au putut fi identificate. Acestea sunt: *soianța ca la Șarbanuț, tramurișa ca la Lugnița, tobașanca ca la Bașevița, tramurișa ca la Dobropuola, brestovlana ca la Zluot*.

Foto 90 Ansamblu folcloric de copii

Jocurile românești din zona Timocului negru (Crnoreka) sunt: *batrîna, coștrêlca, tri paziașce, ruopîta, tramurișa, tramurișa pi pișuor, brestovlana, vacarața, sojanța, prrupta, pișuoru al maře, șciuapa, op zdrn-zdrn, minșita, șocîce, tobașanca, daulică daică, iepura (boboșica), cisîârû, jijilana, poluanka* (F.P).

În celelalte ținuturi: ținutul Moravei, Homoli, Valea Dunării, jocurile frecvent întâlnite sunt: *bâtârna, bătrâniască, batuta, bâtârna pistăpișor, dodorca, gruianka* (Zaiecear), *gruianka, coconiește*, (Craina, Pojarevăt, Alexinăt), *danca* (Craina), *metoviceanca, miroceanca, paracınca, nodu, ora, ora-n loc* (Osnici, Valeacoanie, Lubnița), *ora-nplecîță* (Turia), *ora de doi, ora de tri, ora nostra, ora fecîlor, ora đa opta, ora đa patru* (Miroč), *ora ursu* (Bucovcea), *ora rumuniască* (Bârnița), *omolianca, orantoarsă* (Tanda), *prepișor, prrupta, perina, pari, ruzmarin, rastau, stara vlahinia, vlahinia, frunzariu, cuca, șocâț*²⁸⁹.

Dintre jocurile sârbești amintesc: *Žikono kolo, zaplet, katanka, kukunjește, koštanka, levka, levakinja, lesa, minota, neda grivne, orlovka* etc²⁹⁰...

²⁸⁹ Dragoslav Džadžević, (2006), *Narodne Igre Severnoistočne Srbije*, Pojarevăt, p. 147-177

²⁹⁰ Ibidem

Comunitatea românească din estul Serbiei

Astăzi, de jocurile tradiționale se ocupă doar ansamblurile culturale și grupurile folclorice sătești, care din păcate, nu mai păstrează în totalitate caracteristicile și conținutul stilistic de exprimare a jocului moștenit, introducând și elemente noi, străine, fiind influențate de mass-media și din dorința de spectacol.

Totuși, chiar dacă ansamblurile folclorice nu mai păstrează toate elementele tradiționale, acestea au meritul de a menține vie identitatea românilor din zonă. Ansamblurile folclorice sunt încă numeroase la românii dintre Timoc și Morava, cu precădere în partea de est a regiunii, acestea regăsindu-se în majoritatea satelor de aici.

Amintim cele mai cunoscute ansambluri folclorice: din satele Lubnița – Zajecar, Cobișnița – Negotin, Bogovina – Bolievăț, Țrnaica, Brestovăț, Luchia, Tanda, Metovnița, Criveli – Bor etc.

Aceste ansambluri folclorice au o activitate bogată, dată și în prezent de manifestările „*susreti sela*”, (întreceri folclorice între sate), desfășurate frecvent, după un calendar bine stabilit, mai ales primăvara și toamna, fiind trecute și ca atracții turistice ale zonei.

Pe lângă aceste manifestări, au loc periodic și numeroase festivaluri folclorice naționale și internaționale, la care ansamblurile folclorice sunt invitate să participe, transmitând astfel generațiilor viitoare valorile identitare ale românilor din regiune.

Au existat și **jocuri de ritual** (*jocul Sâmdzienelor*, *jocul Rusalelor*), dar nu mai sunt cunoscute, nu se mai păstrează în amintirile informatorilor, excepție făcând ritualul pentru oprirea ploii, „muma pluuii”.

Jocul Rusalelor sau „*cadzutu*“, este un obicei legat de cultul morților și însemna căderea în transă a anumitor femei înzestrate cu capacități de medium, care făceau legătura între oamenii de pe „această” și cei de pe „cealaltă lume”.

Obiceiul este consemnat de Tihomir Georgevici, încă din 1905, în satele Valeacoani și Duboka, când prin sat umblau “crăițele”, care cântau și

Foto 91 Întâlnirile satelor -
Susreti sela

jucau, încercând să vindece oamenii bolnavi prin zgâlțâire. Cercetătorul asociază acest joc, obiceiului sârbesc “Krallica” (Regina)²⁹¹.

M.G. Milichevici amintește și el de “ Crăiețe sau Rusale”, care în satul Duboka au devenit celebre, jocul adunând multă lume pentru a vedea “cum vor cădea Rusalele și cum *cărăbușul*²⁹²(cumpoierul) le va readuce în simțire, prin glasul *cărăbițelor*(cimpoiului) lui”.

Ritualul este descris și de alți cercetători, în 1938 și 1939, G.A. Küppers asistând la „caderea Rusaliilor” în același sat, a fost uimit să regăsească exact același ansamblu ritual consemnat cu o jumătate de secol înainte.

Important de menționat, e că acest obicei se păstrează și astăzi în satele din ținutul Zvijd, cu precădere în satul Duboka, dar numai la nivel de spectacol, ritualul propriu-zis și scopul în sine al ritualului, nu se mai întâlnește.

De la ritmul tribal al horei-dansul colectiv inconfundabil al regiunii-până la “clăbăț” sau “călăbăț”, căciulile originale ale muntenilor din zonă, tezaurul folclorului românilor din zonă, este imens pentru patrimoniul cultural românesc și universal.

PORTUL POPULAR

Regiunea din estul Serbiei Centrale este considerată de specialiștii sârbi și nu numai, ca fiind una dintre cele mai interesante regiuni din Balcani, atât din punct etnic cât și din punct de vedere etnologic²⁹³.

Costumul popular reprezintă o trăsătură importantă, ce caracterizează un grup etnic și contribuie la o mai bună cunoaștere a tradiției și culturii populare a acelu grup.

Co-existența naționalităților română și sârbă în regiunea cuprinsă între Timoc și Morava, a dus la o bogăție și o varietate de elemente în îmbrăcămintea tradițională.

În privința portului tradițional la românii din regiune, caracterizat prin elemente arhaice, etnologul Zecevic constată câteva mici diferențe, date cum era și firesc, de zonele în care aceștia locuiesc, costumul românilor

²⁹¹ Tihomir Georgevici, *op. cit.*, p. 43 și pp. 91-94.

²⁹² Termenul de *cărăbuș* face referire la cimpoier, cimpoiul în grai local fiind numit “carabă”.

²⁹³ National Museum Zaječar, *op. cit.*, p. 38.

ungureni, adică al locuitorilor zonelor montane, numiți și munteni, venind cu câteva elemente în plus față de cel al țăranilor, care trăiesc la câmpie²⁹⁴.

Toate costumele au însă caracteristici comune: piese de îmbrăcăminte din aba albă, cingători cu ornamente tipice, cusături minuțioase, opinci de porc.

MATERIALELE DIN CARE SE CONFECTIONAU HAINELE

Îmbrăcămintea, ca de altfel și totul pentru casă, erau lucrate în trecut de femei, erau țesute în casă, populația bazându-se complet pe propriile resurse. Materialele brute obținute, erau prelucrate după tehnici transmise din generație în generație. Principalele materiale brute pentru confecționarea hainelor au fost: cânepa, inul, lâna și pielea.

„*Cînipa*“ (cânepa), adaptându-se la toate condițiile climatice, a fost principala plantă folosită: „*pă tot s-a țăsut, bre, de in, de fuior, câlți, s-a tors, s-a făcut pânză, a fost în 6 locuri, de la podu ăsta până la Duboca, a fost cânepiște*” (B.N.). Era semănată primăvara, cânepa, fiind de două feluri: „*o soartă albă și o soartă roșie și iastă o soartă care să pune primăvara, da' o soartă să pune toamna*” (A.D.). „*Aldani*“ (cânepă masculină) era culeasă prin smulgere în iulie după polenizare, iar cânepa feminină spre sfârșitul lui august. A fost legată în „*valuog*“ (snop mic). Semințele erau separate prin frecarea între palme și apoi cânepa era scufundată în apă curgătoare, la topilă, „*topilă i s-a zăs, să face băptână, la ogaș, să pune pietre pe ea, că ea să ridică de pe apă sus, ea mora(trebuie) să fie în topilă în apă, cotropită în apă*” (N.S.), și „*să muriadză*“ (proces de înmuier), care a durat două săptămâni. După uscarea, urmează procedura de „*batut cînipa*“, separarea fibrelor de tulpini. Acest lucru se realiza cu ajutorul unui „*proțap*“ (meliță) și „*nabuoinic*“ (naboinic), astfel obținându-se „*cîlț*“ (câlți), „*muierile a lucrat aia măi mult*”.

Urma procedeul „*drâglat*“, în unele sate „*brâglat*“, cânepa brută fiind eliberată de resturile de tulpină și de fibrele mai scurte cu ajutorul unei „*drâgle*“ sau „*brâglete*“. Când se bregla, „*să scoate fuior de cânepă, nu caer, numa i s-a zăs fuior*“ (F.P.), era legat și pregătit pentru toarcerea firelor, iar restul, „*zgriabin*“, a fost folosit pentru băteală de țesut saltele și saci.

Tot acest procedeu era unul de durată și foarte greu, amintirile celor în vârstă nefiind unele plăcute: „*Culegi cânepile, le bagi în apă, până le murezi,*

²⁹⁴ *** (1970), *Negotinska Craina*, Etnografski Muzei, Beograd, p. 41.

Ionelia Toarcă

pe urmă le usci, pă le bați, pă pre urmă le dărăcești, pă cât chin a fost” (B.N.).

„**In**“ (inul) a fost prelucrat în același fel. Cânepa și inul nu se mai cultivă de la începutul anilor șaizeci.

„**Lîna**“ (lâna). Tunsul oilor a fost făcut de către bărbați, în iunie și iulie, după întărcarea mieilor. Lâna se spăla *“cu apă fiartă, la ogaș, unde a fost ogașele, unde a fost apă măi multă, din apă fiartă cu apă răce, să limpezăște, să pune pe gard”*(A.D.). După spalare, lâna era „*dârndaită*“, scuturată prin lovirea cu un băț și apoi „*scarmanată*“ (ruperea șuvițelor), activitate realizată manual de femei. „*Darasiit*“ (dărăcitul) a fost efectuat cu ajutorul unui „*darac*“ (dărac). Prin dărăcit au obținut „*păâr*“ (lână de calitate) sub formă „*caer*“, din care au obținut fire toarse mai subțiri sau mai groase, pentru de țesutul fustelor, a păturilor, trăiștilor, fețelor de pernă, șorturilor și executarea ciucurilor pe ele, pentru cingători și brodării. „*Canură*“ (lână de calitate mai proastă) a fost toarsă pentru băteală. Mai târziu a fost prelucrată în atelier de dărăcit lâna.

„**Tuors**“ (torsul) lânii era efectuat folosind „*furcă*“ (furca) și „*fus*“ (fusul). Furcile de tors erau făcute de bărbați, iar fusele luate, la schimb, de la țigani. Toate aceste activități de prelucrare a lânii erau executate de femei, în cadrul clăcilor sau șezătorilor, fiind o formă de ajutor în comunitate.

Țesăturile nu se vopseau, predomina îmbrăcămintea monocromatică.

Pentru obținerea unor fire vopsite folosite pentru decorarea anumitor părți ale îmbrăcăminții, *“a fost cernele”*, se foloseau anumite plante și frunze: „*negru*“, era obținut prin fierberea firelor toarse în coajă de „*frasân negru*“ (frasin negru) și mai târziu adăugând sulfat negru. „*Braun*“ (maron) a fost obținut din frunze de nuc în combinație cu coji de nuci crude. Maron deschis s-a obținut din frunze de gutui. Pentru obținerea culorii „*galbin*“ - galben, a fost folosită coaja de ceapă, iar pentru nuanța de portocaliu,

Foto 92 Modele de furcă

Comunitatea românească din estul Serbiei

„scumpin“ (scumpie). Se mai folosea coajă de anin și coajă de „ceroni” (cer).

Țesutul a fost precedat de un șir de acțiuni. **Urdzală** (urzeala) este depănată de pe fus pe „rășcituor al mare“ (rășchitor mare), transformat în „muotcă“ (motcă, scul), din care se face ghem. Cu ajutorul „vrćaniță“ (vârtelniței), a fost mutată pe „mosuară“ (mosoare). Următoarea etapă în pregătirea firelor de țesut pentru lungimea țesăturii este „urdzît“ (urzitul) „pe gard, s-a urzât pe gard, și să face natră”(P.I.), montarea războiului de țesut, „navađit“ (năvăditul) în „iță“ și „spată“. Se țesea cu una sau cu două ițe.

Foto 93 Model țesătură, sat Porodin

Lungimea urzelii a fost planificată în „frimbie“, și a fost precizată după rășchitor a cărui lungime a fost nouă palme de bărbat (în jur de 200 centimetri).

Bacălă-băteala e toarsă mai aspru (mai groasă și noduroasă), din lână de calitate mai proastă care a fost separată în timpul dărăcitolui sau, după spălare, a fost prelucrată la atelierul de dărăcit.

Țesutul propriu zis se făcea cu ajutorul războiului de țesut, existând câte unul în fiecare gospodărie: „războiu să fașe din lemn, și are două suluri, iță, brăgle, spată, talpiță și fușii”(F.P.). De obicei, se țesea iarna.

Foto 93 Războiul de țesut, sat Brestovăț

Ultimul proces în procurarea hainelor, era acela de a le face bune de purtat, deoarece după ce erau țesute, acestea nu puteau fi îmbrăcate, fiind foarte aspre: „când s-a făcut cioarecu, el așa nu e bun, numa-l mână la văială, și la văială, a fost văiala la apă, și acolo să bate cioarecu de să-ngroșează, să-n flocoșează” (Z.C.).

PORTUL TRADIȚIONAL

Inul a fost folosit pentru țesutul „*propuadei*“ (broboadă). Cămășile pentru bărbați și femei se confecționau din cânepă sau in, sau prin combinarea lor cu bumbacul. Din țesătură de lână (postav) se confecționau „*șuarici*“ (cioareci, pantaloni) și părțile de sus ale hainelor. Materialul pentru cingătoare și pestelci se obținea printr-o tehnică de țesut a firelor din lână, diferită de felul în care s-a țesut postavul.

Toată îmbrăcămintea a fost cusută de mână, încheierea ei făcându-se „*cu ciptuor*“ (se îndoia).

Câlțan-cămașă bărbătească sau „chimeșă albă” era cusută din pânză de cânepă țesută în două ițe. Camașa a avut mâneci largi și totdeauna s-a purtat introdusă în pantaloni.

Șuaris-cioareci. Pantalonii de bărbat au fost confecționați din postav, țesut în patru ițe. În timpul verii, purtau pantaloni din cânepă, numiți „*izmîahe*“ (izmene).

Șistuor-cingătoarea era înfășurată peste cămașă. Ea a fost mai lată, având și funcția de protejare a pântecelui de efectele efortului.

Zabun este haina bărbătească ce se îmbrăca peste cămașă. Lungimea lui este până la jumătatea coapsei, iar lungimea mânecelor – până la coate. Toate marginile sunt decorate cu șnur, iar partea din piept cu mai multe rânduri de șnururi. Aceste decorațiuni au fost numite „*brafiâr*“. Peste „*zabun*“ au înfășurat „*brasir*“ (brâu mai subțire).

Cașula-căciulă²⁹⁵ sau „călbăț”, „călăbăț”²⁹⁶, a fost făcută din piele de oaie brută, netunsă. Era purtată numai de românii munteni din zonele înalte.

A fost cusută de mână, din două bucăți triunghiulare. Purtarea acestei căciuli a fost interzisă prin Ordinul nr. 3820 de către șeful districtului Boljevac, pe 23 noiembrie 1883²⁹⁷ cu

Foto 95 Clăbățul sau călăbățul

²⁹⁵ Termen întâlnit la românii țărani .

²⁹⁶ Termen folosit de românii munteni-ungureni.

²⁹⁷ Publikacija *Istorijskog arhiva*, (ediția 1988), Zaječar, p. 55.

scopul „rezolvării“ igienei la români, deoarece „căciulile de astăzi nu sunt deloc practice...“ ceea ce a fost pretextul pentru eliminarea mărcii de la costumul popular. Aceasta s-a întâmplat și cu basmelele purtate de femei, câțiva ani mai devreme.

Opins-opincile au fost confecționate din piele brută de porc „*de poarcă*” și mai târziu de vită. Pielea se jupuia cu cuțitul, se punea sare pe ea, „*câta piatră vânăță*”, și se punea la uscat. Părul a fost tuns sau ras de pe piele cu o bucată de sticlă. Au fost cusute cu sfoară de călți, iar pentru legarea pe picior s-a folosit sfoară de lână. Aceleași opinci au fost purtate în fiecare zi și la ocazii speciale. Inițial, opincile erau făcute fără călcâi, „*că la noi a fost sărăcie mare, că a fost copii mulți, porcu mic, pielea mică, și cât a fost pielea atât a fost opinca de mare, fără călcâni*”(B.N.).

Opincile au fost încălțate peste *obi*ele. Pe perioada iernii piciorul a fost înfășurat cu piele de miel brută, peste care se trăgeau opincile. Pentru ocazii festive pentru bărbați se caut „*calcion*”, ciorapi scurți din aba. Mai târziu apar ciorapii de lână.

Cămașa pentru femeie, după croială și cusut nu diferea de cea bărbătească. În timp ce cămașa bărbătească a ajuns până la genunchi, cea de femeie a fost măsurată după înălțimea persoanei, de la umeri până la călcâi. A fost cusută din pânză de cânepă, iar mai târziu dintr-o combinație țesută din cânepă și bumbac. Erau brodate partea de la gât și piept a cămășii, mânecile pe partea exterioară, tivul mânecelor și tivul de jos al cămășii. Lungimea cămășii era reglată cu cingătoarea, astfel încât să acopere genunchii.

Pe partea din față și din spate a fost legat câte un „*oprieg*” sau „*zâvelcă*” cu *ciucuri*“. Acestea

Foto 96 Port femeiesc și bărbătesc caracteristic satelor de munteni-ungureni

sunt pistolci cu ciucuri care au fost compuse din partea de sus țesută, și partea de jos creată din ciucuri.

Ionelia Toarcă

Peste cămașă femeile au îmbrăcat „*cebă*“, haină fără mâneci, care a fost cusută din postav alb. În unele sate se numea „*aină*“ sau „*băibărac*“. Această îmbrăcăminte a fost înlocuită cu *vestă* „*ilac*“ spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Ele au fost confecționate din postav vopsit (culoare neagră sau brun-închisă), cusute și împodobite la mașina de cusut.

Foto 97 Port femeiesc specific satelor de țărani

Șubă-
cojoc este
îmbrăcăminte
comună (ca o
haină de
iarnă)
confeționat
din postav
alb. A fost
purta peste
„*zabun*“ sau
„*aină*“ în
condiții de
iarnă.

Acoperirea capului s-a făcut în funcție de statul femeii²⁹⁸. Femeile căsătorite își confecționau „*plécii*“ (meșe) din părul căzut în urma pieptănării, după care se împletea cu părul „*viu*“ și cu șuvițe de lână în jurul capului sub diferite forme. Deasupra au purtat „*sapsă*“, iar peste aceasta „*propuadă*“.

În urma interdicției de a purta *sapsă*, pentru acoperirea capului s-a folosit numai „*propuadă*“, care se obținea prin țesutul inului sau a bumbacului cu in. Basmăua de culoare albă sau galbenă, cu o bordură florală de culoare neagră începe să fie purtată pe la începutul secolului al XX-lea. Se legau pe sub bărbie cu nodul făcut la creștet.

Pentru decorarea și împodobirea basmelelor s-au folosit penele rare de păsări, legate în buchet numit „*cocuori*“ și împreună cu buchetul de colilie uscată, a fost prins la ceafă. Fața au decorat-o cu o floare a cărei coadă a fost vârâtă sub basma: fetele au purtat floarea de partea stângă, iar femeile de partea dreaptă.

²⁹⁸ National Museum Zaječar, *op.cit.*, p. 38.

Opincile de femei erau încălțate peste ciorapi treisferturi din aba pe care le-au numit „*šuaris*“. În perioada iernii femeile, la ocazii festive, au încălțat peste acești ciorapi, „*calțuoň*“ (ciorapi mai scurți din postav), urmați fiind de ciorapii de lână.

Mașina de cusut a intrat în uz prin anii 1880, femeia scăpând de cusutul hainelor la mână. Modelele vechi au fost păstrate până la sfârșitul Primului Război Mondial. Dezvoltarea mineritului în Valea Timocului și construirea căii ferate Zaječar – Paraćin, au dat posibilitatea populației să procure mai ușor hainele necesare. A început vopsirea țesăturii cu sulfat negru cumpărat din comerț și înlocuirea postavului alb cu cel negru.

Foto 98 Ciorapi de lână model nou, pentru femei

Costumul popular a fost purtat până la începutul secolului al XX-lea, astăzi foarte greu se mai poate găsi, acum „așa port se găsește decât pe la vreunile care și păstrează îmbrăcămintea bătrână în lacră (lada de zestre) și rar o îmbracă”²⁹⁹. În general costumul popular se folosește în cadrul festivalurilor folclorice sau la anumite sărbători. Singurul element folosit frecvent și azi de bătrânii satului, este *traista*.

Foto 99 Modele de traistă

După cum s-a văzut, interesul pentru comunitatea de români din regiune, nu este de dată foarte recentă, primele însemnări despre aceștia fiind făcute acum un secol și jumătate, specialiștii români cât și cei sârbi fiind preocupați de specificul acestei populații și de cultura sa populară, chiar dacă cercetările lor au urmat traiecte diferite.

Regiunea din Serbia de răsărit, este foarte bogată în obiceiuri care joacă un rol important chiar și azi în viața cotidiană a locuitorilor. Multe rituri se practică și în prezent, în timp ce altele mai supraviețuiesc doar în amintirea oamenilor mai în vârstă. Obiceiurile românilor din această regiune se caracterizează printr-o unitate terminologică, structural-fenomenologică, simbolică extrem de mare.

Civilizația și cultura carpatică au rămas immortalizate în costumele și cusăturile specifice. Portul popular, alimentat permanent de aria montană și

²⁹⁹ Ion Zăicereanu, Boja Abrașevici, *op. cit.*, p. 91.

Ionelia Toarcă

adaptat la condițiile geografice de deal și câmpie, prezintă pe fondul unor elemente autentice de bază, variații care îi sporesc valoarea artistică. Portul popular reflectă de asemenea și ocupațiile principale ale comunității românești din zonă.

Din păcate, datorită faptului că numărul lucrărilor publicate în România este destul de mic, viața spirituală a românilor din arealul moravo-timocean nu s-a bucurat de atenția care i s-ar fi cuvenit, în mai toate studiile tipărite la noi în țară existând câteva pagini despre obiceiurile și folclorul acestei comunități, însă până acum nefiind editată nici o lucrare științifică de mare amploare despre comunitatea românilor aflată între valea Moravei și Valea Timocului.

S-a constatat că tipul, graiurile, portul, obiceiurile, tradițiile și toate manifestările de viață sunt aproape identice cu cele ale românilor din Oltenia, Muntenia și Banat.

Chiar dacă această regiune a fost vizitată de o serie de cercetători în ultimele două veacuri, este una extrem de bogată din punct de vedere etno-cultural.

Arealul studiat fiind un spațiu extrem de tradițional, constituie o adevărată arhivă etnografică, un adevărat muzeu viu, în care se pot întâlni și culege obiceiuri și tradiții care s-au stins de mult în alte zone.

Regiunea din estul Serbiei păstrează elemente inedite provenite atât din valorificarea resurselor specifice muntelui, cât și din obiceiurile și cultura pastorală transmisă de-a lungul generațiilor.

Este, pe scurt, un teren aproape necercetat, pentru o cercetare complexă fiind nevoie însă de echipe de cercetare interdisciplinare care să studieze elementele istorice, geografice, etnografice, lingvistice, etnomuzicologice etc.

VIII. CONCLUZII

Datorită proceselor politice și socio-economice prin care a trecut Serbia în ultimul deceniu, aceasta fiind afectată de o puternică criză politică, socială și economică, cu repercusiuni și asupra arealului studiat, la nivel de populație se înregistrează tendințe accentuate de depopulare a regiunii, în special prin emigrarea la lucru în statele Europei de Vest.

O altă problemă deosebit de delicată ce se adaugă celor de ordin social și economic o constituie situația minorităților etnice din estul Serbiei, aceasta nerespectând faptic acordurile internaționale cu privire la drepturile minorităților naționale.

După cum s-a arătat în lucrarea de față, minoritatea românească, recunoscută oficial ca *minoritate vlahă* abia în anul 2007 de către statul sârb, întâmpină numeroase dificultăți în afirmarea propriei identități etnice și în recunoașterea ei ca minoritate românească.

Într-o vizită de documentare științifică în septembrie 2005, acad. Eugen Simion constatând realitatea lingvistică a românilor din spațiul moravo-timocean, a afirmat că "doleanțele acestora mi s-au părut rezonabile. Sunt cetățeni fideli ai statului sârb! Vor doar școli în limba maternă, biserici în care să slujească în limba română, acces la mijloacele de comunicare".³⁰⁰

Dacă în perioada otomană românii din estul Serbiei au avut o anumită formă de autonomie locală și libertate religioasă, de la anexarea regiunii de către Serbia din 1833, s-a început un puternic proces de deznaționalizare și asimilare a comunității românești.

Spre deosebire de situația minorităților etnice din Voivodina, unde există drepturi pentru dezvoltarea etnoculturală, românii din regiunea Morava-Timoc, n-au beneficiat de aceste drepturi.

Datorită presiunilor exercitate de diferite organisme internaționale, statul sârb a fost nevoit în anul 2007 să recunoască minoritatea română din arealul moravo-timocean, care până atunci era înregistrată ca grup etnic distinct.

³⁰⁰ Eugen Simion, (octombrie 2005), *Academia Română în Valea Timocului*, interviu realizat de Elena Solunca Moise, în *Academica*, XV, nr. 43, p. 30.

Folosindu-se însă de termenul de *vlah* utilizat în epoca medievală de către slavi pentru desemnarea tuturor românilor și cu care unii locuitori ai zonei se identifică, recunoașterea s-a făcut la nivel de *minoritate vlahă cu limba maternă româna*, și nu de minoritate română, așa cum era normal. S-a încercat în acest fel o diferențiere de minoritatea românească din Voivodina, acționându-se pe principiul "*divide et impera*", urmărindu-se totodată și diminuarea influențelor etno-culturale și politice românești în regiune.

Faptul că acest grup etnic a fost "ascuns" în mod intenționat de vecinii noștri, a dus la confuzii nu numai în rândul cercetătorilor și diplomaților, ci și al localnicilor, aceștia în prezent asumându-și mai multe identități entice.

Identitatea de vlah. Termenul de *vlah* sau *valah*, se întâlnește în diferite variante la mai toate popoarele europene. Polonezii au denumirea de *wolah*, bulgarii pe cea de *vlah*, germanii–*welch* sau *wallon*, ungurii–*olah*, italienii–*valacha*, francezii–*valaques*, englezii–*walach*, grecii–*vlahos* și *cuțovlahi* pentru aromâni (Cristea Sandu Timoc 1996: 2). Referiri mai numeroase cu privire la cuvântul *vlah* apar în izvoarele scrise bizantine, slave și occidentale după anul 1000³⁰¹.

La majoritatea popoarelor europene denumirea de *vlah* desemna populația de origine latină romană³⁰² ce trăia alături de popoarele respective, pentru slavi și maghiari apelativul *vlah* fiind sinonim cu cel de *român*. În cazuri particulare, termenul de *vlah* a cunoscut și alte sensuri, fie legate de ocupație, respectiv de păstorit, fie cu sensul de apartenență la ortodoxie, fără însă ca sensul inițial să dispară. (Zbucnea Gh., Dobre C. 2005: 7)

În privința românilor din arealul moravo-timocean, sârbii și în prezent le dau numele de *vlah/valah* sau *vlas*, chiar dacă aceștia de-a lungul timpului n-au purtat alt nume distinct, în afara celui de "*rumân*" sau "*român*", termeni folosiți și astăzi. Învățatul sârb Karic afirma că: "pe acești ciobani, crescători de vite, sârbii îi numeau *vlas* (români)". (Zbucnea Gh., Dobre Cezar 2005: 208)

Încă din anul 1349 țarul Dușan dădea o lege, *zakon Valahom (Jus Valahorum)* prin care fixa dările în oi ale *vlahilor* din Serbia și totodată interzicea căsătoria sârbilor cu românele (*valahele*). (Cristea Sandu Timoc 1996: 10)

Chiar dacă apartenența românească a *vlahilor* din Serbia a fost sesizată de-a lungul timpului de numeroși călători, diplomați, cercetători, autoritățile

³⁰¹ Gh. Zbucnea, C. Dobre, , *op.cit.*, p.7.

³⁰² Cristea Sandu Timoc, *op.cit.*, p.2.

Comunitatea românească din estul Serbiei

sârbe încearcă încă să ascundă caracterul lor românesc, prin substituirea apelativului de *român* sau *rumân* cu cel de *vlah*, bazându-se și pe teoria care susține faptul că *vlahii/valahii* sunt de fapt descendenții unor sârbi, românizați în secolul al XVIII-lea (Cristea Sandu Timoc 1996: 3). Acestei teorii i se opune în principal realitatea lingvistică, *vlahii* din estul Serbiei vorbind o limba neslavă, respectiv româna.

Până în anul 1921, la recensămintele oficiale, termenii de *vlah* și *român* alternau, sinonimia celor doi termeni fiind acceptată, putându-se face astfel comparații în privința identității *român-vlah* cu unele cazuri asemănătoare: *ungur-maghiar*, *german-neamț*, *țigan-rom*, *grec-elin*, *francez-gal*, *belgian-valon* etc...

Începând cu anul 1948, românii dispar brusc de pe listele de recensământ, intenționat sau nu, apărând în schimb o rubrică aparte, cea a *vlahilor*. Se sugerează treptat că aceștia ar alcătui o etnie distinctă cu o limbă diferită, fără nici o legătură cu România, care se știe că în perioada medievală se numea *Țara Românească* sau *Valahia*, iar slavii îi ziceau *Vlaška* (Cristea Sandu Timoc 1996: 2). Cauza este de natură politică, pentru a evita eventualele revendicări teritoriale ale populației românești, urmărindu-se totodată și diminuarea influențelor etno-culturale și politice românești în regiune.

Din considerente politice, sârbii au transformat denumirea de *vlah*, utilizată pentru numirea tuturor românilor în perioada medievală de către majoritatea vecinilor României, într-un instrument eficient de deznaționalizare și asimilare a comunității românești din arealul studiat, creându-se astfel în timp, o schimbare a identității populației românești.

Se încearcă prin această metodă convingerea localnicilor români că aceștia sunt sârbi românizați, din constatările noastre în teren, fără prea mare succes însă. Totuși se crează adesea confuzii, între noțiunile de cetățenie și naționalitate, din această cauză întâlnindu-se mai multe identități la nivelul populației românești din arealul studiat.

Faptul că denumirea de *vlahi* dată românilor, era generalizată în evul mediu, pentru întreaga Peninsulă Balcanică, crează în continuare numeroase confuzii și în rândul diplomaților, cercetătorilor, opiniei publice, atât la nivel de localizare geografică cât și ca identitate etnică. Nu de puține ori, românii din estul Serbiei sunt confundați fie cu românii din Banatul sârbesc, fie cu aromânii din Peninsula Balcanică, cu toate că ei nu am nici o legătură cu aceștia, așa cum reiese și din capitoul legat de geodemografie.

Identitatea sârbă se întâlnește frecvent la românii din regiunea studiată, în conștiința lor această identitate fiind însă de cele mai multe ori sinonimă

cu cea de *cetățenie sârbă*, datorită faptului că se află în componența statului sârb. Conștiința propriului specific etnic și lingvistic se manifestă prin recunoașterea identității de *vlah* sau *rumân*, din păcate, acest lucru românii din regiune îl recunosc numai la nivel local sau când e vorba de deosebirea de sârbii din satele sau regiunile vecine, și nu la nivel de declarații oficiale.

Motivele sunt fie de ordin politic, în general persistând frica de a nu avea neplăceri din cauza declarării unei alte identități decât cea majoritară, fie din dorința de identificare cu populația majoritară titulară în statul care îl reprezintă, precum și dorința de a depăși marginalizarea politică, socio-economică, culturală, psihologică creată pe parcursul mai multor decenii la care au fost supuși locuitorii de aici.

Identitatea de român s-a diminuat mult începând cu perioada de după ce de-al doilea război mondial, datorită politicilor agresive de asimilare etnoculturală, precum și crearea din partea statului sârb a unei imagini a românilor inferioare celei de sârb, adesea cu sens peiorativ. Un alt motiv de negare a identității române l-a constituit situația politică și socio-economică din România post revoluționară, românii din regiune refuzând să se identifice cu românii veniți la muncă în Serbia, deoarece li s-a creat o imagine negativă despre România. Pe parcursul deplasărilor realizate în regiune în perioada 1999-2002 fiind și primii ani în care am luat contact cu realitățile din teren, în discuții legate de identitatea locuitorilor, m-am lovit de multe ori de afirmații de genul "*eu nu sînt român, nu sînt ca cei care îmi lucră pământul, eu sînt sârb*".

Abia după 2001, datorită schimbării conjuncturii internaționale, precum și a raporturilor politice și socio-economice dintre cele două țări, România îmbunătățindu-și în ultimul timp imaginea în raport cu Serbia, mișcările de emancipare etnică românească au început să reapară.

În prezent s-a ajuns în situația că *vlahilor vorbitori de limbă română*, deși numără aproximativ 40.000 de oameni conform recensământului din 2002, cu mult mai mult față de românii din Voivodina și cca. 200.000-300.000 în realitate, acordarea drepturilor fundamentale la învățământ și religie în limba maternă, să se facă doar la nivel declarativ, realitatea din teritoriu susținând acest fapt.

Din păcate învățământul în limba română lipsește total, nu există nici măcar predarea facultativă a limbii române în vreo școală din regiune.

Inițiativa înființării Protopopiatului de Dacia Ripensis în 2004 de către preotul Boian Alexandrovici în satul natal Malainița a fost întâmpinată negativ de către oficialitățile Bisericii Ortodoxe Sârbe care au creat o serie de probleme, împiedicând mult timp oficierea slujbelor în limba română.

Comunitatea românească din estul Serbiei

Au fost înființate o serie de organizații culturale și politice care au ca scop promovarea drepturilor românilor/vlahilor din regiune. Au apărut câteva publicații cum ar fi „Vorba Noastră”, „Curcubeul Timocian”, unele cărți, fără prea mare impact însă, deoarece necunoscându-se limba română scrisă, acestea au trebuit să fie editate tot în limba sârbă.

S-a creat agenția de presă Timoc Press ce produce și unele emisiuni TV, știri, precum și documentare despre activitățile comunităților românești din regiune.

Emisiunile radio se limitează însă la programele folclorice și muzica românească locală, comunicarea știrilor între programe făcându-se din păcate tot în limba sârbă.

Alături de emanciparea religioasă în limba română, o activitate intensă este și în rândul formațiunilor politice. Prima a fost Mișcarea Democrată a Românilor din Serbia, înființată în 1993 și condusă până în prezent de Dimitrie Crăciunovici. Mai târziu se înființează și Partia Democrată a Rumânilor din Sârbie, condusă de dr. Predrag Balașevici, la ora actuală existând și o serie de partide mici, cum ar fi Partidul Vlahilor Sârbi, de orientare radical pro-sârbească, condus de Zaichescovici, apoi Partidul Democrat Român de la Petrovăț și altele practic inactive.

Diversele asociații culturale sunt în prezent sub egida Consiliului Rumânilor din Sârbie, care a fost înființat în 2007 și este recunoscut de stat ca reprezentând interesele minorității vlahe din Serbia.

La nivelul tineretului, situația este destul de gravă. Datorită puternicii politice de asimilare, precum și în lipsa unor servicii de ordin cultural-educational (ore de studiu în limba română, reviste și publicații în limba română, televiziune, radio, biserică), tinerii cu mici excepții, renunță să mai vorbească în limba maternă. Chiar dacă acum există posibilitatea realizării studiilor în România, puțini tineri aleg această opțiune, datorită inconvenientului lingvistic în primul rând. Se constată din ce în ce mai multe cazuri în care părinții optează pentru învățarea de către copii, numai a limbii oficiale de stat, în vederea unei mai bune integrări în societatea sârbească.

Singura soluție constă în implicarea mai activă a statului român precum și a instituțiilor și asociațiilor nonguvernamentale de profil, în vederea respectării în fapt a drepturilor minorităților și acordurilor internaționale, referitoare la dreptul minorităților pentru învățământ și biserică în limba maternă.

Ionelia Toarcă

Regiunea studiată, după cum s-a constatat, datorită așezării prielnice între râurile Dunăre, Morava, Timoc și munții Râtani, precum și a cadrului natural favorabil, a oferit dintodeauna omului, bogate și variate resurse de trai, atrăgând astfel, de-a lungul timpului, diferite comunități umane în aceste locuri.

În absența izvoarelor istorice și a unor argumente solide referitoare la arealul în discuție, originea și istoria exactă a populației spațiului moravo-timocean este greu de studiat, necesitând anchete de teren îndelungate și foarte detaliate.

Numită generic *Craina Serbiei* sau *Valea Timocului*, regiunea este, astăzi, din punct de vedere demografic, un amestec de populație sârbească și românească, fără a se putea preciza însă cu exactitate numărul românilor, identitatea etnică adesea confuză, precum și presiunile exercitate de statul sârb asupra minoritarilor îngreunând acest demers. Totodată, recensămintele oficiale nu pot fi luate ca un reper credibil, datorită politicilor de deznaționalizare și asimilare întreprinse de-a lungul timpului de autoritățile sârbe, proces ce continuă și în prezent foarte activ.

De un real folos în înțelegerea și clarificarea multor necunoscute ale acestei regiuni au fost lucrările diversilor cercetători care au inclus măcar și tangențial acest areal în preocupările lor.

Analiza elementelor de toponimie din arealul moravo-timocean, poate oferi dovezi incontestabile privind populația românească autohtonă, prezentă pe aceste meleaguri în mod permanent, începând cu strămoșii traci și romani și până în zilele noastre, fie că s-a aflat sub dominație bulgară, otomană, austriacă, apoi sârbă.

Influențele sârbești se resimt mai ales în ultimele decenii, datorită reducerii izolării comunității românești din regiune în raport cu populația înconjurătoare, ocupațiile tradiționale devenind secundare față de migrația pentru lucru în orașe și străinatate dar și a unor îndeletniciri comune cu populația majoritară.

Fiind o regiune mai mult montană, românii din zonă au păstrat în obiceiuri și tradiții toată frumusețea sufletului românesc, rezistând de cele mai multe ori prin forțe proprii, prin profundul atașament față de limbă și tradiții. Cu toate că au fost mai mereu lipsiți de biserici și școli care să le cultive conștiința etnică, acest fapt ușurând opera sistematică și masiv promovată de deznaționalizare și asimilare etnică, românii din arealul moravo-timocean nu și-au pierdut, nici după sute de ani, graiul și obiceiurile strămoșești, aproape identice cu cele din Oltenia, fapt ce demonstrează

Comunitatea românească din estul Serbiei

apartenența acestora la neamul românesc. Reprezentanții lor cer în primul rând minime garanții de a-și păstra identitatea etnolingvistică.

Având în vedere complexitatea acestei zone, lucrarea de față nu e decât o încercare de a scoate în evidență individualitatea spațiului moravo-timocean în ansamblul regiunii înconjurătoare, de a face cunoscut mai concret condițiile pe care le prezintă acest teritoriu.

Totodată ar fi salutară demararea unor proiecte de cercetare inderdisciplinară comune cu specialiști sârbi, pentru a cuprinde într-o sinteză integratoare toate aspectele încă puțin cunoscute ale regiunii.

Studiul de față se vrea un instrument de lucru în mâinile celor preocupați de problematica românilor din dreapta Dunării, a căror identitate românească se păstrează încă, în pofida tuturor vicisitudinilor istoriei, fiind totuși alterată de influențele celor care îi domină.

**Subiecți intervievați, vârsta, localitatea
și anul în care s-a făcut culegerea³⁰³**

- B. N., bărbat, 54 ani, agricultor, *Cesljeva Bara*, 2010
L. B., femeie 53 ani, studii liceu, *Gornejana*, 2000-2002
D. C., bărbat, 54 ani, lăutar, *Slatina*, 2001
Z. C., femeie, 83 ani, casnică, *Șerbanovac*, 2010
B. C., bărbat, 82 ani, pensionar, *Sipikovo*, 2011
A. D., femeie, 70 ani, casnică, *Reșanac*, 2010
P. D., bărbat, 63 ani, etnolog pensionar, *Majdanpek*, 2011
M. I., bărbat, 73 ani, agricultor, *Luchia*, 2001
P. I., bărbat, 52 ani, agricultor, *Tanda*, 2008
P. I., femeie, 91 ani, casnică, *Luchia*, 2001
Z. J., bărbat, 34 ani, studii superioare, *Metovnica*, 2001, 2010, 2011
D. K., bărbat, 30 ani, studii superioare, *Șerbanovac*, 2011
M. M., bărbat, 85 ani, pensionar, *Ram*, 2010
S. M., bărbat, 70 ani, lăutar și agricultor, *Slatina*, 2001
B. N., femeie, 63 ani, casnică, *Zlot*, 2000
F. P., bărbat, 65 ani, învățător pensionar, *Osnicea*, 2010
S. P., bărbat, 28 ani, studii superioare, *Porodin*, 2010
N. S., femeie, 60 ani, casnică, *Gradskov*, 2011
N. Ș., femeie, 60 ani, casnică, *Porodin*, 2010
P. Ș., femeie, 98 ani, casnică, *Porodin*, 2010

³⁰³ S-au trecut doar inițialele interlocutorilor, din dorința de a respecta confidențialitatea acestora, luându-se în considerare ca relevante din punct de vedere științific alte date personale (sexul, vârsta, ocupația, studii, localitatea).

GLOSAR

a – iar [din sârb. *a*]

adângia - procesul prin care oamenii bolnavi se ard cu un fier incins la ceafă pentru a se face bine

adunatuare, *adunatuori* - uneltă de lemn în formă de roată pe care se pun mosoarele pentru a urzi

aiduc, **aidući** - haiduci

aină, *aiñe* - haină

ală, *al'e* - 1. monstru; 2. șarpe

ali – dar, însă [din sârb. *ali*]

aluvat, *aluvaturi* - aluat

alergătuare, *alergătuori* - uneltă în formă de băț, ușor înconvoiată pe care se pun mosoarele

ama – însă, zău că

ambar, **ambare** – hambar pentru cereale: porumb și grâu

ameñi - a omeni, a da de pomană

a anina – a agăța, a atârna

a postăit – a respectat, (din sârb. *poštovati*)

ardov – butoi mare în care se ține vinul și țuica

arcie, *arçi* - hârtie

ascultuătorii – persoanele care ajută la servirea mesei în timpul nunții

astal, *astale* - masă

astrâns – adunat

a astruca - a acoperi

ărtie – hârtie

baçală - firele care se introduc cu ajutorul suveicii prin rostul firelor de urzeală pentru a forma țesătura, băteală

bal'etankă, *bal'etanke* - încălțăminte suptiri pe care le folosesc balerinele, dar le mai folosesc și femeile care joacă în horă

bara – râu mare

basama - probabil

baș - chiar

bașcăuă, *bașcal'e* - grădină

batiere, *batiri* - lampă electrică portabilă cu baterie

bârabar - paralel

bek'iar – flăcău, holtei, mire

bibarac, *bibaraše* - baibarac, haină scurtă până la brâu, fără mâneci și fără guler

bătrânață – de bătrânețe, în vremea veche

Ionelia Toarcă

bât, *báce* - bătă
bâza - bâza, joc de copii
blană, *blanăń* - blană de lemn, scândură
blăgoveşcana - Buna Vestire
blit – vas din pământ
bolniţă - spital
borugă, *boruż* - viroagă, vale mică, mocirloasă
brâglă, *brâgle* - parte mobilă la războiul de ţesut, care susţine spata
bribrnel, *bribrnei* - brebenel
bruşi - a bruci, a înţepa, a împunge
buată, *buăţ* - unealtă formată dintr-un corp greu de lemn, de diferite mărimi, fixate pe un mâner, folosită manual la bătut
Bugărie - Bulgaria
buieđe, *buiedz* - plantă
bunari - fântână
butuarcă, *butuors* - buturugă, copac căruia i-a putrezit miezul
cadălmă - drum asfaltat
cadâr – a fi capabil de ceva
caier, *caiere* - caier de lână
cap – colac mare, căpeţel
cazan, *cazańe* - cuptor
caznă, *căznuri* - pedeapsă
cată – caută, se uită
călăbăţ, **clăbăţ** – căciulă, făcută din piele de oaie
căpătat - primit
cărăbi - cimpoaie
cărămidă - ţiglă
căpătăń, *căpatăńe* - pernă umplută cu paie
cânta (a să) – a se boci
cârceag – ulcior pentru vin sau ţuică
cârpă, *cârpe* - 1. cârpa, basma; 2. bucată de pânză (veche), folosită de obicei în gospodărie, pentru ştersul prafului sau ştergerea vaselor
cârşâie, *cârşi* - stâncă
câta - puţin
cât–godze - oricât
ceşturi – brâu de lână
chimeaşă – cămaşă
chinez, **cnez** – conducătorul satului, primar [din cuvântul *cneaz*]
chită – mănunchi, legătură, buchet
chitesc - aranjează
cioacă – deal
cistit - curat [din sârb. čisto]

Comunitatea românească din estul Serbiei

- cișma** – cișmea, fântână
ciumur – cărbune de pământ
ciur – sită, ciurel
clacă, *clăś* - clacă, muncă colectivă organizată de săteni pentru a se ajuta reciproc
cobilcă, *cobilś* - bucată de lemn pentru a duce două găleți o dată
cobiliță – termenul pentru cobilcă, folosit de românii țărani
cocie - căruță
cocină – anexa pentru porci sau pentru găini, funcție de ținut
coc(u)oș - floricele de porumb coapte
colac, *colaś* - colac
colașel, *colașei* - prăjitură
coleașă - mămăligă
coleșăriu - făcăleț, folosit la mestecarea mămăligii
col'ibă, *col'ibi* - colibă, sălaș, casă
colind(r)ă, *colindz* - băț de alun sau de salcie care se decorează și se dă de pomana la ajunul Crăciunului, folosită de colindători
colindreț - colindători
colore - acolo
combilizon - combinezon
comșâie, *comșâi* - vecin [din sîrb. *komšija*]
conac, *conaśe* - conac, casă
condei, *conđeie* - condei
corniț, *corniță* - batic cu trei colțuri, pe care îl puneau femeile pe cap ca să le țină părul
cornuri – colțuri (pentru basma sau fața de masă)
cosâță – coadă
coșăre, *coșări* - coșar, construcție specială din nuiete pentru adăpostirea animalelor domestice
cot - curbă
coteț – anexa pentru porci sau găini, funcție de ținut
cotărița – coș de nuiete
cotun - cătun
craci - picioare
crâ(u)mpiel, *crâ(u)mpiei*- cartof
crâmpătu – rest de ceva, bucată
crețan, *crețaŃe* - fustă creață
crug (în) – în cruce
cuafă, *cuafe* - cofă, găleată
cucurudz, *cucurudz* - porumb
cućedza - a cuteza, a îndrăzni
cum-godze – oricum
cumnatu de mână – însoțitorul miresei

Ionelia Toarcă

curcubătă - dovleac
curitnic – cotețul găinilor
čerșau, *čerșauri* - cerșaf
ćebe, *ćebi* - pătură dintr-o țesătură de fire sintetice, de bumbac, care servește la învelit
ćirini- vas de pământ, cu marginile ridicate, în care se coace pâinea la cuptor
cilim – covor
ćinăr – tânăr, mire
ćinerișu - tineret
ćirepi - ciorapi
daltă, *dălt* - daltă
daică – mândră, iubită
dărac, *darășe* - darac, unealtă de pieptănat și de scărmanat lâna
dămâzluc - animal domestic, bun pentru reproducere
dârași - a dărăci, a pieptăna lâna cu daracul
dârjală, *drjăli* - mâner
dârjeavă – țară, stat
dârzari – tinerii care aduc zestrea miresei la casa mirelui
deda - bunic
descunie - descuie
destruci – dai la o parte, descoperi
dogostăsc – petrec, sărbătoresc
domăćin – stăpânul casei [din sârb. *domaćin*]
drâgla - a drâgla, dărăci, părui, pieptăna, scărmana
drâgl'će, *drâgl'eț* - pieptene pentru drâglat
drugari – prieteni, tovarăși [din sârb. *drugari*]
drumăi - a călători
dudăie – tună
îl dudăie – îl gonește
dudăit – 1. gonit, 2. a tunat
duliaće - dovleac
duos, *duosuri* - pădure
durmit – a dormit
ďemper, *ďempere* - pulover
ďinuapće - dimineața devreme
ďisupra - deasupra
dzaše - a zăcea, a sta mult timp bolnav la pat
farină - făină
fărbui - a vopsi
fărșășc – sfârșesc, termină
fărtat, *fărtaț* - fărtat, prieten
femie - familie

Comunitatea românească din estul Serbiei

- focurelu** – focurile date de pomană morților la Joimari
frigare, *frigări* - frigăruie, vergea de lemn ascuțită la un capăt, în care se înfige carnea spre a o frige deasupra jăratului
friguri – frisoane, boală
fuior, *fuioare* - fuior, mănunchi de cânepă, melițat și periat, gata de tors
fund, *funduri* - fund, taler de lemn pe care se răstoarnă mămăliga, se toacă zarzavaturile
fus, *fusă* - fus
galbiți - salbă de galbeni, bani de aur
gazdă - bogat
gătitorii – bucătari, bucătărese
gâltână, *gâltâni* - gâldan, cel mai adânc loc în râu
glogin, *glogini*, s.m. - arbust cu flori albe, păducel
gloată – copii mulți
glie, *gli* - glie, bucată de pământ
god - Dumnezeu
gongili - șerpi
gostâie – petrecere, ospete, logodnă
goști - oaspeți
govie - mireasă
greoaie - gravidă, însărcinată
grobiște - cimitir
gropariu - gropar
gutână, *gutâne* - gutuie
î - ei
iađiră - iederă
ibomnic, *ibomnić* - ibovnic, amant
iertată (babă) – femeie trecută de menopauză
ieške, *ieški* - așchie
ili - sau [din sârb. *ili*]
imală – noroi, lut
imanie - pământ
ispravi - a isprăvi, a termina
isto – la fel, exact [din sârb. *isto*]
iț, *iță* - iță
iut - iute, rapid
încondia - 1. a încondeia; 2. a decide despre soarta cuiva
încuniat - încuiat
îndisară - spre seară
înfășuiat - înfășat
însînta - a (se) încinge, a (se) înfierbânta, a (se) încălzi tare
joavină, *joavići* - jivină, vietate, ființă

Ionelia Toarcă

joimari - Joia Mare

jumieriețe, jumirieț - jumări

Jumerichele - oameni mascați, ce umblă prin sat în dimineața Crăciunului. O întruchipează pe Joimărica, ființă supranaturală care se interesează mai ales de hărnicia fetelor și a nevestelor tinere

jivotu – viață

lacră – ladă de zestre

laptiș - laptele cucului

lavită – bancă lungă din lemn, aflată în interiorul locuinței sau la poartă

leac - leac, mijloc folosit în tratarea unei boli; medicament

leagăn - 1. leagănul copilului, 2. sicriu

legume - mâncare gătită

lemn, lemne - lemn, copac

lesne – ușor

leșăie - leșie, obținută din apă fiartă cu cenușă

leauri - acareturi

litra - litra, sticlă de jumătate de litru, în care se pune de obicei țuica

a se lăia – a se spăla pe cap

lovdiu, lovdi- vânător

luoc, luocuri - porțiune de pământ cultivată

lumină - lumânare

lunačić – născut în aceeași lună

ma – dar, însă, numai

maiță – maieu

malaua - mahalaua

maramița - basma

maistor - persoană care dă dovadă de pricepere, de iscusință într-un anumit gen de activitate, maistru

mariet, -iață. - mareț, care trezește admirație, care se impune prin calități deosebite

maștioaică – mamă vitregă

mălai - turta, aliment preparat din făină de porumb

mănăstire - biserică

mărunți - mici

măschiriți - mascați

Mătcălău – sărbătoare populară, în săptămâna de după Paște

mâna - a mâna, a îndemna la mers; a sili să urmeze un anumit traseu; a dirija

mândru - frumos

mâțu - pisic

megiutim - dar, însă, (din sârb. *međutim*)

Miazănopti – Miazănoapte, personaj mitologic

Milostânși – zâne, iele

Comunitatea românească din estul Serbiei

- miraz** - zestre
micsă - zambilă
mița – țințar, joc de copii
mlădujenia – mire
molidvă - agheasmă
mora - trebuie [din sârb. *mora*]
moroni – moroi, strigoi
morminț - cimitir
mostochează - amestecă
mosuor, *mosuară* - mosor
motcă - scul (lână depănată)
muiere - femeie
mumă - mamă
murg (în) – apus de Soare
naboinic – 1. pană de lemn cu care se despică butucii, 2. uneltă din lemn, în formă de cuțit, cu care se bate cânepa
naică - neică
na primer – de exemplu
naci – știi
naruod, *naruodz* - nărod, nebun
natu tot – ins, om, tot omu
natră, *natre* - natră, parte a urzelii dintre ițe și sulul de dinapoi sau de dinainte al războiului de țesut
nâvađi - a năvađi, a trece firele urzelii prin ițe și spată, în ordinea cerută de modelul țesăturii
nigura, - a (se) întuneca
nivă – câmp, pământ lucrat [din sârb. *njiva*]
nopârcă - șarpe
obavesno - obligatoriu, (din sârb. *obavezno*)
obor - curte, bățătură
odiđi - a (se) odihni
ogaș, *ogaša* - ogaș
ogeac – încăperea tradițională în care se află vatra, unde se stătea, se prepara mâncarea, se mânca și uneori se dormea
ogodit – aranjat, îmbrăcat
ogoi - a (se) ogoi, a hrani animalele
olațal - drojdie
oman – plantă rădăcinoasă de culoare albă, cu care fetele și femeile se spălau pe cap în ziua de Sfântul Toader
Omoli – munții Homolje
opăleaci – brichetă (din sârb. *upaljač*)
oră - horă

Ionelia Toarcă

oriz - orez
ostañi - a osteni, a obosi
otma – imediat, îndată [din sârb. *odmah*]
paar – pahar
paclă – pachet
pađină - depresiune
pali - a se ofili, a se veșteji
para-deda - străbunic
păcurari - cioban
păsui - fasole [din sârb. *pasulj*]
pașcaua - (în practicile păgâne) amestec de pâine, ou, urzică, floare de corn, vin, care se ia în dimineața Paștelui
patent - capsă, buton de închidere (la cercei)
pazdare - bucăți de cânepă
pățul – anexa pentru grâu sau porumb
păzânari - buzunar
pecinile – pecie, carne fără grăsime, muschi de porc
pengeră - fereastră
peșchir - prosop
petrecătoare – bocitoare profesionistă
pieglă - 1. fier de calcat; 2. rindea
pieglui - a netezi
piercíță - părul strâns în coadă, împletit
piparcă, pipărs' - ardei iute
pironi – cuie mari
pistelcă, pistăł's' - pistolcă, piesă dintr-o țesătură dreptunghiulară, împodobită cu broderii și purtată peste poale
pită - pâine
pitula - a (se) ascunde
pivă - bere
plâmadi - a frământa aluatul
plătozană - pătlăgea, roșie
poćacă - potecă, cărare
podrum – beci sub casă, unde se țineau alimente
policră - poreclă
polucă - sticlă
pomânt – pământ
popis – recensământ făcut în timpul turcilor
porconi – șură de fân
poriz – bir, taxe
prajână - prăjină, bucată de lemn lungă și subțire, de obicei folosită pentru a fixa sau a susține ceva

Comunitatea românească din estul Serbiei

- pranghie** – instrument de pocnit, pocnitoare
prau – praf de pușcă
praznic – serbarea patronului, sfântului casei
prăvație - obor
priboi – plantă cu frunze plăcut mirositoare și cu flori mari, roșii, folosită ca medicament
primovara - primăvara
puale - poale, jupon, fustă (scrobită) care se îmbracă pe sub rochie
putragan - putregai
raboș - răboj
rachie - țuică
raion - județ
rat - război
raspâncișe - răspântie, intersecție
rașială - garnitură din mămăligă cu oțet
razbuoi - razboi de țesut
rădioane – aparat de radio
răscucu – formulă rostită în ritualul de redresare a lactației vitelor
răstău – resteu, componentă a jugului
râmleni - romani
rânduiește – se organizează
rășchia - a rășchia, a depăna firele toarse de pe fus sau de pe ghem pe rășchitor
rășchitor, *rășchituare* - rășchitor, unealtă pe care se deapănă tortul, lâna de pe fuse sau de pe gheme pentru a le face scul
râză, *râză* - cârpă, petec, lucru prost; haină ruptă, uzată cu care se afumă casa, oamenii, animalele cu ocazia diverselor sărbători de primăvară, mai ales la 9/22 martie – Sămții (40 de Mucenici), contra șerpilor
rătui - a lupta, a participa la razboi
rieclă- bluză pentru femei confecționată din pânză subțire
rumanită - mușețel
samo - numai [din sârb. *samo*]
sanduc - sânduc, ladă, sicriu, cutie de lemn în care se păstrează hainele [din sârb. *sanduk*]
saină - sanie
Sâmpietru - Sfântul Petru
Sămții – cei 40 de Mucenici
sâmziană - sunătoare
sângire – lanțuri
sânzererieci – cârnați în sânge
Sânta - Sfântă
Sântuader, *sântuadi* - Sfântul Teodor
Sânzuărdz - Sfântul Gheorghe

Ionelia Toarcă

sârme - sarmale
sâtă - sită
scamn - scaun
scârmana - a scărmana
schimburi - haine, îmbrăcăminte
scrobi - a scrobi
scruob - scrob
sfacmă - bucată
sficipietru - Sfântul Petru
slastă - (despre zile sau perioade) în care este îngăduit să se mănânce orice fel de aliment; de dulce
slică – fotografie [din sârb. *slika*]
sloboade – dă drumul, eliberează
soba – cameră de dormit
soc - suc
solomândră – șopârlă
sovoniu – voalul miresei
spată - spată, piesă din războiul de țesut
primește - pregătește, prepară (din sârb. *spremiti*)
spomânta - a înspăimânta, a speria
spomenic - piatră funerară din marmură
spudză - spuză, cenușă fierbinte
stanița - stație
stămâna - săptămâna
stăroica – domnișoara de onoare a miresei
stârcită - adunată
stegari – tinerii ce duc steagurile la nuntă
stoacă – țarc de vite
străcători – strecurătoare din pânză, folosită pentru a face brânza
streće - noroc
storî - a pieri
struia – curent electric
strug - strung
strungă - strungă, încăpere special amenajată pentru adăpostirea oilor
suartă, *suarce* - sort, fel, tip
sucală, *sucale* - sucală, unealtă cu ajutorul căreia se deapănă pe țevi firul
sucnă, *sucne* - fustă
sul - sul, piesă de lemn folosită la războiul de țesut
sumodivă - moartea
suvieică - suveică
svađi - a se sfădi, certa
sviciovan - Sfântul Ioan

Comunitatea românească din estul Serbiei

- șcă (șcă)** - cică
șep, șepuri - cep, dop de lemn cu care se astupă gaura butoiului
șerap, șerapi - ciorapi
șeroń, șerońi - stejar
șirińe, șiriń - țăst
șiștoare, șiștori - brâu de lână
șiuare, șiuori, s.f. - cioară
șuaric, șuaris - stofă albă, groasă, de lână
șâfońeri - sifonier, dulap de haine
șcetă - pagubă
șechiru- zahăr
șele – spate
șiraci – cântăreți, lăutari
șocăce, șocăț - șoarece
șubiauă, șubiele - tulpini de plante uscate, crengi subțiri de prun sau de gutui
ștală, ștăluri - staul
talpiță, talpiț - tălpiță, chingă la războiul de țesut
tașnă, tășășń - geantă mică țesută din lână
tatar - plantă din care se face mătura de curte
tămeliu – temelia casei
tămâneriu – vasul cu care se tămâie, cădelnița
tămânie - tămâie
tămănit - aranjat
tárnă, târńe - târnă, coș mare de nuiele
tindă - pridvor
tișlarai - meseria de tâmplar
toblari-șură
tochează – toacă, mărunțește
topilă, topil'i - topilă, loc îngrădit în albia unui râu sau într-o apă stătătoare, unde se pune cânepa la topit
trastă, trășci - traistă, obiect în formă de sac, confecționat din lână și prevăzut cu baiere, care servește la transportarea obiectelor
trochiță, troc – tigvă, plantă cu fructe cu coajă tare, galbuie, în formă de pară, de dimensiuni variate, din care se bea apa
tucăna – anexa destinată vitelor și păstrarea fânului
tuglă - cărămidă
tuleni - tulean, cocean
tună – intră într-o încăpere (tună în casă)
turtă, turće - turtă, pâine mică care se dă de pomana
țară - pomana de după înmormântare
țăst, țăsturi - țest
țoală, țuale - haină

Ionelia Toarcă

țrep – țiglă [din sârb. *crep*]
țucă – pupă, sărută
uđi – a rămâne
uica - unchi
usche – usuce (să se)
uvec – întotdeauna [din sârb. *uvek*]
vaială - mașină din lemn pentru batut țesăturile din lână
vârcașiță - vârtelniță
već - deja
velușca - lingură
vâlve – ființe supranaturale care stăpânesc grindina și furtunile
vâr – vârful
vlah, valah - român
voinic - voinic, soldat; tânăr bine făcut, curajos, viteaz, îndrăzneț, care are o mare putere fizică
voiska - armată
voz - tren
vracșiță - poartă de lemn
vrăjuri – vrăji, farmece
vrenici – vrednici, harnici
vrundiva - undeva
zacuană, zacuașe - un fel de pâine mică, rotundă ornată cu diferite semne și simboluri, care se dă sfântilor de pomană
zacon - lege
zavelcă - fotă
zavisaște - depinde (din sârb. *zavisi*)
zapni - a face un efort (mare) pentru a împinge, a urni sau a ridica ceva, a opinti
zaraf, zarafi - vânzatori de bijuterii, de obicei la bălci
zăcir - zahăr
zăicin - ulei
zănat - meserie, meșteșug
zăpis, zăpârg – loc sfânt
zăpostât - lăsatul secului, seara înainte de începerea celor patru posturi în care se mănâncă de dulce
zătrit – omorât, nimic, terminat [din sârb. *zatri*]
zăvârșit – apus, scâpătatul Soarelui [din sârb. *zavrnuti*]
zăvârșit - terminat
zăvecină – sărbătoare mare, hramul satului [din sârb. *zavetina*]
zbăg – refugiu în pădure, făcut din buruieni
zuita - uita

INDEX FOTOGRAFII

- Foto 1* Ansamblu folcloric copii, sat Brestovac, 2011, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 2 Muntele Stol, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă și Munții Veliki și Mali Krš, 2011, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 3 Râul Morava în apropierea orașului Paracin 2010, arhivă personală Ionelia Toarcă
Foto 4 Râul Timocul Negru în amonte de satul Gradskov, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 5 Exploatarea miniere de la Majdanpek (st.) și Bor (dr.) , 2010, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 6 Ruinele bisericii Lăpușnea, 2010, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 7 Biserica din Loznița, 2010, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 8 Mănăstirea din Crepicevac, 2010, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 9 Bisericile din Malainița și din Isacova (Jasikovo), 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 10 Preotul vicar administrativ pentru Timoc, Boian Alexandrovici, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 11 Ansamblu folcloric din Bogovina, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 12 Ansamblu folcloric din Negotin, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 13 Centrul satului Metovnița, 2010, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 14 Partea rurală a orașului Donji Milanovac, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 15 Sate de tip dispersat din zona mușilor Homolie, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 16 Sat de tip compact, în interiorul depresiunii, satul Crnajka, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 17 Ccase moderne din satul Tocka (jos), 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 18 Ruinele cetății din satul Ram, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 19 Bazin amenajat pentru apele termale din satul Șerbanovac, unde localnicii spală rufe, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 20 Fabricarea ciukurului, sat Clococevac, 2009, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 21 Băcia, moșia satului Brezovița, 2010, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 22 Însemnarea oilor, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
Foto 23 Gospodării concentrate în vatra satului, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 24 Casă veche Șipikovo, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
Foto 25 Casa veche cu podrum, a lui Cucuvic Branislav (a lu Ioniță) din Șipikovo, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă

Ionelia Toarcă

- Foto 26* Casă veche renovată, sat Metovnica, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 27* Case moderne, cosntruite lângă case vechi, tradiționale, sat Porodin (stânga jos) și sat Vlașki Do (dreapta jos), 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 28* Planul unei gospodării din Porodin: pătulul/ambarul lipit de magazie (st.), tucăna (în spate), casa (dr.), cocina și cotețul (în spatele casei), 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 29* Organizare gospodărie, sat Voluia, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 30* Tucăna veche, din păiantă cu chirpici (dr.) și tucăna modernă (st.), 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 31* Pătul/ambar folosit pentru cereale, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 32* Casă bătrânească din Șerbanovac, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 33* Soba/camera de dormit a Petriei Ilici, sat Luchia, 2001, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 34* Casă bătrânească cu tindă, sat Slatina, Bor, 2001, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 35* Evoluția în timp a gardului: gard împletit din nuiiele (st. sus), gard din stobori (dr. sus), gard din piatră (st. rând 2), gard plăci beton (dr. rând 2), gard modern (jos), 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 36* Case moderne, sat Malainița (st.) și Veliko Gradiște (d.), 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 37* Colibă-sălaș transformată în așezare permanentă, păstrează același plan de funcționare al gospodăriei, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 38* Pivnice, loc depozitare vin, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 39* Podgorac: cruci pentru femei și bărbați, 2008, arhivă personală: Filip Paunelovic
- Foto 40* Petrecătoare, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 41* Cruci din secolul al XIX-lea, din cimitirul satului Criveli, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 42* Cimitirul vechi al orașului Bor, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 43* Morminte săpate pe pășunea de lângă casă, sat Voluia, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 44* Cetatea Golubac, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 45* baba Petria, 91 ani și moș Ilici- fiul, 73 ani, sat Luchia, 2001, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 46* Șișmanovic Polca, 98 ani (2010), din neamul giurgionilor, Porodin, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 47* Ridicarea la grindă a lui Jurj Andrei, 2 ani, sat Metovnița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 48* Zestrea transportată cu tractoarele, sat Cisljeva Bara, 2010, arhivă personală: Bane Nicolice
- Foto 49* Crucea, sat Osnicea, 2008, arhivă personală: Filip Paunelovic

Comunitatea românească din estul Serbiei

- Foto 50* Lumânarea Raiului, în diferite variante: lucrată în casă, sat Criveli (drp. sus), model nou din comerț, sat Bacevița (jos)
- Foto 51* Statu, 2008, arhivă personală: Filip Paunelovic
- Foto 52* Petrecătoare, sat Bogovina, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 53* Trecerea punții de către cortegiu funerar, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 54* Prunu, sat Valeacoanie, 2001, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 55* Coborârea mortului în mormânt, sat Criveli, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 56* După întoarcerea de la înmormântare, lumea se spală pe mâni și aruncă jaragai peste cap, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 57* Pomana în satul Criveli (st.) și pomana în satul Bacevița (drp.), 2009, arhivă personală: Sneja Lpadatovic și Zavișa Jurj
- Foto 58* Prescura cu biluțe, sat Gamzigrad, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 59* Haine date de pomană la 40 de zile, pentru Sanea, sat Gamzigrad, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 60* Colacul de băț și bățul la pomana de 40 zile, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 61* Slobozitul apei, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 62* Colaci dați de pomană la slobozitul apei, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 63* Colacul numit *Moș*, 2008, arhivă personală: Filip Paunelovic
- Foto 64* Slobozitul apei, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 65* Slobozitul apei acasă (sus st.) și colacii pregătiți (dr. jos), 2009, arhivă personală: Sneja Lpadatovic
- Foto 66* Pomana făcută din timpul vieții, 2004, arhivă personală: Paun es Durlic
- Foto 67* Bâlci de Panagiur, sat Șerbanovăț, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 68* Colind(r)ă, sat Șerbanovăț, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 69* Colindreț – Colindătorii, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 70* Plata colindătorilor, sat Criveli, 2010, arhivă personală: Sneja Lapadatovic
- Foto 71* Coleașa din dimineața Crăciunului, 2010, arhivă personală: Sneja Lapadatovic
- Foto 72* Pomana de Crăciun, sat Criveli, 2010, arhivă personală: Sneja Lapadatovic
- Foto 73* De Florii se scot toate țesăturile se scot la aer, sat Metovnița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 74* Focurilele aprinse în curte, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 75* Focurile aprinse la morminți dimineața devreme, sat Podgorț, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 76* Colacul de Paști (st. sus) și mâncare de Paști (dr. jos), 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 77* Glia din ritualul Paștelui, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 78* Ritualul de Luatul Paștelui, 2010, arhivă personală: Zavișa Jurj

Ionelia Toarcă

- Foto 79* Obținerea brânzei, sat Bacevița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 80* Mulsul oilor, sat Brezovița, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 81* Pomana dată Sf. Gheorghe 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 82* Însemnarea oilor pe răboș 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 83* Măsuratul laptelui 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 84* Copacul ales pentru zăpis, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 85* Semnul pe zăpis, sat Șebanovăț, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 86* Slobodan Băzu (st.) și Miroslav Ciulin (dr.), printre pușinii rapsozi de balade din regiune 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 87* Transmiterea folclorului tinerei generații, 2010, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 88* Trucu Ciulin, satul Șerbanovăț, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 89* Ansamblu folcloric Metovnița, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 90* Ansamblu folcloric de copii, sat Bretovac, 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 91* Întâlnirile satelor - *Susreti sela*, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 92* Modele de furcă, Muzeul Zajecar și sat Porodin, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 93* Model țesătură, sat Porodin, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 94* Războiul de țesut, sat Brestovăț, 2009, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 95* Clăbățul sau călăbățul 2009, arhivă personală: Zavișa Jurj
- Foto 96* Port caracteristic satelor de munteni-ungureni, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 97* Port femeiesc specific satelor de țărani, 2011, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 98* Ciorapi de lână model nou, pentru femei, 2011, Muzeul Zajecar, arhivă personală: Ionelia Toarcă
- Foto 99* Modele de traistă, 2010, arhivă personală: Ionelia Toarcă

BIBLIOGRAFIE

- Ansbertus**, *Ystoria de expeditione Frederici.....* în *Fontes Rerum Austriacarum*, I Abteilungen: Scriptorum, I Band, p. 15; cf. L.Ranke, *Die Serbische Revolution*.
- Balș, G.** (1911), *O biserică a lui Radul cel Mare în Serbia la Lopușnia*, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, anul IV, București.
- Bârsan, A.** (1968), *Mic Atlas Geografic*, Editura Științifică, București.
- Berciu-Draghicescu, Adina** (1996), *Românii din Balcani. Cultura și spiritualitate*, Editura Globus, București.
- Boardman, John** (1996), *The Cambridge Ancient History* Vol. 10.
- Bobcev S.S.**, *Coup d'oeil sur regime juridique des Balkans sous le regime ottoman*, p. 188; Novakovic St., *Stara srpska vojska*, p.33.
- Bojanic Lukač D.** (1968-1969), *Negotinska Krajina u vreme turske vladavine*, GEM 31-32, p. 104; cf. S. Gacovic, op. cit., p. 14.
- Boga L.T.** (1913), *Românii din Serbia*, în *Anuarul Geografic și Antropogeografic*, București.
- Boga, L. T.** (1913), *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia (note etnografice și statistice)*, Tipografia "Vocea Poporului", București.
- Boškovic, Đ.** (1950), *Srednjovekovni spomenici severoistočne Srbije*, Starinar, I, , p. 196-197; cf. S. Gacovic, op. cit., p. 15.
- Bucuța, Emanoil** (1927), *Românii din Bulgaria*, Editura Cartea Românească, București.
- Bucuța, E.** (1923), *Românii dintre Timoc și Vidin*, București.
- Budiș, Monica** (2001), *"Comunitatea românească de pe valea Timocului bulgăresc"*, editura Militară, București.
- Bulat, T.** (1925), *Un caz interesant de migrațiune în Oltenia*, în "Arhivele Olteniei", noiembrie-decembrie, Craiova.
- Burada, Th.** (1908), *O călătorie la vlahii (românii) din Kraina, Croația și Dalmația*, Tipografia și Papetăria Progresul, Iași
- Butură Valeriu** (1978), *Etnografia poporului român*, Dacia, Cluj Napoca.
- Capidan, Theodor** (1926), *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj.
- Chapman, John** (2000), *Lepenski Vir*, in *Fragmentation in Archaeology*, Routledge, London, p. 194-203.
- Ciachir, N.** (1968), *România în sud-estul Europei*, București.
- Choniates Nichita I**, 4, p. 482, în : *Izvoarele istoriei României*, III, București, 1975, p. 254 -255
- Cojocaru Boboc A.** (iunie-octombrie 2010), *Boian Alexandrovic – simbol al conștiinței naționale a românilor timoceni*, Constelații ieșene, anul V, nr. 2-3 (18-19).

Ionelia Toarcă

- Constante, C., Golopenția A.** (1943), *Românii din Timoc*, București.
- Constante, C.** (1934), *Despre români*, București.
- Constantinescu, N.A.** (2000), *Chestiunea Timoceană*, Litera Internațional, București.
- Copcea, Florian** (2008), *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Autograf MJM, Craiova.
- Costachie, S., Ion, D. F.** (2010), *Geopolitica spațiului balcanic*, Editura Transversal, București.
- Cucu, Vasile** (2009), *Satul românesc-tradiție, contemporaneitate și speranțe de viitor*, Editura Transversal, București.
- Cucu, V.** (1974), *Geografia populației și așezările omenești*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Cvijic, J.** (1918), *La peninsule balkanique*, Armand Colin, Paris.
- Cvijic, J.** (1923), *Românii dintre Vidin și Timoc*, București.
- Dinculescu, N.G.**(1923), *Documente privitoare la starea țăranilor*, în "Arhivele Olteniei", anul II.
- Dobrescu I.F., Dobrescu N.L.** (2005), *Românii din Serbia*, Geopolitica, Nr. 1(5), anul IV.
- Dolha, V.,** *Totul despre românii din Timoc*, în Revista Asociației Învățătorilor din județul Arad și a Casei Corpului Didactic Alexandru Gavra, Arad, anul LXXVII, serie nouă, nr. 3, aprilie 2007.
- Donat, Ion** (1947), *Despre toponimia slavă din Oltenia*, Fundația Regele Mihai, Craiova
- Dragic, Dragomir** (2004), *Istraživanja zaturene istine o vlasima*, Forum za kulturu vlaha, Bor.
- Draghișă, Konstantinovic-Traian** (2008), *Românii din nord-estul Serbiei între anii 1804-1948*, Liga Culturală pentru Unitatea românilor de pretutindeni și editura Semne.
- Dragomir, Silviu** (1922), *Vlahii din Serbia în sec. XII-XV*, București.
- Dragomir, Silviu** (1924), *Vlahii și Morlaccii. Studii din istoria românismului balcanic*, Imprimeria Bornemisa, Cluj.
- Drăgan, Iosif Constantin** (1994), *Istoria românilor*, Europa Nova, București.
- Džadžević, Dragoslav** (2006), *Narodne Igre Severnoistočne Srbije*, Pojarevâț. *Drzavopis Srbje*, sveska XVI, p. VIII și XVII.
- Dumitrescu, Jipa, Metea A. Octavian** (1943), *Revista Timocul*, București.
- Durlić, es Paun** (2010), *Sveti Jezik vaskog hleba*, fondacija Balkankult, Beograd.
- Filitti, I.C.**, *Condica Poenarilor Almăjani*, în "Arhivele Olteniei", mai-august, Craiova, 1929, p. 293.
- Florescu, F.** (1937), *Românii din dreapta Dunării*, în Sociologie Românească, București.
- Gamillscheg, E.,** *Originea românilor*, p.8-9, apud Gh. I. Brătianu, Tradiția istorică a descălecatului Țării Românești în lumina nouălor cercetări.

Comunitatea românească din estul Serbiei

- Gacovic, Slavoljub** (2008), *Kud se dodoše rumuni Tihomira Đorđevića*, Bor.
- Gacovic, Slavoljub** (2010), *Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*, Bor.
- Georgevici, T.** (2004), *Printre românii noștri, Note de călătorie*, Ariadnae Filum, Bor
- Geraud, M., Leservoirsier, O., Pottier, R.** (2001), *Noțiunile cheie ale Etnologiei*, Editura Polirom, București.
- Ghinoiu, Ion** (1999), *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București.
- Giuglea, G.** (1988), *Fapte de limbă*, București.
- Giuglea, G., Vâlsan G.** (1913), *De la românii din Serbia, Culegere de literatură populară*, București.
- Đocic, Danica** (2006), *Jenska Oglavlia*, Narodni Muzei Pozarevac.
- Đocic, Danica** (1986), *“Zapis”, as a village cult tree in old Kostolac*, Centar za kulturu narodni muzei, Pozarevac.
- Đocic, Danica** (1999), *Ornaments and symbols of ritual breads in the area of Branicevo*, Etno-culturoloski Zbornik, k. V, Svârlig.
- Đocic, Danica** (2000), *“Puštanje vode”(Flow of water) for the dead in the region Branicevo*, Viminacium 11, Pozarevac.
- Gravier, Gustave** (1919), *Les frontieres historiques de la Serbie*, Librairie Armand Colin, Paris.
- Guvernul Serbiei** (1992), *Districte din Serbia*, Belgrad.
- Hagi-Gogu, T.** (1939), *Romanus și Valachus sau ce este romanus, roman, român, aromân, valah și vlah*, Bucuresti.
- Hedeșan, O.** (1999-2000), *Interferențe etnofolclorice*, în revista Miorița, nr. 6-7, Timișoara.
- Hydropower and navigation system "Morava"** (Concepts of regulation of rivers Great Morava and South Morava for navigation and hydropower production.)
- Ion di la Vidin**, *Românii din Tribalja*, în Națiunea nr. 5/1990.
- Iorga, N.** (1922), *Histoire de Roumains et de leur civilization*, Cultura Națională, Bucarest.
- Jaksic, B.** (1873), *O plamenon sostav naselenia v. Kniajeste Serbskom*, St. Petersburg.
- Jakčić, Božidar, Bašić, Goran** (2002), *Romany settlements, livind conditions and possibilities of integration of the roma in Serbia*, Belgrad.
- Jiricek K., Radonic J.** (1911), *Istorija Srba*, Beograd.
- Jones, Arnold Hugh Martin**, (1964), *The later Roman Empire, 284-602: a social, economic and administrative survey*, B. Blackwell.
- Jovanovic, Lj.**(1903), *Mlava, Antropogeografska proucavanja*, în Srpski etnografski zbornik, Knjiga V, Beograd, p. 294.
- Kanitz, F.** (1985), *Srbija. Zemlja I stanovništvo*, II, Beograd.

- Kanitz, F.** (1868), *Serbien*, Leipzig.
- Karic, V.** (1887), *Srbija*, Kraljevsko-srpska drž. Štamparija.
- Karadjic, Vuk St.**, *Danilo Aleksijevic I knezovi Karapandjici*, p. 284-288; cf. D.Djurđiev, Nešto o vaških starješinama pod turskom upravom, p. 53-54; cf. Chopin-Ubicini, Provinces danubiennes, p. 272; cf. Th. N. Trâpcea, op. cit., p. 60.
- Kiepert, H.** (1869), *Volker und Sprachen Karte vor Osterreich und die unter Donaulandern*.
- Kuić, Ranka**, (2000), *Red & White-Serbian-Celtic Parallels*, (Crveno i belo - srpsko-keltske paralele, Glas srpski, Banja Luka.
- Knežević, B.**, *Manastiri u istočnoj Srbiji*, p. 293-320; cf. S. Gacovic, op. cit., p. 45
- Parlamentul Serbiei**, *Legea privind organizarea teritorială și Autonomia Locală*
- Lejean, Guillaume** (1869), *Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et des etats vassaux autonomes*.
- Lozovanu, D.** (2008), *Populația românească din Peninsula Balcanică, Studiu uman geografic*, teza de doctorat, Iași.
- Mackenzie G. Muir si Irby A.P.** (1867), *Map of the soud Slavonic countries*".
- Mallat, I.** (1902), *La Serbie contemporaine*, Paris, p.31, vol.I.
- Manciulea St.**, *State și sălașuri din Câmpia Tisei*, p. 145-174. cf. I. Conea, Carpații hotar natural, p.66.
- Marinkovic Sorescu Annemarie**, *Cultura populară a românilor din Timoc*, Institutul de Balcanologie, Serbia.
- Marković, Jovan Đ.** (1990), *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*; Svjetlost-Sarajevo
- Marinović, B., Šutić, M., Viskić** (2005), Excerpt from the book I.: *Baćina: Prošlost Baćine*, Udruga Pagania, Ploče.
- Marsigli, A.F.** (1726), *Danubius-pannonico-mysicus*, Haga, tom I, p. 27.
- Martonne, de Em.** (1908), *L'Evolution des Alpes de Transylvanie*, Librairie Armand Colin, Paris.
- Matei, Horia C., Negut, S., Ion Nicolae, Steflea, N.**, (1993), *Statele lumii. Mica enciclopedie*, Editura Rombay, Bucuresti.
- Mihaescu, H.** (1993), *La romanité dans le Sud-Est de l-Europe*, Editura Academiei Române, Bucuresti.
- Mihu, A.** (2002), *Antropologie Culturală*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Miladinovic M.** (1928), *Pozarevačka Morava*, în Srpski etnografski zbornik, Knjiga XLIII, Beograd.
- Milicevic, M. Đ.**, *Kneževina Srbija*, II, p.113; cf. **Gacovic S.** (2010), *Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*, Bor.
- Milivojević, M., Martinović, M.** (2003), *Utilisation of Geothermal Hydrology in Serbia*, International Geothermal Conference, Reykjavik.
- National Museum Zajčar**, (2011), *Collecions and Exhibition*, Zajčar.
- Ion, Nicolae** (2005), *Etnografie și toponimie*, Credis, București.
- Notitia Dignitatum**, *The Synekdêmos and Prokopios's Buildings IV.v.-vii, x*

Comunitatea românească din estul Serbiei

- Olteanu, Marius-**Album de fotografii, (2010), *Timoc-Lumea de dincolo*, editat de Institutul Cultural Român.
- Panea, N., Bălosu, C., Obrocea, G.** (1996), *Folclorul românilor din Timocul bulgăresc*, Editura Omniscop, Craiova.
- Pantelic, D.**(1921), *Uhodjenje Srbije pred Kocinu Krajinu*, în *Glas Srpska Kraljevska Akademija*, Knjiga CLIII, Beograd.
- Passarowitz, Nicopole si Svistu, Dunonia,** (1994) *Sacra Tribalia*, Editura Erasmus, Bucuresti.
- Paunovic, M.** (1970), *Đerdap I Krajina*, Zagreb, p. 104; cf. **S. Gacovic**, *Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*.
- Păcurariu, M.** (1991), *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, E.I.B.M.B.O.R., București.
- Pčelar, I.,** *Pisar đumruka Beogradskog*, Okružie Ktainsko, Glasnik Društva srbske slovenosti, IX (1857), 216, br.19; cf. **Gacovic S.** (2010), *Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*, Bor, p. 14.
- Petrovic, Dragoljub** (1966), *Iredenta fašisticke Rumunije u Severoistocnoj Srbiji 1941-1944*, Beograd.
- Popp, N. M.** (1941), *Craina - O verigă a spațiului etnic românesc*, București.
- Popa, Cristian, Iona** (2009), *Cultura Coțofeni*, Univ. Alba Iulia.
- Popa Lisseanu G.**(1939), *Românii în isvoarele istoriei medievale*, Tipografia Bucovina I.E.Toroutiu, București.
- Rizinic, M. St.** (1888), *Razvalinama manastira koroglaškom*, Starinar, V, 3 p.103.
- Romansky, St.** (1926), *Românii dintre Morava și Timoc*, Sofia.
- Sanfeld, Kristian,** (1926), *En oversigt over dens resultater og problemer*, Copenhaga.
- Stanojevic, M., Crna Reka**, p. 61; cf. **Godisnjak**, XIX, 1905, p. 264
- Stojkovic, Sr. J.** (1893), *Na lepom srbskom Dunavu*, Beograd.
- Ion, Nicolae, Suditu, Bogdan** (2008), *Toponimie românească și internațională*, Editura Meronia, Bucuresti.
- Szabo, Jozsef** (1923), *Note de drum din Serbia din punct de vedere etnografic și geografic*, Bocu Sever, Recenzie de în Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj.
- Ștefan, Gheorghe** (1962), *Formarea limbii si a poporului român. Apariția primelor state feudale pe teritoriul țării noastre*, Editura Politică, Bucuresti.
- Ștefănescu, C. M.** (1997), *Populația și habitatul românesc în Balcani*, ed. Carro, București.
- Tasic, N.,** *Historical picture of development of early iron age in the serbian danube basin*, Belgrade, Balcanica XXXV, p.17.
- Timoc, Cristea Sandu** (1996), *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, ed. a-II-a revăzută, ed. Astra Română, Timișoara.
- Timoc, Cristea Sandu** (1995), *Mărturii de la românii uitați*, Editura Astra Română.

Ionelia Toarcă

- Timoc, Cristea Sandu** (2008), *Românii timoceni, din robie turcească în robie „strâmbească”*, Dacia Aureliană - Revista românilor din Timoc.
- Timoc, Cristea Sandu** (1997), *Vlahii sunt români*, editura Astra Română, Timișoara.
- Timoc, Cristea Sandu** (1967), *Cântece bătrânești și doine*, Editura pentru literatură, București.
- Toarcă, I.** (2011), *Românii din bazinul Timocului*, revista Societății de Geografie din România „Terra”, Anul 2010-2011, Editura CD Press, București.
- Toarcă, I.** (2010), *Românii din Serbia de Răsărit*, în *Buletinul Societății de Geografie din România, Filiala Prahova*, nr. 3/2010, Ploiești.
- Toarcă, I.** (2011), *Elemente de toponimie în Craina Serbiei*, în GEIS “Referate și comunicari de geografie”-vol XV, Editura Casei Corpului Didactic Deva.
- Trâpcea Th. N.** (1999), *Românii dintre Timoc și Morava*, Domino.
- UNECE**, (2008), *Environmental and Risk Assessment of the Timok River Basin*.
- Vasilescu, Al.**, *Registrul tuturor localităților cuprinse în harta Olteniei*, Arhiva Olteniei, II.
- Vâlsan, G.** (1918), *Les roumains de Bulgarie et Serbie*, Paris.
- Vâlsan, G.** (1927), *Românii din Serbia*, Buletinul Societății Regale de Geografie, București.
- Weigand, Gustave** (1909), *Atlas Linguistique*, Leipzig.
- Weigand, Gustave** (1900), *Die Rumanische Dialekte der kleinen Walachei, Serbien und Bulgariens*, în “Jahresbericht des Institut fur Rumanische Sprache”, tom VII, Leipzig.
- Wilkes, J. J.** (1992), *The Illyrians*, Oxford: Bleckwell.
- Vitkovic, G.** (1884), *Izvestaj, Nepisao 1733 god Maksim Radkovic, exarh Beogradskog mitropolita*, în “Glasnig Srpskog Ucenog Drustva” Knjiga 56, Beograd.
- Vlăduțiu, Ion** (1973), *Etnografia românească, istoric: Cultura materială. Obiceiuri*, Editura Științifică, București
- Zaicereanu, Grigore, Abrasevici, Boja** (2005), *Isânovățul, în spațiu și timp*, Zaiceri
- Zbucea Gheorghe, Stelian Brezeanu**, (1997), *Românii de la sud de Dunăre*, documente, Arhivele Naționale ale României, București
- Zbucea, Gheorghe** (1999), *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică secolul XVIII-XX*, Ed. Biblioteca Bucureștilor, București.
- Zbucea, Gh, Dobre, C.** (2005), *Românii timoceni*, vol. I, Editura Cd Promotions, București.
- ***, (1970), *Negotinska Craina*, Etnografscki Muzei, Beograd.
- ***, (1992), *Istoria României în date*, Chișinău
- ***, (1996), *Dicționar de istorie veche a României*, București.
- ***, (1971), *Monografia economică RSF Iugoslavia*, Osdem, București, pag. 10

Comunitatea românească din estul Serbiei

***, (1997), *Românii de la Sud de Dunăre*. Documente, Arhivele Nationale ale României, Bucuresti, (rom.)

Revista Timocul, nr. 3-4, din martie aprilie 1934.

***, (2007), *Românii din afara granițelor țării, Coordonate istorice și naționale în cadrul european*, Casa editorială Demiurg, Iași.

***, (2006), *Românii din afara granițelor țării. Evoluție istorică și situație prezentă în perspectiva integrării României în Uniunea Europeană*, Casa Editorială Demiurg, Iași.

***, (2007), *Românii din nord-estul Serbiei (Valea Timocului)*, Ed. Școala vremii, Arad.

***, (1993), *Spațiul istoric și etnic românesc*, Editura Militară, Bucuresti.

***, (2007), *Srbija, Auto-turističko-geografska karta*, 1: 480 000, Merkur SV, Beograd,.

***, *Srbija, Školska geografska karta*, 1: 1 200 000, Beograd.

***, (2010), *Statistica oficială a Serbiei, Municipiile din Serbia*, Belgrad,

***, (2010), Statistical Office of the Republic of Serbia, *Statistical Yearbook of Serbia*, Belgrad.

***, *Statistika Kraljevine Srbije*, Kniga XXIV2, p.CIX

***, (2006), *Atlas of Serbia*; Intersistem Kartografija.

***, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2002*. Knjiga 1: Nacionalna ili etnička pripadnost po naseljima

Group of authors (1969), *Krajinna* (in Serbo-Croatian). Речник српскохрватскога књижевног језика, vol. 3. Novi Sad/Zagreb: Matica srpska/Matica hrvatska. p. 30.

Group of authors (1972), *Krajina*. In colonel-general Nikola Gažević (in Serbian). Vojna enciklopedija, vol. 4. Belgrade.

(1882), *Serbia*, Geographisches Handbuch zu Andrees Handatlas.

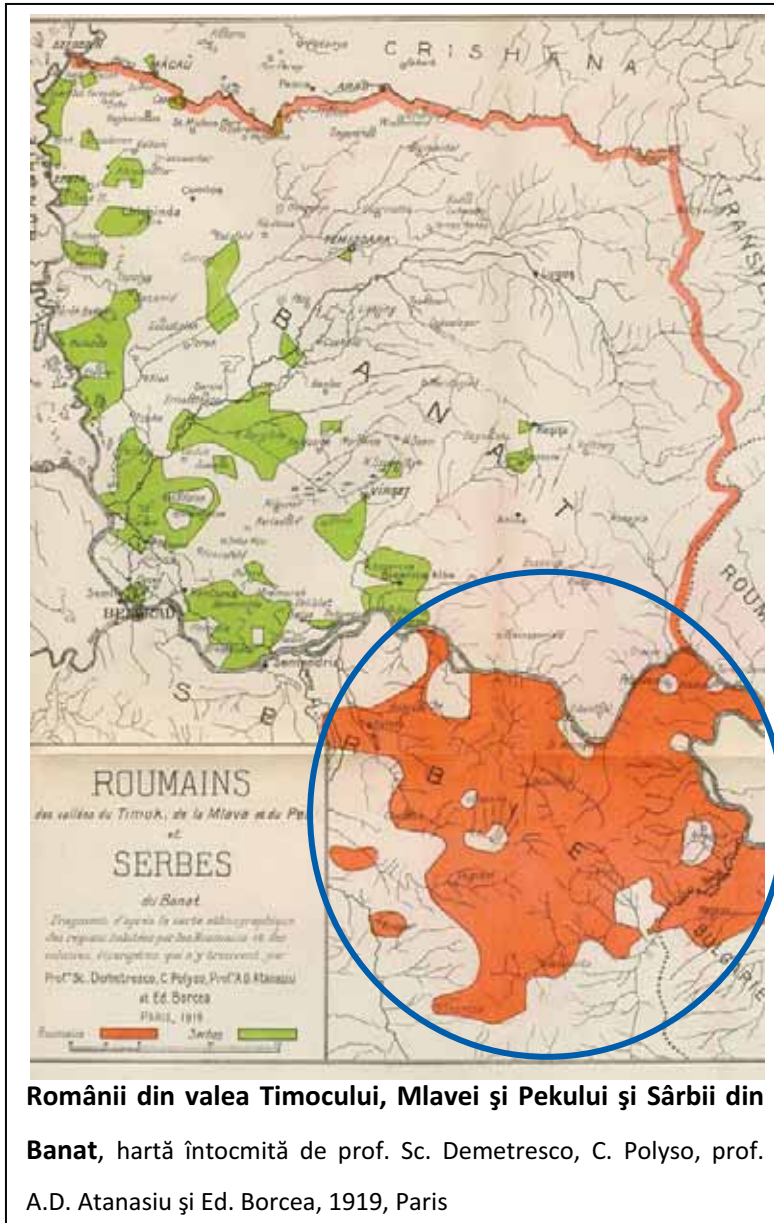
<http://whc.unesco.org/en/list/1253>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Serbia>

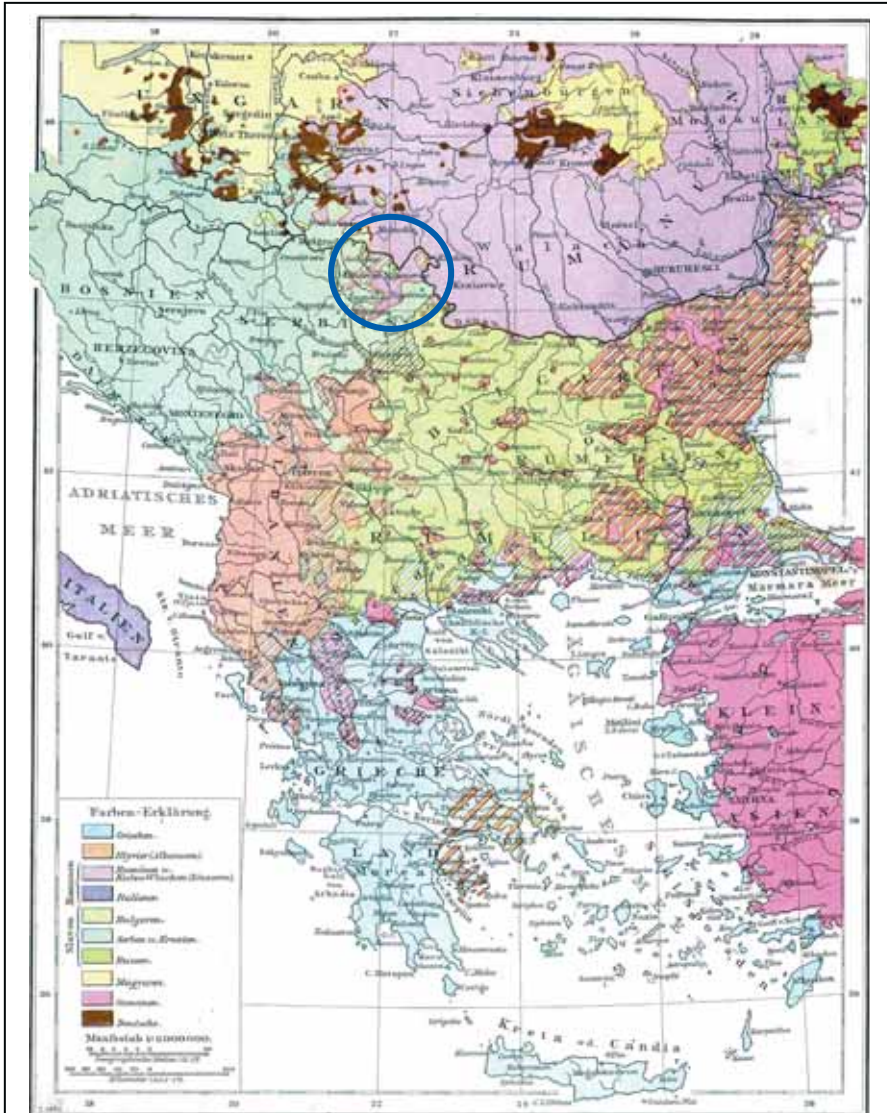
<http://homoljetourism.org/homolje/index.html>

Anexe

Prezența elementului etnic românesc confirmată de hărți întocmite de diverși cercetători și călători prin spațiul moravo-timocean, începând cu secolul al XVIII-lea

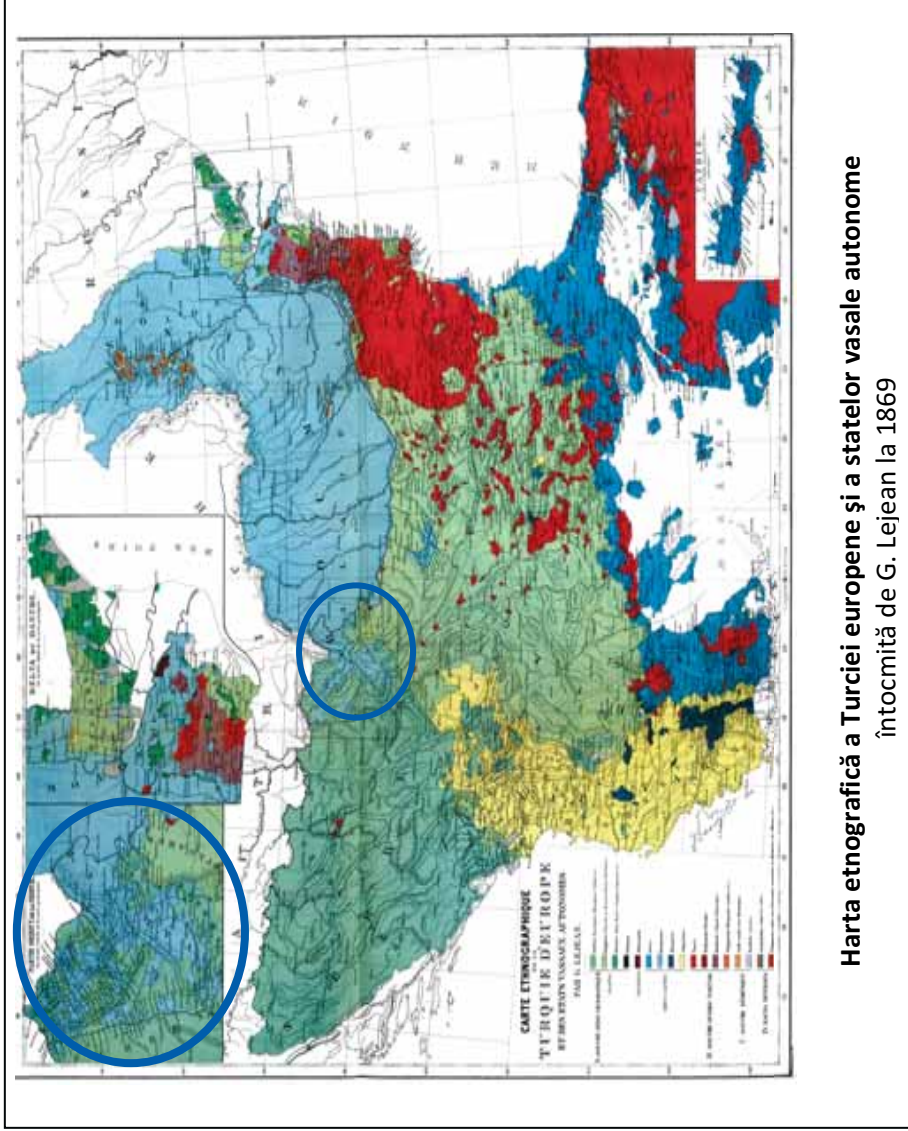

Comunitatea românească din estul Serbiei

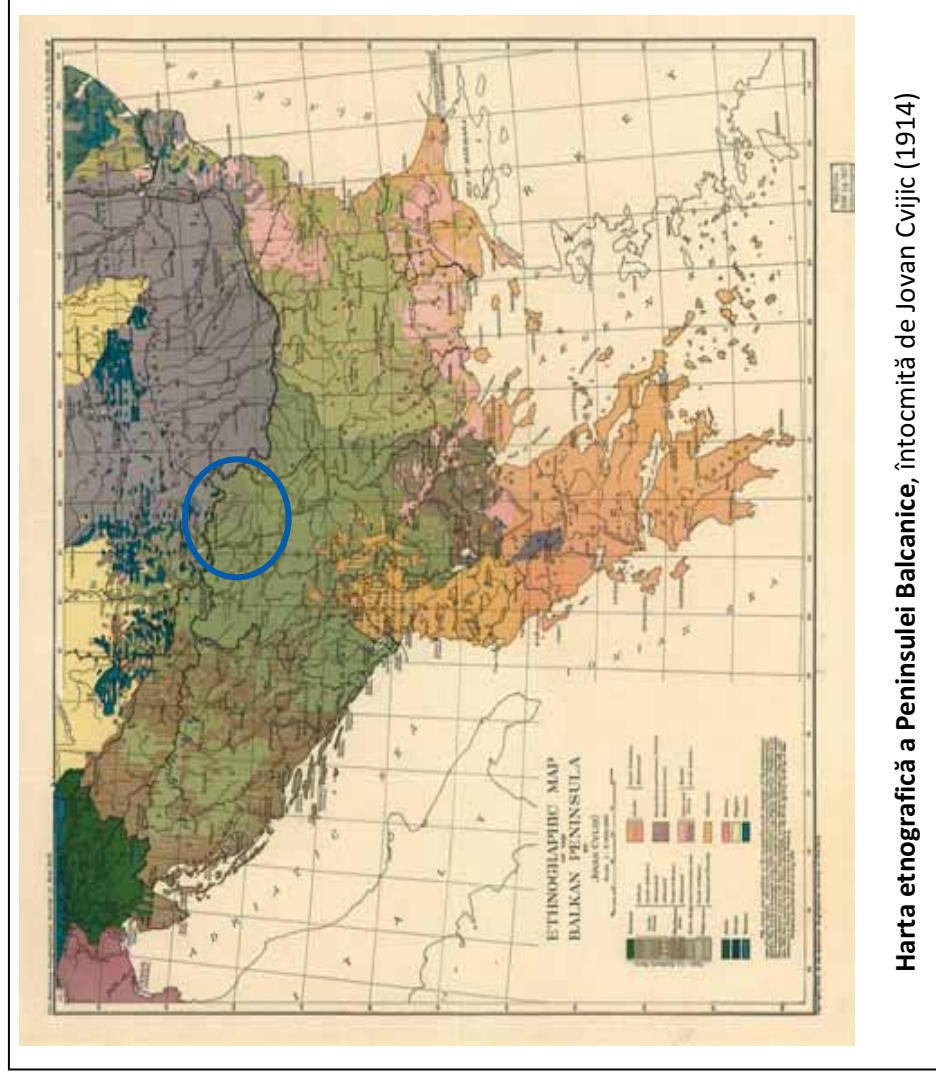
Popoarele din Peninsula Balcanică

Andrees Allgemeiner Handatlas, prima ediție, Leipzig (Germania) 1881,
Pagina 64

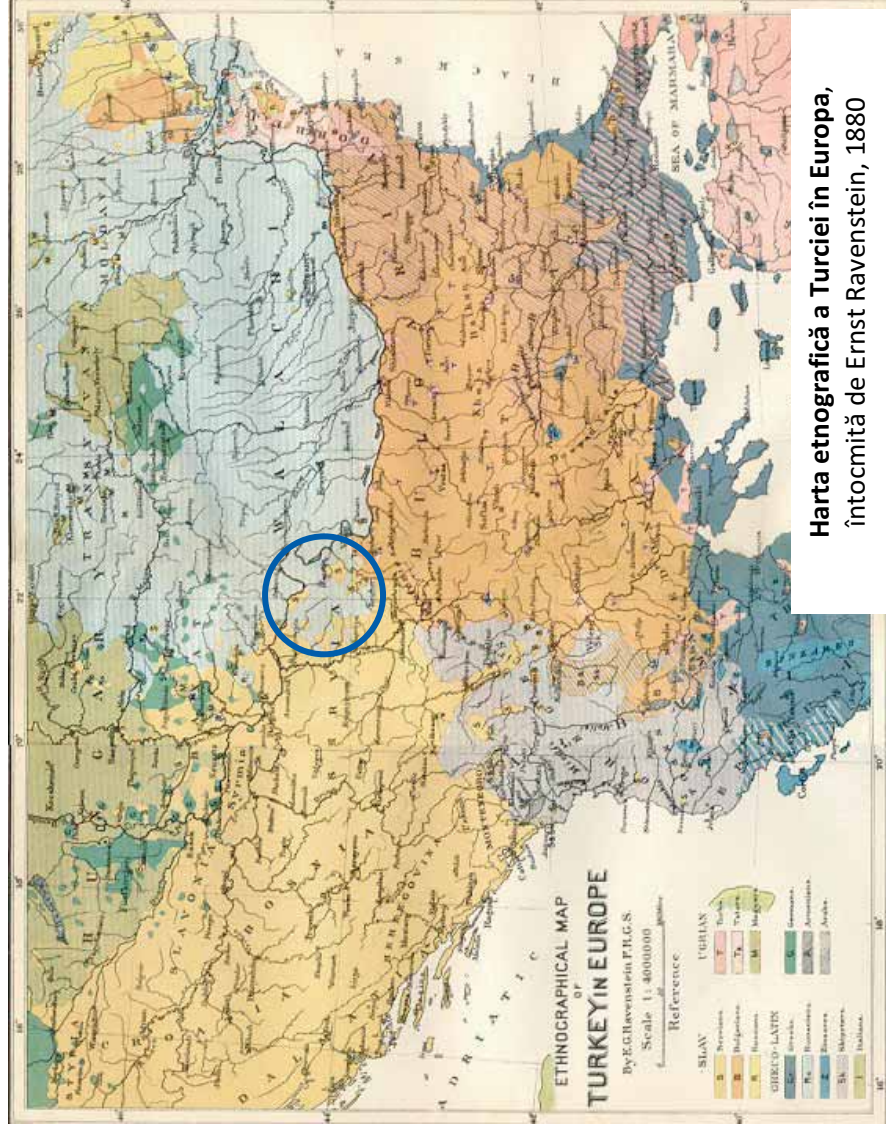
Harta etnografică a Turciei europene și a statelor vasale autonome
 întocmită de G. Lejean la 1869

Comunitatea românească din estul Serbiei

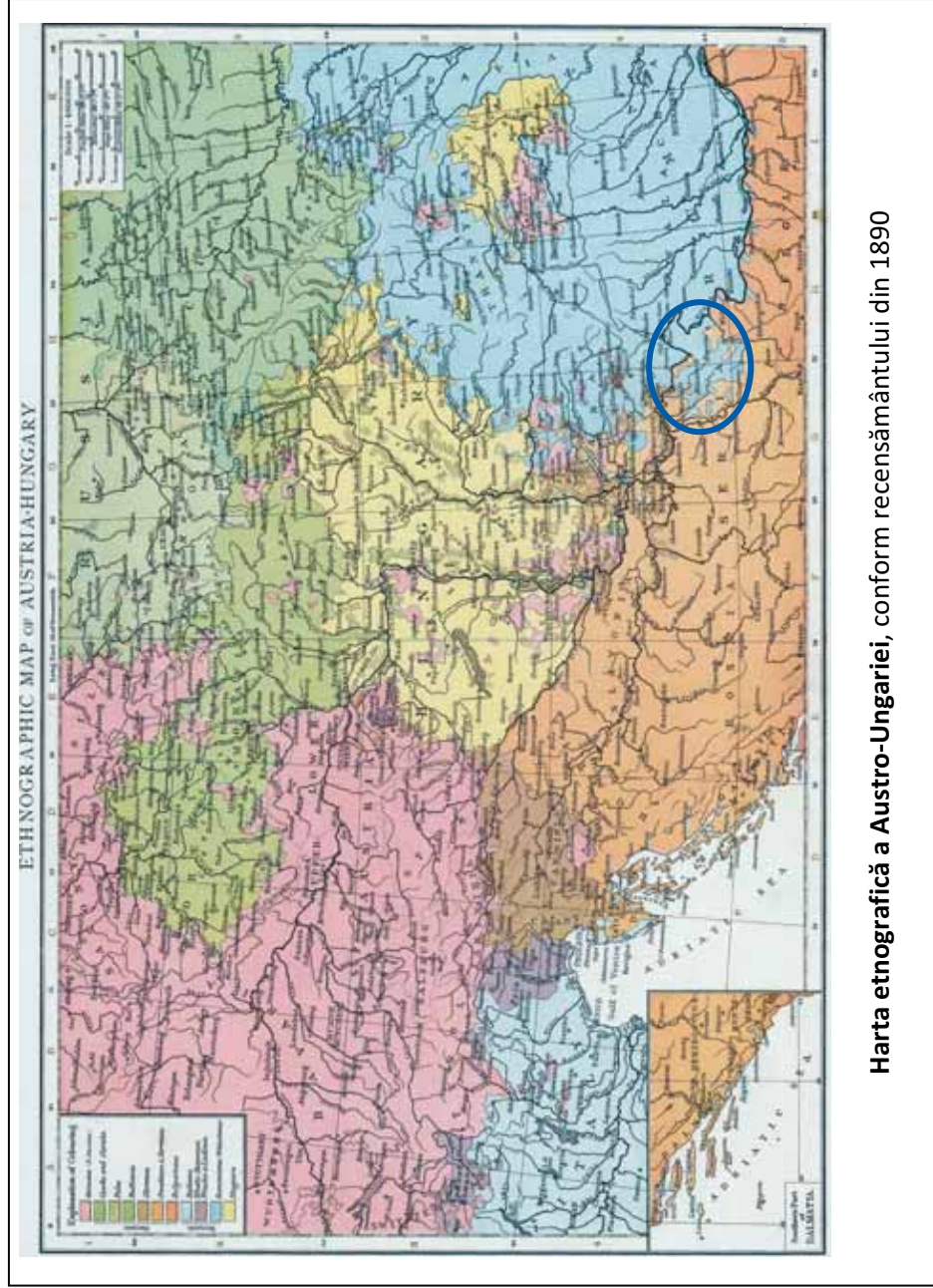
Harta etnografică a Peninsulei Balcanice, întocmită de Jovan Cvijic (1914)

Ionelia Toarcă

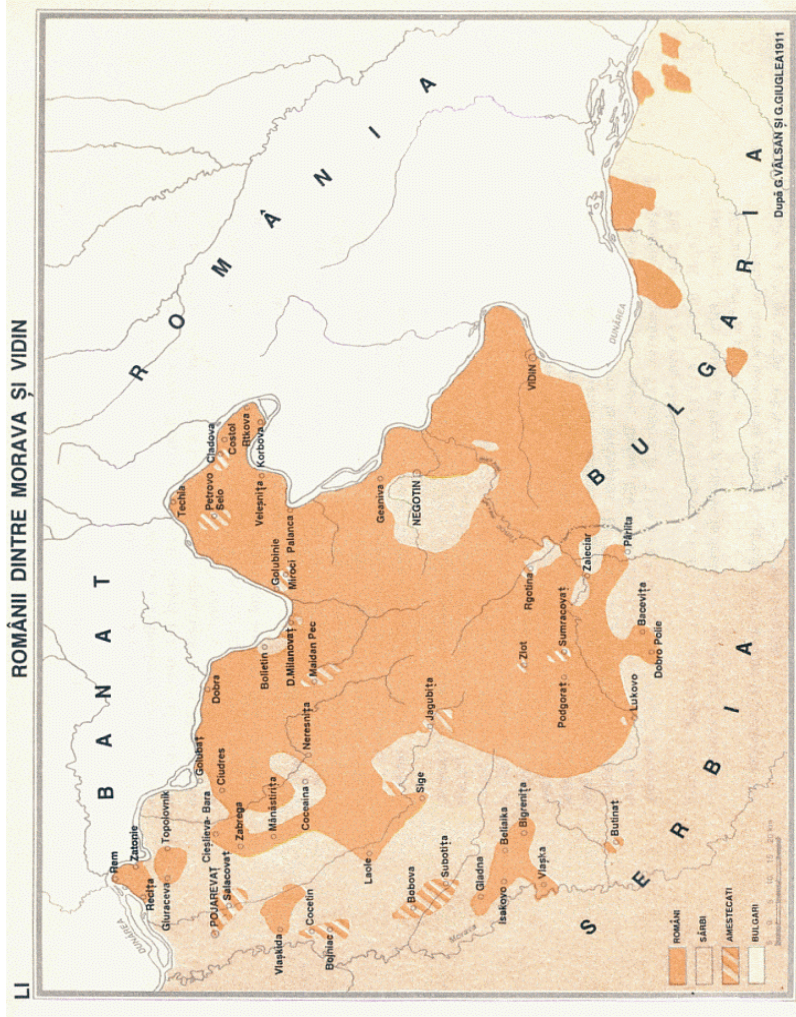
Harta etnografică a Turciei în Europa, întocmită de Ernst Ravenstein, 1880

Comunitatea românească din estul Serbiei

Harta etnografică a Austro-Ungariei, conform recensământului din 1890

Comunitatea românească din estul Serbiei

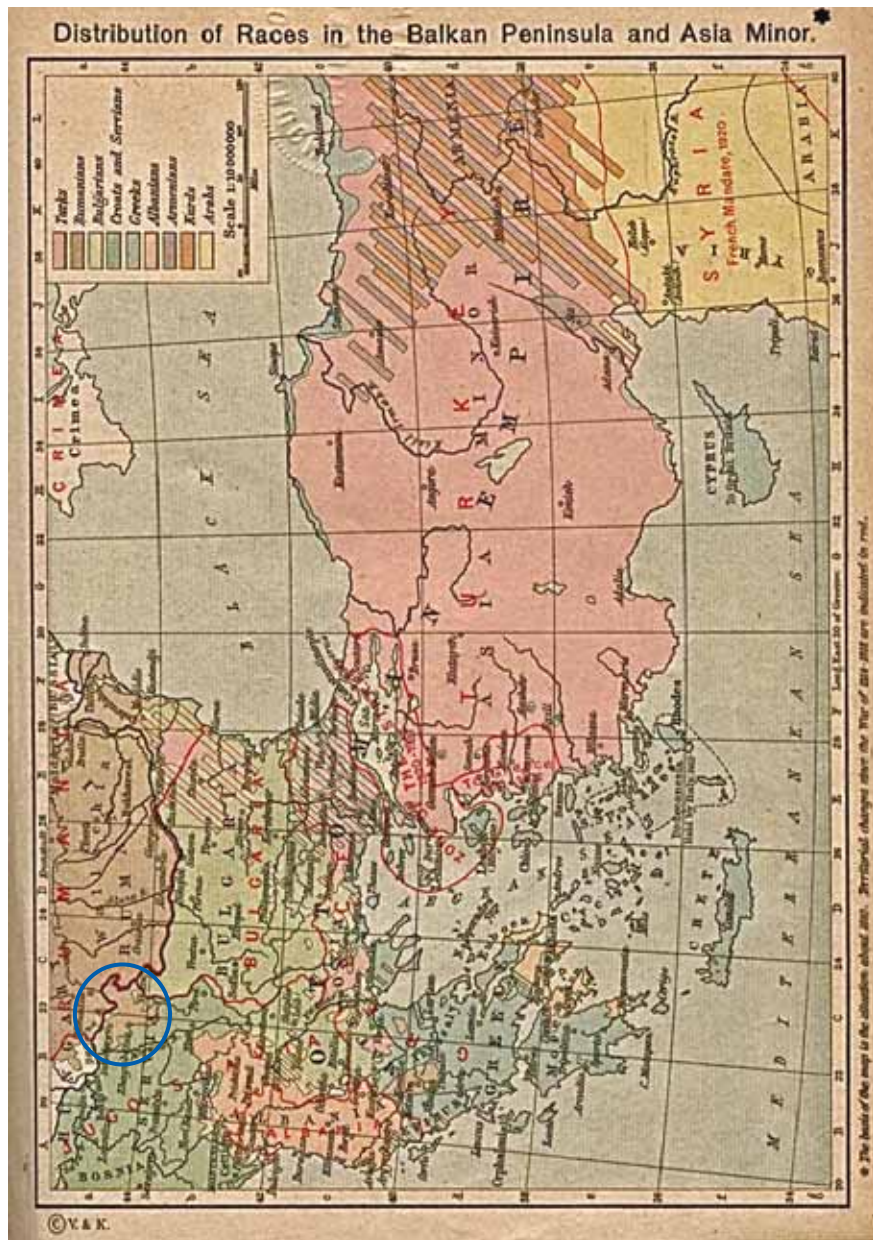

Ionelia Toarcă

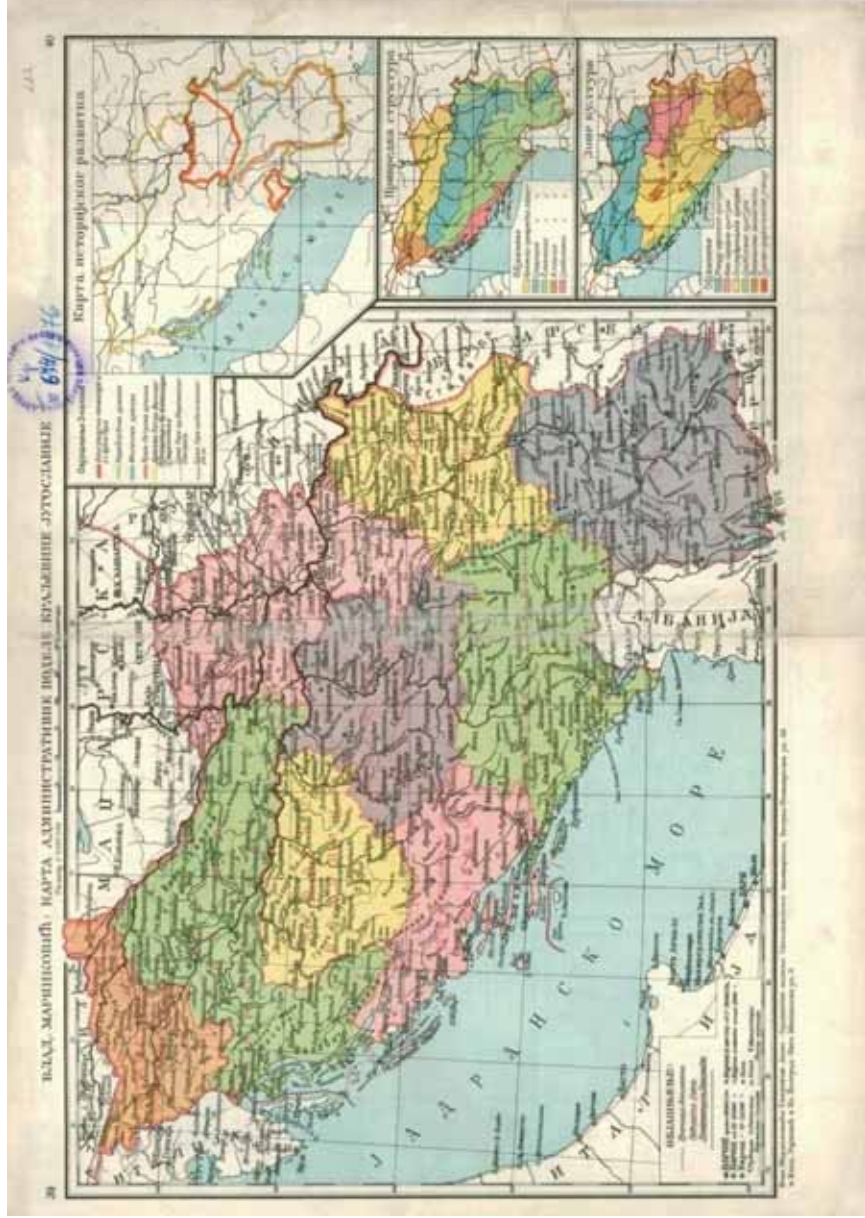
Harta lumii slovene,
întocmită de prof. Jos. Erben (1868)

Ionelia Toarcă

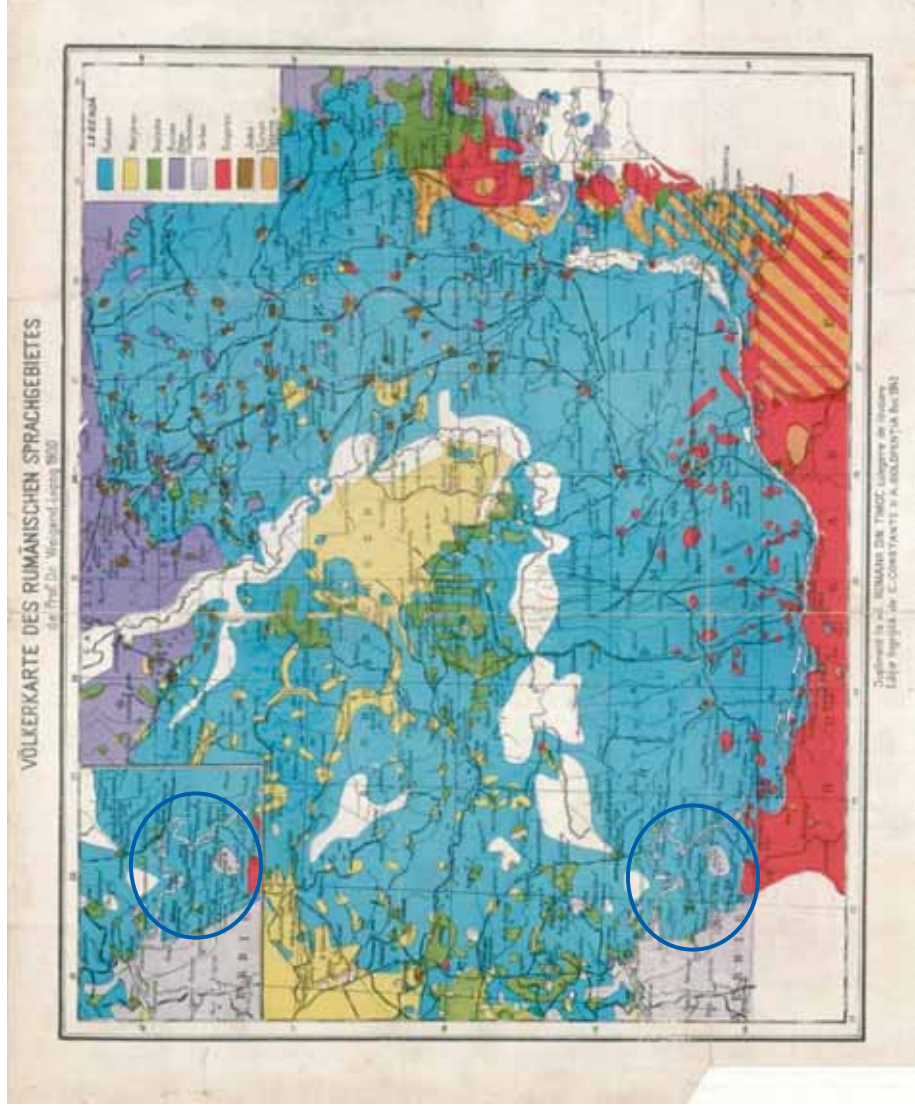

Comunitatea românească din estul Serbiei

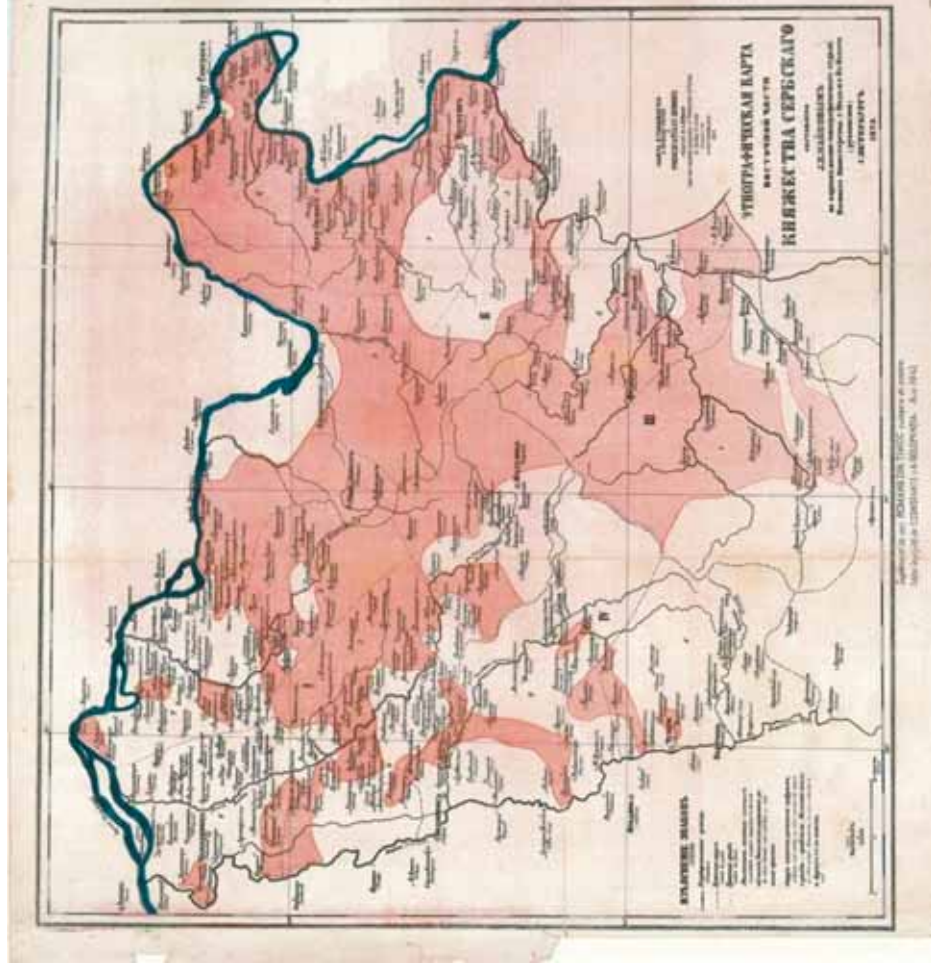
Harta administrativă a Regatului Jugoslav, întocmită de Vlad Marinkovic

Ionelia Toarcă

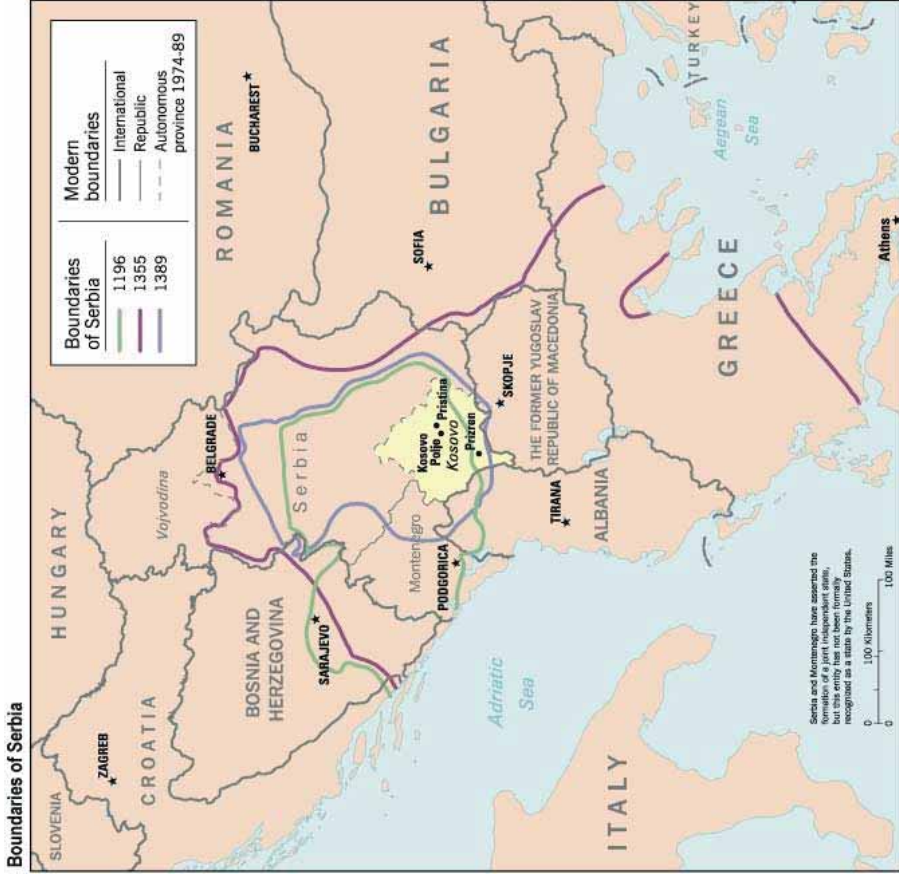

Comunitatea românească din estul Serbiei

Harta
etnografică a
părții estice a
Principatului
Serbiei,
întocmită de
L.N. Maicov,
Sankt
Petersburg,
1873

Ionelia Toarcă

Comunitatea românească din estul Serbiei

Harta cu aşezările umane din spaţiul moravo-timocean, întocmită de L. T. Boga, 1913

